

یتخ طبری

یا
« یتخ الرسل والملوک »

تألیف

محمد بن جریر طبری

جلد پانزدهم

ترجمہ

ابوالقاسم پایندہ

آمنات اسامیر

این کتاب از سایت کتابخانه عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

آدرس ایمیل:

سایت‌های مفید

www.aqeedeh.com

www.islamtxt.com

www.ahlesonnat.com

www.isl.org.uk

www.islamtape.com

www.blestfamily.com

www.islamworldnews.com

www.islamage.com

www.islamwebpedia.com

www.islampp.com

www.kalemeh.tv

www.nourtv.net

www.sadaislam.com

www.islamhouse.com

www.bidary.net

www.tabesh.net

www.farsi.sunnionline.us

www.sunni-news.net

www.mohtadeen.com

www.ijtehadat.com

www.islam411.com

www.videofarsi.com

آمارات اسامیر

تاریخ طبری جلد پانزدهم
تألیف محمد بن جریر طبری
ترجمه ابوالقاسم پاینده
چاپ سوم: ۱۳۶۹
چاپ چهارم: ۱۳۷۳
چاپ: دیبا
تیراژ: ۲۴۰۰ نسخه
حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

- ۶۳۷۹ سخن از اینکه چرا مهتدی خلع شد و چگونه درگذشت؟
 ۶۳۹۷ سخن از کار جعلان و سالار زنگیان در بصره
 ۶۳۹۹ سخن از خبر سوخته شدن ابله و اینکه چگونه زنگیان آنجا رسیدند
 ۶۴۰۰ سخن از اینکه چرا مردم عبادان تسلیم سالار زنگیان شدند؟
 ۶۴۰۰ سخن از خبر اینکه چرا یاران سالار زنگیان وارد اهواز شدند؟
 ۶۴۰۲ خلافت المعتمد علی الله
 ۶۴۰۳ سخن از خبر حادثات معتبری که به سال دویست و پنجاه و هفتم بود
 ۶۴۰۴ سخن از هزیمت زنگیان از مقابل سعید حاجب
 ۶۴۰۶ سخن از نبرد زنگیان با سعید حاجب و کشته شدن سعید و همراهان وی
 ۶۴۰۷ سخن از نبردی که میان منصور بن جعفر و سالار زنگیان بود
 ۶۴۰۸ سخن از اینکه چرا شاهین بن بسطام کشته شد و ابراهیم بن سیما هزیمت شد؟
 ۶۴۰۹ سخن از اینکه زنگیان چگونه وارد بصره شدند و هنگام ورود آنجا چه کردند؟
 ۶۴۱۸ سخن از اینکه مولد در بصره چه کرد؟
 ۶۴۲۰ سخن از خبر حادثات مهمی که به سال دویست و پنجاه و هشتم بود
 ۶۴۲۱ سخن از سبب کشته شدن منصور بن دینار خیاط و چگونگی کار وی
 ۶۴۲۲ سخن از سبب کشته شدن مفلح و اینکه چگونه تیر به او رسید
 ۶۴۲۶ سخن از اسیر شدن و کشته شدن یحیی بحرانی سردار زنگیان و چگونگی آن
 ۶۴۳۱ سخن از اینکه چرا ابوالاحمد بن متوکل به واسط رفت؟
 ۶۴۳۳ سخن از حادثاتی که به سال دویست و پنجاه و نهم بود

- سخن از اینکه چرا کنجور کشته شد؟ ۶۴۳۴
- سخن از سبب ورود مهلبی و یحیی بن خلف به سوق الاهواز و چگونگی کشته شدن عامل جنگی که از جانب سلطان آنجا بود ۶۴۳۵
- سخن از کار عبدالرحمان واسحاق و ابراهیم در اهواز و بصره و باز آوردن، با یاران سردار زنگیان بسال دویست و پنجاه و نهم ۶۴۳۶
- سخن از آنچه یعقوب بن لیث در نیشابور کرد ۶۴۳۹
- سخن از حادثاتی که به سال دویست و شصتم بود ۶۴۴۰
- سخن از نبرد یعقوب بن لیث با حسن بن زید و اینکه چرا سوی طبرستان رفت؟ ۶۴۴۱
- سخن از اینکه چرا اعلاء بن احمد از دی کشته شد؟ ۶۴۴۴
- سخن از خبر حادثاتی که به سال دویست و شصت و یکم بود ۶۴۴۴
- سخن از نبرد ابن واصل با طاشتمر و ابن مفلح در رامهرمز و سبب آن ۶۴۴۵
- سخن از خبر حادثاتی که به سال دویست و شصت و دوم بود ۶۴۴۸
- سخن از اینکه چرا سالار زنگیان سپاهیان خویش را به هور و دشت میشان فرستاد؟ ۶۴۵۴
- سخن از نبرد میان زنگیان و احمد بن لیثویه و سبب اسیر شدن ابوداود ۶۴۶۲
- سخن از حادثاتی که به سال دویست و شصت و سوم بود ۶۴۶۵
- سخن از نبرد میان احمد بن لیثویه و علی بن ابان ۶۴۶۵
- سخن از کار صفار در اهواز به سال دویست و شصت و سوم ۶۴۶۶
- سخن از خبر حادثاتی که به سال دویست و شصت و چهارم بود ۶۴۶۷
- سخن از چگونگی اسیر شدن عبدالله بن رشید کاوسی بدست رومیان ۶۴۶۹
- سخن از نبرد سلیمان بن جامع عامل سالار زنگیان با محمد بن مولد عامل واسط و چگونگی آن ۶۴۶۹
- سخن از اینکه چگونه زنگیان توانستند وارد واسط شوند و سخن از حادثات معتبر سال دویست و شصت و چهارم ۶۴۷۲
- سخن از رفتن سلیمان بن وهب از بغداد به سامرا ۶۴۷۷
- سخن از حادثاتی که به سال دویست و شصت و پنجم بود ۶۴۷۸
- سخن از نبردی که میان ابن لیثویه و سلیمان بن جامع در جنبلا رخ داد و سبب آن ۶۴۷۸
- سخن از کار تکین در اهواز وقتی که آنجا رفت ۶۴۸۳
- سخن از حادثاتی که به سال دویست و شصت و هشتم بود ۶۴۸۵
- سخن از چگونگی فتنه ای که در مدینه میان جعفریان و علویان رخ داد ۶۴۹۰

۶۴۹۱	سخن از اینکه چگونه یاران سردار زنگیان وارد رامهرمز شدند؟
۶۴۹۲	سخن از اینکه چرا میان کردان داریانی و زنگیان نبرد شد؟
۶۴۹۵	سخن از حادثاتی که به سال دویست و شصت و هفتم بود
۶۴۹۵	سخن از چگونگی تسلط ابوالعباس بر دهکده‌های ولایت دجله و کار وی و کار زنگیان در این ناحیه
۶۵۱۲	سخن از چگونگی ورود ابواحمد و یاران وی به طه‌یثا و کشته شدن جبایی
۶۵۳۲	سبب اینکه گروهی از زنگیان از ابواحمد امان خواستند
۶۵۳۳	چگونگی نبردی که ابوالعباس در شوال سال دویست و شصت و هفتم با زنگیان داشت
۶۵۳۶	سخن از چگونگی نبرد زیرک با سپاه سالار زنگیان
۶۵۳۹	سخن از اینکه چرا موفق سوی شهر فاسق رفت؟
۶۵۴۷	سخن از حادثاتی که به سال دویست و شصت و هشتم بود
۶۵۵۰	سخن از نبردی که ابوالعباس با بدویان آذوقه‌رسان فاسق داشت
۶۵۵۶	سخن از چگونگی کشته شدن بهبوذیالار سالار زنگیان
۶۵۶۰	سخن از خبر حادثاتی که به سال دویست و شصت و نهم بود
۶۵۶۲	سخن از خبر تیر خوردن ابواحمد موفق
۶۵۷۱	سخن از چگونگی سوختن قصر سالار زنگیان و غارت آن
۶۵۷۶	سخن از چگونگی غرق نصیر، سردار ابواحمد
۶۵۷۹	سخن از چگونگی نبرد ابواحمد در شهر سالار زنگیان
۶۵۸۱	سخن از وضع سالار زنگیان و یاران وی و کارشان پس از انتقال به غرب دجله
۶۵۸۷	سخن از چگونگی ورود موفق به شهر سالار زنگیان
۶۵۹۸	سخن از وارد شدن موفق به شهر سالار زنگیان و ویران کردن خانه وی
۶۶۰۷	سخن از حادثات معتبری که به سال دویست و هفتادم بود
۶۶۰۷	سخن از نبردی که در محرم و صفر سال دویست و هفتادم با سالار زنگیان بود
۶۶۲۶	سخن از حادثات معتبری که به سال دویست و هفتاد و یکم بود
۶۶۲۸	سخن از حادثاتی که به سال دویست و هفتاد و دوم بود
۶۶۳۱	سخن از حادثاتی که به سال دویست و هفتاد و سوم بود
۶۶۳۲	سخن از حادثاتی که به سال دویست و هفتاد و چهارم بود
۶۶۳۳	سخن از حادثاتی که به سال دویست و هفتاد و پنجم بود

- ۶۶۳۵ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هفتاد و هشتم بود
- ۶۶۳۶ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هفتاد و هفتم بود
- ۶۶۳۷ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هفتاد و هشتم بود
- ۶۶۴۲ سخن از آغاز کار قمر مطیان
- ۶۶۴۸ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هفتاد و نهم بود
- ۶۶۵۲ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هشتادم بود
- ۶۶۵۵ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هشتاد و یکم بود
- ۶۶۵۸ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هشتاد و دوم بود
- ۶۶۶۳ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هشتاد و سوم بود
- ۶۶۷۱ سخن از حوادث معتبری که به سال دویست و هشتاد و چهارم بود
- ۶۶۷۵ سخن از مکتوب معتضد، درباره بنی امیه
- ۶۶۹۲ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هشتاد و پنجم بود
- ۶۶۹۵ سخن از حوادث معتبری که به سال دویست و هشتاد و ششم بود
- ۶۶۹۹ سخن از حادثاتی که به سال دویست و هشتاد و هفتم بود
- ۶۷۰۳ برون شدن عباس بن عمر و غنوی از بصره
- ۶۷۰۷ سخن از چگونگی کشته شدن محمد بن زید علوی
- ۶۷۰۸ سخن از خبر حادثاتی که به سال دویست و هشتاد و هشتم بود
- ۶۷۱۱ سخن از کارهایی که به سال دویست و هشتاد و نهم بود
- ۶۷۱۳ خلافت المکتفی بالله
- ۶۷۱۴ سخن از سبب کشته شدن بدر غلام المعتضد بالله
- ۶۷۲۱ سخن از بقیه کارهای مهم سال دویست و هشتاد و نهم
- ۶۷۲۲ سخن از خبر مردی که در شام ظهور کرد و چگونگی ظهور وی در آنجا
- ۶۷۲۵ سخن از حادثاتی که به سال دویست و نودم رخ داد
- ۶۷۳۹ سخن از امور مهمی که به سال دویست و نود و یکم بود
- ۶۷۳۹ سخن از نبردی که میان یاران سلطان و خالدار بود
- ۶۷۵۰ سخن از حوادث معتبری که به سال دویست و نود و دوم بود
- ۶۷۵۲ سخن از حادثاتی که به سال دویست و نود و سوم بود
- ۶۷۵۴ دنباله سخن درباره کار برادر ابن زکریویه

۶۷۶۳	سخن از حادثات معتبری که به سال دویست ونود و چهارم بود
۶۷۷۱	سخن از حادثاتی که به سال دویست و نود و پنجم بود
۶۷۷۳	خلافت المقتدر بالله
۶۷۷۴	سخن از حادثاتی که به سال دویست ونود و ششم بود
۶۷۷۶	سخن از حادثاتی که به سال دویست و نود و هفتم بود
۶۷۷۷	سخن از حادثاتی که به سال دویست ونود و هشتم بود
۶۷۷۸	سخن از حادثاتی که به سال دویست و نود و نهم بود
۶۷۷۹	سخن از حادثاتی که به سال سیصد و یکم بود
۶۷۷۹	سخن از حادثاتی که به سال سیصد و یکم بود
۶۷۸۲	سخن از حادثاتی که به سال سیصد و دوم بود

۱-۱	تاریخ طبری و ترجمه، مجالی بیشتر باید که اگر خدا بخواهد، پس از
۱-۲	ختم کار که امید هست دورتر از چند هفته دیگر نباشد، شمه‌ای از این حکایت نسبتاً دراز گفته آید.
۱-۳	اجمال حسب حال آنکه بنیاد فرهنگ ایران از وقت بنیاد، ترجمه تاریخ طبری را در دستور
۱-۴	کار خویش به ردیف اول داشته بود که دریغ بود این اثر بزرگ و مفصل و کهن که ورق‌های زرین
۱-۵	از انبوه مآثریکه تازان پارسی نژاد در قلمرو فرهنگ مرکب اسلامی است، و بسیاری صفحات
۱-۶	و فصول آن از تاریخ ایران سخن دارد با نکته‌های اصیل که در هیچ مرجع دیگر نیست، چنین
۱-۷	اثری، بتمام وبری از اضافات، زی تازی نگذارد و جامه پارسی نگیرد و این دور افتاده قدیم،
۱-۸	از پس انتظار قرون، به خانه و کاشانه خویش نیاید و کتابخانه پارسی به حاصل کار و شاهکار
۱-۹	یکی از فرزندان مخلص و پرکار ایران که به تبعیت از رسم و پندار رایج زمان، زبان عربی را
۱-۱۰	جولانگاه نبوغ آسمان و ادخویش داشته‌اند آراسته نگردد.
۱-۱۱	سپاس خدا که از پی توفیقات مکرر سالها، نعمت این خدمت به من داد و علاقه اولیای
۱-۱۲	بنیاد، انگیزه همت شد و کاری که در گرو سالیان دراز می نمود با کوشش پیوسته شباروز زودتر
۱-۱۳	از وقت مقرر، ره چاپخانه گرفت و باز شکر خدای.
۱-۱۴	اینک شما و جلد پانزدهم که با ختم آن، طبری پارسی، ترجمه تاریخ گران سنگ هرودت مشرق،
۱-۱۵	محمد بن جریر طبری، پایان می رود و از پی آن دفتری هست، نه چندان مفصل، ترجمه «صله تاریخ
۱-۱۶	الطبری» از عریب بن سعد قرطبی، شامل حادثات پس از طبری، تا به سال سیصد و بیستم و آغاز
۱-۱۷	خلافت القاهر بالله، که آنرا «دنباله تاریخ طبری» نام کرده‌ام و یاری و نیرو از خداست و توفیق از او.

بنام خداوند رحمان رحیم

برای گفتگو از تاریخ و طبری و ترجمه، مجالی بیشتر باید که اگر خدا بخواهد، پس از ختم کار که امید هست دورتر از چند هفته دیگر نباشد، شمه‌ای از این حکایت نسبتاً دراز گفته آید. اجمال حسب حال آنکه بنیاد فرهنگ ایران از وقت بنیاد، ترجمه تاریخ طبری را در دستور کار خویش به ردیف اول داشته بود که دریغ بود این اثر بزرگ و مفصل و کهن که ورق‌های زرین از انبوه مآثریکه تازان پارسی نژاد در قلمرو فرهنگ مرکب اسلامی است، و بسیاری صفحات و فصول آن از تاریخ ایران سخن دارد با نکته‌های اصیل که در هیچ مرجع دیگر نیست، چنین اثری، بتمام وبری از اضافات، زی تازی نگذارد و جامه پارسی نگیرد و این دور افتاده قدیم، از پس انتظار قرون، به خانه و کاشانه خویش نیاید و کتابخانه پارسی به حاصل کار و شاهکار یکی از فرزندان مخلص و پرکار ایران که به تبعیت از رسم و پندار رایج زمان، زبان عربی را جولانگاه نبوغ آسمان و ادخویش داشته‌اند آراسته نگردد.

سپاس خدا که از پی توفیقات مکرر سالها، نعمت این خدمت به من داد و علاقه اولیای بنیاد، انگیزه همت شد و کاری که در گرو سالیان دراز می نمود با کوشش پیوسته شباروز زودتر از وقت مقرر، ره چاپخانه گرفت و باز شکر خدای.

اینک شما و جلد پانزدهم که با ختم آن، طبری پارسی، ترجمه تاریخ گران سنگ هرودت مشرق، محمد بن جریر طبری، پایان می رود و از پی آن دفتری هست، نه چندان مفصل، ترجمه «صله تاریخ الطبری» از عریب بن سعد قرطبی، شامل حادثات پس از طبری، تا به سال سیصد و بیستم و آغاز خلافت القاهر بالله، که آنرا «دنباله تاریخ طبری» نام کرده‌ام و یاری و نیرو از خداست و توفیق از او.

بسم الله الرحمن الرحيم

سخن از اینکه چرا مهتدی
خلع شد و چگونگی درگذشت؟

گویند دو روز رفته از رجب این سال ساکنان کرخ سامرا و دور به جنبش آمدند که مقرریهای خویش را میخواستند، مهتدی طبایغو را که سر آنها بود با عبدالله برادر خویش سویشان فرستاد که با آنها سخن کردند، اما از آنها پذیرفتند و گفتند: «میخواهیم با امیر مؤمنان روبرو سخن کنیم.» همان شب ابونصر پسر بغا سوی اردوگاه برادر خویش رفت که در سن بود، نزدیک جانفروش. جمعی از کرخیان و دوریان وارد خانه جوسق شدند، و این به روز چهارشنبه بود. مهتدی با آنها سخن بسیار کرد و به روز چهارشنبه و پنجشنبه پرداخت را از کسان ببرید. مردم منتظر بودند که بدانند موسی بن بغا چه می کند. موسی بن بغا در اردوگاه خویش مقرری یکماهه داده بود و سر آن داشت که وقتی یاران مرتب شوند با جانفروش نبرد کند که اختلاف رخ داد و موسی برفت که آهنگ راه خراسان داشت.

درباره علت اختلافی که رخ داد و موسی به سبب آن سوی راه خراسان رفت و علت اینکه مهتدی برای نبرد ترکان برون شد اختلاف کرده اند: بعضیها گفته اند سبب اینکه موسی از مقابله جانفروش کناره کرد و نبرد او را رها کرد و سوی راه

خراسان رفت آن بود که مهتدی بایکباک را که با موسی مقابل مساور جانفروش جای داشت، استمالت کرد و بدو نوشت و دستور داد که سپاه موسی را به خویش پیوسته کند و سالار آنها باشد و موسی بن بغا و مفلح را بکشد یا آنها را دربند بنزد وی فرستند. وقتی نامه به بایکباک رسید آنها بر گرفت و به نزد موسی بن بغا برد و گفت: «از این خرسند نمی شوم زیرا این تدبیر برضد همه ماست، وقتی امروز با تو کاری کند، فردا نیز با من همانند آن کند، رای تو چیست؟»

گفت: «چنان می بینم که به سامرا شوی و بدو بگویی که مطیع او بی و برضد موسی و مفلح یاریش می دهی که از تو اطمینان یابد سپس درباره کشتن وی تدبیر می کنیم.»

بایکباک برفت و به نزد مهتدی در آمد و کسان وی که از نزد جانفروش آمده بودند به منزلهای خویش رفتند، مهتدی بروی خشم آورد و گفت: «با آنکه دستور داده بودم موسی و مفلح را بکشی، اردوگاه را رها کردی! و در کار آنها نفاق آوردی.»

گفت: «ای امیر مؤمنان، چگونه به آنها دست می یافتم و کشتنشان میسر می شد که سپاه آنها بزرگتر از من است و از من نیرومندترند، میان من و مفلح چیزی رفت اما از وی انتقام نگرفتم، بلکه با سپاه و یارانم و کسانی که به اطاعت در بودند آمدم که ترا برضد آنها یاری کنم و کارت را نیرو دهم که موسی با شماری اندک مانده باشد.»

گفت: «سلاح خویش را بده.» و دستور داد او را به خانه ای برند.

گفت: «ای امیر مؤمنان، یکی چون من، وقتی از چنین سفری باز آید چنینش نباید کرد تا به خانه خویش روم و دستور خویش را با یارانم و کسانم بگویم.»

گفت: «برای این کار راهی نیست که می باید با تو گفتگو کنم.» پس سلاح

او را بر گرفتند و چون دیر مدت خبر وی از یارانش باز ماند احمد بن خاقان حاجب بایکباک میان آنها سعایت کرد و گفت: «یار خویش را از آن پیش که حادثه‌ای بر او افتد بجویند.» که ترکان بجوشیدند و جوسق را در میان گرفتند.

وقتی مهتدی این را بدید، با صالح بن علی نواده ابو جعفر منصور که به نزد وی بود مشورت کرد و گفت: «رای تو چیست؟»

گفت: «ای امیر مؤمنان، هیچکس از نیاکان تو چنین دلیر و مقدم نبود که تویی، ابو مسلم نیز به نزد مردم خراسان معتبرتر از آن بود که این ترک به نزد یاران خویش هست، وقتی سر ابو مسلم را به نزد آنها افکندند آرام شدند، در صورتیکه میان آنها کس بود که وی را می‌پرستید و او را پروردگار خویش می‌گرفت، اگر چنان کنی آرام شوند که تواز منصور مقدم‌تری و دلیر تر.»

پس مهتدی، کرخی را که نامش محمد بود پسر - مباشر وی آهنگری بوده بود که در کرخ میخ می‌ساخته بود و در بغداد جزو خواص مهتدی شده بود و معتمد و ملازم وی شده بود - بگفت تا گردن بایکباک را بزند که گردنش را بزد. در آن وقت ترکان مسلح در جوسق صف کشیده بودند و بایکباک را می‌خواستند، مهتدی عتاب بن عتاب سردار را بگفت تا سروی را میانشان افکند. عتاب سر را بگرفت و به طرف آنها افکند که عقب رفتند، آنگاه بجوشیدند^۱ و یکی از آنها به عتاب هجوم برد و او را بکشت. مهتدی کس به طلب فرغانیان و مغربیان و او کشیان و اشروسنیان و ترکان فرستاد که با وی بر سردودرم و سویق بیعت کرده بودند، که بیامدند و بسیار کس از میانه کشته شد و مردم درباره آن بسیار سخن کردند، به قولی از ترکانی که نبرد کردند نزدیک به چهار هزار کس کشته شد، به قولی دوهزار و به قولی هزار، این به روز شنبه بود، سیزده روز رفته از رجب همین سال.

پس همه ترکان فراهم آمدند و کارشان یکی شد و نزدیک به هزار کس از آنها

۱ - کلمه متن: جاشوا، که از جوش پارسی فعل عربی ساخته اند. (م)

بیامدند، طغوتیا، برادر بایکباک نیز بیامد، احمد بن خاقان حاجب بایکباک با نزدیک به پانصد کس بیامد، بجز آن گروه از ترکان و عجمان که با طغوتیا آمده بودند.

مهدی نیز برون شد - صالح بن علی نیز با وی بود - قرآن به گردن داشت و مردم را دعوت می کرد که خلیفه خویش را یاری کنند. وقتی شربالا گرفت ترکانی که با مهدی بودند سوی یاران خویش رفتند که با برادر بایکباک بودند و مهدی با فرغانیان و مغربیان و گروهی از عامه که سوی وی شتافته بودند، بماند که طغوتیا برادر بایکباک چون هیجان زده ای انتقامجوی حمله برد و آرایش آنها را در هم ریخت و هزیمتشان کرد و بسیار کس از آنها بکشت که به فرار روی بگردانیدند.

مهدی بتاخت و فراری برفت، شمشیر برهنه در کف وی بود و بانگ می زد: «ای گروه مردم خلیفه خویش را یاری کنید.» تا به خانه ابو صالح، عبدالله بن محمد یزدادی، رسید که پس از دار بابک بود و احمد بن جمیل عامل کمک آنجا بود. وارد خانه شد و سلاح بنهاد و سپید پوشید که از خانه ای بالا رود و از دیگری فرود آید و بگریزد، وی را جستند و نیافتند. احمد بن خاقان با سیصد سرباز بیامد و درباره او پرسش می کرد تا بدانست که در خانه ابن جمیل است. مهدی شتاب کرد که بالا رود، تیری سوی وی افکندند و با شمشیر دریده شد. آنگاه احمد بن خاقان وی را براسبی یا استری نشاند و تیمارگری را پشت وی نشانید تا وی را به خانه اش رسانید که به نزد وی درآمدند و به وی مشت می زدند و آب دهن به صورتش می افکندند و درباره بهای اثاث و خورده چیزها که فروخته بود از او پرسش می کردند که به ششصد هزار مقرر شد که کرخی به نزد کسان در بغداد سپرده بود، خسف معلوم الحال را بنزد وی محبوس یافتند. درباره ششصد هزار دینار رقعهای از او گرفتند و او را به یکی دادند که خایه اش را فشرده تا او را کشت.

بعضیها گفته اند سبب و آغاز اختلاف آن بود که ابنای ترکان فراهم آمدند و

گفتند: «رضایت نمی‌دهیم که سالاری بجز امیر مؤمنان داشته باشیم.» و به موسی بن-بغا و بایکباک که مقابل جانفروش بودند نامه نوشتند، موسی با مردان خویش بیامد تا به پلای رسید در ناحیه وزیریه، به روز جمعه، مهتدی نیز در حیراردو زد و نزدیک آنها شد، سپس سوی جوسق رفت، با سلاح. وقتی روز شنبه شد، سیزده روز رفته از رجب، بایکباک به اطاعت آمد و موسی با حدود دوهزار کس به طرف خراسان رفت. یکی از وابستگان به نزد مهتدی رفت و بدو گفت که بایکباک با موسی وعده نهاده که ترا در جوسق بکشد. پس مهتدی بایکباک را بگرفت و بگفت تا سلاح وی را برگیرند و او را بدارند که به روز شنبه تا به وقت پسین بداشته بود، آنگاه مردم کرخ و مردم دور برون شدند که او را می‌خواستند. آنگاه برفتند و صبحگاه یکشنبه بیامدند و هیچکس از آنها سوار یا پیاده نبود که با سلاح نیامده بود. وقتی به جوسق رسیدند مهتدی نماز نیمروز را بکرد و با فرغانیان و مغربیان به مقابله آنها برون شد، ترکان از مقابلشان پس رفتند و چون به تعقیب آنها رفتند، کمینی از آن ترکان در آمد و جمعی انبوه از فرغانیان و مغربیان کشته شد. مهتدی بگریخت و برادر ابوالوزیر گذشت، یکی از غلامان وی بانگ می‌زد که ای مردم این خلیفه شماست. ترکان از پی وی تاختند که وارد خانه احمد بن جمیل شد و از خانه‌ای به سوی خانه دیگر بالا رفت. ترکان همه آن ناحیه را در میان گرفتند و او را از خانه‌ای از آن غلام عبدالله بن عمر بازیار در آوردند، ضربتی به تهیگاه وی خورده بود. وی را که پیراهن و شلواری به تن داشت، براسبی لاغر بیردند و خانه کرخی و خانه‌های بنی ثوابه و گروهی از مردم را غارت کردند.

و چون روز دوشنبه شد احمد بن متوکل را که به نام ابن فتیان شهره بود به خانه یار جوخ بردند. ترکان در خیابانها می‌گشتند و عامه را می‌ستودند که متعرضشان نمی‌شدند.

کسان دیگر گفته‌اند: سبب آن بود که مردم دور سامرا و کرخ به روز دوشنبه

يك روز رفته از رجب این سال به جنبش آمدند و در كرخ و بالای آن فراهم آمدند. مهتدی کیغلغ و طبایغو پسر صول ارتکین و عبدالله برادر خویش را فرستاد که با آنها سخن همی کردند تا آرام شدند و به خانه خلافت باز گشتند.

آنگاه ابونصر، محمد، پسر بغای کبیر خبر یافت که مهتدی درباره او و برادرش موسی سخن آورده و به وابستگان گفته که مالها به نزد آنهاست که از وی و آنها بر جان خویش بیمناک شد و به شب چهارشنبه سه روز رفته از رجب بگریخت.

مهتدی چهار نامه نوشت که در آن وی و همراهانش را به جان، امان می داد. دو نامه بدو رسید به وقتی که با ابرتکین پسر برنمکاتکین در محمدیه بود. دو نامه دیگر همراه فرج صغیر بدو رسید که از آن اطمینان یافت و باز گشت و با برادرش حبشون و بکالبا وارد خانه خلافت شد که بداشته شدند، کیغلغ نیز با آنها بداشته شد. ابونصر را از آنها جدا بداشتند و از او مال خواستند و از نماینده او پانزده هزار دینار گرفتند، به روز سه شنبه سه روز رفته از رجب کشته شد و وی را در یکی از چاههای قنات افکندند، به روز دوشنبه نیمه رجب وی را از چاه در آوردند و به منزلش بردند که بو گرفته بود. سیصد مثقال مشک و سیصد مثقال کافور برای وی خریدند و بر او ریختند اما بوی تمام نشد و حسن بن مأمون بر او نماز کرد.

مهتدی وقتی ابونصر را بداشت به موسی بن بغا نامه نوشت و دستور داد سپاه را به بایکبک سپارد و با وابستگان خویش به سامرا بیاید به بایکبک نیز نوشت که سپاه را بگیرد و به کار نبرد جانفروش قیام کند. بایکبک با نامه به نزد موسی رفت که آنها بخواند و همسخن شدند که سوی سامرا باز گردند. این خبر به مهتدی رسید و اینکه سر مخالفت وی دارند که وابستگان را فراهم آورد و به اطاعت ترغیبشان کرد و دستورشان داد که در خانه خلافت با وی باشند و از اخلال در کار وی

دست بدارند و برای هر يك از ترکان و امثالشان، روزانه دو درم معین کرد و برای هر يك از مغربیان يك درم، از دو گروه و یارانیشان نزدیک پانزده هزار کس در جوسق و قصرهای دیگر بر او فراهم آمدند که کاملی نام ترك از آن جمله بود.

از پس بداشته شدن کیغلیخ سرپرستی خانه خلافت بامسرور بلخی بود، سردار قوم طبایغو بود، مراقب بداشتگان عبدالله پسر تکین بود.

موسی و مفلح و بایکباك از بداشته شدن ابونصر و حبشون و دیگر بداشتگان خبر یافتند و احتیاط خویش را بداشتند، به روز پنجشنبه میان آنها و مهتدی فرستادگان و نامه‌ها رفت. عاقبت مهتدی به روز پنجشنبه یازده روز رفته از رجب با جمع خویش برون شد که انتظار آمدن آن قوم را می‌برد، اما کسی نیامد. و چون روز جمعه شد، دوازده روز رفته از رجب، این خبر به صحت پیوست که موسی با مفلح از راه سامرا به طرف جبل کج شده اند. به روز شنبه بایکباك و یارجوخ و اساتکین و علمی پسر بارس و سیمای دراز و خطارمش به خانه خلافت رفتند. بایکباك و احمد بن خاقان نایب وی بداشته شدند و بقیه برفتند. یاران بایکباك و دیگر ترکان فراهم آمدند و گفتند: «برای چه سردار ما را بداشته‌اند و چرا ابونصر را کشته‌اند؟»

مهتدی به روز شنبه سوی آنها رفت، اما میانشان پیکاری نبود که بازگشت و به روز یکشنبه برفت که برضد وی فراهم آمده بودند، او نیز مغربیان و ترکان مبرونی و فرغانیان را فراهم آورد، مسرور بلخی را برپهلوی راست نهاد، یارجوخ را برپهلوی چپ نهاد. مهتدی با اساتکین و طبایغو و دیگر سرداران در قلب بود.

وقتی آفتاب گرم شد، دو قوم به هم نزدیک شدند و جنگ آغاز شد. بایکباك را خواستند، مهتدی سر وی را سوی آنها افکند، سر را عتاب بن عتاب از دامن

قبای خویش در آورد. وقتی آنها بدیدند طغوتیا، برادرش، با جمعی از خواص خویش به جمع مهدی حمله برد، پهلوی راست و چپ مهدی بگشتند و با آنها شدند، بقیه از نزد مهدی هزیمت شدند و جمعی از دو گروه کشته شد.

از حبشون پسر بغا آورده اند که گفته بود هفتصد و هشتاد کس کشته شد. کسان پراکنده شدند و مهدی وارد خانه خلافت شد، دری را که از آن وارد شده بود بیست واز در مصاف برون شد واز در معروف به ایتاخ برفت و به بازارچه مسرور رسید، از آنجا به دربند واثق رفت و به نزد باب‌العامه رسید. بانگ می‌زد: «ای گروه مردم، من امیر مؤمنانم، برای دفاع از خلیفه خویش نبرد کنید.» اما عامه اجابت وی نکردند، و او همچنان در خیابان می‌رفت و بانگ می‌زد و ندیدشان که به یاری وی آیند، پس به در زندان رفت و هر که را در آن بود آزاد کرد و پنداشت که او را یاری می‌کنند، اما همه فرار کردند و کسی اجابت وی نکرد.

وقتی اجابت وی نکردند، سوی خانه ابوصالح، عبدالله بن محمد یزدادی رفت که ابن جمیل سالار نگهبانان، آنجا منزل داشت که وارد آنجا شد، آنگاه وی را از سمت دیوان املاک در آوردند و به جوسق بردند و آنجا به نزد احمد بن خاقان بداشتند، خانه احمد بن جمیل نیز به غارت رفت.

از جمله کسانی که در نبرد کشته شدند از سرداران مغربی، نصر بن احمد زبیری بود و از سرداران شاکری عتاب بن عتاب، که وقتی سر بایکباک را به نزد آنها برد کشته شد.

چنانکه گفته‌اند: مهدی در نبردگاه عده بسیاری را به دست خویش کشت.

از آن پس که مهدی بداشته شد میان آنها و او گفتگوهای سخت رفت. می‌خواستند به خلع رضایت دهد، اما نپذیرفت و دل به کشته شدن داد.

گویند: وی به دست خویش رقعهای برای موسی بن بغا و بایکباک و جمعی

از سرداران نوشته بود که با آنها خیانت نکند و به غافلگیری و ناگهانی ایشان را نکشد و چنین قصدی نکند و اگر با آنها یا یکیشان چنین کرد و از آن خبر یافتند از بیعت وی آزاد باشند و کار به دست آنها باشد که هر که را خواستند به خلافت بنشانند، و به همین سبب شکستن کار وی را رواداشتند.

و چنان بود که پس از هزیمت کسان، یار جوخ به خانه خلافت رفت و جمعی از فرزندان متوکل را در آورد و آنها را به خانه خویش برد و با احمد بن متوکل معروف به ابن فتیان، بیعت کردند، به روز سه شنبه سیزده روز رفته از رجب، و نام او را المعتمد علی الله کردند.

به روز پنجشنبه، دوازده روز مانده از رجب، محمد بن واثق را شاهد وفات مهتدی، کردند که وی سالم است و جز آن دوزخم که به روز یکشنبه در نبرد برداشته که یکی از تیر است و دیگری از شمشیر اثر دیگر بر او نیست. جعفر بن عبدالواحد و تنی چند از برادران امیر مؤمنان بر او نماز کردند و در مقبره منتصر بگور شد.

موسی بن بغا، به همراهی مفلح به سامرا رفت، به روز شنبه ده روز مانده از رجب، و به معتمد سلام گفت که خلعت پوشید و سوی منزل خویش رفت و مردم آرام گرفتند.

یکی که می گفت شاهد کار قوم بوده گوید: وقتی شب دوشنبه شد، یک روز رفته از رجب، مردم کرخ و دور همگی بشویدند و فراهم آمدند. و چنان بود که وقتی آنها به جنبش می آمدند مهتدی برادر خویش عبدالله را سوی آنها می فرستاد، در آن روز نیز عبدالله برادر خویش را سوی آنها فرستاد، چنانکه می فرستاده بود که چون به نزد آنها رسید دید که به آهنگ جو سق روان شده اند، با آنها سخن کرد و تعهد کرد که نیازهاشان را انجام دهد، اما نپذیرفتند و گفتند باز نمی گردیم تا به نزد امیر مؤمنان شویم و شکوه خویش را با وی بگوییم.

گوید: پس عبدالله از نزد آنها باز گشت. در آنوقت ابونصر، محمد بن بغا، و

حبشون و کیغلیغ و مسرور بلخی و جمعی دیگر در خانه خلافت بودند. وقتی عبدالله آنچه را میان وی و آنها رفته بود با مهتدی بگفت، دستور داد بنزد آنها باز رود و جمعیشان را بیارد و به نزد وی رساند. عبدالله برفت، نزدیک جوسق به آنها رسید و بایشان سخن کرد که به جای خویش بمانند و گروهی از خودشان را همراه وی بفرستند اما نپذیرفتند.

و چون خبر به ابونصر رسید، کسانی که با وی در خانه خلافت بودند که آن گروه می‌رسند، همگی از مجاورت در نزاله برون شدند و در خانه خلافت بجز مسرور بلخی و الطون نایب کیغلیغ و از دبیران، عیسی بن فرخان شاه، کس نماند. و ابستگان از مجاورت در قصر احمر در آمدند و خانه را پر کردند که نزدیک چهار هزار کس بودند، به نزد مهتدی رفتند و از وضع خویش با وی شکوه کردند، هدفشان از گفتگو این بود که امیرانشان معزول شوند و کارهایشان به برادران امیر مؤمنان پیوسته شود و امیران و دبیران و ادار شوند که آنچه را از اموال سلطان به خیانت برده‌اند پس دهند، می‌گفتند: مقدار آن صد و پنجاه هزار هزار است.

مهتدی وعده‌شان داد که در کارشان بنگرد و آنچه را خواسته بودند بپذیرد، آنروز را در خانه خلافت بی‌بودند، مهتدی محمد بن مباشر کرخی را فرستاد که برای آنها سویق خرید. ابونصر پسر بغا بی‌درنگ برفت و در حیر نزدیک محل اسب‌دوانی اردو زد و نزدیک پانصد کس بدو پیوست که شبانگاه از وی پراکنده شدند و با کمتر از صد کس بماند و سوی محمدیه رفت.

صبحگاه روز چهارشنبه، و ابستگان آنچه را در آغاز می‌خواستند بودند همی خواستند، به آنها گفته شد: «آنچه می‌خواهید کاری دشوار است و برون کردن کار از دست این امیران، برای شما آسان نیست چه رسد به اینکه اموال نیز از آنها مطالبه شود، در کار خویش بنگرید، اگر پندارید که بر این کار ثبات می‌کنید تا به انجام رسد امیر مؤمنان از شما بپذیرد و اگر صورت دیگر است، امیر مؤمنان با شما نظر نکو

دارد.» اما بر آنچه در آغاز خواسته بودند مصر شدند، گفتندشان که به صیغه بیعت قسم یاد کنند که بر این گفته بمانند و از آن باز نگردند و با هر که در این باب با آنها نبرد کند، نبرد کنند و نیکخواه و دوستدار امیر مؤمنان باشند. این را پذیرفتند و از آنها پیمان بیعت گرفته شد در آن روز نزدیک به هزار کس بیعت کردند. کارها به دست عیسی بن فرخان شاه بود که مقام وزیر داشت. پس از آن از جانب خویش نامه‌ای به ابونصر نوشتند - عیسی بن فرخان شاه برای آنها نوشت - که ضمن آن به رفتن وی از خانه خلافت بدون سبب اعتراض کردند و گفتند که آهنگ امیر مؤمنان کرده بودند که حاجت خویش را باوی بگویند و چون خانه خلافت را خالی دیدند، در آن بمانند و اگر باز آید وی را به حال خویش باز می‌برند و مزاحمش نمی‌شوند.

عیسی بن فرخان شاه نیز از جانب خلیفه همانند این را به ابونصر نوشت که میان پسین و عشا بیامد و وارد خانه خلافت شد، برادرش حبشون و کیغلیغ و بکالبا و جمعی دیگر با وی بودند، و ابستگان پیش روی آنها برخاستند، همگی با سلاح مهتدی بنشست، ابونصر با همراهان خویش به نزد وی رسید و سلام گفت و نزدیک شد و دست و پا و فرش مهتدی را بوسه زد و پس رفت.

مهتدی وی را مخاطب کرد و گفت: «ای محمد درباره آنچه و ابستگان می‌گویند رای تو چیست؟»

گفت: «چه می‌گویند؟»

گفت: «می‌گویند شما اموال را برده‌اید؟ و در کارها خود کامگی کرده‌اید و

در چیزی از کار آنها یا چیزی که موجب صلاحشان باشد نمی‌نگرید.»

گفت: «ای امیر مؤمنان، مرا با اموال چکار، که نه دبیر دیوان بوده‌ام و نه کاری

به دست من بوده است.»

گفت: «پس مالها کجاست، مگر بجز پیش تو است و پیش برادرت و دبیرانتان

و یارانتان.»

پس وابستگان نزدیک شدند و عبدالله پسر تکین و جمعی از آنها پیش رفتند و دست ابونصر را گرفتند و گفتند: «این دشمن امیر مؤمنان با شمشیر پیش روی او می ایستد.» و شمشیر وی را برگرفتند، غلامی از آن ابونصر که حضور داشت به نام ثیتل در آمد و شمشیر خویش را کشید و پیش رفت که آنها را از ابونصر بازدارد. پیشرفت وی سوی خلیفه بود، عبدالله پسر تکین پیشدستی کرد و با شمشیر به سر اوزد، و در خانه خلافت کس نماند که شمشیر نکشید. مهتدی برخاست و وارد اطاقی شد که نزدیک وی بود، محمد بن بغا را گرفتند و به یکی از اطاقهای خانه بردند. بقیه یاران وی را نیز بداشتند، آن قوم می خواستند غلام را بکشند اما مهتدی بازشان داشت و گفت: «مرا در این باره نظری هست.» آنگاه بگفت تا از خزانه پیراهنی به او دادند و بگفت تا خون از سر وی بشویند و بداشته شد.

صبحگاه روز چهارشنبه کسان بسیار شده بودند و بیعت گرفته می شد آنگاه به عبدالله بن واثق دستور داد با هزار کس از شاکیان و فرغانیان و دیگران سوی رفیف رود. از جمله سرداران خراسان که دستور رفتن یافته بودند محمد بن یحیی و اثنی بود و عتاب بن عتاب و هارون بن عبدالرحمان و ابراهیم، برادر ابو عون، و یحیی ابن محمد و پسران نصر بن شیبث و عبدالرحمان بن دینار و احمد بن فریدون و کسان دیگر.

آنگاه عبدالله بن واثق خبر یافت که این سرداران می گویند که رفتنشان سوی آن ناحیه درست نیست و از رفتن خودداری کرد، پس از آن خواستند به موسی و مفلح بنویسند که باز گردند و سپاه را به سیدارانی که با آن بودند تسلیم کنند و اتفاق کردند که در این باب به آنها نامه ای بنویسند با نامه هایی به بعضی از سرداران که سپاه را از آنها بگیرند و نامه هایی به کوچکتران درباره چیزها که یارانشان در سامرا خواسته بودند و آنچه پذیرفته شده بود.

دستور داد نامه های سرداران را بنویسند با این دستور که بنگرند اگر موسی و

مفلح دستور را انجام ندادند و با غلامان خویش سوی در خلافت روان نشدند و سپاه را به کسانی که فرمان داده شده بود تسلیم نکردند آنها را به بند کنند و به در خلافت فرستند.

این نامه‌ها را با سی کس از آنها فرستادند که به شب جمعه پنجروز رفته از رجب این سال از سامرا حرکت کردند. برای کسانی که در خانه خلافت از آنها بیعت گرفته شده بود، هر کدام، روزانه دودرم معین شد و پخش این میان آن گروه به دست عبدالله پسر تکین، دایی پسر کنجور، بود.

وقتی خبر به موسی و یاران وی رسید از کنجور بدگمان شد و از آن پس که تازیانه‌اش زد بگفت تا او را بدارند. در آنوقت موسی در سن بود. وقتی خبر به بایکباک رسید که در حدیثه بود، به سن رفت و کنجور را از بداشتنگاه در آورد، سپاه در سن فراهم آمد، فرستادگان به آنها رسیدند و نامه‌ها را رسانیدند و بعضی از آنها بر مردم اردوگاه خواندند و از آنها بیعت گرفتند که یاریشان کنند. پس از آن روان شدند تا به پل رفیف رسیدند، به روز پنجشنبه یازده روز رفته از ماه رجب.

در اینروز مهدی سوی حیر رفت و مردم را سان دید و اندکی راه پیمود، سپس بازگشت و بگفت تا خیمه‌ها و سراپرده‌ها را ببرند و در حیر بپا کنند. صبحگاه روز جمعه از سپاه موسی نزدیک به هزار کس بازگشته بود از جمله کوتکین و خشنک.

آنگاه مهدی سوی حیر رفت، پهلوی راست خویش را به کوتکین سپرد و پهلوی چپ خویش را به خشنک سپرد و خود او در قلب جا گرفت. آنگاه فرستادگان میان دو سپاه همی رفت. آنچه موسی می‌خواست این بود که ولایتدار ناحیه‌ای شود و آنجا رود، اما آنچه قوم از موسی می‌خواستند این بود که با

غلامان خویش بیاید و با آنها گفتگو کند. در آنروز کاری در میانه صورت نپذیرفت.

وقتی شب شنبه شد هر که میخواست از نزد موسی باز آید، باز آمد. موسی و مفلح باز گشتند، با نزدیک هزار کس، که آهنگ راه خراسان داشتند. بایکباک و جمعی از سرداران وی همانشب با عیسی کرخ برفتند و شب را با وی به سربردند. صبحگاه روز شنبه بایکباک با همراهان خویش بیامد و وارد خانه خلافت شدند. شمشیر بایکباک و یار جوخ و اساتکین و احمد بن خاقان و خطار مش و دیگران گرفته شد. همگی به نزد مهتدی رسیدند و سلام گفتند و دستور یافتند که بروند مگر بایکباک که مهتدی دستور داد پیش روی وی بایستد، آنگاه به وی پرداخت و گناهان وی را با کارها که با مسلمانان و اسلام کرده بود برشمرد. پس از آن وابستهگان راه وی را گرفتند و او را به یکی از اطاقهای خانه بردند و در را بر او بستند و بیشتر از پنج ساعت نگذشت که کشته شد، به روز شنبه به وقت زوال، و کار استقرار گرفت. نه حرکتی بود و نه کسی سخن کرد، مگر تنی چند اندک که به کار بایکباک معترض بودند، اما به تمام غمزده نبودند.

و چون روز یکشنبه شد ترکان به همسنگی فرغانیان که با آنها وارد خانه خلافت می شدند اعتراض آوردند و پنداشتند که تدبیر چنین بوده که سران آنها را بکشند تا فرغانیان و مغربیان بر آنها تقدم یابند. پس همگی از خانه خلافت بیرون شدند و خانه به فرغانیان و مغربیان ماند. ترکان در ناحیه کرخ بر این، اعتراض آوردند و خواستن بایکباک را بر آن افزودند از آنرو که یاران بایکباک با آنها فراهم آمده بودند. مهتدی گروهی از فرغانیان را به نزد خویش برد و اعتراض ترکان را با آنها بگفت و گفت: «اگر می دانید که در مقابل آنها می ایستید امیر مؤمنان نزدیکی شما را ناخوش ندارد و اگر پندارید که در مقابل آنها ناتوانید از آن پیش که کار دشوار شود آنها را به انجام دلخواهشان خشنود کنم.»

فرغانیان گفتند که اگر با مغربیان همسخن شوند با آنها مقاومت می کنند و مقهورشان می کنند و بسیاری چیزها درباره تقدم مغربیان بر ترکان برشمردند و به مهتدی گفتند که سوی آنها رود. بدین گونه بهود تا نیمروز آنگاه برنشست. بیشتر سواران، فرغانی بودند و بیشتر پیادگان مغربی. سری آنها روان شد که مابین کرخ و قطایع بودند. ترکان نزدیک ده هزار بودند و اینان شش هزار کس، و از ترکان کمتر از هزار کس با آنها بود که یاران صالح بن وصیف بودند، جمعی نیز با یار جوخ بودند.

وقتی دو گروه تلاقی کردند یار جوخ با ترکان همراه خویش کناره گرفت. یاران صالح بن وصیف نیز هزیمت شدند و سوی خانه های خویش رفتند. طاشتمراز پشت سکو در آمد که آنجا کمینشان نهاده بودند. دو قوم تصادم کردند و لختی از روز میانشان نبرد بود، با شمشیر و نیزه و تیر. آنگاه هزیمت بر یاران مهتدی افتاد. وی ثبات کرد، آنها را به طرف خویش همی خواند و نبرد می کرد تا وقتی که از بازگشتشان نومید شد و او نیز هزیمت شد. در این وقت شمشیری خطدار به دست داشت. زره به تنش بود، باقبایی که در اثنای نبرد به تن داشته بود که حریر سفید نقشدار بود. پس برفت تا به نزد دار بابک رسید و مردم را به پیکار قوم ترغیب می کرد. اما کسی پیروی وی نکرد مگر گروهی از عیاران. وقتی به در زندان رسیدند در لگام وی آویختند و از او خواستند که هر که را در زندان هست آزاد کند. روی از آنها بگردانید اما وی را رها نکردند تا دستور داد زندانیان را آزاد کنند. عیاران از نزد وی برفتند و به در زندان اشغال یافتند و او تنها ماند و برفت تا به محل خانه ابو صالح بن یزداد رسید که احمد بن جمیل در آن بود، وارد آن خانه شد، درها بسته شد و او جامه و سلاح خویش را بر گرفت. ضربت نیزه ای بر ران وی بود. پیراهن و شلواری خواست که احمد بن جمیل بدوداد، خون از چهره خویش بشست و آبی بنوشید و به نماز ایستاد. جمعی از ترکان نزدیک به سی کس با یار جوخ بیامدند تا به خانه ابو صالح

رسیدند و در را زدند تا وارد خانه شدند. وقتی آمدن آنها را بدانست شمشیر بر گرفت و بدوید و از پلگانی که در خانه بود بالا رفت. وقتی قوم در آمدند روی بام رفته بود، یکیشان خراست برای گرفتن وی بالا رود که با شمشیر او را بزداما شمشیر، به او نخورد. و آن مرد از پله بیفتاد. تیر به طرف وی انداختند یکی از تیرها به سینه او خورد و زخمی سبک برداشت و بدانست که هلاک شد نی است که تسلیم شد و فرود آمد و شمشیر خویش را بینداخت. او را گرفتند و پیش روی یکیشان براسبی نشانند و از راهی که آمده بود برفتند تا او را به خانه یار جوخ بردند که در قطایع بود و جوسق را غارت کردند که چیزی در آن نماند.

پس از آن احمد بن متوکل را که به نام ابن فتیان شهره بود و در جوسق بداشته بود در آوردند و به موسی نوشتند و از او خواستند که به نزد آنها شود. مهتدی به نزد آنها بیود و درباره وی کاری نکردند.

وقتی روز سه شنبه شد در قطایع با احمد بن متوکل بیعت کردند و به روز چهارشنبه او را به جوسق بردند و هاشمیان و خواص با وی بیعت کردند. در این روزها خواستند که مهتدی به خلع شدن رضایت دهد اما نپذیرفت و اجابتشان نکرد و به روز چهارشنبه در گذشت، به روز پنجشنبه وی را به جمع هاشمیان و خواص بنمودند و چهره اش را نمودار کردند، آنگاه غسلش دادند و جعفر بن عبدالواحد بر او نماز کرد، به روز پنجشنبه دوازده روز مانده از رجب دو یست و پنجاه و ششم.

موسی بن بغا به روز شنبه ده روز مانده از رجب بیامد و احمد بن متوکل برنشست و به دارالعامه رفت، به روز دوشنبه هشت روز مانده از رجب، که با وی بیعت عام کردند.

از محمد بن عیسی قرشی آورده اند که گفته بود: «وقتی مهتدی به دستشان افتاد نپذیرفت که خویشتن را خلع کند، انگشتان دودست و دوپایش را از جای ببرند تا دستها و پاهایش ورم کرد و کارهای دیگر با وی کردند تا جان داد.»

در باره سبب کشته شدن ابونصر، محمد بن بغا گفته‌اند که وی از سامرا برون شد و آهنگ برادر خویش موسی داشت. مهتدی جمعی از مغربیان و فرغانیان را سوی ابونصر فرستاد که در رفیف به وی رسیدند و او را بیاوردند که بداشته شد. و چنان بود که پیش از مخالفت ترکان ابونصر به سلام گفتن به نزد مهتدی درآمده بود که بدو گفت: «ای ابو محمد برادرت موسی با سپاه و غلامان خویش آمده که صالح بن وصیف را بکشد و برود!»

گفت: «ای امیر مؤمنان، ترا به پناه خدا می‌برم، موسی بنده تو است و مطیع تو است و در عین حال در مقابل دشمنی سرسخت است.»

گفت: «صالح برای ما سودمندتر از او بود و در کار ملک سیاست نکوتر داشت، این علوی بهری باز گشته.»

گفت: «ای امیر مؤمنان چه چاره داشت وی را هزیمت کرد و یارانش را بکشت و او را به هر سوی فراری کرد و چون باز گشت، او باز آمد و پیوسته کار وی اینست، مگر آنکه بگویی همیشه در ری بباشد.»

گفت: «از این بگذر که برادر تو کاری نکرد بیشتر از اینکه مالها را بگیرد و برای خویش نگهدارد.»

ابونصر با وی درشتی کرد و گفت: «در این بنگرند که از وقتی تو به خلافت رسیده‌ای چه مقدار به او و مردم خاندانش رسیده و پس گیرند، در آنچه به تو و برادرانت رسیده نیز بنگرند و پس گیرند.»

پس مهتدی بگفت که او را گرفتند و تازیانه زدند و بداشتند و خانه وی را با خانه ابن ثوابه غارت کردند، آنگاه خون حسن بن مخلد و ابن ثوابه و سلیمان بن وهب قطان دبیر مفلح را روا کرد که بگریختند و خانه‌هایشان غارت شد. آنگاه مهتدی فرغانیان و اشروسنسیان و طبریان و دیلمیان و اشتاختیان و باقیمانده ترکان کرخ و فرزندان وصیف را بیاورد و از آنها برضد موسی و مفلح یاری خواست و میان آنها

را به هم زد و گفت: «مالها را گرفتند و غنیمت را خاص خویش کردند و من بیم دارم بکشندم، اگر مرا یاری کنید هرچه را از دست داده‌اید به شما می‌دهم و مقرریه‌ایتان را افزون می‌کنم.»

آن گروه‌ها پذیرفتند که وی را یاری کنند و با موسی مخالفت نکنند. در جوسق بماندند و از نوبا وی بیعت کردند و بگفت تا برای آنها سویق و شکر خریدند و برای هر کدامشان روزانه دو درم معین کرد و بعضی روزها نان و گوشت به خوردشان دادند.

کار سپاه مهتدی را احمد بن وصیف و عبدالله بن بغا شرابی عهده کردند. بنی‌هاشم به آنها پیوستند. با بنی‌هاشمیان برمی‌نشست و در بازارها می‌گشت و از مردم یاری می‌خواست و می‌گفت: «این بدکارگان خلیفگان را می‌کشند و به وابستگی‌انشان می‌تازند و درآمد را خاص خویش کرده‌اند، امیر مؤمنان را کمک کنید و او را نصرت دهید.» صالح بن علی منصوری و دیگر بنی‌هاشمیان نیز سخن کردند. پس از آن به بایکباک نوشت و دستور داد که همه سپاه را به خویشتن پیوسته کند که سالار همه سپاه است و دستور داد که موسی و مفلح را بگیرد.

وقتی مهتدی به هلاکت رسید، ابو نصر بن بغا را می‌جستند که پنداشتند زنده است. به جای وی رهنمون شدند و آنرا بشکافتند و وی را کشته یافتند و به نزد کسانش بردند. پیکر بایکباک را نیز بردند و به گور کردند.

ترکان بر قبر محمد بن بغا هزار شمشیر شکستند که با سرور خویش وقتی بمیرد چنین می‌کنند.

گویند: وقتی مهتدی نپذیرفت که خلافت را از خویشتن خلع کند یکی را گفتند که خایه وی را بفشرد تا بمرد.

گویند: وقتی مهتدی به احتضار افتاد شعری خواند به این مضمون:

«اگر بتوانم به کار خود می‌پردازم

»اما گوره‌خرا را از جستن مانع شده‌اند.»

گویند: آنروز که محمد بن بغا بداشته شد درباره‌ی وی کاری نکردند و مالها را از او خواستند که بیست و چند هزار دینار به آنها داد. پس از آن وی را کشتند. شکمش را دریدند و گلویش را فشردند و در یکی از چاههای قناتش افکندند و همچنان آنجا بود، تا وابستگان يك روز از پس دستگیر کردن مهتدی برونش آوردند و به گورش کردند.

همه خلافت مهتدی تا وقتی کارش به سررفت یازده ماه و بیست و پنج روز بود و همه عمر وی سی و هشت سال بود.

وی گشاده پیشانی و نیمه طاس و عبوس چهره و سرخموی و بزرگ شکم و چهار شانه و کوتاه قامت بود، باریشی دراز، زادگاهش قاطول بود. در این سال جعلان برای نبرد سالار زنگیان به بصره رفت.

سخن از کار جعلان

و سالار زنگیان در بصره

گویند که وقتی جعلان به بصره رسید با سپاه خویش از آنجا برفت تا میان وی و اردوگاه سالار زنگیان يك فرسخ بماند. پس به دور خویش و همراهانش خندق زد و شش ماه در خندق خویش بماند، زینبی و بریه و بنی‌هاشمیان و کسانی از مردم بصره که نبرد خبیث را آماده شده بودند به روزی که جعلان با آنها وعده نهاده بود به مقابله سالار زنگیان رفتند و چون تلاقی شد در میانشان بجز تیراندازی و سنگ اندازی نشد و جعلان برای مقابله وی راهی نیافت که محل به سبب نخلستانها و بیشه‌زارها برای جولان اسبان تنگ بود و یاران جعلان بیشتر سواران بودند.

از محمد بن حسن آورده‌اند که وقتی بودن جعلان در خندقش به درازا کشید سالار زنگیان گفت: «رای من این است که جمعی از یاران خویش را نهانی بفرستم که راههای خندق را بگیرند و بر او شبیخون کنند.» که چنین کرد و در خندقش بر او شبیخون برد که جمعی از مردان وی را بکشت و باقیمانده به سختی هراسان شدند. پس جعلان اردو گاه خویش را وا گذاشت و سوی بصره باز گشت. و چنان بود که از آن پیش که خبیث بر جعلان شبیخون کند زینبی، جنگاوران خویش را از بلالی و سعدی فراهم آورده بود و از ناحیه نهر نافذ و ناحیه هزار در سوی آنها رفته بود که از دوسوی با وی نبرد انداختند. زنگیان به مقابله‌شان آمدند که ثبات نکردند و زنگیان مغلوبشان کردند و بسیار کس از آنها بکشتند که به هزیمت باز گشتند. جعلان نیز سوی بصره رفت و آنجا بماند و ناتوانی وی بر سلطان عیان شد. در این سال جعلان از نبرد خبیث بر کنار شد و سعید حاجب دستور یافت برای نبرد سوی وی رود.

در این سال سالار زنگیان از شوره‌زاری که در آنجا منزل داشته بود به سمت غربی نهر معروف به ابوالخصیب رفت.

در این سال چنانکه گفته‌اند سالار زنگیان بیست و چهار کشتی از کشتیهای دریا را که فراهم آمده بود و آهنگ بصره داشت بگرفت که چون خبر سالار زنگیان و زنگیان همراه وی و راه بریدنشان، به صاحبان کشتی‌ها رسید به بود متفق شده بودند که کشتیهای خویش را به هم ببندند تا چون جزیره شود که اول و آخر آن به هم پیوسته باشد، سپس آنرا در دجله ببرند، خبر کشتیها به سالار زنگیان رسید و یاران خویش را سوی آن خواند و ترغیبشان کرد و به آنها گفت که این غنیمت مهیاست.

ابوالحسن گوید: شنیدم که سالار زنگیان می گفت: «وقتی شنیدم که کشتیها نزدیک من رسیده به نماز برخاستم و دعا و تضرع آغاز کردم، خطابم آمد و گفته شد

که فتحی بزرگ در پیش داری و من نگرستم و چیزی نگذشت که کشتیها نمودار شد، یاران من در زورقها سوی آن رفتند و چیزی نگذشت که آنرا به تصرف آوردند و جنگاوران کشتیها را بگشتند و هرچه برده در آن بود به اسیری گرفتند.»

از کشتیها مالهای گزاف بيشمار به غنیمت گرفتند، که مقدار آن شناخته نبود که سه روز آنرا به غارت یاران خویش و گذاشت سپس بگفت تا باقیمانده را برای وی جدا کردند. پنج روز مانده از رجب همین سال زنگیان وارد ابله شدند و آنجا بسیار کس بگشتند و ابله را بسوختند.

سخن از خبر سوخته شدن ابله و اینکه
چگونه زنگیان آنجا رسیدند

گویند: وقتی جعلان از خندق سالار زنگیان در ساحل عثمان که در آن مقیم بود دور شد و سوی بصره رفت، سالار زنگیان پیوسته دسته‌ها سوی مردم ابله می‌فرستاد و از ناحیه ساحل عثمان، بایادگان و کشتیها که از ناحیه دجله بنزد وی می‌رسید با آنها نبرد می‌کرد و دسته‌های وی سوی ناحیه نهر معقل می‌تاخت.

از سالار زنگیان آورده‌اند که گفته بود: «میان عبادان و ابله دودل بودم و راغب شدم که به عبادان روی آورم و برای این کار مردان روانه کردم. به من گفتند: مردم ابله دشمنان نزدیکند که نباید از آنها به دیگران مشغول شد. و من سپاهی را که سوی عبادان روانه کرده بودم به طرف ابله بازگردانیدم.»

زنگیان همچنان با مردم ابله به نبرد بودند تا شب چهارشنبه پنج روز مانده از رجب سال دویست و پنجاه و ششم. در این شب زنگیان از سمت دجله و نهر ابله وارد ابله شدند. ابوالاحوص و پسرش در ابله کشته شدند. آتش در آنجا افتاد که با چوب ساج ساخته شده بود و بناها به هم پیوسته بود و آتش در آن با سرعت پیش رفت. بادی سخت برخاست و شعله‌های حریق را بگسترده تا به ساحل عثمان رسید

و بسوخت. در ابله مردم بسیار کشته شدند و بسیار کس غرق شدند. غارتیها را به تصرف آوردند. کالاهای سوخته بیش از غارت شده بود. در آن شب عبدالله بن حمید طوسی و یکی از پسرانش که در نهر معقل بنانصیر معروف به ابی حمزه به کشتی‌ای بودند کشته شدند.

در این سال مردم عبادان تسلیم سالار زنگیان شدند و قلعه خویش را بدو تسلیم کردند.

سخن از خبر اینکه چرا مردم
عبادان تسلیم سالار زنگیان شدند؟

گویند: سبب آن بود که وقتی زنگیان یاران خبیث با مردم ابله چنان کردند، دل‌های مردم عبادان سستی گرفت و بر جانها و حرمت‌های خویش بی‌مناک شدند و تسلیم شدند و شهر خویش را به‌وی تسلیم کردند که یاران وی وارد آن شدند و هرچه برده آنجا بود بگرفتند و هرچه سلاح بود به نزد وی بردند که میان یاران خویش بخش کرد.

در این سال یاران سالار زنگیان وارد اهواز شدند و ابراهیم بن مدبر را اسیر گرفتند.

سخن از خبر اینکه چرا یاران
سالار زنگیان وارد اهواز شدند؟

چنان بود که وقتی یاران خبیث ابله را گرفتند و با مردم آن چنان کردند که کردند و مردم عبادان تسلیم وی شدند که بردگان‌شان را بگرفت و به یاران زنگی خویش پیوست و سلاحی را که از آنجا گرفته شده بود میان آنها بخش کرد، در اهواز طمع بست و یاران خویش را سوی جبی فرستاد که مردم آنجا در مقابلشان ثبات نکردند و از آنها بگریختند که وارد شدند و کشتند و سوختند و غارت کردند و ماورای

آنها ویران کردند تا به اهواز رسیدند که در آن وقت سعید بن یکسین ولایتدار آنجا بود و کار جنگ با وی بود، با ابراهیم بن مدبر که کار خراج و املاک با وی بود. آنجا نیز مردم از مقابله زنگیان گریختند و بسیار کس با آنها نبرد نکرد. سعید بن یکسین با بن سپاهیانی که با وی بودند به یکسو شد و ابراهیم مدبر با غلامان و خادمان خویش ثبات کرد.

عاقبت زنگیان وارد شهر شدند و آنها را به تصرف آوردند و ابراهیم بن محمد را از آن پس که ضربتی به چهره وی خورد اسیر کردند و هر چه مال و اثاث و برده داشت به تصرف گرفتند، و این به روز دوشنبه بود، دوازده روز رفته از ماه رمضان دو بیست و پنجاه و ششم.

و چون کار سالار زنگیان از پس رخداد ابله، در اهواز نیز چنان شد مردم بصره به سختی هراسان شدند و بسیاری از مردمش برفتند و در شهرهای مختلف پراکنده شده و عوام آنها شایعه گویی بسیار کردند.

در ذی حجه همین سال سالار زنگیان برای نبرد شاهین بن بسطام سپاهی فرستاد که سالار آن یحیی بن محمد بحرانی بود. یحیی در نبرد شاهین کاری نداشت و از مقابل وی باز گشت.

در رجب همین سال سعید بن صالح، معروف به حاجب، از جانب سلطان برای نبرد سالار زنگیان به بصره رفت.

در همین سال میان یاران موسی بن بغا که همراه وی به مخالفت محمد بن - واثق سوی جبل رفته بودند و مساور بن عبدالحمید جانفروش نبردی رخ داد، در ناحیه خانقین. مساور با جمعی انبوه بود. موسی و یارانش دو بیست کس بودند که مساور را هزیمت کردند و گروهی بسیار از یاران وی را بکشتند.

خلافت المعتمد علی الله

در این سال با احمد بن جعفر، معروف به ابن فقیان بیعت کردند و المعتمد علی الله نامیده شد، و این به روز سه شنبه بود چهارده روز مانده از رجب. و هم در این سال، موسی بن بغا را که در خانقین بود، از مرگ محمد بن واثق و بیعت محمد خبر دادند که ده روز مانده از رجب به سامرا رسید. دو روز رفته از شعبان، عبدالله بن یحیی خاقانی به وزارت گماشته شد. در این سال علی بن زید طالبی در کوفه قیام کرد که شاه بن میکال با سپاهی انبوه به مقابله وی فرستاده شد، علی بن زید با وی تلافی کرد و هزیمتش کرد و جمعی بسیار از یارانش را بشکست و شاه جان به سلامت برد. در این سال محمد بن واصل تمیمی که از مردم فارس بود با یکی از کردان آنجا به نام احمد پسر لیث، به حارث بن سیمای شرابی عامل فارس تاختند و با وی نبرد کردند که حارث کشته شد و محمد بن واصل بر فارس چیره شد. در این سال مفلح برای نبرد مساور جانفروش فرستاده شد و کنجور برای نبرد علی بن زید طالبی که به کوفه بود. و هم در این سال، در ماه رمضان، سپاه حسن بن زید طالبی بر ری تسلط یافت. در این سال، یازده روز رفته از شوال، موسی بن بغا از سامرا سوی ری رفت و معتمد او را بدرقه کرد. در این سال میان اماجور و یکی از پسران عیسی بن شیخ، به درد مشق، نبردی رخ داد. از یکی که می گفت بنزد اماجور حضور داشته بود شنیدم که به روزی که

این نبرد رخ داد اما جور از شهر دمشق برون شده بود و برای خویش اردوگاهی می‌جست، پسر عیسی بن شیخ و یکی از سرداران عیسی به نام ابوالصهبا در اردوگاه خویش به نزدیک شهر دمشق بودند و چون خبر یافتند که اما جور بیرون شده و گروهی اندک از یارانش با ویند، در او طمع بستند و با همراهان خویش سوی وی رفتند. اما جور از آمدنشان بی‌خبر بود تا وقتی با او روبرو شدند و نبرد میان دو گروه در گرفت که ابوالصهبا کشته شد و جمعی که با وی و ابن عیسی بوده‌هزیمت شد.

از یکی شنیدم که می‌گفت: «ابن عیسی و ابوالصهبا در آنروز با نزدیک بیست هزار کس از مردان خویش بودند و اما جور با مقدار دویست تا چهارصد کس.»

به روز چهارشنبه سیزده روز رفته از ذی‌حجه این سال ابوالحمد بن متوکل از مکه سوی سامرا شد.

در همین سال اسماعیل بن عبدالله مروزی، معروف به ابوالنصر، و محمد بن عبیدالله کریزی قاضی و حسین بن خادم، معروف به عرق‌الموت را با فرمان ولایت‌داری ارمینیه سوی عیسی بن شیخ فرستادند که از شام با امان سوی آنجا رود و او از شام سوی ارمینیه رفت.

در این سال سالار حج محمد بن احمد منصوری بود.

پس از آن سال دویست و پنجاه و هفتم در آمد.

سخن از خبر حادثات معتبری که

به سال دویست و پنجاه و هفتم بود

از جمله آن بود که یعقوب بن لیث به فارس رفت و معتمد در شعبان همین سال طغتا و اسماعیل بن اسحاق و ابوسعید انصاری را به نزد وی فرستاد. ابوالحمد بن-

متوکل ولایتداری بلخ و طخارستان و ولایتهای مجاور آن چون کرمان و سیستان و سند و غیره را برای وی نوشت و سالانه مالی برای وی نهاد که این را پذیرفت و برفت.

در ربیع الاخر همین سال فرستاده یعقوب بن لیث پیامد بابت‌هایی که می‌گفت آنرا از کابل گرفته است.

دوازده روز رفته از صفر معتمد، ولایتداری کوفه و عاملی راه مکه و حرمین و نیز یمن را به برادر خویش ابواحمد داد، پس از آن هفت روز رفته از رمضان ولایتداری بغداد و سواد و واسط و ولایت دجله و بصره و اهواز و فارس را نیز بدو داد و دستور داد که عامل بغداد اعمال وی را عهده کند و ولایتداری بصره و ولایت دجله و یمامه و بحرین، به جای سعید بن صالح به یارجوخ داده شود که یارجوخ منصور بن جعفر دیناری را به بصره و ولایت دجله گماشت تا مجاورت اهواز.

در این سال بغراج دستور یافت که سعید حاجب را به رفتن سوی دجله و اقامت مقابل اردوگاه سالار زنگیان ترغیب کند. چنانکه گویند: بغراج چنین کرد و سعید بن حاجب در رجب همین سال برای کاری که دستور یافته بود برفت.

سخن از هزیمت زنگیان

از مقابل سعید حاجب

گویند: وقتی سعید به نهر معقل رسید، سپاهی از آن سالار زنگیان را آنجا یافت بر کنار نهر معروف به مرغاب، یکی از نهرهایی که در نهر معقل می‌ریزد، و با آنها نبرد کرد و هزیمتشان کرد و زنان و اموال غارتی‌ای را که به دست آنها بود بگرفت. سعید در این نبرد چند زخم برداشت که از جمله زخمی در دهان وی بود. آنگاه سعید برفت تا به محل معروف به عسکر ابو جعفر منصور رسید و شبی آنجا بی‌بود. سپس برفت تا در محلی به نام هطمه از سرزمین فرات فرود آمد و روزی چند آنجا بماند

که یاران خویش را آرایش می‌داد و برای مقابله سالار زنگیان آماده می‌شد. در ایام اقامت آنجا خبر یافت که سپاهی از آن سالار زنگیان بر کنار فرات است و با جمعی از یاران خویش آهنگ آنها کرد و هزینتشان کرد. عمران شوهر مادر بزرگ پسر سالار زنگیان که به نام انکلای شهره بود در آن میان بود، این عمران از بغراج امان خواست و آن جمع پراکنده شد.

محمد بن حسن گوید: می‌دیدم که يك زن از ساکنان فرات زنگی‌ای را که در بیشه‌زارها نهان بود می‌یافت و او را می‌گرفت و به اردوگاه سعید می‌رسانید و وی را در قبال آن زن مقاومت نبود.

آنگاه سعید به آهنگ نبرد خبیث به غرب دجله عبور کرد و چند روز پیایی با وی نبرد کرد، سپس سعید به اردوگاه خویش در هطمه بازگشت و آنجا بماند و باقی رجب و بیشتر شعبان با وی نبرد داشت.

در این سال ابراهیم بن محمد مدبری از حبس خبیث رها شد. چنانکه گویند سبب رهایی وی آن بود که وی در بالاخانه‌ای از منزل یحیی بن محمد بحرانی بداشته بود و چون بحرانی از حضور وی در آنجا به زحمت بود او را به یکی از اطافهای خانه خویش فرود آورد و در آنجا بداشت، دو کس را که مسکنشان چسبیده به منزلگاه ابراهیم بود بر او گماشته بودند که به آنها چیز داد و ترغیبشان کرد تا از سمت خویش از زیر زمین به محلی که ابراهیم آنجا بود راهی بکنند و او و یکی از برادر زادگانش به نام ابو غالب و یکی از بنی هاشم که با وی بداشته بود برون شدند.

در این سال یاران خبیث با سعید و یارانش نبرد کردند و او را با همراهانش بکشتند.

سخن از نبرد زنگیان با سعید حاجب
و کشته شدن سعید و همراهان وی

گویند: خبیث کس به نزد یحیی بن محمد بحرانی فرستاد که با سپاهی انبوه در نهر معقل اقامت داشت و دستور داد که هزار کس از یاران خویش را به سالاری سلیمان بن جامع و ابواللیث بفرستد و دستورشان داد که شبانه به آهنگ اردوگاه سعید بروند تا به وقت طلوع فجر با وی نبرد اندازند.

یحیی چنین کرد، آن دو کس به نزد اردوگاه سعید رسیدند و او را غافل یافتند و با آنها نبرد کردند و بسیار کس از ایشان بکشتند، در آنروز زنگیان اردوگاه سعید را بسوختند، سعید و یارانش به ضعف افتادند و کارشان خلل یافت به سبب شبیخونی که دیده بودند و نیز به سبب آنکه آذوقه از آنها بازمانده بود که از مال اهواز برایشان حواله شده بود اما منصور بن جعفر خیاط که در آنوقت عامل جنگ اهواز بود و در کار خراج نیز دست داشت در فرستادن آن تأخیر کرده بود.

وقتی کار سعید بن صالح چنان شد دستور یافت به در سلطان باز رود و سپاهی را که با وی بود و عملی را که آنجا داشت به منصور بن جعفر تسلیم کند از آنرو که وقتی زنگیان به یاران وی شبیخون زدند و اردوگاهش را سوزانیدند بجای ماند و جنبشی نداشت تا وقتی که از عملی که آنجا داشت فراخوانده شد^۱.

در این سال میان منصور بن جعفر خیاط و سالار زنگیان نبردی بود که در آن جمعی بسیار از یاران منصور کشته شدند.

۱- متن چنین است، چنانکه دیدیم کمی پیش سعید کشته شد، و اینجا هنوز از او مائند زندگان سخن می رود و من به التزام متن، عبارت را چنانکه بود آوردم. (م)

سخن از نبردی که میان منصور ابن جعفر و سالار زنگیان بود

گویند که وقتی سعید حاجب از بصره فراخوانده شد بغیراج آنجا بماند و مردمش را حفاظت می کرد، منصور کشتیهایی را که آذوقه می آورد فراهم می کرد سپس با کشتی شذا آنرا تا بصره همراهی می کرد و آذوقه به نزد زنگیان کمیاب شد.

پس از آن منصور یاران خویش را بیاراست و شذاهای يدك کش و کشتیهای دیگر را با کشتی شذائی که با وی بود فراهم کرد و به آهنگ سالار زنگیان که در اردوگاه خویش بود رفت، بر قصری که بر کنار دجله بود بالا رفت و قصر را با اطراف آن بسوخت و از آن سوی وارد اردوگاه خبیث شد اما زنگیان رسیدند و کمینی بر او نهادند و بسیار کس از یارانش را بکشتند و باقیمانده به آب پناه بردند و بسیار کس از آنها غرق شد. در آنروز چنانکه گفته اند نزدیک پانصد سر به اردوگاه یحیی بن محمد بحرانی در نهر معقل رسید که بگفت تا همه را آنجا نصب کنند.

در این سال در محلی از بغداد به نام برکه زلزله يك خفه کن را یافتند که گروهی بسیار از زنان را کشته بود و در خانه ای که در آن سکونت داشته بود به خاک کرده بود، وی را بنزد معتمد بردند، شنیدم بگفت تا دوهزار تازیانه به او زدند و چهارصد چوب ارژن، اما نمرود تا وقتی جلادان خایه هایش را با چوب عقابین زدند که بمرد، سپس او را به بغداد بردند و آنجا بساوختند، پس از آن پیکرش را بسوختند.

در این سال شاهین بن بسطام کشته شد و ابراهیم بن سیمما هزیمت شد.

۱- این کلمه در تاریخ بیهقی نیز هست. در متونی که دستخوش دهنم جی-زی از مشخصات آن نیافتم. از سیاق، سخن در اینجا و تاریخ بیهقی پیدا است که دستگاه شکنجه بوده. (۴)

سخن از اینکه چرا شاهین بن بسطام
کشته شد و ابراهیم بن سیمما هزیمت شد؟

گویند که بحرانی به خبیث نوشته بود و مشورت داده بود که سپاهی سوی
اهواز فرستد که آنجا بمانند و در این کار ترغیبش کرد و اینکه پل اربک را ببرد تا سواران
به آن سپاه نرسند. خبیث علی بن ابان را برای بریدن پل روانه کرد. ابراهیم بن سیمما
که از فارس بازمی گشت به وی برخورد و ابراهیم با حارث بن سیمما نزدیک پل بود در
صحرای معروف به «دشت اربک»^۱ که صحرا بی است میان اهواز و پل. وقتی علی بن-
ابان به پل رسید وی خویشتن را با یارانش نهان داشت و چون سواران به صحرا
رسیدند از چند سو به طرف وی برون شد و بسیار کس از زنگیان را بکشت و
علی هزیمت شد و سواران تلافی به تعقیب وی رفتند، ضربت نیزه‌ای به کف
پایش رسید که از رفتن سوی اهواز بازماند و سر خویش گرفت و سوی جبی
رفت.

در این وقت سعید بن یکسین فرخوانده شد و ابراهیم بن سیمما و لایتدار شد. شاهین
بدونامه نوشت و همگی بیامدند. ابراهیم بن سیمما از راه فرات به آهنگ زبانه نهر
جبی آمد، علی بن ابان در خیزرانیه بود. شاهین بن بسطام نیز از راه نهر موسی بیامد و
پنداشت با ابراهیم در محلی که سوی آن می رفت، به هم می رسند که برای نبرد علی
ابن ابان و غده نهاده بودند، اما شاهین زودتر رسید. یکی از نهر موسی بنزد علی بن-
ابان رفت و رسیدن شاهین را بدو خبر داد. علی سوی او روان شد و به وقت پسین
بر کنار نهر معروف به ابوالعباس که مابین نهر موسی و نهر جبی جای دارد تلاقی
کردند و نبرد میانشان در گرفت، یاران شاهین ثبات کردند و نبردی سخت کردند،
سپس زنگیان آنها را به سختی بکوفتند که پشت بکردند و فراری شدند. نخستین

کس که آنروز کشته شد. شاهین بود و یکی از عموزادگان وی به نام حیان به سبب آنکه وی پیشاپیش قوم بود. از یاران وی نیز بسیار کس کشته شدند. خبرگیری به نزد علی بن ابان شد و ورود ابراهیم بن سیمما را بدو خبر داد و این پس از فراغت وی از کار شاهین بود و او بی درنگ سوی نهر جبی رفت که ابراهیم بن سیمما آنجا اردو زده بود و از کار شاهین بی خبر بود.

علی به وقت نماز عشا آنجا رسید و با آنها نبردی سخت کرد که گروهی بسیار کشته شد، کشته شدن شاهین و نبرد با ابراهیم مابین پسین و نماز عشا بود. محمد بن حسن گوید: شنیدم که علی بن ابان از این رخداد سخن می کرد، می گفت: «در آن روز تب لرزش آوری که بدان مبتلا بودم آمده بود، یاران من از آن پس که با شاهین چنان کرده بودند از نزد من پراکنده شده بودند و بیشتر از پنجاه کس با من به اردوگاه ابراهیم بن سیمما نرسیدند وقتی به اردوگاه رسیدم خویشتن را نزدیک آن افکندم و سرو صدا و سخن مردم اردوگاه را می شنیدم، وقتی حرکتشان آرام شد برخاستم و درهمشان کوفتم.

وقتی علی بن ابان، شاهین را بکشت و ابراهیم بن سیمما راهزیمت کرد، باز گشت که نامه خبیث بدورسید که برای نبرد با مردم بصره آنجا شود.

سخن از اینکه زنگیان چگ و نه وارد
بصره شدند و هنگام ورود آنجا
چه کردند؟

گویند که وقتی سعید بن صالح از بصره برفت، سلطان عمل وی را به منصور ابن جعفر خیاط پیوسته کرد. کار منصور و کاریاران خبیث چنان بود که از پیش یاد کردیم. کار منصور به ضعف افتاده بود و دیگر برای نبرد سوی اردوگاه خبیث

نرفت و به بدرقه کاروانها^۱ بس کرد. مردم بصره گشایش یافتند که آذوقه به آنها می‌رسید که از نرسیدن آذوقه به زحمت بوده بودند. این خبر به خبیث رسید که مردم بصره گشایش یافته‌اند و این‌بر او ناگوار بود، پس علی بن ابان را به ناحیه جبی فرستاد که در خیزرانیه اردو زد و منصور بن جعفر را از بدرقه کاروانها تا بصره مشغول داشت و وضع مردم بصره از کمیابی آذوقه چنان شد که بوده بود، یاران خبیث صبح و شب، مصرانه با مردم بصره به نبرد بودند.

وقتی شوال این سال رسید، خبیث مصمم شد یاران خویش را فراهم آورد و به بصره هجوم برد و در ویران کردن آن بکوشد که از ضعف مردم آنجا و پراکندگی‌شان و زحمت محاصره و ویرانی دهکده‌های اطراف شهر خبر داشت.

و چنان بود که خبیث در حساب نجوم نگریسته بود و دانسته بود که به شب سه شنبه چهارده روز رفته از ماه، ماه به خسوف می‌رود.

از محمد بن حسن آورده‌اند که می‌گفته بود: شنیدم که می‌گفت: «در کار نقرین مردم بصره بکوشیدم و به تضرع از خدا خواستم که زودتر ویران شود. مخاطب شدم، به من گفته شد که بصره چون نانی است که از اطراف آن می‌خوری وقتی نیمه‌نان شکسته شود بصره ویران شود. شکسته شدن نان را تأویل کردم که خسوف ماه است که در همان روزها انتظار آن می‌رفت و پس از آن بصره به ویرانی می‌رفت.»

گوید: این را می‌گفت و یاران وی بسیار از آن سخن کردند و مکرر شنیدند که ویرانی بصره را به خسوف ماه موکول کرده بود.

گوید: آنگاه محمد بن یزید دارمی را که در بحرین یکی از یاران وی بوده بود برای رفتن سوی بدویان خواند و او را روانه کرد که جمعی انبوه از آنها به نزد وی شدند و در قنديل بماندند. خبیث، سلیمان بن موسی شعرانی را سوی آنها فرستاد و گفتشان که سوی بصره روند و آنرا تصرف کنند. به سلیمان بن موسی دستور داد که

بدویان را برای این کار تمرین^۱ دهد.

وقتی کسوف^۲ رخ داد، علی بن ابان را به راه انداخت و گروهی از بدویان را بدو پیوسته کرد و گفت؛ که از جانب بنی سعد سوی بصره رود، به یحیی بن محمد بحرانی که آنوقت مردم بصره را در محاصره داشت گفت که از سمت نهر عدی آنجا رود و باقیمانده بدویان را بدو پیوسته کرد.

شبیل گوید: نخستین کسی که با مردم بصره نبرد آغاز کرد علی بن ابان بود. در آنوقت بغراج با گروهی از سپاهیان در بصره بود و دو روز با آنها نبرد کرد و مردم بدو متمایل شدند. یحیی با همراهان خویش از مجاورت قصر انس روان شد که آهنگ پل داشت. علی بن ابان مهلبی به وقت نماز جمعه سیزده روز مانده از شوال وارد شد و روز جمعه و شب شنبه و روز شنبه را به کشتار کردن و آتش زدن پرداخت. صبحگاه یکشنبه یحیی سوی بصره روان شد که بغراج و بریه با جمعی به مقابله وی رفتند و او را پس زدند که بازگشت و آنروز را بدین گونه بسود. سپس صبحگاه دوشنبه سوی بصریان روان شد و در آمد که سپاهیان پراکنده شده بودند و بریه گریخته بود و بغراج با همراهان خویش به سویی رفته بود و هیچکس مقابل او نبود که بازش بدارد.

ابراهیم بن یحیی مهلبی وی را بدید و برای مردم بصره از او امان خواست که امانشان داد. بانگزن ابراهیم بانگ زد که هر که امان می خواهد به خانه ابراهیم حاضر شود، مردم بصره همگی برفتند و جلو خوان ها را پر کردند و چون یحیی فراهم آمد نشان را بدید از فرصت بهره گرفت و بگفت تا کوچه ها و راه ها و دربند ها را بگیرفتند و با آنها خیانت آورد و به یاران خویش دستور کشتنشان را داد و همه کسانی که آنجا بودند کشته شدند مگر بسیار اندک.

۱- کلمه متن.

۲- کذا، از اینقرار فرق میان خسوف و کسوف که در کتابهای لغت و ادب آمده در آن روزگار

دست کم برای کسانی همانند طبری معتبر نبوده است، (م)

سپس آنروز یحیی بن محمد برفت و در قصر عیسی بن جعفر در خریبه جای گرفت.
 فضل بن عدی دارمی گوید: وقتی خاین برای نبرد بصره کس فرستاد، در حوزة
 بصره بودم و در محله بنی سعد اقامت داشتم.

گوید: یکی شبانگاه بنزد ما آمد و گفت که سوارانی را دیده که می گذشته اند
 و آهنگ قصر عیسی داشته اند که در خریبه بود. یارانم به من گفتند: «برون شو و خبر این
 سواران را برای ما معلوم کن.» من برفتم، جماعتی از بنی تمیم و بنی اسد را دیدم، از
 حال سواران پرسیدم. گفتند: «آنها از جمله یاران علویند که به علی بن ابان پیوسته شده اند
 و علی فردای آن شب به بصره می رسد و آهنگ ناحیه بنی سعد دارد. یحیی بن محمد
 نیز با جمع خویش آهنگ ناحیه آل مهلب دارد.» به من گفتند: «به یاران خویش از مردم
 بنی سعد بگواگر می خواهید حرمتها تان محفوظ بماند پیش از آنکه سپاه در میان تان
 گیرد آنها را برون برید.»

فضل گوید: به نزد یاران خویش برگشتم و خبر بدویان را با آنها بگفتم که آماده
 شدند و کس بنزد بریه فرستادند و خبر را با وی بگفتند که به وقت طلوع فجر با بقیه غلامان
 و جمعی از سپاهیان به نزد آنها آمد و برفتند تا به خندق معروف به بنی حمان رسیدند.
 در این وقت بنی تمیم و جنگاوران سعدی به نزد آنها رسیدند و چیزی نگذشت که علی
 ابن ابان و جمع زنگیان و بدویان نمودار شدند که بر پشت اسبان بودند. بریه پیش از تلاقی
 قوم و حشمت زده شد و به منزل خویش بازگشت و هزیمت رخ داد و کسانی از بنی تمیم
 که فراهم آمده بودند پراکنده شدند. علی بیامد، هیچکس به دفاع برنخواست و او به
 آهنگ مرید گذشت. بریه کس بنزد بنی تمیم فرستاد و ندای کمک داد که جمعی از آنها
 سوی وی شدند، در مرید مقابل خانه بریه نبرد شد. پس از آن بریه از خانه خویش
 هزیمت شد و مردم به سبب هزیمت وی پراکنده شدند. زنگیان خانه وی را سوختند
 و هر چه را که در آن بود به غارت بردند. کسانی که آنجا بودند کشته می شدند، مردم بصره

به ضعف افتاده بودند و زنگیان بر آنها نیرو گرفته بودند. تا پایان آنروز نبردمیانشان پیوسته بود، علی به مسجد جامع در آمد و آنرا سوخت. فتح غلام ابوشیث با جمعی از بصریان بدورسید که علی و یارانش از مقابل آنها عقب رفتند و جمعی از زنگیان کشته شدند. علی بازگشت و در محل معروف به مقیره بنی شیبان اردو زد. مردم قدرتی می جستند که همراه وی نبرد کنند اما نیافتند. به جستجوی بریه برآمدند، معلوم شد که گریزان شده بود.

صبحگاه روز شنبه علی بن ابان سوی بصره نشد. صبحگاهان یکشنبه بشد که کس در مقابل وی نبود و بر بصره ظفر یافت.

محمد بن سمعان گوید: در آن وقت که زنگیان وارد بصره شدند مقیم آنجا بودم. و چنان بود که به مجلس ابراهیم بن محمد معروف به بریه حضور می یافتیم. به روز جمعه ده روز رفته از شوال سال دویست و پنجاه و هفتم حضور یافتیم. وی حضور داشت. شهاب بن علاء عنبری نیز به نزد وی بود. شنیدم که شهاب با وی می گفت که خائن، مال به صحرا فرستاده که مردان بدوی را با آن اجیر کند، جمعی انبوه سوار فراهم آورده و می خواهند با آنها و پیادگان خویش وارد بصره شود.

گوید: در آنوقت از سپاه سلطان بجز پنجاه و چند سوار در بصره نبود. بریه گفت: «بدویان با من بدی نمی کنند» که بریه میان بدویان مطاع و محبوب بود.

ابن سمعان گوید: وقتی از مجلس بریه برفتم، احمد بن ایوب دبیر را دیدم و شنیدم که به نقل از هارون بن عبدالرحیم شیعی که آنوقت عامل برید بصره بود، می گفت که به نزد وی به صحت پیوسته که خائن سه روز رفته از شعبان با نه کس نماز جمعه کرده.

گوید: سران مردم بصره و قدرت مقیم آن در غفلت از خبر خائن چنان بودند

که گفتم.

گوید: محاصره مردم بصره را گزیده بود، و با در آن بسیار شده بود و نبرد میان دودسته معروف شهر، بلالیان و سعدیان، درگیر بود. وقتی روز جمعه شد سیزده روز مانده از شوال این سال صبحگاهان سواران خائن از سه سوی بصره هجوم آوردند: از ناحیه بنی سعد و مرید و خریبه. سپاهی را که سوی مرید شد علی بن ابان به راه می برد. وی یاران خویش را دو گروه کرده بود، یک گروه را به رفیق، غلام یحیی ابن عبدالرحمان خاقانی، سپرد و دستورشان داد سوی بنی سعد شوند و او بخویشتن با گروه دیگر سوی مرید رفت.

سوارانی که از جانب خریبه آمدند سالارشان یحیی بن محمد ازرق بحرانی بود که یاران خویش را در یکسو فراهم آورده بود و در میان آنها بود. کسانی از کم-توانان مردم بصره که از گرسنگی و محاصره به جان آمده بودند سوی این گروهها رفتند. سوارانی که با بغراج بودند دو گروه شدند گروهی سوی مرید رفتند و گروهی سوی خریبه رفتند. جمعی از جنگاوران سعدی، فتح غلام ابوشیث و یارانش، با رنگیانی که از سمت بنی سعد آمده بودند نبرد کردند. از اندک مردم بصره که به مقابله گروههای خبیث برون شده بودند کاری بر نیامد و آن قوم با سواران و پیادگان خویش حمله ور شدند.

ابن اسمعان گوید: آنروز در مسجد جامع بودم ناگهان به یک وقت سه آتش از سه سوی برخاست: زهران و مرید و بنی حمان، گفتی آتش افروزان وعده نهاده بودند و این، بامداد روز جمعه بود. خطر بزرگ شد و مردم بصره به هلاکت یقین کردند. کسانی که در مسجد بودند سوی خانههای خویش دویدند. من نیز شتابان سوی منزلم رفتم که در آنوقت در کوچه مرید بود. هزیمت شدگان مردم بصره در کوچه به من رسیدند که سوی مسجد جامع باز می رفتند، قاسم بن جعفر هاشمی دنبالشان بود، براستری بود و شمشیری آویخته بود، به مردم بانگ می زد: «وای

شما شهرتان را با حرمتها تان تسلیم می کنید، اینک دشمن شما وارد شهر شد.» اما به او نپرداختند و از او گوش نگرفتند و او بر رفت و کوچه مرید خالی شد و در آنجا میان منهزمان و زنگیان فاصله ای بود که دیده در آن می دوید^۱.

محمد بن سمعان گوید: وقتی چنین دیدم وارد خانه ام شدم و در را بستم و از بالا نگریستم، سواران بدوی را دیدم با پیادگان زنگی که پیشاپیش آنها یکی بود براسبی تیره رنگ و نیزه ای به دست که پارچه زردی بر آن بود، وقتی مرا به شهر خائن بردند درباره آن مرد پرسش کردم، علی بن ابان دعوی کرد که آن مرد وی بوده و پرچم زرد پرچم اوست.

گوید: قوم وارد شدند و در کوچه مرید از دید برون شدند و به در عثمان رسیدند. و این از پس زوال بود، پس از آن باز گشتند. غوغایان و جاهلان مردم بصره پنداشتند که آن قوم برای نماز جمعه رفته اند و از آنرو باز گشته اند که ترسیده اند جمع سعدیان و بلالیان از چهار گوش^۲ سوی آنها آیند و بیم کرده اند که آنجا کمین نهاده باشند، باز گشتند و همه کسانی نیز که در ناحیه زهران و بنی حصن بودند باز گشتند، از آن پس که سوختند و غارت کردند و بر شهر چیره شدند و بدانستند که کسی از آن باز شان نمی دارد.

گوید: روز شنبه و یک شنبه غایب بودند. صبحگاهان دوشنبه به بصره آمدند که کسی را مدافع آن نیافتند، مردم بر در ابراهیم بن یحیی مهربی فراهم شدند و امان یافتند. محمد بن سمعان گوید: حسن بن عثمان مهربی ملقب به مندلقه که از یاران یحیی ابن محمد بود به من گفت: «آن صبحگاه یحیی به من گفت: سوی مقبره بنی یشکر شوم و سینه پوش های آهنین را که آنجا بود بیارم، آنجا شدم و بیست و چند سینه پوش را بر سر کسان ببردیم تا به خانه ابراهیم بن یحیی رسانیدم، مردم گمان داشتند آنرا مهیا

۱- تعبیر متن: يسافر فيه البصر.

۲- کلمه متن: المربعه.

می‌کند که برای شان غذا حاضر کنند که از گرسنگی و سختی محاصره و خستگی سخت در رنج بودند.

گوید: جمع برادر ابراهیم بسیار شدند، جابه‌جا می‌شدند و فزونی می‌گرفتند تا آفتاب بالا آمد.

ابن سمعان گوید: من آنروز از کوچه مرید از منزل خودم به خانه پدر بزرگ مادرم بشام معروف به داف رفتم که در محله بنی تمیم بود و این به سبب آن بود که میان مردم شایع شده بود که بنی تمیم با خائن به صلح رفته‌اند. در آنجا بسوادم که خبر گیران با خبر رخداد مقابل خانه ابراهیم بن یحیی آمدند، گفتند که یحیی بن محمد بحرانی زنگیان را دستور داد که آن جمع را در میان گرفتند، آنگاه گفت: «هر که از خاندان مهلب است به خانه ابراهیم بن یحیی در آید.» جمعی اندک به درون رفتند و در را پشت سرشان بستند، سپس به زنگیان گفتند: «اینک مردم، آنها را بکشید و هیچکس از آنها را باقی نگذارید.» محمد بن عبدالله معروف به ابواللیث اصبهانی برون شد و به زنگیان گفت: «کیلو» و این علامت دستور کشتن بود که آنرا می‌شناختند و شمشیر در مردم به کار افتاد.

حسن بن عثمان گوید: من شهادت گفتن و ضجه کردن آنها را که کشته می‌شدند می‌شنیدم. صدای شهادت گفتنشان چندان بالا گرفت که در طفاوه نیز که از آن محل بسیار دور بود شنیده شده بود.

گوید: وقتی جمعی که یاد کردیم کشته شدند زنگیان به کشتن دستگیر شدگان پرداختند. علی بن ابان آنروز وارد شد و مسجد جامع را سوخت و سوی کلاء رفت و از جبل تا پل را بسوخت. آتش به هر چه از انسان و دام و اثاث و کالامی رسید در آن می‌گرفت، آنگاه صبح و شب پیایی می‌آمدند و هر که را می‌یافتند به نزد یحیی بن-محمد می‌کشاندند که در آنوقت به سیحان جای داشت، هر که مالی داشت به اقرارش می‌گرفت تا مالش را بگیرد و او را بکشد و هر که بیچیز بود او را می‌کشت.

از شبیل آورده‌اند که گفته بود: «از آن پس که آن جمع بر در ابراهیم بن یحیی کشته شدند، یحیی به روز سه‌شنبه صبح زود به بصره شد و میان مردم ندای امان همی داد تا نمایان شوند. اما کسی نمایان نشد. وقتی خبرها به خبیث رسید علی بن ابان را از بصره برد و یحیی را در آنجا تنها نهاد که کشتاری که یحیی کرده بود پسند و دلخواه وی بود و علی بن ابان مهلبی را به قصور منسوب می‌داشت که در ناحیه بنی سعد از تباهی خود داری کرده بود.»

و چنان بود که علی بن ابان گروهی از بنی سعد را به نزد خبیث فرستاده بود که سوی وی شدند و خیری به نزد وی نیافتند و سوی عبادان رفتند.

یحیی در بصره ببود، خبیث به او نوشت و دستور داد که چنان وانماید که شبیل را در بصره جانشین می‌کند تا مردم آرام گیرند و نهان شدگان و آنها که به مال‌داری شهره‌اند نمایان شوند و چون نمایان شدند آزارشان کنند که به دفینه‌ها و مالهای خویش که نهان کرده‌اند رهنمون شوند.

یحیی چنین کرد. هر روز جمعی را به نزد وی می‌بردند، هر کس از آنها به توانگری شناخته بود هر چه را داشت تصفیه می‌کرد و او را می‌کشت و هر که بی‌چیزی وی معلوم بود بیدرنگ کشته می‌شد، مردم گریزان شدند و خبیث سپاه خویش را از بصره برد.

محمد بن حسن گوید: وقتی خاین، بصره را به ویرانی داد و از رفتار وحشت‌انگیز یاران خویش در آنجا خبر یافت شنیدمش که می‌گفت: «صبحگاه روزی که یارانم وارد بصره می‌شدند مردم بصره را نفرین گفتم و در کار دعا سخت بکوشیدم و سجده کردم و در سجده خویش دعا می‌گفتم، بصره را به من نمودند که آنرا بدیدم و یاران خویش را دیدم که در آنجا به نبرد بودند. یکی را میان آسمان و زمین دیدم که در هوا ایستاده بود به صورت جعفر معلوف که در دیوان خراج سامرا، گماشته و صول بود. وی ایستاده بود و دست چپ خویش را پایین آورده بود و دست راست خویش را

بالا برده بود و می خواست بصره را با مردم آن واژگون کند. پس دانستم که ویران کردن بصره را فرشتگان عهده کرده اند نه یاران من، اگر یاران من این را عهده کرده بودند بدین مرحله سخت که از آن نقل می شود نمی رسیدند. فرشتگان مرا نصرت می دهند و مرا در نبرد کمک می دهند و هر کس از یاران مرا که دلشان سستی گرفته ثبات می دهند.»

محمد بن حسن گوید: خبیث از آن پس که بصره را ویران کرد به یحیی بن زید ابن علی انتساب گرفت و این از آنرو بود که جمعی از علویان مقیم بصره به نزد وی شدند که علی بن احمد بن عیسی و عبدالله بن علی با گروهی از زنان و حرمتهاشان از آنجمله بودند، وقتی به نزد وی رسیدند انتساب به احمد بن عیسی را رها کرد و به یحیی بن زید انتساب گرفت.

محمد بن حسن گوید: هنگامی که جمعی از نوفلیان به نزد خبیث حضور داشتند قاسم بن حسن نوفلی گفت: «شنیده بودیم که تو از فرزندان احمد بن عیسی ابن زیدی» و شنیدم که گفت: «من از فرزندان عیسی نیستم، از فرزندان یحیی بن زیدم.»

گوید: اما این را دروغ می گفت که درباره یحیی اتفاق هست که فرزندان داشت بجز دختری که به وقت شیرخوارگی در گذشت.

در این سال، سلطان، محمد مولد را برای نبرد با سالار زنگیان به بصره فرستاد و او به روز جمعه یکروز رفته از ذی قعدة از سامرا حرکت کرد.

سخن از اینکه مولد

در بصره چه کرد؟

گویند که محمد معروف به مولد، وقتی سوی بصره رفت، در ابله فرود آمد. بریه نیز برفت و در بصره جای گرفت و بسیار کس از مردم بصره از فراری شدگان بر او

فراهم آمدند. و چنان بود که یحیی وقتی از بصره برفت بر کنار نهر معروف به عونی جای گرفت.

شبیل گوید: وقتی محمد مولد بیامد خبیث به یحیی نوشت و دستور داد سوی نهر آوا شود و او با سپاه آنجا رفت و ده روز بماند و با مولد نبرد کرد. عاقبت مولد در آنجا آرام گرفت و استقرار یافت و از نبرد سستی آورد. خبیث به یحیی نوشت و دستور داد که بر او شبیخون برد و همراه ابواللیث اصفهانی برای وی کشتی شذا فرستاد، یحیی بر او شبیخون برد و مولد بایاران خویش پناخت و بقیه شب و روز بعد تا پسین با آنها نبرد کرد. آنگاه پشت بکرد و برفت و زنگیان وارد اردوگاه وی شدند و هرچه را در آن بود به غنیمت گرفتند. یحیی خبر آن را به خبیث نوشت که نوشت دستور داد محمد مولد را دنبال کند که وی را تا حوانیت دنبال کرد و باز گشت و بر جامده گذشت و مردم آنجا را به نبرد کشید و هرچه را در دهکده ها بود به غارت برد و هرچه توانست خون ریخت، آنگاه در جاله اردو زد و مدتی آنجا بیود، سپس به نهر معقل باز گشت.

در این سال محمد مولد، سعید بن احمد باهلی را گرفت. وی و یارانش که از باهله بودند بر هورها^۱ تسلط یافته بودند و راه را ناامن و تباه کرده بودند. در این سال محمد بن واصل در فارس با سلطان مخالفت کرد و بر آنجا تسلط یافت.

در این سال سالار حج فضل بن اسحاق عباسی بود.

در این سال بسیل معروف به سقلابی بر ضد میخائیل بن توفیل شاه روم پناخت و او را بکشت. میخائیل بیست و چهار سال به تنهایی بر مملکت فرمانروایی کرده بود. پس از وی سقلابی، شاه روم شد. وی را که از خاندان شاهی بود سقلابی گفتند از آنرو که مادرش سقلابی بود.

آنگاه سال دویست و پنجاه و هشتم در آمد.

سخن از خبر حادثات مهمی که
به سال دویست و پنجاه و هشتم بود

از جمله آن بود که سعید بن احمد باهلی را به در سلطان بردند و سلطان بگفت
تا اورا تازیانه زنند که چنانکه گفته اند هفتصد تازیانه اش زدند، در ماه ربیع الاول همین
سال، که بمرد و آویخته شد.

در این سال قاضی سالار زنگیان را که از جانب وی در عبادان قضاوت
می کرده بود با چهارده کس از زنگیان که در ناحیه بصره اسیر شده بودند به نزد
باب العامه سامرا گردن زدند.

در این سال مفلح در تکریت با بدویانی که می گفتند مساور جان فروش را کمک
داده اند نبرد کرد.

در این سال مسرور بلخی با کردان یعقوبی نبرد کرد و هزیمتشان کرد و
کسانی از آنها را بکشت.

در این سال محمد بن واصل به اطاعت سلطان در آمد و خراج و املاک فارس را
به محمد بن حسین فیاض تسلیم کرد.

به روز دوشنبه، ده روز مانده از ربیع الاول معتمد، ابواحمد برادر خویش
را ولایتدار دیار مضرو و قنسرین و عواصم کرد و به روز پنجشنبه هلال ماه ربیع الآخر
بنشست و اورا با مفلح خلعت داد که سوی بصره روان شدند، معتمد با عامه بر نشست
و ابواحمد راتا بز کوار بدرقه کرد و باز گشت.

در این سال منصور بن جعفر بن دینار خیاط کشته شد.

بخن از سبب کشته شدن منصور بن -
دینار خیاط و چنگی نگار وی

گویند: وقتی یاران خبیث از کار بصره فراغت یافتند، علی بن ابان مهلبی را بگفت تا برای نبرد منصور بن جعفر سوی جبی رود. در آن وقت منصور به اهواز بود که به مقابله علی برون شد و یکماه در مقابل وی بماند. منصور سوی اردوگاه علی می رفت که در خیزرانیه بود، در آنوقت منصور با مردانی اندک بود. خبیث دوازده کشتی پر از دلیران یاران خویش به نزد علی بن ابان فرستاد، کار کشتیها را به ابواللیث اصبهانی سپرد و بدو دستور داد که شنوا و مطیع علی بن ابان باشد. ابواللیث به نزد علی شد و به مخالفت وی برخاست و با وی خود کامگی کرد. منصور چنانکه می آمده بود، برای نبرد پیامد و چند کشتی با وی بود. ابواللیث بی مشورت علی بن ابان بدو تاخت و منصور به کشتی هایی که با وی بود دست یافت و در آن از سفیدان و زنگیان بسیار کس بکشت. ابواللیث گریخت و به نزد خبیث رفت، علی ابن ابان نیز با همه همراهان خویش برفت و یکماه بیودند. آنگاه علی با مردان خویش برای نبرد منصور باز گشت.

وقتی علی استقرار یافت، پشتانانی فرستاد که از منصور و سپاهیان او برای خبر آرند. منصور، عاملی داشت که مقیم کرنبا بود، علی بن ابان بر آن سردار شبیخون برد و او را بکشت، بیشتر همراهان او را نیز بکشت و هرچه را در اردوگاه وی بود به غنیمت گرفت، اسبانی بدست آورد و اردوگاه را بسوخت و همانشب باز گشت تا به دنباله نهر جبی رسید.

وقتی خبر به منصور رسید برفت تا به خیزرانیه رسید. علی با گروه کمی از یاران خویش به مقابله او برون شد و از برآمدن همان روز تا به وقت نیمروز میانشان پیکار بود. منصور هزیمت شد و یارانش از او پراکنده شدند و از آنها دور افتاد. گروهی

از زنگیان که وی را تا نهر عمر بن مهران تعقیب کرده بودند به او رسیدند. پیوسته به آنها حمله برد تا نیزه‌هایش بشکست و تیرهایش تمام شد و سلاحی با وی نماند، آنگاه به کنار نهر رفت که بگذرد و اسبی را که در زیرداشت بانگ زد که برجست اما پاهایش کوتاهی کرد و در آب فرو رفت.

شبل گوید: سبب قصور اسب در عبور دادن منصور از نهر آن بود که یکی از زنگیان وقتی دید منصور به طرف نهر می‌رود و آهنگ عبور دارد با شنا برفت و از او سبقت گرفت و چون اسب برجست، سیاه پیش روی آن رفت و عقبش زد که باهم فرو رفتند، پس از آن منصور سر برون آورد و غلامی از سیاهان از سردستان مصلح به نام ابرون پایین رفت و سرش را برید و جامه‌اش را برگرفت. از همراهان وی بسیار کس کشته شد، خلف بن جعفر، برادر منصور، نیز با وی کشته شد. پس از آن یار جوخ قلمرو عمل منصور را به اصغجون سپرد.

دوازده روز مانده از جمادی الاول این سال مفلح کشته شد به تیربی پیکانی که به روز سه‌شنبه بدورسید و به پهلوی پیشانیش خورد. به روز چهارشنبه فردای آنروز جان داد، پیکرش را به سامرا بردند و آنجا به گور کردند.

سخن از سبب کشته شدن مفلح
و اینکه چگونه تیر به او رسید؟

از پیش گفتیم که وقتی ابو احمد بن متوکل و برادرش معتمد خبر یافتند که در بصره و دیگر سرزمینهای اسلام نزدیک آن با مسلمانان چه اعمال فجیعی شده، ابو احمد برای نبرد لعین از سامرا به بصره رفت. من سپاهی را که ابو احمد و مفلح با آن می‌رفتند در بغداد دیدم که از باب الطاق گذشتند. در آنوقت من آنجا منزل داشتم، شنیدم که جمعی از پیران بغداد می‌گفتند: «از خلیفگان سپاههای بسیار دیده‌ایم و مانند این سپاه ندیده‌ایم که لوازم نکو و سلاح و تجهیزات کامل و شمار و جمع بسیار

داشته باشد.» از بازاریان بغداد بسیار کس از پی این سپاه بودند.

از محمد بن حسن آورده اند که یحیی بن محمد بحرانی، پیش از آنکه ابوالاحمد به محل خبیث رسد، مقیم نهر معقل بود و از خبیث اجازه خواست که سوی نهر عباس شود. اما این را خوش نداشت و بیم کرد سپاه سلطان به نزد وی رسد و یارانش پراکنده باشند. یحیی اصرار کرد تا او اجازه داد که برون شد و بیشتر مردم اردو گاه خبیث از پی وی رفتند.

علی بن ابان با جمعی انبوه از زنگیان مقیم جبی بود، بصره غنیمتگاه مردم اردو گاه خبیث بود که صبح و شب آنجا می رفتند که هرچه به دست می آرند ببرند. در آنوقت در اردو گاه کس نبود، به جز اندکی. وی بر این حال بود تا ابوالاحمد با سپاهی که همراه داشت و مفلح در آن بود بیامد، سپاهی انبوه و هول انگیز بود که مانند آن سوی خبیث نیامده بود. وقتی به نهر معقل رسید همه کسانی که از سپاه خبیث آنجا بودند گریختند و هر اسان بدو پیوستند. خبیث از این بهراس افتاد و دو سر از طران سپاه خویش را که آنجا بوده بودند پیش خواند و پرسید که چرا محل خویش را رها کرده اند؟ آنها آنچه را از بزرگی سپاه و کثرت شمار مردم آن و کمال لوازشان دیده بودند با وی بگفتند و اینکه با گروه همراه خویش تاب مقابله با آن سپاه نداشته اند.

از آنها پرسید که آیا دانسته اند سردار سپاه کیست؟

گفتند: «کوشیدیم که این را بدانیم، اما کسی را نیافتیم که با ما در این باب راست گوید.»

پس خبیث پیشنهاد آن خویش را در زور قها فرستاد که خبر را بدانند، فرستادگان با خبرهایی درباره بزرگی سپاه و اهمیت آن باز گشتند و هیچکدامشان از سردار و سالار آن خبر نیافته بودند و این ترس و هراس وی را بیفزود و شتابان کس به نزد علی بن ابان فرستاد و خبر سپاه آمده را با وی بگفت و دستور داد با همراهان خویش سوی وی

شود.

سپاه در رسید و مقابل وی جا گرفت و چون روز نبرد رسید که روز چهارشنبه بود، خبیث برون شد که پیاده در اردوگاه خویش بگردد و وضع کسانی را که از دسته وی با وی بودند و جنگاورانی را که مقابل وی بودند بشکند. در آنروز بارانی سبک باریده بود، زمین تر بود و قدمها بر آن می لغزید، لختی از آغاز روز راه پیمود، آنگاه بازگشت و دوات و کاغذی خواست که نامه‌ای به نزد علی بن ابان فرستد و از سپاهی که نزدیک او شده بود خبرش دهد و دستور دهد که هر چه می تواند، مرد بفرستد. در این حال بود که ابودلف، یکی از سرداران سیاهان، پیامد و بدو گفت که آن قوم بالا آمدند و زنگیان از مقابلشان هزیمت شدند و پیش روی آنها کس نبود که پشان زند تا به طناب چهارم رسیدند.

خبیث به او بانگ زد و تویببخش کرد و گفت: «از من دور شو که در آنچه نقل می کنی دروغگویی، که از کثرت جمع هر اسان شده‌ای و دلت از جای برفته و نمی دانی چه می گویی.»

ابودلف از نزد خبیث برفت و او به دبیر خویش پرداخت. و چنان بود که به جعفر بن ابراهیم سجّان دستور داده بود که میان زنگیان ندا دهد و برای رفتن به محل نبرد به حرکتشان آرد.

سجّان پیامد و بدو خبر داد که زنگیان را دعوت کرده و برون شده‌اند و یاران وی به دو زورق دست یافته‌اند. به او دستور داد که برای به حرکت آوردن پیادگان برود که برفت و اندکی گذشت که تیری ناشناس به مفلح رسید که تیر انداز شناخته نشد و هزیمت رخ داد.

زنگیان بر حریفان خویش نیرو گرفتند و از آنها کسان بکشتند و زنگیان خبیث با سرها به نزد وی آمدند، سرها را به دندانهای خویش گرفته بودند و پیش روی وی انداختند. در آنروز سرها بسیار بود، چندان که همه چیز را پر کرد، زنگیان گوشت

کشتگان را تقسیم کردن گرفتند و آنرا به همدیگر هدیه می دادند.

اسیری از ابنای فرغانیان را به نزد خبیث بردند که درباره سرسپاه از او پرسش کرد اسیر حضور ابواحمد و مفلح را با وی بگفت که از یاد ابواحمد هراسان شد. و چنان بود که وقتی از چیزی هراسان می شد آنرا دروغ می شمرد. گفت: «در این سپاه بجز مفلح نیست که من به جز نام وی را نمی شنوم و اگر کسی که این اسیر می گوید با این سپاه بود نام وی بلند آوازه تر بود و مفلح تابع وی و منتسب به همراهی وی بود.» و چنان بود که مردم اردوگاه خبیث، وقتی یاران ابواحمد به مقابله شان آمدند سخت هراسان شدند و از جایگاههای خویش گریختند و به نهر ابو الخصیب پناه بردند که آنوقت پلی بر آن نبود. در آنروز بسیار کس از زن و کودک در نهر غرق شد.

از پس نبرد چیزی نگذشت که علی بن ابان با جمع یاران خویش به نزد خبیث رسید، وقتی رسید که بدو نیازی نداشت، چیزی نگذشت که مفلح بمرد و ابواحمد سوی ابله عقب نشست که هزیمتیان پراکنده را فراهم آورد و از نو آماده شود. پس از آن سوی نهر ابو الاسد رفت و آنجا بماند.

محمد بن حسن گوید: خبیث نمی دانست که مفلح چگونه کشته شده. وقتی خبر یافت که تیری به او رسیده بود و هیچکس دعوی انداختن آنرا نداشت، دعوی کرد که تیر انداز او بوده است.

گوید: شنیدم که می گفت: «تیری پیش روی من افتاد، واح خادمم آنرا بیاورد و به من داد که آنرا بینداختم و به مفلح خورد.»

محمد گوید: دروغ می گفت که من در آنجا حضور داشتم، او همچنان بر اسب خویش بود تا وقتی که خبر رسان با خبر هزیمت به نزد وی آمد و سرها را آوردند و نبرد پایان رسید.

در این سال، در ولایت دجله و با، میان مردم افتاد و در مدینه السلام و سامرا و

واسط و جاهای دیگر مردم بسیار به هلاکت رسیدند.
در این سال، به دیار روم، خرسخارس با جمعی از یارانش، کشته شدند.
در این سال یحیی بن محمد بحرانی یار سالار زنگیان اسیر شد و در همین سال
کشته شد.

سخن از اسیر شدن و کشته شدن یحیی -- بحرانی سردار زنگیان و چگونگی آن

از محمد بن سمعان دبیر آورده اند که گفته بود: «وقتی یحیی بن محمد به نهر
عباس رسید، بردهانه نهر سیصد و هفتاد سوار از یاران اصغجون، که در آنوقت عامل
اهواز بود، با وی مقابل شدند. این سواران در آنجا متیم بودند، وقتی یحیی آنها
را بدید ناچیزشان دانست و کثرت همراهان خویش را چنان دید که با بودنشان برای
وی جای ترس نبود و یاران وی بی آنکه برای رفع خطر آن جمع سپری برگیرند با
آنها مقابل شدند. یاران اصغجون، تیر بسیار به طرف زنگیان انداختند و بسیار کس
از آنها را زخم دار کردند.

وقتی یحیی چنین دید یکصد و بیست سوار را که همراه داشت به طرف آنها
عبور داد و جمعی بسیار از پیادگان را به آنها پیوسته کرد که یاران اصغجون از مقابلشان
پس رفتند، بحرانی و همراهانش در نهر عباس پیش رفتند و این به وقتی بود که آب کم
بود و کشتیهای کاروانها به گل نشسته بود.

وقتی کشتی داران، زنگیان را بدیدند از کشتیهای خویش برفتند و زنگیان آنها
به تصرف آوردند و هرچه را در آن بود به غنیمت گرفتند که غنیمتهای معتبر و گرانقدر
بود، با آن کشتیهای سوی هور معروف به هور صحن رفتند و راه مرسوم را رها کردند و
این به سبب رقابتی بود که میان بحرانی و علی بن ابان مهلبی بود. یاران یحیی بدو گفتند
از راهی که به اردوگاه علی می رسد، نرو که مشورت آنها را گوش گرفت. راهی

را که به هور مذکور می‌رسید معین کردند که برفت تا در دل هور افتاد و سوارانی را که همراه داشت رها کرد، ابواللیث اصبهانی راهمراشان کرد و دستور داد با آنها سوی اردوگاه سردار زنگیان شود.

و چنان بود که خبیث کس بنزد بحرانی فرستاده بود و از ورود سپاهی که آمده بود خبرش داده بود و دستور داده بود در راه خویش احتیاط کند که با کسی از آنها رو برو نشود. از اینرو بحرانی پیشتازان سوی دجله فرستاد. وقتی پیشتازان برفتند سپاه ابواحمد از ابله سوی نهر ابوالاسد آمده بود. سبب بازگشت سپاه به نهر ابوالاسد آن بود که رافع بن بسطام و دیگر مجاوران نهر عباس و هور صحنه‌ا به ابواحمد نوشتند و خبر بحرانی و کثرت جمع وی را بگفتند و اینکه می‌خواهد از نهر عباس سوی دجله رود و زودتر به نهر ابوالاسد رسد و آنجا اردو زند و آذوقه از ابواحمد بدارد و کس را نگذارد که به نزد وی رود یا از نزد وی بازگردد.

پشتازان یحیی با خبر ابواحمد باز آمدند که کار آن سپاه به نزد وی بزرگ نمود و از آن هراسان شد و از راهی که آمده بود بازگشت و او و یارانش سخت به محنت افتادند که از رفت و آمد در آن هور و با گرفتن و بیساری میانشان بسیار شد.

و چون نزدیک نهر عباس رسیدند، یحیی بن محمد، سلیمان بن جامع را بر مقدمه خویش نهاد و او نخستین گروه زنگیان را ببرد که کشتیه‌هایشان را می‌کشیدند و می‌خواستند از نهر عباس برون شوند. سلطان در نهر، کشتیه‌ها و زورق‌ها داشت که دهانه‌آنها حفظ می‌کرد و اصغجون آنها را نهاده بود، گروهی سوار و پیاده نیز با کشتیه‌ها بود که ابواللیث و یارانش از آن هراسان شدند و کشتیه‌های خویش را رها کردند و خویشتن را به غرب نهر عباس رسانیدند و راه زیدان گرفتند و سوی اردوگاه خبیث روان شدند.

یحیی از وضع آنها غافل بود و چیزی از خبرشان به او نرسیده بود. وی در

میان سپاه خویش برپل قورج عباس ایستاده بود درجایی تنگ که جریان آب تند بود و یاران زنگی خویش را می‌دید که کشتیهایشان را می‌کشیدند که بعضی غرق می‌شد و بعضی سالم می‌ماند.

محمد بن سماعان گوید: در آن وقت من با وی بودم و او شگفت زده از شدت جریان آب و آن سختی که یاران وی از کشیدن کشتیه‌ها داشتند، روبه من کرد و گفت: «به نظر تو اگر در این وضع دشمن به ما حمله کند کار کدام یک از ما بدتر خواهد بود؟» هنوز سخن وی به سر نرفته بود که طاشتمر ترك با سپاهی که ابوالاحمد به هنگام بازگشت از ابله به نهر ابوالاسد سوی آنها فرستاده بود در رسید و سرو صدا در سپاه وی افتاد.

محمد گوید: به نگریستن برخاستم، علمهای سرخ را دیدم که از سمت غرب نهر عباس می‌آمد که یحیی آنجا بود. وقتی زنگیان آنها را بدیدند جملگی، خویشان را در آب افکندند و به سمت شرقی عبور کردند و محلی که یحیی در آن بود خالی ماند و با وی بیشتر از ده و چند کس نماند. در اینوقت یحیی برخاست و سپر و شمشیر خویش را برگرفت و بقچه‌ای به کمر بست و با گروهی که با خویش داشت با قومی که آمده بودند مقابل شد، یاران طاشتمر آنها را تیرباران کردند که بیشترشان زخمی شدند، بحرانی نیز زخمی شد که سه تیر به بازو و ساق چپ وی رسید و چون یارانش او را زخم‌دار دیدند از وی پراکنده شدند و شناخته نشد که سوی وی آیند، و او بازگشت و وارد یکی از کشتیه‌ها شد و با آن به سمت شرقی نهر عبور کرد، و این به وقت برآمدن روز بود.

یحیی از زخم‌ها که بدورسیده بود سنگین شد و چون زنگیان بلیه او را بدیدند سخت هراسان شدند و دل‌هایشان به ضعف افتاد که نبرد را رها کردند و هدفی جز نجات خویش نداشتند.

یاران سلطان، غنائمی را که در کشتیه‌های سمت غربی نهر بوده تصرف آوردند و از

پس تصرف آن، در یکی از کشتیها نفت اندازان نشانیدند و آنها را به سمت شرق نهر عبور دادند و کشتیهایی را که آنجا به دست زنگیان بود بسوزانیدند. زنگیان از نزد یحیی برفتند، و از آن پس که بسیار کس از آنها کشته شده بود و اسیر شده بود، باقیمانده روز در حال فرار بودند، و چون شب آمد و تاریکی پرده زد هر کس به راه خویش رفت. وقتی یحیی پراکندگی یاران خویش را بدید، در زورقی از آن یکی از جنگاوران سفید نشست و طیبی را به نام عباد، معروف به ابی خیش به نزد خویش نشانید، به سبب زخمها که داشت، و امید داشت که سوی اردو گاه خبیث تواند رفت، پس برفت تا نزدیک دهانه نهر رسید. ملاحان زورق، کشتیها و زورقها را که در نهر بود بدیدند و از عبور از مقابل آن هراسان شدند و یقین کردند که دستگیر می شوند، از اینرو به سمت غربی رفتند و او را با همراهش به زمین انداختند، در کشتزاری که آنجا بود. یحیی سنگین بود، پیاده روان شد تا بيفتاد و آنشب را در جای خویش بسر کرد، چون صبح شد عباد طبیب که همراه وی بود برخاست و پیاده برفت و نظر می کرد مگر کسی را ببیند، کسانی از یاران سلطان را بدید و به آنها اشاره کرد و بودن یحیی را خبر داد و آنها را به نزد وی آورد و او را تسلیمشان کرد.

جمعی بر آنند که گروهی بر یحیی گذشتند و او را بدیدند و بدو رهنمون شدند که گرفته شد. وقتی خبر یحیی به خبیث، سالار زنگیان، رسید سخت بنالید و غمخواری بسیار برای وی کرد.

یحیی بن محمد ازرق بحرانی را به نزد ابواحمد بردند، ابواحمد نیز او را به سامرا نزد معتمد فرستاد، معتمد بگفت تادر حیر به نزد محل اسب دوانی سکویی بسازند که ساخته شد، سپس او را در مقابل مردم بالا بردند که او را بدیدند. آنگاه تازیانه اش زدند.

گویند: یحیی به روز چهارشنبه، نه روز رفته از رجب، برشتی به سامرا رسید، فردای آنروز، که روز پنجشنبه بود، معتمد بر نشست و پیش روی وی دو بست تازیانه به

یحیی زدند، با دسته آن زدند، آنگاه دستها و پاهاى وی را به خلاف یکدیگر بریدند و او را بسوختند.

محمد بن حسن گوید: وقتی یحیی بحرانی کشته شد و خبر آن به سالار زنگیان رسید گفت: «کشته شدن وی بر من سخت بود و از آن به شدت غمین شدم، پس مخاطب شدم، به من گفته شد: کشته شدن وی برای تو بهتر بود که حریص بود.» آنگاه به جمعی روی کرد که من نیز جزو آن بودم و گفت: «از حریصی وی آن بود که غنیمتی به دست آوردیم که دو گردن‌بند در آن بود که به دست یحیی افتاد، گرانقدرتر را از من نهان داشت و پست‌تر را به من نشان داد و از من خواست که آنرا بدو ببخشم که بدو بخشیدم، گردن‌بندی که نهان داشته بود به من نموده شد، او را پیش خواندم و گفتم: گردن‌بندی را که نهان داشته‌ای به نزد من آر. و او گردن‌بندی را که به وی بخشیده بودم بیاورد و منکر شد که جز آن چیزی گرفته باشد. گردن‌بند به من نموده شد و وصف آنرا با وی گفتن گرفتم، که آنرا می‌دیدم، حیرت زده شد و برفت و گردن‌بند را بیاورد و از من خواست که آنرا به وی ببخشم که بدو بخشیدم، و دستور دادم استغفار کند.»

محمد بن سمعان گفته بود: یکی از روزها سالار زنگیان به من گفت: «پیمبری را به من عرضه کردند، اما آنرا نپذیرفتم.» گفتم: «برای چه؟»

گفت: «برای آنکه زحمتهای دارد که بیم کردم تاب تحمل آنرا نداشته باشم.» در این سال ابوالاحمد بن متوکل، از محلی که در آن بود، از نزدیک محل سالار زنگیان، به واسطه رفت.

سخن از اینکه چرا ابوالاحمد ابن متوکل به واسطه رفت؟

گویند: سبب آن بود که وقتی ابوالاحمد سوی نهر ابوالاسد شد و آنجا بماند، میان همراهان وی از سپاهی و غیر سپاهی، بیماری بسیار شد و مرگ در آنها افتاد و همچنان آنجا بماند تا آنها که از مرگ نجات یافته بودند از بیماری بهی یافتند. آنگاه سوی باذ. آورد بازگشت و آنجا اردو زد و بگفت تالوازم را نو کنند و سپاهیان همراه وی را مقرری دهند و کشتیها و زورقها و گذرها را اصلاح کنند و آنها را از سرداران و غلام و ابسته خویش پر کرد و سوی اردوگاه خبیث روان شد. جمعی از سرداران خویش را گفت که آهنگ جاهایی کنند که نام برد، چون نهر ابوالخصیب و جاهای دیگر، گروهی از آنها را نیز بگفت که با وی باشند و در جایی که وی هست نبرد کنند، وقتی نبرد رخ داد و دو گروه تلاقی کردند، بیشتر قوم سوی نهر ابوالخصیب رفتند و ابوالاحمد با گروه کمی از یاران خویش بماند، اما از جای خویش نرفت مبادا زنگیان در او یا دیگر یارانش که در شوره زار مسکن مقابل زنگیان بودند، طمع آرند.

وقتی زنگیان پراکندگی یاران ابوالاحمد را بدیدند و وضع وی را بدانستند، بر او فزونی گرفتند و جنگ در گرفت که کشته و زخمی از دو گروه بسیار شد و یاران ابوالاحمد چند قصر را با منزلهایی از آن زنگیان بسوختند و گروه بسیاری از زنان را پس گرفتند. زنگیان همه جماعت خویش را به محلی که ابوالاحمد آنجا بود، بردند، پس ابوالاحمد موفق، بر کشتی نمایان شد و در میان نبرد افتاد و یاران خویش را ترغیب کرد، تا وقتی که از جمع زنگیان چندان سوی وی آمدند که بدانست که با شمار اندک همراهان وی، مقاومت با آنها میسر نیست و چنان دید که دور اندیشی در کناره گیری از آنهاست. پس به یاران خویش دستور داد که به آرامی و آهستگی به

کشتیهای خویش باز گشتند. وقتی بیشتر مردم در کشتیهای خویش جا گرفتند، ابو-احمد نیز به کشتی خویش رفت، اما جمعی از مردم به جای ماندند که به بیشهزارها و تنگه‌ها پناه بردند و از یاران خویش بریده شدند. کمین‌گرفتگان زنگی به آنها تاختند و پراکنده‌شان کردند و با ایشان به نبرد پرداختند. آنها از خویشان دفاع کردند و بازنگیان به سختی پیکار کردند و گروهی بسیار از آنها را بکشتند.

عاقبت مرگشان در رسید که کشته شدند و صد و ده سربه نزد سالار زنگیان بردند و این، نخوت وی را بیفزود.

پس از آن ابو احمد با سپاه به باز آورد رفت و بماند و یاران خود را همی آراست که سوی زنگیان باز گردد.

در یکی از روزهای طوفانی، آتشی در يك سوی اردوگاه ابو احمد افتاد و اردوگاه بسوخت و ابو احمد به آهنگ واسط حرکت کرد و این در شعبان همین سال بود، و چون به واسط رسید، بیشتر یارانش که با وی بودند، پراکنده شدند.

ده روز رفته از رمضان، زلزله‌ای سخت و هول‌انگیز در صیمره رخ داد، فردای آنروز که روز یکشنبه بود، زلزله‌ای عظیم‌تر از آنکه روز پیش بوده بود شنیده شد که بیشتر شهر از آن ویران شد و دیوارها فرو ریخت و چنانکه گفته‌اند از مردم آنجا در حدود بیست هزار کس کشته شد.

در باب العامه سامرایکی را به نام ابو قعس که شهادت بر ضد وی اقامه شد، به فاسزا گویی سلف، هزار تازیانه و بیست تازیانه زدند که بمرد، و این به روز پنجشنبه بود هفت روز رفته از ماه رمضان.

به روز جمعه، هشت روز رفته از ماه رمضان، یار جوخ بمرد و ابو عیسی پسر متوکل بر او نماز کرد، جعفر بن معتمد نیز حضور یافت.

در این سال میان موسی بن بغا و یاران حسن بن زید نبردی بود که موسی، یاران

حسن را هزیمت کرد.

در این سال مسرور بلخی از مقابل مساور جانفروش، به سامرا باز گشت و اسیرانی از جانفروشان همراه داشت. جعلان رابر اردوگاه خویش که در حدیثه بود جانشین کرده بود.

پس از آن باز مسرور بلخی به ناحیه بوازیج رفت و آنجا با مساور مقابل شد و میانشان نبردی بود که مسرور گروهی از یاران وی را اسیر کرد، آنگاه چند روز مانده از ذیحجه باز گشت.

در این سال میان مردم بغداد بیماری ای افتاد که مردم آنرا قفاح نامیدند. و هم در این سال بیشتر حج گزاران از بیم تشنگی از قرعاء باز گشتند و آنها که برفتند به سلامت به مکه رسیدند.

در این سال سالار حج فضل بن اسحاق بود.
آنگاه سال دو یست و پنجاه و نهم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دو یست و پنجاه و نهم بود

از جمله آن بود که ابوالاحمد بن متوکل از واسط برفت که به روز جمعه چهار روز مانده از ماه ربیع الاول به سامرا رسید و محمد مولد را بر آن ناحیه و بر نبرد خبیث جانشین کرد.

و نیز از آن جمله کشته شدن کنجور بود.

سخن از اینکه چرا
کنجور کشته شد؟

سبب آن بود که وی ولایتدار کوفه بود و بی اجازه از آنجا به آهنگ سامرا روان شد. دستور بازگشت یافت اما نپذیرفت، چنانکه گفته اند مالی به نزد وی فرستاده شد که مقرری یاران خویش را از آن بدهد، اما به این قانع نشد و برفت تا به عکبرا رسید، در ربیع الاول. گروهی از سرداران از سامرا سوی وی روان شدند که ساتکین و تکین و عبدالرحمان مفلح و موسی پسر اتمامش از آن جمله بودند، با کسان دیگر، و او را سربریدند و سرش را به سامرا بردند، یک روزمانده از ماه ربیع الاول. چهل و چند هزار دینار از او بدست آمد، بردیر نصرانی وی نیز مالی نهادند. پس از آن به ماه ربیع الآخر آن دبیر را به نزد باب العامه هزار تازیانه زدند که بمرد. در این سال شرکب شتردار بر مرو و اطراف آن غلبه یافت و آنجا را غارت کرد.

در این سال یعقوب بن لیث از بلخ برفت و در قهستان بماند و عاملان خویش را بر هرات و پوشنگ و بادغیس گماشت سپس به سیستان بازگشت. در این سال عبدالله سگزی از یعقوب بن لیث جدایی گرفت، به مخالفت، و نیشابور را محاصره کرد، محمد بن طاهر رسولان و فقیهان به جانب وی روانه کرد که میانشان برفتند و بیامدند. عاقبت او را به دو طبس و قهستان گماشت. شش روز رفته از رجب همین سال مهلبی و یحیی بن خلف نهر بطنی وارد سوق الاهواز شدند و در آنجا مردم بسیار بکشتند، عامل کمک آنجا را نیز کشتند.

سخن از سبب ورود مهلبی و یحیی بن خلف به
سوق الاهو از و چگونگی کشته شدن عامل
جنگی که از جانب سلطان آنجا بود

گویند که کار حریق اردو گاه ابو احمد که در باذ آورد بود، از سردار زنگیان
نهان ماند و خبر آنرا ندانست مگر از پس سه روز که دو کس از مردم عبادان با خبر
به نزد وی رفتند و خبر را با وی بگفتند که به تباهی کردن باز گشت. و چون آذوقه
را از او ببرید علی بن ابان مهلبی را روانه کرد و بیشتر سپاه را بدو پیوست، سلیمان بن
جامع نیز با وی روان شد و سپاهی که با یحیی بن محمد بحرانی بود بدو پیوسته شد.
سلیمان بن موسی شعرانی نیز روان شد و سواران بدو پیوسته شدند، دیگر کسان با علی
ابن ابان مهلبی بودند.

در آنوقت کار اهواز با یکی بود به نام اصغجون که نیزك و جمعی از سرداران
با وی بودند. علی بن ابان با جمع زنگیان سوی آنها روان شد. اصغجون از آمدن علی
خبر یافت و با یاران خویش به مقابله وی شتافت، دو سپاه در صحرای معروف به
دستماران مقابل شدند، در آنروز نبرد به ضرر اصغجون بود که نیزك و گروهی
بسیار از یاران وی کشته شدند، اصغجون غرق شد، حسن بن هرثمه معروف به شار و
حسن بن جعفر معروف به زاوشار نیز آنروز کشته شدند.

حسن بن شار گوید: آنروز با اصغجون به مقابله زنگیان رفتیم، یاران ما ثبات
نکردند و هزیمت شدند. نیزك کشته و اصغجون ناپدید شد، وقتی چنین دیدم از اسب
دم کوتاهی که زیر پای من بود پیاده شدم و چنان دیدم که دم اسب یدکی را که بامن
بود بگیرم و آنرا در نهر برانم و بر آن نجات یابم، اما غلام در این کار پیشدستی
کرد و نجات یافت و مرا رها کرد. به نزد موسی بن جعفر رفتم که با وی خلاصی جویم،
او بر کشتی ای نشست و با آن برفت و به من نپرداخت. زورقی دیدم، سوی آن رفتم و

دیگر سپاهیان خویش را به جا گذاشت که کار وی نهان ماند. از پشت سر عبدالرحمان برفت و به اردوگاه وی شبیخون زد و به او و یارانش آسیبها رسانید، عبدالرحمان از او کناره گرفت و چهار کشتی از کشتیهای خویش را رها کرد که علی آنها گرفت و برفت، عبدالرحمان نیز به راه خویش برفت تا به دولاب رسید و آنجا بماند و کسانی از مردان خویش را آماده کرد و طاشتمر را بر آنها گماشت و سوی علی بن ابان فرستاد که در حدود بیابان آذر بدور سیدند و با وی نبرد کردند که از آنجا هزیمت شد و سوی نهر السدره رفت و طاشتمر به عبدالرحمان نوشت که علی از مقابل وی هزیمت شده، عبدالرحمان با سپاه خویش برفت تا به عمود رسید و آنجا بماند و یاران وی برای نبرد مهیا شدند، کشتیهای خویش را آماده کرد و طاشتمر را بر آنها گماشت که سوی دهانه نهر السدره رفت و با علی بن ابان، نبردی بزرگ کرد که علی هزیمت شد و ده کشتی از وی گرفتند و علی به هزیمت به نزد خبیث بازگشت، عبدالرحمان بی درنگ برفت و در بیان اردو زد و چنان شد که عبدالرحمان بن مفلح و ابراهیم بن سیما به نوبت سوی اردوگاه خبیث می رفتند و با وی نبرد می کردند و مردم اردوگاه وی را هراسان می کردند.

در آنوقت اسحاق بن کنجاج در بصره جای داشت و آذوقه را از اردوگاه خبیث بریده بود.

و چنان بود که خبیث هر روز که از آمدن عبدالرحمان بن مفلح و ابراهیم بن سیما بیم داشت یاران خویش را فراهم می کرد، تا نبرد بسر رود. پس از آن گروهی از آنها را به ناحیه بصره می فرستاد که با اسحاق بن کنجاج نبرد کنند، چندماه بدین سان بیودند، تا وقتی که موسی بن بغا از نبرد خبیث برکنار شد و مسرور بلخی را بر آنها گماشتند و خبر آن به خبیث رسید.

در این سال حسن بن زید بر قومس غلبه یافت و یارانش وارد آن شدند.

در این سال میان محمد بن فضل قزوینی و وهسودان پسر جستان دیلمی نبردی بود که محمد بن فضل، وهسودان را هزیمت کرد.

در این سال موسی بن بغا، صلابی را برری گماشت. به هنگامی که کیغلغ برتکین تاخت و او را بکشت. که آنجا رفت.

در این سال فرمانروای روم بر سمیساط غلبه یافت، سپس مقابل ملطیه فرود آمد و مردم آنجا را محاصره کرد، مردم ملطیه با وی نبرد کردند و هزیمتش کردند و احمد بن محمد قابوس، نصر اقریطشی، بطریق بطریقان، را بکشت.

در این سال جمعی از زنگیان اسیر شده را به سامرا فرستادند که عامه بر آنها تاختند و بیشترشان را بکشتند و لختشان کردند.

در این سال یعقوب لیث وارد نیشابور شد.

سخن از آنچه یعقوب بن لیث در نیشابور کرد

گویند: یعقوب لیث سوی هرات شد، سپس آهنگ نیشابور کرد، وقتی نزدیک آن رسید و خواست وارد شود، محمد بن طاهر کس فرستاد و اجازه خواست که از وی پیشواز کند، که اجازه نداد، امام محمد بن طاهر عموها و مردم خاندان خویش را به پیشواز وی فرستاد، آنگاه وارد نیشابور شد، چهار روز رفته از شوال، شبانگاه، و به یکسوی شهر فرود آمد به نام داود آباد. محمد بن طاهر بر نشست و نزد وی رفت و در خیمه گاه یعقوب به نزد وی وارد شد که از او پرسش کرد، سپس او را به سبب قصور در کارش ملامت و توبیخ کرد. آنگاه برفت و عزیز بن سری را دستور داد که کس بر او گمارد، پس از آن محمد بن طاهر را برداشت و عزیز را بر نیشابور گماشت، پس از آن محمد بن طاهر و مردم خاندان وی را بداشت.

وقتی خبر این رخداد به سلطان رسید حاتم بن زیرک را سوی یعقوب فرستاد.

در جمادی الآخر به خونخواهی وی برآمدند و سرور بلخی با جمعی از سرداران برای بستن راه مساور فرستاده شد.

در این سال سردار رنگیان، علی بن زید علوی فرمانروای کوفه را بکشت.

در این سال یعقوب بن لیث با حسن بن زید طالبی نبرد کرد و وی را هزیمت کرد

و وارد طبرستان شد.

سخن از نبرد یعقوب بن لیث با حسن بن -

زید و اینکه چرا سوی طبرستان رفت؟

گروهی از مطلعان کار یعقوب به من گفتند که عبدالله سگزی در سیستان بر سر

ریاست رقابت داشت و یعقوب او را مغلوب کرد، عبدالله از دست وی جست و به نزد

محمد بن طاهر رفت، به نیشابور. وقتی یعقوب به نیشابور رفت عبدالله گریخت و به

حسن بن زید پیوست، یعقوب از آن پس که کار وی و محمد بن طاهر چنان شد که از این

پیش گفتیم، به تعقیب وی رفت و در راه خویش به طبرستان از اسفرائیم و نواحی آن

گذشت. در آنجا یکی بود که من او را می شناختم، طالب حدیث بود و نامش بدیل -

کشی بود، دینداری می نمود و امر به معروف می کرد و عامه مردم آن ناحیه اجابت وی

کرده بودند. وقتی یعقوب آنجا فرود آمد به بدیل پیام فرستاد و خبر داد که در دینداری

همانند اوست و با وی است و همچنان با وی ملایست کرد که بدیل به نزد وی رفت و

چون به اودست یافت به بندش کرد و او را با خویشتن به طبرستان برد و چون نزدیک

ساریه رسید حسن بن زید به مقابله وی آمد.

به من گفته اند که یعقوب کس بنزد حسن بن زید فرستاد و از او خواست که

عبدالله سگزی را به نزد یعقوب فرستد تا از اردوی سرود که به سبب عبدالله

آهنگ طبرستان کرده نه برای نبرد حسن، اما حسن بن زید از تسلیم عبدالله بدو

امتناع کرد و یعقوب بدو اعلام نبرد کرد، دو سپاهشان تلاقی کردند و چیری نگذشت

که حسن بن زید هزیمت شد و سوی شرز و سرزمین دیلم رفت. یعقوب به ساریه در آمد و از آنجا سوی آمل رفت و خراج یکسال را از مردم آنجا گرفت، آنگاه از آمل به طلب حسن بن زید سوی شرز روان شد تا به یکی از کوهستانهای طبرستان رسید و در آنجا دچار باران شد. چنانکه به من گفته اند چهل روز پیاپی بارید، و یعقوب از جایی که بود به سختی رهایی یافت. چنانکه به من گفته اند بر کوهی رفته بود و چون می خواست فرود آید، میسر نبود مگر آنکه کسان، وی را بردوش بیارند و بیشتر مرکوبها که با وی بود تلف شد، آنگاه آهنگ آن کرد که به دنبال حسن بن زید به شرز در آید.

یکی از مردم آن ناحیه به من گفت که یعقوب به راهی رسید که می خواست از آنجا سوی حسن رود، بر آن ایستاد و یاران خویش را گفت که توقف کنند، آنگاه پیش روی آنها رفت و راه را می نگریست، سپس سوی یاران خویش باز گشت و دستورشان داد که باز گردند و گفت: «اگر راهی جز این سوی وی نباشد، راهی سوی او نیست.»

کسی که این را به من گفت، می گفت: «زنان مردم آن ناحیه به مردانشان گفتند: بگذاریدش به این راه در آید که اگر در آمد زحمت او را بس می کنیم، با ما که او را بگیریم و برای شما اسیرش کنیم.»

وقتی یعقوب باز گشت و از حدود طبرستان روان شد، مردان خویش را سان دید، چنانکه به من گفته اند چهل هزار از آنها ناپدید بودند و همینکه از آنجا باز می گشت بیشتر اسب و شتر و بنه وی از دست رفته بود.

گویند: یعقوب به سلطان نامه ای نوشت و در آن رفتن خویش را سوی حسن یاد کرد و اینکه از گرگان سوی طمیس رفت و آنجا را گشود، سپس سوی ساریه رفت که حسن بن زید پلها را ویران کرده بود و «گذرها» را برداشته بود و راهها را کور کرده بود، حسن بن زید بر در ساریه اردوزده بود و در پناه دره های بزرگ بود، خرشاد

پسر جیلاد، فرمانروای دیلم، با وی همدلی می کرد، پس مقتدرانه پیامد باطریان و دیلمیان و خراسانیان و قمیان و جبلیان و شامیان و جزیره ایانی که با وی فراهم آمده بودند و من او را هزیمت کردم و گروهی را بکشتم که در روزگار من همانند آن نبوده و هفتاد کس از طالبیان را اسیر کردم و این به ماه رجب بود، سپس حسن بن زید سوی شرز رفت، دیلمیان نیز با وی بودند.

در این سال در بیشتر شهرهای اسلام گرانی سخت شد و چنانکه گفته اند بیشتر کسانی که به مجاورت در مکه بودند از شدت گرانی سوی مدینه رفتند و عاملی که در مکه بود، یعنی بریه، از آنجا برفت. در بغداد نیز قیمت گران شد، شش بار جو به صد و بیست دینار رسید و گندم به یکصد و پنجاه، و این، چند ماه دوام یافت.

در این سال بدویان، منجور و لایتدار حمص را کشتند و بکتمر بر آن گماشته شد.

در این سال یعقوب بن لیث، هنگام بازگشت از طبرستان به ناحیه ری رفت. سبب رفتن وی به ری چنانکه به من گفته اند آن بود که وقتی یعقوب، حسن بن زید را هزیمت کرد عبدالله سگزی سوی صلابی رفت و از یعقوب بدو پناه برد. وقتی یعقوب به ری نزدیک شد، به صلابی نوشت و او را مخیر کرد که یا عبدالله سگزی را بدو تسلیم کند تا از آنجا برود و از قلمرو وی دور شود یا برای نبرد وی آماده شود. چنانکه گفته اند صلابی تسلیم عبدالله را برگزید و او را به یعقوب تسلیم کرد که یعقوب او را کشت و از قلمرو صلابی برفت.

در این سال علاء بن احمد از دی کشته شد.

سخن از اینکه چرا علاء بن -

احمد از دی کشته شد؟

گویند: علاء بن احمد فلج شد و از کار بماند، سلطان به ابوالرذینی، عمر بن -
علی مری، نوشت و او را ولایتدار آذربایجان کرد که از آن پیش از آن علاء بوده بود.
ابوالرذینی سوی آذربایجان رفت که آنجا را از علاء بگیرد. علاء در ماه رمضان برای
نبرد ابوالرذینی برون شد، در قبه ای. جمعی از جانفروشان و کسان دیگر با ابوالرذینی
بودند و علاء کشته شد.

گویند: ابوالرذینی گروهی را برای بردن ترکه علاء فرستاد و از قلعه اوچندان
چیز بردند که قیمت آن به دوهزار هزار و هفتصد هزار درم رسید.
در این سال رومیان لولوه را از مسلمانان گرفتند.

در این سال، سالار حج ابراهیم بن محمد بود که به نام بریه شهره بود.

آنگاه سال دویست و شصت و یکم در آمد.

سخن از خبر حاکم ثانی که

به سال دویست و شصت و یکم بود

از جمله آن بود که حسن بن زید از سرزمین دیلم به طبرستان بازگشت و شالوس
را بسوخت، از آنرو که بایعقوب همدلی کرده بودند، و املاک آنها را تیول دیلمیان
کرد.

و نیز از جمله آن بود که سلطان به عبیدالله بن عبدالله طاهری دستور داد همه
حج گزاران خراسان وری و طبرستان و گرگان را که به بغداد بودند فراهم آورد که
آنها را در صفر همین سال فراهم آورد، سپس مکتوبی بر آنها خوانده شد که
به آنها اعلام می داشت که سلطان یعقوب بن لیث را بر خراسان نگماشته و دستورشان

می داد از او بیزاری کنند که به ورود یعقوب به خراسان و اسیر گرفتن محمد بن طاهر معترض بود.

در این سال عبداللہ بن واثق در اردو گاه، یعقوب صفار در گذشت.

در این سال مساور جانفروش، یحیی بن حفص را که عامل راه خراسان بود، در کوخ جندان بکشت. در ماه جمادی الاخر، سپس مسرور بسامخی به طلب وی روان شد، ابو احمد بن متوکل نیز از پی مسرور برفت، اما مساور دور شد و به او نرسیدند.

در جمادی الاول این سال ابو هاشم، داود بن سلیمان جعفری، به هلاکت رسید.

در این سال محمد بن واصل در رامهرمز با عبدالرحمان بن مفلح و طاشتمر نبردی داشت که ابن واصل، طاشتمر را بکشت و ابن مفلح را اسیر کرد.

سخن از نبرد ابن واصل با طاشتمر و ابن مفلح در رامهرمز و سبب آن

چنانکه به من گفته اند سبب آن بود که ابن واصل - حصار بن سیمار که در فارس عامل سلطان بود بکشت و بر آنجا تسلط یافت، پس از آن فارس و اهواز و بصره و بحرین و یمن، به موسی پیوسته شد، بعلاوه آنچه از عمل مشرق داشته بود. موسی بن بغا، عبدالرحمان بن مفلح را به اهواز فرستاد و وی را ولایتدار آنجا و فارس کرد. طاشتمر را نیز بدو پیوست. خبر این کار موسی بن بغا به ابن واصل رسید و اینکه ابن مفلح سوی فارس روان شده و آهنگ وی دارد. ابن مفلح از آن پیش منیم اهواز بوده بود، برای نبرد خارجی ای که به ناحیه بصره بود. ابن واصل سوی وی رفت، در رامهرمز تلاقی کردند. ابو داود او را به ابن واصل پیوست که او را برضد ابن مفلح کمک دهد. ابن واصل بر ابن مفلح ظفر یافت و او را اسیر کرد و طاشتمر را

بکشت و اردوگاه ابن مفلح را از میان برداشت و ابن مفلح همچنان در دست وی بود تا او را بکشت.

و چنان بود که سلطان، اسماعیل بن اسحاق را به نزد ابن واصل فرستاده بود، درباره رها کردن ابن مفلح، اما ابن واصل این را از او نپذیرفت. و چون ابن واصل از کار ابن مفلح فراغت یافت چنان وانمود که آهنگ واسط دارد، برای نبرد موسی بن-بغا، و برفت تا به اهواز رسید که ابراهیم بن سیمما با جمعی بسیار آنجا بود، وقتی موسی ابن بغا دید که کار سخت شده و بسیار کسان بر نواحی مشرق تسلط یافته‌اند و وی را تاب آنها نیست خوانست که از ولایتهای مشرق معاف شود که از آن معاف شد و این ولایتها به ابوالاحمد بن متوکل پیوسته شد و ولایتدار آن شد و موسی بن بغا از واسط به در سلطان رفت. عاملان وی نیز از ولایتهای مشرق برفتند.

در این سال ابوالساج براهواز و بربرد سردار زنگیان گماشته شد. و از آن-پس که عبدالرحمان بن مفلح سوی فارس رفت، وی به اهواز رفت.

در این سال میان عبدالرحمان، داماد ابوالساج، و علی بن ابان مهلبی نبردی بود، در ناحیه دولاب، که در آن عبدالرحمان کشته شد و ابوالساج به طرف عسکر مکرم عقب نشست و زنگیان و ارداهواز شدند و مردم آنجا را بکشتند و زنان را اسیر کردند و خانه‌ها را بسوختند، پس از آن ابوالساج از عاملی اهواز و نبرد زنگیان برداشته شد و ابراهیم بن سیمما را بر آن گماشتند و همچنان در این کار به جا بود تا وقتی که موسی ابن بغا از کار مشرق برفت و او نیز از اهواز برفت.

در این سال محمد بن اوس بلخی بر راه خراسان گماشته شد و چون کار مشرق به ابوالاحمد پیوسته شد، در شعبان همین سال مسرور بلخی را به اهواز و بصره و ولایت دجله و یمامه و بحرین و نبرد سردار زنگیان گماشت.

در این سال نصر بن احمد سامانی ولایتدار ماورای نهر بلخ شد، به ماه رمضان، و این را بدو نوشتند.

در شوال همین سال یعقوب بن لیث سوی فارس روان شد، در آن وقت ابن واصل در اهواز بود که از آنجا به فارس رفت و با یعقوب تلاقی کرد، به ماه ذیقعد، که یعقوب وی را هزیمت کرد و سپاهش را بشکست و کس به خرمه، قلعه ابن واصل، فرستاد و هرچه را که در آن بود بگرفت. گویند بهای آنچه یعقوب از آنجا گرفت به چهل هزار هزار درم رسید، مرداس دایی ابن واصل را نیز اسیر کرد. در این سال یاران یعقوب بن لیث با مردم زم و موسی بن مهران کرد نبرد کردند، به سبب آنکه با محمد بن واصل همدلی کرده بودند و آنها را بکشتند و موسی بن-مهران هزیمت شد.

در این سال، دوازده روز رفته از شوال، معتمد در دارالعامه بنشست و پسر خویش جعفر را ولایت عهد داد و نامش را المفوض الی الله کرد و مغرب را بدو سپرد، موسی بن بغا را نیز بدو پیوست و افریقیه و مصر و شام و جزیره و ارمینیه و راه خراسان و مهرگان کدک و حلوان را بدو سپرد، برادر خویش ابواحمد را نیز ولایت عهد داد از پی جعفر و مشرق را بدو سپرد و مسرور بلخی را بدو پیوست و بغداد و سواد و کوفه و راه مکه را با مدینه و یمن و کسکر و ولایت دجله و اهواز و فارس و اصبهان و قم و کرخ و دینور و ری و زنجان و قزوین و خراسان و طبرستان و گرگان و کرمان و سیستان و سند را بدو سپرد. برای هر یک از آنها دو پرچم بست: سیاه و سفید، و شرط نهاد که اگر حادثه مرگ بر او رخ نمود و جعفر برای کار خلافت به کمال نرسیده بود، خلافت از آن ابواحمد باشد، سپس از آن جعفر. در این باب از مردم بیعت گرفتند و نسخه های مکتوب را پراکنده کردند و یک نسخه همراه حسن بن محمد شواربی فرستادند که در کعبه بیاویزد، جعفر مفوض در شوال، موسی بن بغا را ولایتدار مغرب کرد و فرمان را همراه محمد بن مولد به نزد وی فرستاد.

در این سال محمد بن زیدویه از یعقوب بن لیث جدا شد و با چند هزار از یاران خویش از اردوگاه وی کناره گرفت و سوی ابوالساج رفت که او را پذیرفت و با

ابوالساج در اهواز بماند و از سامرا خلعتی برای او فرستاده شد، آنگاه ابن زیدویه از سلطان خواست که حسین بن طاهر طاهری را با وی به خراسان بفرستد. هفت روز رفته از ذی حجه، مسرور بلخی، به مقدمه گئی ابوالاحمد از سامرا روان شد. چنانکه گفته اند او را با سی و چهار کس از سرداران خلعت دادند و دو ولیعهد از او بدرقه کردند، سپس نه روز مانده از ماه ذی حجه موفق، از دنبال وی از سامرا روان شد.

در این سال سالار حج فضل بن اسحاق عباسی بود. در این سال حسن بن محمد شواربسی، از آن پس که حج کرد، به مکه در گذشت. پس از آن سال دویست و شصت و دوم در آمد.

سخن از خبر حادثاتی که
به سال دویست و شصت و دوم بود

از جمله آن بود که یعقوب بن لیث به رامهرمز رسید، به ماه محرم، و سلطان اسماعیل بن اسحاق را با بغراج سوی وی فرستاد و نیز سلطان کسان یعقوب بن لیث را که بداشته بودند از زندان در آورد، زیرا وقتی کار وی درباره محمد بن طاهر چنان شد که شد، سلطان غلام وی وصیف را با هر کس از یاران یعقوب که به نزد وی بود بداشت و از آن پس که یعقوب به رامهرمز رسید آزادشان کرد، و این، پنجروز رفته از ماه ربیع الاول بود.

پس از آن اسماعیل بن اسحاق از نزد یعقوب بیامد و با پیامی از نزد وی به سامرا رسید، ابوالاحمد در بغداد بنشست و جمعی از بازرگانان را پیش خواند و به آنها گفت که امیر مؤمنان دستور داده خراسان و طبرستان و گرگان و ری و فارس و نگهبانی مدینه السلام به یعقوب بن لیث واگذار شود و این، با حضور درهم بن نصر، یار

یعقوب، بود.

و چنان بود که معتمد، این درهم را از سامرا به نزد یعقوب فرستاد با جواب آنچه که یعقوب به وی پیام داده بود و برای خویشتن خواسته بود، عمر بن سیماء و محمد بن ترکشه را نیز همراه درهم به نزد یعقوب فرستاد.

در ماه ربیع الاول این سال فرستادگان ابن زیدویه به بغداد رسیدند، با پیامی از نزد وی، و ابوالاحمد او را خلعت داد.

سپس در همین سال کسانی که سوی یعقوب رفته بودند به نزد سلطان باز گشتند و گفتند که وی می گوید که بدانچه برای وی نوشته رضایت نمی دهد مگر آنکه به خویشتن به در سلطان شود.

آنگاه یعقوب از عسکر مکرّم حرکت کرد، ابوالساج سوی وی رفت که او را پذیرفت و حرمت کرد و چیز داد. وقتی فرستادگان با جواب یعقوب باز آمدند، معتمد به روز شنبه، سه روز رفته از جمادی الآخر در قائم سامرا اردو زد، پسر خویش جعفر را در سامرا جان بشین کرد و محمد مولد را بد و پیوست. سپس برور سه شنبه، شش روز رفته از جمادی الآخر از آنجا حرکت کرد. روز چهارشنبه، چهارده روز رفته از جمادی الآخر، به بغداد رسید و از آنجا گذشت و به زعفرانیه رسید و آنجا فرود آمد. از زعفرانیه برادر خویش ابوالاحمد را پیش فرستاد، یعقوب با سپاه خویش از عسکر مکرّم برفت تا به يك فرسخی واسط رسید و آنجا به شکافی رسید که مسرور بلخی در دجله پدید آورده بود که از آنجا نتواند گذشت، آنجا بماند تا شکاف را بیست و شش روز مانده از جمادی الآخر از آنجا گذشت و به ماذین رسید. پس از آن محمد بن کثیر از جانب یعقوب به اردوگاه مسرور بلخی رسید و مقابل وی جای گرفت. مسرور با سپاه خویش سوی نعمانیه رفت. یعقوب به واسط رسید و شش روز مانده از جمادی الآخر وارد آن شد.

معتمد به روز شنبه، يك روز مانده از جمادی الآخر، از زعفرانیه حرکت کرد

تا به سیب‌بنی کوما رسید. در آنجا مسرور بلخی بدورسید، مسرور بلخی از سمت غربی دجله سوی وی آمده بود و به سویی که اردوگاه آنجا بود عبور کرد، معتمد روزی چند در سیب‌بنی کوما بماند تا سپاهیانش به نزد وی فراهم آمدند.

یعقوب از واسط به طرف دیر عاقول رفت، سپس از دیر عاقول به طرف اردوگاه سلطان رفت. معتمد در سیب‌بماند. عبدالله بن یحیی نیز به نزد وی بود. و برادر خویش ابواحمد را برای پیکار یعقوب فرستاد. ابواحمد موسی بن بغا را بر پهلوی راست خویش نهاد و مسرور بلخی را بر پهلوی چپ خویش و خود وی با خواص و نخبه‌مردانش در قلب جا گرفت.

دو سپاه به روز یکشنبه، چند روز رفته از رجب، به محلی به نام اضطربد رسید، میان سیب‌بنی کوما و دیر عاقول. در آنجا پهلوی چپ یعقوب بر پهلوی راست ابواحمد حمله برد و آنرا هزیمت کرد و گروهی بسیار از آنرا بکشت که از آنجمله از سرداران ایشان ابراهیم بن سیمای ترک بود و طباغوی ترک و محمد طغتای ترک و یکی بنام مبرقع مغربی با دیگر کسان.

پس از آن منهزمان باز گشتند. هنوز باقیمانده سپاه ابواحمد به جای بود و به یعقوب و یاران وی حمله بردند که ثبات کردند و نبردی سخت کردند، جمعی از دلیران اصحاب یعقوب کشته شدند، از جمله حسن درهمی و محمد بن کثیر که بر مقدمه یعقوب بود و یکی به نام لباده، سه تیر به گلو و دودست یعقوب رسید. چنانکه گویند، نبرد میان دو گروه تا آخرین وقت نماز پسین دوام داشت، آنگاه دیرانی و محمد بن - اوس به نزد ابواحمد رسیدند و همه کسانی که در اردوگاه ابواحمد بودند فراهم آمدند. و چنان شد که بسیاری از همراهان یعقوب از نبرد همراه وی ناخوشدلی نمودند از آنرو که دیدند سلطان به خویشان برای نبرد وی حضور یافته و به یعقوب و کسانی که بر نبرد همراه وی ثبات کرده بودند حمله بردند که یاران یعقوب هزیمت شدند. یعقوب با خواص یاران خویش پایمردی کرد تا برفتند و از نبردگاه جدا

شدند.

گویند که از اردو گاه وی ده هزار اسب و استر گرفته شد با چندان دینار و درم که بردن آن آسان نبود با مقداری فراوان کیسه‌های مشک. محمد بن طاهر طاهری که در بند آهنین بود نجات یافت، کسی که بر او گماشته بود وی را رها کرد، آنگاه محمد بن طاهر احضار شد و مناسب مرتبت خویش خلعت گرفت. مکتوبی بر مردم خوانده شد که در آن آمده بود: «ملعون برون شده از دین موسوم به یعقوب بن لیث صفار، پیوسته دعوی اطاعت داشت تا وقتی که حادثات ناباب آورد، چنانکه سوی فرمانروای خراسان رفت و بر آنجا تسلط یافت و نماز و حادثات آنرا عهده کرد، مکرر به فارس رفت و به مالهای آنجا دست اندازی کرد، سوی در امیر مؤمنان آمد و چنان و انمود که چیزهایی می‌خواهد که امیر مؤمنان قسمتی از آن را که در خور آن نبود از وی پذیرفت که وی را به صلاح آرد و به نیکی از سر واکند: خراسان وری و فارس و قزوین و زنجان و نگهبانی مدینه السلام را بدو سپرد و بگفت تا در نامه‌هایش وی را با کنیه یاد کنند و املاک گرانقدر به تیول وی داد، اما این، طغیان و سرکشی وی را بیفزود، به وی دستور بازگشت داد، اما نپذیرفت. وقتی که ملعون در راه میان مدینه السلام و واسط بود امیر مؤمنان برای دفع وی روان شد. یعقوب عسهای را نمایان کرده بود که بر بعضی از آن صلیب بود. امیر مؤمنان برادر خویش ابو احمد الموفق بالله ولیعهد مسلمانان را پیش فرستاد، در قلب. ابو عمران، موسای بغا، نیز با وی بود، در پهلوی راست، ابراهیم بن سیما نیز در کنار پهلوی راست بود. ابو هاشم، مسرور بلخی، نیز در پهلوی چپ بود، دیرانی نیز در کنار پهلوی میسره بود. یعقوب و یارانش به کار نبرد شتافتند که با وی نبرد کرد تا زخمهای بسیار خورد و ابو عبد الله محمد بن طاهر به سلامت از دست آنها گرفته شد و منهزم و زخم‌دار و غارت شده برفتند و ملعون آنچه را از آن وی بود، تسلیم کرد.

«نوشته شد، مورخ به روز سه شنبه یازده روز رفته از رجب.»

آنگاه معتمد به اردوگاه خویش بازگشت و ولایتداری فارس را به ابن واصل نوشت که وی آنجا رفته بود و جمعی را فراهم آورده بود.

آنگاه معتمد به مداین بازگشت. ابوالاحمد برفت، مسرور و ساتکین و جمعی از سرداران نیز با وی بودند و چیزی از املاک و منزلهای ابوالساج را بگرفت و آنرا تیول مسرور بلخی کرد.

محمد بن طاهر طاهری به روز دوشنبه چهارده روزمانده از رجب به بغداد رسید که به کار بازگشته بود. در رصافه خلعت گرفت و در خانه عبدالله بن طاهر فرود آمد، هیچکس را برنداشت و هیچکس را نگماشت، دستور داده شد پانصد هزار درهم به او داده شود.

نبردی که میان سلطان و صفار بود به روز عیدشعانین بود. محمد بن علی بن فیدطایی به ستایش ابوالاحمد و تذکار قصه صفار شعری گفت به این مضمون:

«کلاغ که بانگش خاموش باد،

«بانگ بر آورد

«واز یاد محبوبان

«دلم را مشتاق کرد

«دوریشان را بانگ زد

«واز رفتنشان دیده‌ام اشکبار شد

«ولیعهد مسلمانان را

«نسب‌های محترم هست

«که به منصب‌ها آراسته

«و مرتبت‌های بلند که کس بدان برسد.

«صفار با گروههای مرتب آمده بود

«که دستخوش حادثه شدند
 «وقضا هلاك سريع بدو رسانید،
 «وچه نيك بود قضای هلاکت رسان.
 «ابلیس لعین به کید خویش،
 «اورا گمراه کرده بود.
 «و از وعده دروغ خویش
 «وی را فریب داده بود.
 «و چون هم پیمان شدند
 «پنداشت که میان سپاهها و دسته های سوار،
 «نیرو و توانی دارد.
 «سپاههای میمون سوی وی رفت
 «که با پرچم ظفر هجوم بردند
 «با جمع انبوه که دلیرانش
 «ز ره دار بودند و نیزه دار و تیر انداز.
 «گروه نخست با پرچم منصور نمودار شد
 «که از آن مجمد شمشیر بران خدای بود
 «و موفق بالله ولی عهد مسلمانان
 «که از شهاب ثاقب تیزتک تر بود.
 «گویی در میان کسان بدرطالع بود
 «که بنور خویش میان ستارگان میدرخشید.
 «وقتی با شمشیر و نیزه مقابل شدند
 «و جنگاوران ضربت زدن آغاز کردند،
 «و غبار برخاست و بالاتر از آن

«ابری درخشان بود که

«باران تیرهای رسا می ریخت.

«بکمک رای نافذ

«گروههارا بشکست

«ویار را از یار جدا کرد.

«آفرین بر موفق نکو منظر

«که بهنگام نبرد استوار است و حمله بر.

«ای یکه سوار عرب

«که در میان کسان

«برای مقابله با رخدادهای روزگار حادثه زای

«و سپاه غاصب خیانتگر سخت سر

«کسی دیگر همانند وی

«نامبردار نیست.»

در این سال سردار زنگیان سپاهیان خویش را به ناحیه هور و دشت میشان

فرستاد.

سخن از اینکه چرا سالار زنگیان سپاهیان

خویش را به هور و دشت میشان فرستاد؟

گویند: سبب آن بود که وقتی معتمد، موسی بن بغارا از ولایتهای مشرق و آنچه

بدان پیوسته بود، برداشت و آنرا به برادر خویش داد و ابواحمد کار ولایت دجله را

به مسرور بلخی داد و یعقوب بن لیث به آهنگ ابواحمد آمد و به واسطه رسید، ولایت

دجله بجز مداین و آن سوی مداین از کسان سلطان خالی ماند.

و چنان بود که مسرور، از آن پیش جعلان ترك را به جای موسی پسر اتامش به

باز آورد فرستاده بود. در آنوقت سلیمان بن جامع از جانب سالار زنگیان در مقابل موسی پسر اتامش بود و سلیمان از آن پیش که پسر اتامش از باز آورد برود به سپاه وی دست اندازی کرده بود، وقتی پسر اتامش برداشته شد و جعلان به جای وی گماشته شد، سلیمان یکی از بحرانیان را به نام ثعلب پسر حفص به مقابله وی فرستاد که با وی نبرد کرد و تعدادی سوار و پیاده از او گرفت.

سردار زنگیان نیز از جانب خویش یکی از مردم جبّی را به نام احمد پسر - مهدی با زور قهائی که تیر اندازان در آن بودند به نهر المرأه فرستاد. مرد جبّایی به - دهکده های اطراف مذار می تاخت و در آنجا تباهی می کرد و به نهر المرأه بازمی گشت و آنجا می ماند. این جبّایی به سردار زنگیان نوشت و خبر داد که هور از مردان سلطان خالی مانده که مسرور و سپاهیان وی به وقت ورود یعقوب به واسط از آنجا رفته اند پس سردار زنگیان به سلیمان بن جامع و جمعی از سرداران خویش دستور داد که سوی حوانیت روند، به یکی از باهلیان نیز به نام عمیر پسر عمار که راهها و - گذرگاههای هور را می شناخت دستور داد که با جبّایی برود تا در حوانیت جای گیرد.

محمد بن عثمان عبادانی گوید: وقتی سالار زنگیان مصمم شد که سپاهیان به ناحیه هور و دشت میشان فرستد، به سلیمان بن جامع دستور داد در مطوعه اردوزند و سلیمان بن موسی بر دهانه نهر موسوم به یهودی اردوزند که چنان کردند و بماندند تا اجازه وی به نزد آنها آمد که روان شدند، سلیمان بن موسی سوی دهکده معروف به قادیسیه رفت و سلیمان بن جامع سوی حوانیت رفت، جبّایی در زور قها پیش روی سپاه سلیمان بن جامع بود. اب ترک باسی کشتی به دجله شد و سرازیر شد که آهنگ اردوگاه سردار زنگیان داشت، به یکی از دهکده ها گذشت که با خبیث به صلح بود که بدان دست اندازی کرد و آتش زد، خبیث به سلیمان بن موسی نوشت که مانع باز گشت وی شود، سلیمان راه وی را گرفت، یکماه بماند که نبرد می کرد و عاقبت

رهایی یافت و سوی هور رفت.

جباش خادم گفته بود که در آنوقت اب ترك به دجله نیامده بود و کسی که آنجا بود نصیر بود که شهرت ابو حمزه داشت.

گویند که وقتی سلیمان بن جامع به آهنگ حوانیت حرکت کرد به محلی رسید به نام نهر عتیق، جبایی از راه مادیان رفته بود و رمیس با وی مقابل شده بود که جبایی با وی نبرد کرد و هزیمتش کرد و بیست و چهار زورق و سی و چند کشتی از وی بگرفت. رمیس بگریخت و به بیشه زارها پناه برد، گروهی از جوخانیان سوی وی رفتند و از آنجا برونش آوردند که نجات یافت. وقتی سلیمان از نهر عتیق در آمد به یاران هزیمت شده رمیس برخورد و با آنها مقابله کرد و به نبردشان کشید و به آنها دستبرد زد، رمیس برفت تا به محل معروف به دشت مساور رسید. جمعی از معاریف و دلیران بلالیان با صد و پنجاه زورق به نزد سلیمان رسیدند که از آنها پرسید پیش روی او چیست؟

بدو گفتند: « میان تو و واسط هیچکس از یاران و غلامان سلطان نیست. » سلیمان از این فریب خورد و بدان تکیه کرد و برفت تا به محل معروف به جازره رسید، یکی از بلالیان به نزد وی آمد و گفت: « در واسط کسی نیست که از آن دفاع کند بجز ابو-معاذ با همان پنج کشتی که در آن با تو مقابله کرد. »

پس سلیمان آماده شد و یاران خویش را فراهم آورد و همراه بلالیانی که به امانخواهی بنزد وی آمده بودند به خبیث نسامه نوشت و آنها را روانه کرد بجز جمعی اندک که باده زورق برای همراهی خویش برگزید و آن دو کس را نیز که در-بارۀ واسط بدو چنان خبر داده بودند به نزد خویش نگه داشت. آنگاه به آهنگ نهر-ابان روان شد، ابو معاذ در راه بدو رسید و میانشان پیکار شد. بادی سخت وزید که کشتی ابو معاذ از جای برفت و سلیمان و یارانش بر او غلبه یافتند و او با شتاب به آنها پشت کرد.

آنگاه سلیمان برفت تا به نهر ابان رسید و وارد آن شد و بسوخت و غارت کرد و زنان و کودکان به اسیری گرفت. این خبر به نمایندگان ابو احمد رسید که در املاک وی در نهر سنداد مقیم بودند و با جماعتی به مقابلهٔ سلیمان رفتند و با وی نبرد کردند که گروه بسیاری از زنگیان را در آن کشتند و سلیمان و احمد بن مهدی و همراهانشان هزیمت شدند و سوی اردوگاه خویش رفتند.

محمد بن عثمان گوید: وقتی سلیمان بن جامع در حوانیت استقرار یافت و برکنار نهر یعقوب بن نصر فرود آمد یکی را فرستاد که خبر واسط را بداند و اینکه از یاران سلطان کی در آن هست؟ و این، پس از آن بود که مسرور بلخی و یارانش به سبب آمدن یعقوب از آنجا رفته بودند. خبر گیر به نزد سلیمان باز رفت و بدو خبر داد که یعقوب سوی سلطان رفته است.

و چنان بود که مسرور پیش از آنکه از واسط سوی سیب رود یکی را به نام وصیف الرحال به مقابلهٔ سلیمان فرستاده بود با چند کشتی که سلیمان با وی نبرد کرد و او را بکشت و هفت کشتی از وی بگرفت و هر که را بدست آورد بکشت و کشتگان را در حوانیت افکند تا یاران سلطان را که بر آنها گذرمی کنند بترساند.

وقتی سلیمان خبر یافت که مسرور از واسط برفته عمیر بن عمار نایب خویش را با یکی از باهلیان به نام احمد پسر شریک پیش خواند و با آنها مشورت کرد که از محلی که کشتی و سوار بدان می‌رسد دور شود و جایی بجوید که به راهی پیوسته باشد که هر وقت خواست از آنجا سوی اردوگاه خبیث بگریزد، از آن روان شود. بدو گفتند که سوی عقرماور رود و در طهیثا و بیشه زارهای آنجا حصاری شود، اما باهلیان خوش نداشتند که سلیمان از میانشان برود که دستهایشان به کارهای وی آلوده بود و از تعقیب یاران سلطان بیم داشتند.

سلیمان با یاران خویش از راه نهر برور سوی طهیثا رفت، جایی را بازورقها سوی نهر عتیق فرستاد و دستور داد با خبر کشتیها و یاران سلطان که در آن، می‌رسند

شتابان سوی وی بازگردد، جمعی از سیاهان را نیز به جانهاد که یاران عقب مانده وی را روانه کنند و برفت تا به عقرماور رسید و در دهکده معروف به نام مروان بر سمت شرقی نهر طهیشا در جزیره‌ای فرود آمد و سران باهلیمان و مردم دشت را به نزد خویش فراهم آورد. به خبیث نامه نوشت و آنچه را کرده بود بدو خبر داد، خبیث بدو نامه نوشت و رای وی را تأیید کرد و دستور داد آنچه آذوقه و چهارپا و گوسفند به نزد سلیمان هست به نزد وی فرستد.

مسرور سوی اردوگاه نخستین سلیمان رفت و آنجا چیزی نیافت. معلوم شد آن قوم پیش از او هرچه را در اردوگاهشان بوده برده‌اند. اب ترک به طلب سلیمان سوی هورها سرازیر شد که می‌پنداشت وی آن ناحیه را رها کرده و سوی شهر خبیث رفته، اما برفت و اثری از سلیمان نیافت و باز گشت و چون دید که سلیمان سپاهی به حوانیت فرستاده تا به عقب ماندگان سپاه مسرور تاخت آورند راهی را که بیم داشت وی را به آنها برساند رها کرد و از راه دیگر برفت تا به مسرور رسید و بدو خبر داد که چیزی از سلیمان به دست نیاورده.

سپاهیان سلیمان با آذوقه‌ای که گرفته بودند به نزد وی رفتند، سلیمان به جای ماند و جبایی را با زور قها فرستاد که محله‌های خوردنی و آذوقه را بشناسد و در کار بردن آن تدبیر کند. و چنان شد که جبایی به هر ناحیه‌ای می‌رسید که آذوقه‌ای آنجا می‌یافت آن را می‌سوخت. سلیمان این را نپسندید و او را منع کرد اما باز نماند. می‌گفت: «این آذوقه کمک دشمن ماست و درست نیست که چیزی از آنرا به جای نهم.» سلیمان به خبیث نوشت و از کار جبایی در این باره شکوه کرد و نامه خبیث به جبایی رسید که به وی دستور می‌داد از سلیمان شنوایی و اطاعت کند و فرمانبر دستور وی باشد.

سلیمان خبر یافت که اغرتمش و خشیشا با سواره و پیاده و کشتیها و زورقها سوی وی رواند و آهنگ نبرد وی دارند که سخت هراسان شد و جبایی را فرستاد

که خبر آنها را بداند و برای مقابله‌شان آماده شدن گرفت، چیزی نگذشت که جبایی به هزیمت سوی وی بازگشت و خبر آورد که آنها به باب طنج رسیده‌اند، به نیم فرسخی جایی که در آنوقت اردوگاه سلیمان بود، بدو دستور داد که بازگردد و در مقابل آن سپاه ایستادگی کند و آنها را از رسیدن به اردوگاه مشغول دارد تا سلیمان بدورسد. وقتی جبایی را سوی مقصد روان کرد، روی بامی رفت و از آنجا نظر کرد و سپاه را دید که پیش می‌آمد. پس با شتاب فرود آمد و از نهر طه‌یثا گذشت و پیاده برفت، جمعی از سرداران زنگیان و یارانشان نیز از پی وی برفتند تا به باب طنج رسیدند، اغرتمش پشت بکرد و آنها را وا گذاشت که شتابان سوی اردوگاه وی روان شدند.

و چنان بود که سلیمان به جانشینی که بر سپاه خویش معین کرده بود دستور داده بود که نگذارد کسی از سیاهان به کسی از سپاهیان اغرتمش نمایان شود و هر چه می‌توانند خویش‌ن را مخفی کنند و آن قوم را وا گذارند که در نهر پیش‌روند تا وقتی صدای طبل‌های وی را بشنوند و چون آنها شنیدند بر ضد آنها برون شوند و آهنگ اغرتمش کنند. اغرتمش با سپاه خویش بیامد چندان که میان وی و آن سپاه نهری فاصله بود که از طه‌یثا جدا می‌شد به نام جارورۀ بنی مروان. جبایی با زورق‌های خویش هزیمت شد و به طه‌یثا رسید و زورق‌های خویش را آنجا نهاد و پیاده سوی اردوگاه سلیمان بازگشت. مردم اردوگاه سلیمان از اغرتمش سخت هراسان شدند و به هر سوی پراکنده شدند، گروهی از آنها با سرداری از سیاهان به نام ابوالندا بپا- خاستند و به مقابله آنها رفتند و به نبردشان گرفتند. و از ورود به اردوگاه بازشان داشتند. سلیمان از پشت سر آن قوم حمله برد، زنگیان طبل‌های خویش را زدند و خویش‌ن را در آب افکندند که سوی آنها عبور کنند. یاران اغرتمش هزیمت شدند و سیاهانی که در طه‌یثا بودند به آنها حمله بردند و تیغ در ایشان نهادند. خشیش براسبی ابلق که زیررآن داشت بیامد که می‌خواست سوی اردوگاه خویش باز رود، سیاهان بطرف وی رفتند و او را از پای بیفکندند و شمشیرهایشان در او به کار افتاد که

کشته شد و سرش را به نزد سلیمان بردند. و چنان بود که وقتی سوی خشیش رفته بودند به آنها گفته بود: « من خشیشم، مرا نکشید و پیش یار خویش ببرید. » اما سخن وی را گوش نگرفته بودند.

اغرتمش که در دنباله یاران خویش بود هزیمت شد و برفت تا خویشتن را به زمین رسانید و بر اسبی نشست و برفت، زنگیان آنها را دنبال کردند تا به اردوگاهشان رسانیدند و مقصودشان انجام گرفت و چند کشتی را که با خشیش بوده بود گرفتند. کسانی که به تعقیب سپاه هزیمتی رفته بودند به کشتی‌هایی که با اغرتمش بوده بود مالی در آن بودند دست یافتند. وقتی خبر به اغرتمش رسید به شتاب باز گشت و کشتیها را از آنها پس گرفت.

سلیمان که ر بوده‌ها و اسبی چند بدست آورده بود به اردوگاه خویش باز گشت و خبر نبرد و چگونگی آن را به سردار زنگیان نوشت و سر خشیش را با انگشترش برای او فرستاد و کشتی‌هایی را که گرفته بود در اردوگاه خویش به جای نهاد.

وقتی نامه سلیمان و سر خشیش رسید، خبیث دستور داد که آنها در اردوگاه وی بگردانیدند و يك روز بنهادند، سپس آنها را به نزد علی بن ابان فرستاد که در آنوقت در نواحی اهواز بود و دستور داد که سر را آنجا نصب کند.

آنگاه سلیمان با جبایی و جمعی از سرداران سیاهان هر کدام از سویی به ناحیه حوانیت رفتند و آنجا به ابو تمیم برادر ابن ابی عون یار و صیف ترك رسیدند که سیزده کشتی داشت، با وی نبرد کردند که کشته شد و غرق شد و یازده کشتی از کشتیهای او را گرفتند.

این روایت محمد بن عثمان عبادانی است، اما به گفته جباش کشتیهای ابو تمیم هشت تا بود که دو کشتی که عقب مانده بود خلاصی یافت و با سر نشینان خویش برفت. سلیمان، سلاح و غارتی گرفت و بیشتر سپاهیان را که در این کشتیها بودند نابود

کرد، سپس به ارود گاه خویش باز گشت و به خبیث نامه نوشت و کشتن ابو تمیم را بدو خبر داد و کشتی‌ها را در اردو گاه خویش نگه داشت.

در این سال ابن زیدویه، طیب را بگرفت و آنجا را غارت کرد.

در این سال علی بن محمد شواربی به قضاوت گماشته شد.

در این سال، يك روز مانده به آخر سال، حسین بن طاهر طاهری از بغداد برون

شد و سوی جبل شد.

در همین سال صلابی در گذشت و کی‌غلو لایتناری شد.

در ربیع الاخر همین سال علی بن یعقوب در گذشت و اسماعیل بن اسحاق به

قضای سمت شرقی بغداد نیز گماشته شد و قضای هر دو سمت بر او فراهم آمد.

در این سال محمد بن عتاب کشته شد، وی عامل سیبین شده بود و سوی آن

می‌رفت، که بدویان او را کشتند.

در نیمهٔ رمضان همین سال موسی بن بغا به انبار رفت که آهنگ رقه

داشت.

در این سال قطان، یار مفلح، کشته شد، وی عامل خراج موصل بود که از آنجا

باز می‌گشت و در راه کشته شد.

در همین سال در ماه رمضان کفتمر، علی بن حسین، دبیر احمد بن سهل لطفی، عامل

راه مکه شد.

در همین سال يك روز پیش از ترویه در مکه میان حنوط فروشان و قصابان

پیکاری رخ داد، چنانکه مردم بیم کردند کار حج تعطیل شود، و هفده کس از آنها کشته

شد.

در همین سال یعقوب بن لیث بر فارس غلبه یافت و ابن واصل گریخت.

در این سال میان زنگیان و احمد بن لیثویه نبردی بود که بسیار کس از آنها را

بکشت و ابوداود او باش را که به زنگیان پیوسته بود اسیر کرد.

سخن از نبرد میان زنگیان و احمد ابن لیثویه و سبب اسیر شدن ابوداود

گویند که مسرور بلخی احمد بن لیثویه را به ناحیه ولایت اهواز فرستاد که وقتی آنجا شد در شوش جای گرفت. و چنان بود که محمد بن عبیدالله هزار مرد کرد که از جانب صفار ولایتدار اهواز شده بود به سردار زنگیان نوشت و وی را به طمع انداخت که سوی لیثویه رود. این معمول شده بود که محمد از هنگام قیام سردار زنگیان بدو نامه می نوشت و او را به این توهم می انداخت که ولایت اهواز را از جانب وی می دارد و با صفار مدارا می کند تا کار وی در آنجا استقرار گیرد، خبیث این را پذیرفت بشرط آنکه علی بن ابان عامل آنجا باشد و محمد بن عبیدالله جانشین وی باشد که محمد بن عبیدالله پذیرفت. علی بن ابان، برادر خویش خلیل بن ابان را با جمعی بسیار از سیاهان و دیگران روانه کرد که محمد بن عبیدالله نیز ابوداود او باش را به کمک آنها فرستاد که سوی شوش رفتند، اما به آنجا نرسیدند که ابن لیثویه و دیگر یاران سلطان که آنجا بودند از آنجا بازشان داشتند. پس باز گشتند، بسیار کس از آنها کشته شده بود و جمعی نیز اسیر شده بودند، پس از آن احمد بن لیثویه برفت تا در جندی شاپور فرود آمد.

علی بن ابان از اهواز روان شد و از محمد بن عبیدالله برضد ابن لیثویه کمک خواست، محمد بن عبیدالله با جمعی از کردان و او باشان سوی علی رفت و چون به نزدیک وی رسید همگی برفتند و مسرقان را مابین خویش نهادند که از دوسوی آن می رفتند. محمد بن عبیدالله یکی از یاران خویش را با سیصد سوار فرستاد که به علی ابن ابان پیوسته شد پس از آن علی بن ابان و محمد بن عبیدالله برفتند تا به عسکر مکرم رسیدند.

محمد بن عبیدالله به تنهایی به نزد علی بن ابان شد که دیدار کردند و گفتگو

کردند، آنگاه محمد به اردوگاه خویش بازگشت و قاسم بن علی را بایکی از سران کرد به نام خادم و پیری از یاران صفار به نام طالقانی سوی علی بن ابان فرستاد که به نزد علی رفتند و به وی سلام گفتند.

محمد و علی همچنان مؤتلف بودند تا وقتی که علی به پل فارس رسید و محمد بن عبیدالله وارد شوشتر (تستر) شد، احمد بن لیثویه خبر یافت که علی بن ابان و محمد بن عبیدالله برپیکار وی اتفاق کرده اند و از جندی شاپور برون شد و سوی شوش شد، علی به روز جمعه به پل فارس رسیده بود، محمد بن عبیدالله با وی وعده نهاده بود که آنروز سخنران سخنرانی کند و سردار زنگیان و وی را بر منبر شوشتر دعا گوید. علی در انتظار این بماند و بهبودی را فرستاد که در مراسم جمعه حضور یابد و برای وی خبر آرد. چون وقت نماز در رسید، سخنران بپاخواست و دعای معتمد و صفار و محمد بن عبیدالله گفت. بهبودی با این خبر به نزد علی بازگشت. علی دردم برخاست و برنشست و به یاران خویش دستور داد سوی اهواز روند و آنها را جلوتر از خویش فرستاد، برادرزاده خویش محمد بن صالح را با محمد بن یحیی کرمانی که جانشین و دبیر وی بود با آنها همراه کرد و خود او بماند و چون عبور کردند پلی را که آنجا بود شکست که سواران وی را تعقیب نکنند.

محمد بن حسن گوید: من از آن گروه از یاران علی بودم که جلوتر رفتند، سپاهیان در آن شب با شتاب روان شدند و به وقت دمیدن سپیده به عسکر مکرم رسیدند که با خبیث به صلح بود، اما یاران وی خلاف پیمان کردند و به عسکر مکرم تاختند و چیزهایی به غارت گرفتند.

علی بن ابان از دنبال یاران خویش رسید و از آنچه کرده بودند خبر یافت که توان تغییر آن نداشت، پس برفت تا به اهواز رسید. وقتی احمد بن لیثویه از رفتن علی خبر یافت شتابان بازگشت تا به شوشتر رسید و به محمد بن عبیدالله و یاران وی تاخت. محمد فرار کرد و ابوداود او باش به دست ابن لیثویه افتاد که او را به در سلطان،

معمد، فرستاد و خود او در شوشتر بماند.

فضل بن عدی دارمی یکی از یاران سردار زنگیان که به محمد بن ابان، برادر علی بن ابان، پیوسته بود گوید: وقتی احمد بن لیثویه در شوشتر استقرار گرفت، علی بن ابان با سپاه خویش سوی ری رفت و در دهکده‌ای به نام برنجان فرود آمد و پیشتازان فرستاد که خبرهای وی را بیارند که باز گشتند و بدو خبر دادند که ابن لیثویه سوی وی روان است و نخستین سواران او به دهکده موسوم به باهلین رسیده‌اند. پس علی بن ابان سوی وی روان شد، یاران خویش را مژده می‌داد و وعده ظفر می‌داد و این را از خبیث برای آنها نقل می‌کرد. وقتی به باهلین رسید، ابن لیثویه با سپاه خویش که نزدیک چهارصد سوار بودند سوی وی رفت، پس از آن سوارانی به کمک آنها رسیدند و سپاه یاران سلطان بسیار شد. جمعی از بدویان که با علی بن ابان بودند از ابن لیثویه امان خواستند و باقی سواران علی بن ابان هزیمت شدند. بیشتر پیادگان نیز پراکنده شدند و گروهی اندک از آنها ثبات کردند. نبرد میان دو گروه سخت شد. علی بن ابان پیاده شد و هم‌چنان پیاده به خویشتن نبرد کرد، غلامی از یارانش بنام فتح، معروف به غلام ابوالحدید، پیش روی وی بود که همراه او نبرد کردن گرفت. ابونصر سلهب و بدر رومی، معروف به شعرانی، علی را بدیدند و او را شناختند و کسان را از حضورش خبر دادند و او به فرار برفت تا به مسرقان رسید و خویشتن را در آن افکند. فتح نیز از پی وی رسید و خویشتن را با وی بیفکند. فتح غرق شد، اما نصر معروف به رومی به علی بن ابان پیوست و او را از آب بیرون کشید و در زورقی انداخت تیری به علی رسید که به ساق وی خورد و شکست خورده باز گشت و از دلیران و شجاعان سیاهان گروهی بسیار کشته شدند.

در این سال فضل بن اسحاق سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و شصت و سوم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال دویست و شصت و سوم بود

از جمله آن بود که عزیز بن سری، یار یعقوب بن لیث، بر محمد بن واصل ظفر یافت و او را اسیر گرفت.

در همین سال در ناحیه انبار میان موسی دالجویه و بدویان نبردی رخ داد که وی را هزیمت کردند و شکستند. ابوالاحمد پسر خویش احمد را با گروهی از سرداران خویش به تعقیب بدویانی فرستاد که موسی دالجویه را شکسته بودند.

در همین سال دیرانی به ابن اوس تاخت و شبی به وی شبیخون زد و جمع وی را پراکنده کرد و اردوگاهش را غارت کرد. ابن اوس نجات یافت و سوی واسط رفت.

در همین سال یکی از فرغانیان در راه موصل بپاخاست و راه را بیرید که دستگیر شد و کشته شد.

در همین سال یعقوب بن لیث از فارس بیامد و چون به نو بند جان رسید احمد بن - لیشویه از شوشتر برفت و یعقوب، در همین سال، به اهواز شد. و چنان بود که ابن لیشویه پیش از رفتن از شوشتر با برادر علی بن ابان نبردی داشته بود که در اثنای آن به جمعی بسیار از زنگیان وی ظفر یافته بود.

سخن از نبرد میان احمد ابن لیشویه و علی بن ابان

در باره علی بن ابان آورده اند که وقتی ابن لیشویه او را در نبردی که در باهلیین میانشان بود هزیمت کرد و در اثنای نبرد به وی آن رسید که رسیدوبه اهواز رفت، در

آنجا نماند و سوی اردوگاه یار خویش سردار زنگیان رفت و زخمهایی را که بدو رسیده بود معالجه کرد تا بهبود یافت. آنگاه سوی اهواز بازگشت و برادر خویش خلیل بن ابان را با برادر زاده اش محمد بن صالح معروف به ابوسهل با سپاهی انبوه سوی ابن لیثویه فرستاد که در آن وقت در عسگر مکرّم جای داشت. آنها با همراهان خویش برفتند. ابن لیثویه که به آهنگ آنها آمده بود در يك فرسخی عسگر مکرّم مقابلشان رسید و میان دو گروه تلاقی شد. ابن لیثویه کمینی نهاده بود که وقتی جنگ در گرفت ابن لیثویه عقب نشست و زنگیان در او طمع بستند و به تعقیب وی رفتند تا از کمین گذشتند. کمین از پشت سرشان در آمد و هزیمت شدند و پراکنده شدند. ابن لیثویه به آنها تاخت و مقصود خویش را از آنها بر آورد که شکست خورده برفتند. ابن لیثویه با سربازانی که به دست آورده بود به شوشتر بازگشت. علی بن ابان انکلویه را به مراقبت احمد بن لیثویه سوی مسرقان فرستاد که ابن لیثویه سی سوار از دلیران اصحاب خویش را سوی وی روانه کرد و چون خلیل بن ابان از حرکت یاران ابن لیثویه سوی انکلویه خبر یافت با همراهان خویش در کمین آنها نشست، و چون به اورسیدند، سوی آنها رفت که هیچکس از ایشان نجات نیافت و همگی کشته شدند و سربازانشان را به نزد علی بن ابان بردند که در اهواز بود که آنرا به نزد خبیث فرستاد. در این وقت صفار بن اهواز آمد و ابن لیثویه از آن ناحیه گریخت.

سخن از کار صفار در اهواز

به سال دو یست و شصت و سوم

گویند که وقتی یعقوب بن لیث به جندی شاپور رسید، آنجا فرود آمد و هر که از جانب سلطان در آن ناحیه بود برفت و او از جانب خویش یکی را به نام حصن پسر عنبر به اهواز فرستاد که چون نزدیک آنجا رسید علی بن ابان یار سالار زنگیان از آنجا برون شد و در نهر السدره فرود آمد. حصن وارد اهواز شد و آنجا بماند، یاران وی

ویاران علی بن ابان به همدیگر هجوم می بردند و هر گروه به گروه دیگر آسیب می زد تا وقتی که علی بن ابان آماده شد و سوی اهو از رفت و با حصن و همراهان وی نبردی سخت داشت که در آن بسیار کس از یاران یعقوب کشته شدند و اسبانی گرفت و غنایم بسیار بدست آورد. حصن و یارانش به عسگر مکرم گریختند. علی در اهو از بماند تا هرچه را در آن بود به غارت داد، سپس از آنجا به نهر السدره رفت و به بهبود نوشت و دستور داد بایکی از یاران صفار که مقیم دورق بود نبرد کند. بهبود با وی نبرد کرد و مردانش را بکشت و وی را اسیر گرفت که بر او منت نهاد و آزادش کرد.

پس از آن علی انتظار می برد که یعقوب سوی وی روان شود اما روان نشد و فضل ابن عتبر، برادر حصن، را به کمک وی فرستاد و دستورشان داد که از پیکار بایاران خبیث خودداری کنند و به اقامت اهو از بس کنند. به علی بن ابان نوشت و از او متار که خواست و این که یاران وی در اهو از بمانند. اما علی این را نپذیرفت مگر آنکه آذوقه ای را که آنجا بود ببرد.

صفار در باره بردن آن آذوقه چشم پوشی کرد. علی نیز با صفار درباره علوفه ای که در اهو از بود چشم پوشی کرد و یاران علی و صفار از همدیگر دست برداشتند. در این سال مساور بن عبدالحمید جان فروش در گذشت.

در همین سال عبیدالله بن یحیی خاقانی در گذشت، که از تصادم با یکی از خادمان خویش به نام رشیق از اسب خویش بیفتاد و از بینی و گوش وی خون روان شد، به روز جمعه ده روز رفته از ذی قعدة، و سه ساعت از پس افتادن بمرد. ابواحمد ابن متوکل بر او نماز کرد و همراه جنازه وی گام زده. روز بعد حسن بن مخلد به وزارت گرفته شد. پس از آن موسی بن بغا به سامرا شد، سه روز مانده از ذی قعدة، و حسن بن مخلد به بغداد گریخت و به جای وی سلیمان بن وهب به وزارت گرفته شد، شش روز رفته از ذی حجه. پس از آن عبیدالله بن سلیمان که بر دبیران موسی بن بغا گماشته بود، به کار دبیران مفوض و موفق نیز گماشته شد و خانه عبدالله بن یحیی را به کیغلیغ

دادند.

در این سال برادر شرکب، حسین بن طاهر را از نیشابور برون کرد و بر آنجا تسلط یافت و مردم را وادار کرد که یک سوم مالهای خویش را بدو دهند. حسین سوی مرو رفت که برادر خوارزمشاه آنجا بود و بنام محمد بن طاهر دعا می گفت. در این سال سقلا بیان لؤلؤه را به جبار (روم) تسلیم کردند. در این سال فضل بن اسحاق سالار حج بود. آنگاه سال دویست و شصت و چهارم در آمد.

سخن از خبر حادثاتی که به سال
دویست و شصت و چهارم بود

از جمله آن بود که یعقوب صفار سپاهی به صیمره فرستاد که پیش از وی آنجا رفتند و صیغون را بگرفتند و به اسیری سوی صفار بردند که به نزد وی در گذشت.

یازده روز رفته از محرم، ابواحمد، که موسی بن بغا نیز همراه وی بود در قایم اردوزد. معتمد نیز آنها را بدرقه کرد، پس از آن دو روز رفته از صفر از سامرا برفتند و چون به بغداد رسیدند موسی بن بغا آنجا در گذشت که وی را به سامرا بردند و آنجا به گورش کردند.

در این سال، به ماه ربیع الاول، قبیحه ما در معتذر در گذشت.

در این سال ابن دیرانی به دینور شد که ابن عیاض و دلف بن عبدالعزیز بر ضد وی یار شدند و او را منهزم کردند و مالها و املاکش را بگرفتند و او شکست خورده به حلوان باز گشت.

در این سال رومیان عبدالله بن رشید کاوسی را اسیر گرفتند.

سخن از چگونگی اسیر شدن عبدالله ابن رشید کاوسی بدست رومیان

گویند: چگونگی آن بود که عبدالله بن رشید، با چهار هزار کس از مردم مرزهای شام وارد سرزمین روم شد و سوی حصین و مسکنین^۱ رفت که مسلمانان غنیمت گرفتند و وی باز گشت و چون از بدندون حرکت کرد بطریق سلوکیه و بطریق قذیزیه و بطریق قره و کوب و خرشنه سوی وی رفتند و آنها را در میان گرفتند. مسلمانان پیاده شدند و اسبان خویش را پی کردند و پیکار کردند تا کشته شدند، بجز پانصد یا ششصد کس که تازیانه بر تهیگاه اسبان خویش نهادند (زدند) و برفتند. رومیان آن جمع را بکشتند. عبدالله بن رشید نیز از آن پس که چند ضربت خورد اسیر شد که وی را به لولوه بردند، پس از آن همراه برید سوی جبار (روم) بردند.

در این سال محمد مولد برواسط گماشته شد و سلیمان بن جامع که از جانب سردار زنگیان عامل نواحی مجاور آن بود با محمد پیکار کرد و او را از واسط برون کرد و وارد آن شد.

سخن از نبرد سلیمان بن جامع عامل سالار زنگیان با محمد بن مولد عامل واسط و چگونگی آن

گویند: چگونگی آن بود که وقتی سلیمان بن جامع، که از جانب سالار زنگیان به تاحیه حوانیت و هورها فرستاده شده بود، جعلان ترك عامل سلطان راهزیمت کرد و با اغرتمش نبرد کرد و سپاه وی را بشکست و خشیش را بکشت و آنچه را همراه داشتند غارت کرد، نوشت و اجازه خواست که سوی وی شود که دیداری

(۱) تعبیر متن حصین و المسکنین. اولی تثنیه حصن که در یاقوت بصورت الحصان آمده با توضیح اینکه جای مشخصی است، بنا بر این باید صورت کلمه حفظ می‌شد و مجرور کردن آن درست نمی‌نماید. مسکنین را که در متن با الف و لام تعریف آمده در منابعی که بدست داشتم نیافتم بقرینه پیدا است که آن نیز محل مشخصی بوده است (م)

تازه کند و کارهای منزل خویش را سامان دهد.
 وقتی این نامه را فرستاد احمد بن مهدی جبایی بدو گفت به اردوگاه بخاری
 تازد که در آنوقت مقیم بردودا بود، که این را پذیرفت و سوی بردودا روان شد و به
 جایی رسید به نام اکرمهر که در پنج فرسنگی اردوگاه تکین بود. وقتی بدانجا رسید
 جبایی به سلیمان گفت: «رای درست این است که تو اینجا بمانی و من بازورقها
 بروم و قوم را سوی تو بکشانم و خسته شان کنم که وقتی بیایند و امانده باشند و دلخواه
 خویش را درباره آنها انجام دهی.»

سلیمان چنین کرد و سواران و پیادگان خویش را در آنجا که بود بیمار است.
 سحرگاهان احمد بن مهدی در زورقها برفت و به اردوگاه تکین رسید و لختی با وی
 نبرد کرد. تکین سواران و پیادگان خویش را آماده کرد. جبایی از مقابل وی عقب
 نشست و غلامی سوی سلیمان فرستاد و بدو خبر داد که یاران تکین با سواران خویش
 سوی وی میروند. فرستاده، سلیمان را دید که از دنبال جبایی روان بود. از آنرو
 که از وی خبری نرسیده بود و او را به اردوگاهش بازگردانید، فرستاده ای دیگر
 با خبری همانند خبر اول از جانب جبایی بیامد. وقتی سلیمان به اردوگاه خویش باز گشت،
 ثعلب بن حفص بحرانی و یکی از سرداران زنگی را به نام منینا با جمعی از زنگیان
 فرستاد و در صحرا به جایی که مجاور پهلوی چپ سپاه تکین بود کمینشان نهاد و
 دستورشان داد که وقتی سواران تکین از آنجا گذشتند از پشت سرشان در آیند.

وقتی جبایی بدانست که سلیمان سواران خویش و کارکمین را مرتب کرده
 صدای خویش را بلند کرد که یاران تکین بشنوند، به یاران خویش می گفت: «فرییم
 دادند و به ما کتم انداختند، شما گفته بودم وارد اینجا نشوید اما مصر بودید که من و
 خودتان را در این ورطه بیفکنید که گمان ندارم از آن نجات یابیم.»

وقتی یاران تکین سخن وی را شنیدند طمع آوردند و در تعقیب وی بکوشیدند

و بانگ می زدند که بلبل^۱ در قفس^۲ است.

جبایی آهسته می رفت و آنها به تعقیب وی بودند و تیر به طرف او می افکندند، تا از محل کمین گذاشتند و نزدیک اردو گاه سلیمان رسیدند که با سواران و یاران خویش پشت دیوارها نهان بود، سلیمان هجوم برد و پیش روی سپاه رسید، کمین نیز از پشت سر سپاه درآمد، جبایی سرزور قهای خویش را به طرف کسانی که در نهر بودند برگردانید و از هر سوی هزیمت بر آنها افتاد و زنگیان به دنبالش افتادند که می کشتند و سلاح و جامه برمی گرفتند. چندان که نزدیک سه فرسنگ طی کردند، آنگاه سلیمان توقف کرد و به جبایی گفت: « باز می گردیم که غنیمت گرفتیم و سالم ماندیم و سلامت از همه چیز بهتر است. »

جبایی گفت: « نه، که دلهاشان را هراسان کرده ایم، و حیلۀ ما درباره آنها مؤثر افتاده. رای درست این است که امشب بکوبیمشان شاید آنها را از اردو گاهشان برانیم و جمعشان را پراکنده کنیم. »

سلیمان از رای جبایی پیروی کرد و سوی اردو گاه تکیه شد و به وقت مغرب آنجا رسید و با وی نبرد انداخت. تکیه با همراهان خویش بپا خاست و نبردی سخت کرد که سلیمان و بارانش از مقابل وی عقب نشستند. پس از آن سلیمان درنگ کرد و یاران خویش را بیاراست، سپس شبل را با گروهی از سواران خویش به صحرا فرستاد و جمعی از پیادگان خویش را نیز با وی همراه کرد، جبایی را نیز دستور داد که بازور قها در دل نهر برود. خود او نیز با همراهانش از سوار و پیاده روان شد و پیشاپیش یاران خویش برفت تا به تکیه رسید. هیچکس در مقابل وی مقاومت نکرد و همگی پراکنده شدند و اردو گاه خویش را رها کردند. سلیمان هر چه را آنجا یافت به غنیمت گرفت و اردو گاه را آتش زد و با غنیمتها که به دست آورده بود سوی اردو گاه خویش رفت. وقتی آنجا رسید نامه خبیث را یافت که رسیده بود و اجازه می داد که به منزل خویش

باز گردد که جبایی را جانشین کرد و علمهایی را که از اردو گاه تکمین گرفته بود با کشتیهایی که از ابو تمیم و خشیش و تکین گرفته بود همراه برد و برفت تا به اردو گاه خبیث رسید، و این در جمادی الاول سال دویست و شصت و چهارم بود.

سخن از اینکه چگونه زنگیان توانستند
وارد واسط شوند و سخن از حادثات
معتبر سال دویست و شصت و چهارم

گویند که وقتی سلیمان بن جامع از پس نبردی که زنگیان با تکین داشتند سوی سالار زنگیان روان شد، جبایی، یحیی بن خلف، با سپاهی که سلیمان به جای نهاده بود در زورقها به طلب آذوقه سوی مازوران رفت. جمعی از سیاهان نیز با وی بودند. یاران جعلان متعرض وی شدند و کشتیهایی را که با وی بود بگرفتند و همزیمتش کردند که شکست خورده بازگشت تا به طهیشا رسید و نامه های مردم دهکده به او رسید که خبر می داد که منجور و وابسته امیر مؤمنان و محمد بن علی یشکری وقتی خبر یافته اند که سلیمان بن جامع در طهیشا نیست فراهم آمده اند و یاران خویش را فراهم کرده اند و به آهنگ دهکده آمده اند و در آنجا کشته اند و سوخته اند و کسانی از مردم آن که نجات یافته اند از جای خویش سوی دهکده حجاجیه رفته اند و در آن اقامت گرفته اند. جبایی به سلیمان نوشت و مضمون نامه های مردم دهکده را با آنچه از یاران جعلان دیده بود بدو خبر داد.

سالار زنگیان، سلیمان را با شتاب به طهیشا فرستاد که چون آنجا رسید چنان وانمود که آهنگ نبرد جعلان دارد و سپاه خویش را بیاراست و جبایی را پیش روی خویش در زورقها روانه کرد و سواران و پیادگان همراه وی کرد و دستور داد که به مجاز روان رود و در مقابل اردو گاه جعلان بماند و اسبان را نمایان کند و بچرانند چنانکه یاران جعلان آنرا ببینند اما با آنها نبرد نکند، خود وی با همه سپاهش بجز گروهی

اندك كه در اردوگاه به جا نهاده بود برنشست و در هورهابرفت تا به دوهور معروف به ربه و عمرقه رسید. آنگاه سوی محمد بن علی رفت که در آنوقت در محلی بود به نام تلفخار و چون به نزد وی رسید با وی نبردی سخت کرد که در آن بسیار کس بکشت و اسبان بسیار گرفت و غنیمت‌های فراوان به تصرف آورد و یکی از برادران محمد بن-علی را بکشت اما محمد بن علی جان بدر برد.

آنگاه سلیمان باز گشت و همینکه به صحرای مابین براق و دهکده رسید سوارانی از بنی‌شیبان بدو رسیدند. و چنان بود که از جمله کسانی که سلیمان در تلفخار به آنها دست یافته بود یکی از سران بنی‌شیبان بود که او را کشته بود و پسر کوچکی از آن وی را اسیر گرفته بود و مادیانی را که زیروی بوده بود گرفته بود و چون خبر آن به قوم وی رسیده بود با چهار صد سوار در این صحرا سر راه بر سلیمان گرفته بودند.

سلیمان وقتی سوی محمد بن علی می‌رفته بود به عمیر بن عمار نایب خویش در طف نوشته بود که پیش وی آمده بود و او را بلد خویش کرده بود که آن راهها را می‌شناخت.

وقتی سلیمان سواران بنی‌شیبان را بدید همه یاران خویش را پیش فرستاد. مگر عمیر بن عمار که تنها ماند و بنی‌شیبان بر او دست یافتند و او را بکشتند و سرش را بردند که خبر به خبیث رسید و کشته شدن عمیر بر او گران آمد. سلیمان آنچه را که در دیار محمد بن علی گرفته بود، به نزد خبیث فرستاد و این در آخر رجب همین سال بود. وقتی شعبان رسید سلیمان با جمعی از یاران خویش بپاخاست و به دهکدهٔ حسان رفت که در آنوقت یکی از سرداران سلطان به نام جیش پسر حمر تکین آنجا بود و با وی نبرد کرد. جیش از وی بگریخت و سلیمان به آن دهکده دست یافت و آنرا غارت کرد و بسوخت و اسبانی گرفت و سوی اردوگاه خویش باز گشت.

پس از آن سلیمان ده روز رفته از شعبان، سوی حوانیت رفت و جبایی را با

زورقها سوی برمساور روانه کرد و در آنجا کشتی ای یافت که تعدادی اسب از آن جعلان در آن بود که می خواسته بود آن را به نهر ابان فرستد که به شکار سوی آنجا رفته بود. جبایی بدان کشتی ها تاخت و کسانی را که در آن بودند بکشت و اسبان را بگرفت که دوازده اسب بود و سوی طهیشا باز گشت.

پس از آن سلیمان سه روز مانده از شعبان، سوی تل رمانا رفت و در آنجا نبرد کرد و مردمش را برون کرد و هر چه در آن بود به تصرف آورد، آنگاه به اردو گاه خویش باز گشت. سپس، ده روز رفته از ماه رمضان، سوی محل معروف به جازره رفت که در آنوقت اب ترک در آنجا بود و جعلان در مازروان بود.

و چنان بود که سلیمان به خبیث نوشته بود که کشتی برای وی بفرستد و او همراه یکی از مردم عبادان به نام صقر پسر حسین ده کشتی برای سلیمان فرستاده بود. وقتی صقر با کشتی ها به نزد سلیمان رسید چنان وانمود که آهنگ جعلان دارد. وقتی خبر به جعلان رسید که سلیمان آهنگ وی دارد به مرتب کردن اردو گاه خویش پرداخت و چون سلیمان به نزدیک محل اب رسید بدو تاخت و با وی نبرد کرد که وی را از آمدن خویش غافل یافته بود و دلخواه خویش را نسبت به وی انجام داد و شش کشتی بگرفت.

جباش گوید: هشت کشتی در اردو گاه وی یافت، دو کشتی نیز بر ساحل بود که آنرا بسوخت و اسب و سلاح و ربه ده بسیار گرفت و به اردو گاه خویش باز گشت.

پس از آن سلیمان چنان وانمود که آهنگ تکین بخاری دارد و با جبایی و جعفر بن احمد، دائی پسر خبیث ملعون، معروف به انکلای، کشتیهایی آماده کرد و چون کشتی ها به اردو گاه جعلان رسید بدان تاخت و آن را به تصرف آورد. سلیمان نیز از جانب خشکی به جعلان تاخت و وی را سوی رصافه هزیمت کرد و کشتیهای خویش را پس گرفت و بیست و هفت اسب و دو کره اسب و سه استر از آن جعلان

گرفت با بسیار غارتی و سلاح، و به طهیشا بازگشت.

محمد گوید: جباش انکار داشت که در اینجا از تکین یادی رفته باشد. خبر مرد عبادانی را نیز دربارهٔ تکین نمی‌دانست و می‌گفت هدف جز جعلان نبود. و چنان بود که خبر سلیمان از مردم اردوگاهش نهان مانده بود، چنانکه شایع کردند که کشته شده، جبایی نیز با وی کشته شده، و سخت هراسان شدند، سپس خبر وی و نبردی که با جعلان داشته بود آشکار شد که آرام شدند و بماندند تا سلیمان بیامد و آنچه را کرده بود به خبیث نوشت و علمها و سلاحهایی فرستاد.

پس از آن سلیمان، در ذی‌قعدة، سوی رصافه رفت و به مطربن جامع تاخت که در آنوقت آنجا مقیم بود و غنیمت‌های بسیار بدست آورد و رصافه را بسوخت و آنرا به غارت داد و علمهایی برای خبیث برداشت و پنج روز رفته از ذی‌حجه سال دویست و شصت و چهارم سوی شهر خبیث سرازیر شد که عید را آنجا بگذراند و در منزل خویش باشد. در این وقت مطربن جامع به دهکدهٔ معروف به حجاجیه رفت و بدان تاخت و جمعی از مردم آنجا را اسیر کرد. یکی از مردم حجاجیه به نام سعید عدوی پسر سید از جانب سلیمان، قاضی آنجا بود که اسیر شد و او را با ثعلب بن حفص و چهار سردار که با وی بودند به حرجلیه بردند که در دوفرسخ و نیمهٔ طهیشا بود.

جبایی با سوار و پیاده برای مقابلهٔ مطر رفت و وقتی بدان ناحیه رسید که مطر بدانجا دستبرد زده بود. از آنجا بازگشت و خبر را برای سلیمان نوشت و سلیمان به روز سه‌شنبه، دو روز مانده از ذی‌حجهٔ این سال، بازگشت.

پس از آن جعلان فراخوانده شد و احمد بن لیثویه بیامد و در شدیدیه بماند، سلیمان به محلی به نام نهرابان رفت و یکی از سرداران ابن لیثویه را به نام طرناج آنجا یافت که با وی نبرد کرد و او را بکشت.

جباش گوید: کسی که در آن محل کشته شد بینک بود و طرناج در مازروان

کشته شد.

پس از آن سلیمان به رصافه رفت که در آنوقت اردوگاه مطربن جامع آنجا بود که با وی نبرد کرد و اردوگاهش را به غارت داد و هفت کشتی از او گرفت و دو کشتی بسوخت و این به ماه ربیع الاول سال دویست و شصت و چهارم بود.

جباش گوید: این نبرد در شدیدیه بود و آنچه در آنروز گرفته شد شش کشتی بود.

پس از آن سلیمان با هفت کشتی برفت که سرداران معتبر و یاران خویش را در آنجای داده بود. تکین بخاری که در شدیدیه با وی نبرد کرد و چنان بود که در آن وقت ابن لیثویه به ناحیه کوفه و جنبلا رفته بود. تکین بر سلیمان غلبه یافت و کشتیهایی را که با وی بود با ابزار و سلاح و جنگاوران آن بگرفت. در این نبرد بیشتر سرداران سلیمان کشته شدند. آنگاه ابن لیثویه به شدیدیه رفت و آن نواحی را مضبوط داشت تا وقتی که ابواحمد، محمد بن مولد را بر واسط گماشت.

جباش گوید: وقتی ابن لیثویه به شدیدیه رسید سلیمان سوی وی رفت و دو روز بناند که با وی نبرد می کرد. به روز سوم سلیمان از مقابل وی عقب نشست و ابن لیثویه با کسانی که همراه وی شتافته بودند به تعقیب وی رفت، که سلیمان باز گشت و او را در دهانه بردودا افکند و از آن پس که نزدیک بود غرق شود خلاصی یافت و سلیمان هفده اسب از اسبان ابن لیثویه را بگرفت.

محمد گوید: سلیمان به خبیث نوشت و از او کمک خواست که خلیل بن ابان را با حدود یک هزار و پانصد سوار سوی وی فرستاد، مذوب نیز با وی بود. وقتی این کمک به نزد سلیمان رسید، آهنگ نبرد محمد مولد کرد و با وی نبرد کرد که مولد گریخت و زنگیان وارد واسط شدند و بسیار کس آنجا کشته شد و شهر به غارت رفت و سوخته شد. در آنوقت کنجور بخاری آنجا بود که آنروز تا به وقت پسین دفاع کرد، آنگاه

کشته شد. در آنروز سالار سواران سلیمان بن جامع، خلیل بن ابان بود با عبدالله معروف به مذوب. جبایی در زورقها بود و زنگی پسر مهربان، در کشتیها بود. سلیمان ابن جامع با سرداران خویش بود که از سیاهان بودند و پیادگاناش که آنها نیز از سیاهان بودند. سلیمان بن موسی شعرانی و دو برادرش با سواران و پیادگان سلیمان بودند و همه قوم باهم یکدل بودند.

پس از آن سلیمان بن جامع از واسط روان شد و با همه سپاه خویش سوی جنبلا رفت که تباهی کند و ویرانی آرد، میان وی و خلیل بن ابان اختلاف افتاد که خلیل این را به برادرش علی بن ابان نوشت و از سردار زنگیان خواست که وی را از بودن با سلیمان معاف دارد، خلیل اجازه یافت که با یاران و غلامان علی بن ابان به شهر خبیث باز گردد. اما مذوب با بدویان به نزد سلیمان بجای ماند. سلیمان چند روزی در اردوگاه خویش بماند آنگاه سوی نهر امیر رفت و آنجا اردو زد و جبایی و مذوب را به جنبلا فرستاد که نود روز آنجا ماندند و سلیمان همچنان در نهر امیر اردو زده بود.

جباش گوید: سلیمان در شدیدیه اردو زده بود.

سخن از رفتن سلیمان بن-
وهب از بغداد به سامرا

در این سال سلیمان بن وهب از بغداد سوی سامرا رفت، حسن بن وهب نیز با وی بود. احمد بن موفق و مسرور بلخی و بیشتر سرداران از او بدرقه کردند. وقتی به سامرا شد معتمد بر او خشم آورد و وی را بداشت و به بندش کرد و خانه وی را با خانه های دو پسرش وهب و ابراهیم به غارت داد و سه روز مانده از ذی قعدة حسن بن مخلد را به وزارت گرفت.

پس از آن موفق از بغداد روان شد. عبدالله بن سلیمان نیز با وی بود، وقتی

ابو احمد به سامرا نزدیک شد، معتمد به سمت غربی رفت و آنجا اردو زد. ابو احمد با همراهان خویش در جزیره مؤید جای گرفت و فرستادگان میانشان رفت و آمد داشتند. چند روز رفته از ذی حجه معتمد به کشتی ای به دجله رفت، برادرش ابو احمد نیز در زورقی به نزد وی شد. معتمد ابو احمد و مسرور بلخی و کیغلیغ و احمد ابن موسی بن بغا را خلعت داد و چون روز سه شنبه شد، هشت روز رفته از ذی حجه، که روز ترویبه بود مردم اردوگاه ابو احمد به اردوگاه معتمد رفتند، سلیمان بن وهب رها شد و معتمد به جوسق بازگشت، حسن بن مخلد و احمد بن صالح شیرزادی فرار کردند که در باره گرفتن مالهایشان و مالهای کسانی که نامه نوشته شد، احمد بن ابی الاصبغ بداشته شد و سردارانی که مقیم سامرا بودند به تکریت گریختند، ابو موسی پسر متوکل نهان شد، پس از آن عیان شد. آنگاه سردارانی که به تکریت شده بودند به موصل رفتند و دست به گرفتن خراج زدند.

در این سال هارون بن محمد هاشمی کوفی سالار حج شد.

آنگاه سال دویست و شصت و پنجم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال

دویست و شصت و پنجم بود

از جمله نبردی بود که میان احمد بن لیثویه و سلیمان بن جامع سردار سالار زنگیان

رخ داد، در ناحیه جنبلا.

سخن از نبردی که میان ابن

لیثویه و سلیمان بن جامع در

جنبلا رخ داد و سبب آن

گویند که سلیمان بن جامع به سالار زنگیان نوشت و وی را از وضع نهر

موسوم به زهیری خبر داد و از او اجازه خواست که برای ادامه حفر آن تاسواد کوفه و برار خرج کند، می گفت که مسافت نزدیک است و وقتی نهر تا آنجا ادامه یابد حمل آذوقه ای که در نواحی جنبلا و سواد کوفه هست میسر می شود. خبیث برای انجام این کار یکی را فرستاد به نام محمد پسر یزید بصری، و به سلیمان نوشت که نیازهای وی را از بابت مال برآرد و با سپاه خویش به نزدیک وی مقیم شود. پس سلیمان با همه سپاه خویش برفت و نزدیک به یک ماه در شریطیه اقامت گرفت و فعلگان در نهر نهاد.

در این اثنا سلیمان به مردم خسرو شاپور که اطراف وی بودند می تاخت. و چنان بود که از چین و نواحی مجاور آن آذوقه بدو می رسید تا وقتی که ابن لثویه، عامل ابوالاحمد بر جنبلا، باوی نبرد کرد و چهارده سردار وی را بکشت... (محمد بن حسن گوید چهل و هفت سردار بکشت)...

و چندان مردم که از فزونی به شمار نیاید وارد و گاه او را به غارت داد و کشتیهای وی را بسوخت، کشتیها در همان نهری بود که به کشیدن آن می پرداخته بود. پس شکست خورده برفت تا به طهیتا رسید و آنجا بماند، جبایی از پی این حادثه رسید آنگاه برفت و در محل معروف به بر تمر تا بماند و سرملوانی را به نام زنگی پسر مهربان بر کشتیها گماشت.

و چنان بود که سلطان، نصیر را فرستاده بود که شامرج را به بند کند و به در خلافت ببرد و کارهای وی را عهده کند. نصیر از آن پس که شامرج را در بند می برد در نهر بر تمر تا به زنگی پسر مهربان رسید و نه کشتی از او گرفت که زنگی شش کشتی را پس گرفت...

(به گفته محمد بن حسن، جباش انکار داشت که زنگی پسر مهربان چیزی از کشتیها را پس گرفته باشد و پندارد که نصیر همه کشتیها را ببرد.) ... و سوی طهیتا رفت و به سلیمان نامه نوشت که سوی وی رفت. سلیمان همچنان

در طهیشا بود تا خبر آمدن موفق بدورسید.

در این سال احمد بن طولون در انطاکیه به سیمای طویل تاخت و وی را در آنجا محاصره کرد، ابن طولون همچنان مقابل انطاکیه بود تا آنجا را بگشود و سیمای را بگشت.

در این سال قاسم بن ممات در اصفهان بر ضد دلف بن عبدالعزیز بپاخاست و او را بگشت.

پس از آن جمعی از یاران دلف بر ضد قاسم بپاخاستند و او را بگشتند و احمد ابن عبدالعزیز را سرخویش کردند.

در این سال محمد بن مولد به یعقوب بن لیث پیوست و به نزد وی شد و این در محرم همین سال بود و سلطان دستور داد تا مالها و املاک وی را بگیرند.

و هم در این سال بدویان، جعلان، معروف به عیار، را در دمم گشتند. وی به همراهی قافله‌ای می‌رفته بود که او را گشتند، و این در جمادی الاول بود. سلطان جمعی از وابستگان را به تعقیب قاتلان وی فرستاد، اما بدویان گریختند و کسانی که به تعقیب آنها رفته بودند تا عین‌التمر رسیدند، سپس به بغداد باز گشتند، جمعی از آنها از سرما مرده بودند، زیرا در آن روزها سرما سخت شده بود و چند روزی دوام داشت و در بغداد برف افتاد.

در این سال ابو احمد بگفت تا سلیمان بن وهب و پسر وی را بدارند که آنها را با تنی چند از کسانشان در خانه ابو احمد گذاشتند و خانه تنی چند از کسان سلیمان غارت شد و برای نگهبانی خانه سلیمان و پسرش عبدالله کسان گماشته شدند، دستور داده شد مالها و املاکشان را با مالها و املاک کسانشان بگیرند، بجز احمد بن سلیمان. آنگاه بر نهصد هزار دینار توافق شد و آنها را به جایی بردند که هر که را خوش داشتند به نزدشان توانست رفت.

در این سال موسی پسر اتماش و اسحاق پسر کنداجیق و ینغجور پسر ارخوز و فضل پسر موسی بن بغا بر در شماسیه اردو زدند. سپس از پل بغداد عبور کردند و سوی سفینتین رفتند. ابواحمد از پی آنها رفت اما بازنگشتند و در صرصر فرود آمدند.

در این سال ابواحمد، صاعد بن مخلد را دبیر خویش کرد و وی را خلعت داد و این دوازده روز رفته از جمادی الآخر بود. صاعد به صرصر به نزد سرداران رفت، آنگاه ابواحمد پسر خویش احمد را به نزدشان فرستاد که با آنها گفتگو کرد و با وی بازگشتند و ابواحمد خلعتشان داد.

در این سال، چنانکه گفته اند، پنج کس از بطریقان روم با سی هزار کس از رومیان به اذنه آمدند و به مصلی شدند و ارخوز را اسیر کردند (وی ولایتدار مرزها بوده بود که عزل شده بود و آنجا مانده بود که اسیر شد و نزدیک چهارصد کس با وی اسیر شدند) و یک هزار و چهارصد کس از آنها را که به مقابله شان رفته بودند کشتند و به روز چهارم برفتند، و این در جمادی الاول همین سال بود.

در رجب همین سال موسی پسر اتماش و اسحاق پسر کنداجیق و ینغجور پسر ارخوز بر کنار نهر دیالی اردو زدند.

در این سال احمد بن عبدالله خجستانی بر نیشابور غلبه یافت و حسین بن طاهر، عامل محمد بن طاهر، به مرورفت و آنجا بماند. برادرش کب شتربان، میانجی حسین و خجستانی، احمد بن عبدالله، بود.

در این سال طوس ویران شد.

در همین سال اسماعیل بن بلبل به وزارت گرفته شد.

و هم در این سال یعقوب بن لیث به اهواز درگذشت و برادرش عمرو بن لیث به جایش نشست. عمرو به سلطان نوشت که شنوا و مطیع است که در ذی قعدة همین سال احمد بن ابی الاصبغ را به نزد وی فرستاد.

و هم در این سال گروهی از بدویان بنی اسد، علی بن مسرور بلخی را در راه مکه، از آن پیش که به مغیثه برسد کشتند. و چنان بود که ابواحمد، محمد بن مسرور بلخی را عامل راه مکه کرده بود و او برادر خویش علی بن مسرور را بر آن گماشت.

و هم در این سال شاه روم عبدالله بن رشید بن کاوس را که عامل مرزها بوده بود و اسیر شده بود با گروهی از اسیران مسلمان به نزد احمد بن طولون فرستاد با چند قرآن که هدیه وی کرده بود.

در این سال گروهی از زنگیان درسی زورق به جبل (با تشدید ب) شدند و چهار کشتی را که در آن آذوقه بود بگرفتند سپس برفتند.

در این سال عباس بن احمد بن طولون با پیروان خویش به مخالفت پدر خویش احمد به برقه پیوست. چنانکه گویند پدرش احمد وقتی به شام می رفته بود وی را بر کار مصر جانشین کرده بود. وقتی احمد از شام سوی مصر باز می گشت، عباس هرچه مال که در خزانه مصر بود و هرچه اثاث که پدرش داشت با چیزهای دیگر برداشت و به برقه رفت، احمد سپاهی سوی وی فرستاد که بر او دست یافتند و به نزد پدرش باز گردانیدند که او را به نزد خویش بداشت و به سبب کاری که از پدرش سرزده بود گروهی را که در آن کار از وی پیروی کرده بودند بکشت.

در همین سال زنگیان وارد نعمانیه شدند و بازار آنجا را با بیشتر خانه های مردمش بسوختند و اسیر گرفتند و سوی جرجرایا رفتند و مردم سواد به بغداد رفتند.

در این سال ابواحمد، عمرو بن لیث را بر خراسان و فارس و اصبهان و سیستان و کرمان و سند گماشت و در این باب شاهدان گرفت و نامه خویش را درباره گماشته شدن عمرو با احمد بن ابی الاصبغ به نزد وی فرستاد و فرمان و پرچم و خلعت را نیز با آن فرستاد.

در ذی حجه همین سال مسرور بلخی سوی نیل رفت و عبدالله بن لیثویه که مخالفت سلطان آشکار کرده بود بایاران برادرش از آنجا دور شد و با همراهان خویش به احمد آباد شد. مسرور بلخی به دنبالشان رفت، میخواست با آنها نبرد کند، اما عبدالله بن لیثویه و کسانی که با وی بودند پیشدستی کردند و در مقابل مسرور پیاده شدند و شنوایی و اطاعت آوردند. عبدالله بن لیثویه شمشیر و کمر بند خویش را به گردن آویخته بود و عذر میخواست و قسم یاد می کرد که وی را به آنچه کرده بود، وادار کرده بودند که از او پذیرفت و دستور داد که به او و تنی چند از سرداران همراه وی خلعت دادند.

در این سال تکین بخاری به مقدمه گری مسرور بلخی وارد اهواز شد.

سخن از کار تکین در اهواز وقتی که آنجا رفت

محمد بن حسن گوید: وقتی ابواحمد، مسرور بلخی را بر اهواز گماشت، وی تکین بخاری را بر آنجا گماشت که سوی اهواز رفت، وقتی آنجا رسید علی بن ابان مهربی که به اهواز شده بود آهنگ شوشتر کرد و با گروهی بسیار از یاران زنگی خویش و دیگران آنجا را در میان گرفت و مردم آنجا را هراسان کرد و نزدیک بود که شهر را تسلیم کنند. در این وقت تکین آنجا رسید و همینکه جامه سفر از خویش بنهاد با علی بن ابان و یاران وی نبرد کرد که نبرد به ضرر زنگیان بود که کشته شدند و هزیمت شدند و پراکنده شدند و علی با کسانی که با وی مانده بودند شکست خورده و بزبون برفت و این، نبرد باب کودک^۱ نامبردار است.

پس از آن تکین بخاری برفت و در شوشتر جای گرفت و گروهی بسیاری از اوباش و دیگران بدو پیوستند. علی بن ابان با جمعی بسیار از یاران خویش به طرف

وی رفت و در سمت شرقی مسرقان جای گرفت و برادر خویش را با جمعی سوار در سمت غربی نهاد، پیادگان زنگی را نیز با وی نهاد. جمعی از سرداران زنگی از جمله انکلویه و حسین معروف به حمامی و گروهی دیگر بیامدند که دستورشان داد برپل فارس جای گیرند.

خبر به تکین رسید که علی بن ابان بر ضد وی مهیا می شود، کسی که این خبر را برای وی برد غلامی بود به نام وصیف رومی و بدو خبر داد که آن قوم برپل اهواز جای گرفته اند و گفت که به نوشیدن نبیند سرگرمند و یاران خویش را برای فراهم آوردن آذوقه پراکنده اند. تکین با جمعی از یاران خویش شبانه به طرفشان روان شد و با آنها نبرد کرد و از جمله سرداران زنگی، انکلویه و حسین معروف به حمامی و اندرون را با مفرح که کنیه ابو صالح داشت بکشت. بقیه هزیمت شدند و به خلیل بن ابان پیوستند و آنچه را که بر آنها گذشته بود، با وی بگفتند. تکین بر سمت شرقی مسرقان برفت تا با علی بن ابان و جمع وی مقابل شد که علی با وی مقاومت نیاورد و هزیمت شد. غلامی از آن علی که از سواران بود به نام جعفرویه اسیر شد، علی و خلیل با جمع خویش سوی اهواز باز گشتند و تکین به شوشتر باز گشت. علی بن ابان به تکین نوشت و از او خواست که از کشتن جعفرویه خودداری کند که او را بداشت، میان علی و تکین نامه ها و ملاطفت ها رفت که خبر آن به مسرور رسید و آنرا ناخوش داشت، به مسرور خبر رسید که اطاعت تکین سستی گرفته و به علی بن ابان گراییده و بدو متمایل شده است.

محمد بن عبدالله مأمونی بادغیسی که از یاران تکین بخاری بوده بود گوید: وقتی خبر به مسرور رسید که تکین با وی نفاق آورده، درنگ کرد تا کار وی را به درستی بداند. آنگاه به آهنگ ولایت اهواز حرکت کرد و از تکین خرسندی می نمود و از کار وی ستایش می کرد، از راه شابرزان رفت، سپس از اهواز برفت تا به شوش رسید. تکین دانسته بود که خبر وی به مسرور رسیده و از این و نیز از جمعی از

سرداران و همراهان مسرور که پیروان وی بوده بودند بیمناک بود. میان مسرور و تکین نامه‌ها رفت، چندان که تکین اطمینان یافت، مسرور بر کنار رود شوشتر شد و کس به نزد تکین فرستاد که به سلام گفتن سوی وی عبور کرد. مسرور بگفت تا شمشیرش را گرفتند و کس براو گماشت. وقتی سپاهیان تکین این را بدیدند، هماندم پراکنده شدند، گروهی از آنها به طرف سالار زنگیان رفتند، خبر به مسرور رسید و باقیمانده سپاه تکین را امان داد که بدو پیوستند.

محمد بن عبدالله مأمونی گوید: من یکی از آنها بودم که به اردوگاه مسرور شدم.

مسرور تکین را به ابراهیم بن جعلان سپرد و همچنان به دست وی بداشته بود تا مرگش در رسید و در گذشت. قسمتی از کار مسرور و تکین که یاد کردیم به سال شصت و پنجم بود و بعضی دیگر به سال شصت و ششم. در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج بود. در این سال ابوالمغیره بن عیسی مخزومی بازنگیانی که همراه وی بود به غلبه وارد مکه شد.

آنگاه سال دویست و شصت و ششم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال

دویست و شصت و ششم بود

از جمله آن بود که عمرو بن لیث، عبیدالله بن عبدالله طاهری را بر نگهبانی بغداد و سامرا، نایب خویش کرد، در ماه صفر، و ابواحمد او را خلعت داد. پس از آن عبیدالله بن عبدالله به منزل خویش رفت و خلعت عمرو بن لیث را به تن کرد و عمرو چماق طلا برای وی فرستاد.

در صفر این سال اساتکین برری تسلط یافت و ظلم‌جور را که عامل آنجا بود

برون کرد، آنگاه وی و پسرش از کوتکین سوی قزوین رفتند که ابرون برادر کیغلیغ عامل آنجا بود و با وی صلح کردند و وارد قزوین شدند و محمد بن فضل عجلای را گرفتند و مالها و املاک وی را گرفتند و اساتکین او را بکشت. سپس سوی ری بازگشت که مردم آنجا با وی پیکار کردند که بر آنها غلبه یافت و به ری در آمد.

در این سال یکی از دسته‌های روم به تل یسمی آمد که از دیار ربیع است و در حدود دویست و پنجاه کس از مسلمانان را بکشت و اسیر گرفت. مردم نصیبین و مردم موصل به جنبش آمدند و رومیان بازگشتند.

در این سال، در ماه ربیع الاول، ابوالساج در آن‌اثنای که از اردوگاه عمرو بن لیث به بغداد باز می‌گشت در جندی شاپور در گذشت. پیش از او در محرم همین سال سلیمان بن عبدالله طاهری در گذشته بود.

در این سال عمرو بن لیث، احمد بن عبدالعزیز دلفی را به اصفهان گماشت.

و هم در این سال محمد بن ابوالساج عامل حرمین و راه مکه شد.

و هم در این سال اغرتمش به آن قسمت از کار اهواز گماشته شد که باتکین -

بخاری بوده بود، و سوی اهواز رفت و در ماه رمضان وارد آن شد.

محمد بن حسن گوید که مسرور، اغرتمش و اب و مطربن جامع را برای نبرد علی بن ابان فرستاد که برفتند تا به شوشتر رسیدند و آنجا بماندند و کسانی را که بد داشته تکین بودند در آوردند که جعفرویه بود با جمعی از یاران سردار زنگیان که همگی کشته شدند، مطربن جامع کشتن آنها را عهده کرد. سپس برفتند تا به عسکر مکرم رسیدند، علی بن ابان سوی آنها روان شد و خلیل برادر خویش را از پیش فرستاد. خلیل سوی آنها شد و مقابلشان بماند، علی نیز از پی وی رسید و چون جمع زنگیان بر آنها فزونی گرفت پل را بریدند و به یکسو شدند و شب در آمد. علی ابن ابان با جمع یاران خویش برفت و به اهواز شد، خلیل با همراهان خویش در

مسرقان بماند.

خبر به وی رسید که اغرتمش و اب و مطربن جامع سوی وی آمده اند و در سمت شرقی پل اربك فرود آمده اند که به طرف وی عبور کنند. خلیل این را به برادرش علی بن ابان نوشت، علی سوی آنها روان شد تا برکنار پل به نزدشان رسید و کس به نزد خلیل فرستاد و دستور داد که به نزد وی شود که به نزد وی رفت. یاران علی که در اهواز بودند هر اسان شدند و اردوگاه وی را رها کردند، سوی نهر السدره رفتند.

در آنجا میان علی و سرداران سلطان نبرد شد و آنروز را به نبرد بودند، سپس از هم جدا شدند. علی بن ابان سوی اهواز رفت و کسی را آنجا نیافت و دید که یاران وی همگی به نهر السدره پیوسته اند و کس سوی آنها فرستاد که پششان آرد. اما این کار میسر نشد و به دنبال آنها رفت و در نهر السدره بماند. سرداران سلطان باز گشتند تا در عسکر مکرم جای گرفتند. علی بن ابان برای نبردشان آماده شدن آغاز کرد، کس پیش بهبود پسر عبدالوهاب فرستاد که با آن گروه از یاران خویش که با وی بودند به نزد علی شد. اغرتمش و یارانش خبر یافتند که علی مصمم است سوی آنها رود و سوی وی روان شدند. علی بن ابان برادر خویش را بر مقدمه خویش نهاده بود و بهبود و احمد بن زرنگی را نیز بدو پیوسته بود، دو گروه در دو لایب به هم رسیدند. علی به خلیل بن ابان دستور داد که بهبود را کمین نهد که بنهاد، خلیل برفت تا با قوم مقابل شد و نبرد میانشان در گرفت که آغاز آن روز به نفع یاران سلطان بود، آنگاه عقب رفتند و کمین برون شد و زنگیان با آنها در آویختند و هزیمتشان کردند، مطربن جامع اسیر شد، از اسبی که زیروی بود بیفتاد که بهبود او را گرفت و به نزد علی برد، سیمای معروف به صغراج و جمعی از سرداران کشته شدند، وقتی بهبود مطر را به نزد علی برد مطر از او خواست که زنده اش بگذارد، اما علی نپذیرفت و گفت: «اگر جعفرویه را زنده داشته بودی ترا زنده می گذاشتم.» و بگفت تا مطر را به وی نزدیک کردند و به دست خویش گردنش را بزد. پس از آن علی بن ابان وارد اهواز شد. اغرتمش و اب با کسانی

که همراه آنها نجات یافته بودند برفتند تا به شوشتر رسیدند، علی بن ابان سرهارا به نزد خبیث فرستاد که بگفت تا آنها را بردیوار شهر وی نصب کنند.

راوی گوید: و چنان بود که از آن پس علی بن ابان سوی اغرتمش و یاران وی می رفت و جنگ در میانشان به سود یا زیان او پیوسته بود. خبیث بیشتر سپاهیان خویش را به نزد علی بن ابان فرستاد که براغرتمش و یاران وی فزونی گرفتند و او دل به صلح داد، علی بن ابان نیز صلح را خوش داشت که صلح کردند و علی بن ابان تاخت و تاز به اطراف را آغاز کرد. از جمله تاختنهای وی آن بود که سوی دهکده معروف به بیروود رفت و بر آن چیره شد و غنایم بسیار از آن بدست آورد و آنچه را در این مورد کرده بود به خبیث نوشت و غنیمتهایی را که گرفته بود فرستاد و بجای ماند.

در این سال اسحاق پسر کنداجیق از اردوگاه احمد بن موسی بغایی جدا شد از آنرو که وقتی احمد بن موسی به جزیره رفت موسی پسر اتامش را به دیار ربیععه گماشت و اسحاق این را نپسندید، به همین سبب از اردوگاه وی جدایی گرفت و سوی بلد شد و با کردان یعقوبی نبرد کرد و هزیمتشان کرد و مالهایشان را بگرفت و از آن نیرو گرفت آنگاه با ابن مساور جانفروش رو برو شد و او را بکشت.

در شوال همین سال مردم حمص عامل خویش، عیسی کرخی، را بکشتند.

و هم در این سال لؤلؤ غلام احمد بن طولون، موسی پسر اتامش را اسیر کرد، سبب آن بود که لؤلؤ مقیم رابیة بنی تمیم بود و موسی پسر اتامش مقیم رأس العین بود، شبی به حال مستی برون شد که آنها را بکوبد که بر او کمین کردند و وی را اسیر کردند و سوی رقه فرستادند. پس از آن به ماه شوال لؤلؤ با احمد بن موسی و سرداران وی و بدویانی که همراهشان بودند رو برو شد که لؤلؤ هزیمت شد و گروهی بسیار از یاران وی کشته شدند، ابن صفوان عقیلی و بدویان به طرف بنه های اردوگاه احمد ابن موسی باز گشتند که آنها را به غارت برند یاران لؤلؤ بر سرشان ریختند و کسانی

از آنها که خلاصی یافتند به هزیمت تا قرقسیا رسیدند، سپس به بغداد و سامرا رفتند و در ذی قعدة آنجا رسیدند. ابن صفوان نیز به صحرا گریخت.

در شوال همین سال میان احمد بن عبدالعزیز ابودلفی و بکتمر نبردی بود و احمد ابن عبدالعزیز، بکتمر را هزیمت کرد که به بغداد رفت.

در این سال خجستانی در گرگان به غافلگیری به حسن بن زید تاخت که حسن از او هزیمت شد و به آمل پیوست و خجستانی بر آمل و بعضی نواحی طبرستان تسلط یافت، و این در جمادی الاخر و رجب همین سال بود.

در همین سال حسن بن محمد عقیقی مردم طبرستان را به بیعت خویش خواند. سبب آن بود که حسن بن زید، وقتی به گرگان می رفته بود وی را در ساریه نایب خویش کرده بود و چون کار خجستانی و حسن به گرگان چنان شد که شد و حسن از آنجا گریخت، عقیقی در ساریه چنان وانمود که حسن اسیر شده و کسانی را که به نزد وی بودند به بیعت خویش خواند که گروهی با وی بیعت کردند. پس از آن حسن بن زید به نزد عقیقی رسید که با وی نبرد کرد پس از آن حسن درباره وی حيله کرد تا بر او دست یافت و او را بکشت.

در همین سال خجستانی اموال بازرگانان گرگان را غارت کرد و شهر را - آتش زد.

و هم در این سال میان خجستانی و عمرو بن لیث نبردی بود که خجستانی بر عمرو غلبه یافت و او را هزیمت کرد و وارد نیشابور شد و عامل عمرو را از آنجا برون کرد و جمعی از آنها را که در آنجا سوی عمرو گرایش داشتند بکشت. در این سال در مدینه و اطراف آن میان جعفریان و علویان فتنه افتاد.

سخن از چگونگی فتنه‌ای که در مدینه میان جعفریان و علویان رخ داد

چنانکه گفته‌اند چگونگی آن بود که در این سال کار مدینه و وادی القری و اطراف آن با اسحاق بن محمد جعفری بود و او از جانب خویش عاملی بر وادی القری گماشت. مردم وادی القری به عامل اسحاق تاختند و او را بکشتند، دو برادر اسحاق را نیز بکشتند، اسحاق سوی وادی القری رفت و آنجا بیمار شد و در گذشت. برادر وی موسی ابن محمد به کار مدینه پرداخت، اما حسن بن موسی بن جعفر بر ضد وی بپا خاست که وی را به هشتصد دینار راضی کرد. پس از آن ابوالقاسم احمد بن محمد، عموزاده حسن بن زید، فرمانروای طبرستان، بر ضد موسی بپا خاست و وی را بکشت و بر مدینه تسلط یافت. احمد بن محمد نواده حسن بن زید به نزد وی رفت و مدینه را به نظام آورد، قیمت‌ها در آنجا گران شده بود و او کس به جار فرستاد و مالهای بازرگانان را تضمین کرد و خراج را برداشت که قیمت ارزان شد و مدینه آرام گرفت، پس از آن سلطان، مدینه را به مرد حسنی سپرد تا وقتی که ابوالساج آنجا رسید.

در این سال عربان به پوشش کعبه تاختند و آنرا به غارت بردند و قسمتی از آن به نزد سالار زنگیان شد و حج گزاران در این سال به محنتی سخت افتادند.

در همین سال رومیان به دیار بیه در آمدند و مردم به حرکت خوانده شدند که حرکت کردند، به هنگام سرما و وقتی که مردم را رفتن به سرزمین روم میسر نبود.

در این سال سیما، نایب احمد بن طولون بر مرزهای شام، با سیصد کس از مردم طرطوس غزا کرد، دشمنان در ولایت هر قلعه به مقابله‌شان آمدند، آنها نزدیک چهار هزار کس بودند، و نبردی سخت کردند. مسلمانان از دشمنان بسیار کس بکشتند،

از مسلمانان نیز گروهی بسیار کشته شد.

در این سال میان اسحاق پسر کنداجیق و اسحاق بن ایوب نبردی بود که در آن، پسر کنداجیق اسحاق بن ایوب را هزیمت کرد و او را به نصیبین راند و هر چه را که در اردوگاه وی بود بگرفت و گروهی بسیار از یارانش را بکشت، پسر کنداجیق از دنبال اسحاق به نصیبین رفت و وارد آنجا شد، اسحاق از او بگریخت و از عیسی بن شیخ که در آمد بود و از ابوالمغرا پسر موسی بن زراره که در ارزن بود برضد وی کمک خواست که برضد پسر کنداجیق همدست شدند. سلطان برای پسر کنداجیق خلعتها فرستاد با پرچمی به عاملی موصل و دیار ربیع و ارمینیه، همراه یوسف بن یعقوب که به او خلعت پوشانید، مخالفانش کس فرستادند و صلح خواستند که مالی بدو بدهند - دویست هزار دینار - که آنها را بر کارهایشان به جای نهد.

در این سال محمد بن ابی الساج به مکه رسید و ابن مخزومی با وی پیکار کرد که ابن - ابی الساج وی را هزیمت کرد و مالش را به غارت داد و این به روز ترویة همین سال بود. در این سال کیغلیغ به جبل رفت و بکتمر به دینور باز گشت. در این سال یاران سردار زنگیان به رامهرمز درآمدند.

سخن از اینکه چگونه یاران سردار
زنگیان وارد رامهرمز شدند؟

از پیش یاد کردیم که محمد بن عبیدالله کرد و علی بن ابان، یار خبیث، وقتی مقابل شدند صلح کردند. گویند که علی به سبب رخدادها که در این سفر بود کینه محمد را به دل گرفته بود و منتظر بود که بدی به او برساند، محمد بن عبیدالله این را دانسته بود و میخواست از او نجات یابد، پس به پسر خبیث معروف به انکلای نامه نوشت و از وی خواست که از خبیث بخواهد که ناحیه اش را بدو سپارد که دست علی از او کوتاه شود و برای وی هدیه فرستاد و این، کینه و خشم علی را نسبت به وی بیفزود و به خبیث نوشت و خبر داد و تأیید کرد که محمد به کار خیانت

او مصر است و اجازه خواست با محمد نبرد کند و از او بخواهد که خراج ناحیه خویش را به نزد علی فرستد و این را دستاویز نبرد وی کند. خبیث در این باره بدو اجازه داد و علی درباره فرستادن مال به محمد بن عبیدالله نامه نوشت، اما او طفره زد و تعلل کرد. پس علی برای مقابله محمد آماده شد و سوی وی رفت و به رامهرمز تاخت که در آن وقت محمد بن عبیدالله مقیم آنجا بود، اما محمد مقاومتی نکرد و بگریخت و علی بهرامهرمز درآمد و آنرا به غارت داد. محمد بن عبیدالله به دورترین پناهگاه خویش، از قلمرو اربق و یلم، پیوست و علی با غنیمت بازگشت. این کار علی، محمد را هراسان کرد و نوشت و تقاضای سازش کرد، علی این را به خبیث خبر داد و او نوشت و دستور داد که این را بپذیرد و محمد را به فرستادن مال وادار کند. پس محمد بن عبیدالله دوایست هزار درهم فرستاد که علی آنرا به نزد خبیث فرستاد و از محمد بن عبیدالله و قلمرو وی دست برداشت.

و هم در این سال کردان داریانی بازنگیان خبیث نبردی داشتند که زنگیان هزیمت شدند و شکسته شدند.

سخن از اینکه چرا میان کردان
داریانی و زنگیان نبرد شد؟

گویند وقتی محمد بن عبیدالله بن آزاد مرد، مالی را که مبلغ آن را از پیش یاد کردیم فرستاد و علی از وی و قلمرو عمل وی دست برداشت به علی نامه نوشت و از وی برضد کردانی که در محلی به نام داریان بودند کمک خواست که غنایم آنها از آن علی و یاران وی باشد. علی به خبیث نوشت و اجازه خواست که در این باره بپای - خیزد، که بدو نوشت: خلیل بن ابان و بهبود پسر عبدالوهاب را بفرست و تو بجای باش و سپاهیان خویش را روانه مکن تا از محمد بن عبیدالله گروهی بگیری که به دست تو باشند که به سبب آن از خیانت وی در امان باشی که وی را خونی کرده ای و اطمینان

نیست که انتقامجویی نکند.

علی دستوری را که خبیث داده بود به محمد بن عبیدالله نوشت و از او گروگان خواست که محمد بن عبیدالله قسم یاد کرد و پیمان داد، اما از دادن گروگان طفره رفت. حرص غنیمتهایی که محمد بن عبیدالله، علی را به طمع آن افکنده بود، وادارش کرد که سپاهیان را فرستاد، مردان محمد بن عبیدالله نیز همراهشان بودند، که برفتند تا به محلی رسیدند که آهنگ آن داشته بودند، مردم آنجا به مقابله آمدند و نبرد در گرفت، زنگیان در آغاز کار بر کردان غلبه یافتند. پس از آن کردان از جان بکوشیدند و یاران محمد بن عبیدالله از کمک آنها بازماندند که زنگیان در هم شکسته شدند و مغلوب شدند و به هزیمت رفتند. و چنان بود که محمد بن عبیدالله قومی را برای مقابله آنها مهیا کرده بود و دستورشان داده بود که اگر هزیمت شدند متعرضشان شوند که متعرضشان شدند و به آنها تاختند و روبروهای از آنها به دست آوردند و گروهایشان را از اسبانشان پیاده کردند و آنرا بگرفتند که زنگیان به بدترین وضعی باز گشتند.

مهلبي آنچه را که به یاران وی رسیده بود به خبیث نوشت و خبیث بدو نوشت و سخت ملامتش کرد. می گفت: «از پیش به تو گفته بودم که به محمد بن عبیدالله اطمینان نکنی و گروگانها را میان او و خویشتن وثیقه کنی. اما دستور مرا رها کردی و پیرو هوس خویش شدی، همین بود که ترا به خطر هلاکت افکند و سپاهت را نیز به خطر هلاکت افکند.»

و نیز خبیث به محمد بن عبیدالله نوشت که تدبیر تو بر ضد سپاه علی بن ابان از من نهان نمانده و کار تو بی عقوبت نمی ماند. محمد بن عبیدالله از مضمون نامه خبیث هراسان شد و بدو نوشت و لابه کرد و فروتنی کرد و اسبانی را که یاران وی به هنگام تعرض به یاران هزیمت شده علی، از آنها گرفته بودند فرستاد و گفت: «من با همه همراهانم به نزد این قوم که به علی و بهبود تاخته بودند رفتم و تهدیدشان

کردم و بیمشان دادم تا این اسبان را از آنها پس گرفتم و فرستادم. «
اما خبیث خشم آورد و بدو نوشت و تهدیدش کرد که سپاهی انبوه سوی وی
می فرستد، محمد باز نامه نوشت و لابه کرد و زبونی نمود. به بهبود نیز پیام داد و مالی
برای وی تعهد کرد و همانند آن را برای محمد بن یحیی کرمانی تعهد کرد که در آنوقت
بر علی بن ابان مسلط بود و در او نفوذ داشت. بهبود به نزد علی بن ابان رفت و در
کار محمد بن عبیدالله با محمد بن یحیی کرمانی همدلی کرد چندان که رای علی را
در باره وی دیگر کردند و خشم و کینه ای را که به خاطر داشت آرام کردند، آنگاه
به نزد خبیث رفتند و این به وقتی بود که نامه محمد بن عبیدالله بدور رسیده بود
و چندان بگفتند که خبیث چنان وانمود که گفتارشان را پذیرفته و با محمد بن عبیدالله
چنان شده که دلخواه اوست. اما گفت: «دیگر از او نمی پذیرم مگر آنکه بر منبرهای
قلمرو خویش به نام من خطبه کند.»

بهبود و کرمانی به ترتیبی که خبیث با آنها بریده بود باز گشتند و آنرا به محمد
ابن عبیدالله نوشتند که او پاسخ داد و آنچه را خبیث خواسته بود پذیرفت اما همچنان
از دعای وی بر منبرها طفره می رفت.

پس از آن علی مدتی بی بود، آنگاه برای گشودن متوٹ آماده شد و سوی آن
رفت اما بدان دست نیافت که استوار بود و بسیار کس از مردم آن به دفاع برخاستند
که نوید باز گشت و نردبانها و ابزارها آماده کرد که با آن بر دیوار بالا رود و یاران
خویش را فراهم آورد و آماده شد.

و چنان بود که مسرور بلخی دانسته بود که علی آهنگ متوٹ کرده، در آنوقت
مسرور مقیم ولایت اهواز بود، وقتی علی دوباره سوی متوٹ می رفت مسرور به طرف
آن روان شد و پیش از غروب آفتاب آنجا رسید. علی مقابل متوٹ بود، وقتی
یاران وی نخستین سواران مسرور را بدیدند به زشتترین وضعی هزیمت شدند و
همه ابزارهایی را که آورده بودند رها کردند و بسیار کس از آنها کشته شد. علی بن-

ابان گریزان برفت و چیزی نگذشت که خبرهای مکرر آمد که ابواحمد می رسد. علی از پس بازگشت از متوٹ نبردی نداشت تا وقتی که ابواحمد، سوق الخمیس و طهیثا را بگشود و نامه خبیث بدورسید با تأکید سخت که هر چه زود تر سوی اردوگاه وی رود که برفت.

در این سال هارون بن محمد هاشمی کوفی سالار حج بود.
آنگاه سال دویست و شصت و هفتم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و شصت و هفتم بود

از جمله حادثات سال آن بود که وقتی احمد بن عبدالله خجستانی، عمرو بن - لیث را هزیمت کرد عمرو بن لیث، محمد بن طاهر طاهری را به مکاتبه با خجستانی و حسین بن طاهر متهم داشت و سلطان، محمد بن طاهروتنی چند از مردم خاندان وی را بداشت و حسین و خجستانی بر منبرهای خراسان دعای محمد بن طاهر گفتند.
در این سال ابوالعباس بن موفق بر بیشتر دهکده های ولایت دجله که سلیمان ابن جامع یار سردار زنگیان بر آن تسلط یافته بود چون عیدسی و امثال آن تسلط یافت.

سخن از چگونگی تسلط ابوالعباس
بر دهکده های ولایت دجله و کار وی
و کار زنگیان در این ناحیه

محمد بن حماد گوید که وقتی زنگیان وارد واسط شدند و در آنجا چنان کردند که از پیش یاد کرده ایم و خبر آن به ابواحمد بن متوکل رسید پسر خویش ابوالعباس را برای رفتن به ناحیه واسط و نبرد زنگیان خواند و ابوالعباس برای این کار شتابان

شد. به هنگام حرکت ابوالعباس، ابواحمد بر نشست و به بستان موسی هادی رفت، به ماه ربیع الآخر سال دویست و شصت و ششم، و یاران ابوالعباس را سان دید و از شمارشان خبر یافت. همه سواران و پیادگان ده هزار کس بودند با بهترین پوشش و نکوترین وضع و کاملترین لوازم، کشتیها و زورقها نیز به همراهشان بود با گذرها^۱ برای پیادگان، همه با ساخت کامل.

ابوالعباس از بستان هادی به راه افتاد، ابواحمد به بدرقه وی بر نشست و برفت تا به فرك رسید. آنگاه بازگشت و ابوالعباس روزی چند در فرك بماند تا - شمار وی کامل شد و یارانش بدو پیوستند، آنگاه سوی مداین رفت و آنجا نیز بماند، سپس به دیر عاقول رفت.

محمد بن حماد به نقل از راویان مختلف که همگی در این سفر همراه ابوالعباس بوده‌اند، گوید: وقتی ابوالعباس به دیر عاقول فرود آمد از نصیر، معروف به ابو حمزه، فرمانده کشتی و زورقها که وی را بر مقدمه خویش فرستاده بود نامه آمد که بدو خبر می‌داد که سلیمان بن جامع با سواران و پیادگان و کشتیها و زورقها آمده و جبایی پیش از او، تا به جزیره بردودا فرود آمده‌اند. سلیمان بن موسی شعرانی نیز با پیادگان و سواران و زورقها به نهرابان آمده. پس ابوالعباس روان شد تا به جرجرایا رسید، پس از آن به فم الصالح، پس از آن بر اسب نشست و برفت تا به صلح رسید و پیشتازان فرستاد تا خبرها را بدانند. یکی از آنها بیامد و خبر داد که قوم و جمع و سپاهشان آمده‌اند که اولشان در صلح است و آخرشان در بستان موسی بن بغا، پایین واسط. وقتی این را بدانست از راه معمول بگشت و راه میانبر گرفت. یارانش پیشروان زنگی را دیدند و از مقابل آنها پس رفتند چندانکه طمع آوردند و فریب خوردند و در تعقیبشان مصر شدند، می‌گفتند: «برای پیکار سالاری بجوئید که سالار شما خویشتر را به شکار مشغول داشته است.» و چون نزدیک ابوالعباس رسیدند که در صلح بود با سواران و پیادگانی که همراه داشت سوی زنگیان

رفت و دستور داد که به نصیر بانگ زدند: « برای چه از این سگان عقب مانده‌ای؟ سوی آنها باز گرد. » که نصیر سوی آنها باز گشت، ابوالعباس بر زورقی نشست، محمد بن شعیب سرملوان نیز با وی بود، یاران ابوالعباس از هر سوی زنگیان را در میان گرفتند که هزیمت شدند و خدا بازوهایشان را از آن ابوالعباس و یاران وی کرد که می‌کشتند و تعقیبشان می‌کردند تا به دهکده عبدالله رسیدند که در شش فرسنگی محل تلاقی بود. پنج کشتی و چند زورق از زنگیان گرفتند، گروهی از آنها امان خواستند، کسانی نیز اسیر شدند. آنچه از کشتیهایشان به دست آمد غرق شد و این نخستین فتح ابوالعباس بن ابواحمد بود.

وقتی نبرد آنروز به سر رسید سرداران و یاران ابوالعباس بدو گفتند: محلی را که در صلح بدان رسیده بود اردوگاه کند مبادا زنگیان بدو نزدیک شوند، اما نپذیرفت جز آنکه سوی واسط رود.

وقتی سلیمان بن جامع و همراهان وی هزیمت شدند و خدا چهره‌هایشان را بزد سلیمان بن موسی شعرانی نیز از نهر ابان هزیمت شد و تاسوق الخمیس برفت، سلیمان ابن جامع نیز به نهر امیر پیوست.

و چنان بود که وقتی زنگیان با ابوالعباس مقابل شده بودند رای زده بودند و گفته بودند این جوانی است تازه کار که جنگ آزموده و مجرب نیست، رای درست این است که در نخستین برخورد همه نیروهای خویش را بروی افکنیم و بکوشیم تا وی را از جای ببریم شاید هر اسان شود و موجب آن شود که از مقابل ما برود، پس چنان کردند و فراهم شدند و بکوشیدند اما خدای نیرو و عقوبت خویش را بر آنها افکند. فردای روز نبرد ابوالعباس بر نشست و برفت تا به بهترین وضعی وارد واسط شد و این به روز جمعه بود، آنجا بود تا نماز جمعه را بکرد و جمعی بسیار از او امان خواستند، آنگاه سوی عمر (بامیم ساکن) سرازیر شد که در یک فرسنگی واسط بود و در اینجا سپاه خویش را شمار کرد. گفت: « اردوگاه خویش را پایین

واسط می‌نهم که از سمت بالا از زنگیان در امان باشد. «
وچنان بود که نصیر معروف به ابو حمزه و شاه پسر میکال بدو گفته بودند که
جایگاه خویش را بالای واسط نهد و او پذیرفت و به آنها گفت: «جز در عمر جای
نمیگیرم، شما نیز در دهانه بردودا جای گیرید.»

ابوالعباس از مشورت یاران خویش و گوش گرفتن چیزی از آرای آنها چشم
پوشید، در عمر جای گرفت و بساختن کشتی پرداخت صبح و شب با قوم نبرد می‌کرد،
خواص و غلامان خویش را در زورقها نهاده بود، در هر زورقی دو کس.

پس از آن سلیمان آماده شد و فراهمی گرفت و یاران خویش را گروه گروه
کرد و در سه سمت نهاد: یک گروه از نهر ابان آمد و گروهی از تمر تا و گروهی از
بردودا. ابوالعباس با آنها مقابل شد و چیزی نگذشت که هزیمت شدند، گروهی از
آنها در سوق الخمیس به جای ماندند و گروهی در مازروان، گروهی راه تمر تا
گرفتند و گروهی دیگر راه مادیان گرفتند. جمعی از آنها نیز به کمک گروهی شدند
که براه مادیان رفته بودند، ابوالعباس از تعاقب آنها باز نگشت تا به نهر برمساور
رسید. آنگاه باز گشت و به نزد دهکده‌ها و راهها می‌ماند، بلدها نیز همراه وی بودند،
تا به اردوگاه خویش رسید و آنجا بماند تا خویشتن را آسایش دهد.

پس از آن خبرگیری به نزد ابوالعباس آمد و خبر داد که زنگیان فراهم آمده‌اند
و آماده شده‌اند که اردوگاه وی را بکوبند و سر آن دارند که از سه سوی به طرف
اردوگاه وی آیند و گفته‌اند که وی نوجوانی است نا آزموده که بخویشتن مغرور است
و همسخن شده‌اند که کمینها نهند و از آن سه سمت که یاد کردیم سوی وی شوند.

ابوالعباس، محتاط شد و برای آمدنشان آماده شد. زنگیان بیامدند، نزدیک
ده هزار کس را در بر تمر تا کمین نهاده بودند، نزدیک به همین تعداد نیز در قس‌ه‌ها.
بیست زورق به اردوگاه فرستادند که مردم اردوگاه از آن فریب خورند و از
محل‌هایی که کمین‌هایشان در آن بود بگذرند، اما ابوالعباس از تعقیب زنگیان منعشان

کرد و چون بدانستند که نیرنگشان نگرفت، جبایی و سلیمان در کشتیها و زورقها بیامدند. ابوالعباس یاران خویش را نکو آراسته بود، به نصیر معروف به ابو حمزه گفت که در کشتیهای خویش به مقابله آنها رود. ابوالعباس از اسبی که بر آن نشسته بود پیاده شد و یکی از کشتیهای خویش را که غزال نامیده بود خواست و سرملوان خویش محمد بن شعیب را دستور داد که برای آن کشتی پارو زنان برگزیند. جمعی از یاران و غلامان خویش را نیز برگزید و نیزه به آنها داد و سوارانشان را بگفت تا همراه وی بر کنار نهر روان شوند و به آنها گفت تا توانید از رهسپردن نمانید تا وقتی که نهرها راهتان را ببرد. بگفت تا بعضی اسبانی را که در بردودا بود عبور دهند. نبرد میان دو گروه در گرفت. عرصه نبرد از حد دهکده رمل تا رصافه بود. عاقبت هزیمت برزنگیان افتاد و یاران ابوالعباس چهارده کشتی به تصرف آوردند. سلیمان و جبایی از آن پس که نزدیک هلاکت بودند پیاده گریختند و اسبانسان با زیور و لوازم گرفته شد، همه سپاهشان برفت و هیچکس از آنها واپس نیامد تا به طهیشا رسیدند و همه لوازم و اثاث را که همراه داشتند از دست دادند.

ابوالعباس باز گشت، در اردوگاه خویش در عمر بماند و بگفت تا کشتیها و زورقهای را که از زنگیان گرفته بودند اصلاح کنند و مردان در آن نهند. پس از آن زنگیان بیست روز بی بودند و هیچکس از آنها نمودار نمی شد. جبایی هر سه روز یکبار بایشتازان می آمد و باز می گشت. بالای نهر سندان چاهها بکند و سیخهای آهنین در آن نهاد و آنها را با حصیرها بپوشانید و محل آنها را پنهان کرد و همانند راه اسبان کرد که رهگذران در آن روند. از آن پس به کنار اردوگاه می آمد و متعرض مردم آن می شد و سواران به تعاقب وی برون می شدند. یکی از روزها بیامد که سواران، وی را تعقیب کردند چنانکه می کرده بودند، اسب یکی از فرغانیان در یکی از چاهها افتاد و یاران ابوالعباس از افتادن وی از تدبیری که جبایی کرده بود خبر یافتند و از آن حذر کردند و از پیمودن آن راه باز ماندند.

زنگیان هرروز برای نبرد سوی اردو گاه می آمدند و براین کار اصرار داشتند، با گروهی بسیار در نهر امیر اردوزده بودند و چون این کار سودشان نداد به اندازه یکماه از نبرد خودداری کردند. سلیمان به سالار زنگیان نوشت و از او خواست که زورقهای به كمك وی فرستد که هر کدام چهل پارو داشته باشد، در مدت بیست روز چهل زورق بدورسید که در هر زورق دو جنگاور بود و ملاحان آن، شمشیر و نیزه و سپر داشتند.

جبابی، جایگاه خویش را مقابل اردوگاه ابوالعباس کرو و مانند پیش، هرروز برای نبردمی آمدند و چون یاران ابوالعباس به مقابله آنها می رفتند فرار می کردند و ثبات نمی کردند و در خلال این احوال پیشتازانشان می آمدند و پلها را می بریدند و اسبانی را که به معرض دیدشان بود با تیر می زدند و زورقهای نوبتی نصیر را به آتش می سوختند.

دوماه بدین سان بودند، پس از آن ابوالعباس چنان دید که در دهکده رمل برای آنها کمینی نهاد و چنان کرد، چند زورق پیشاپیش سپاه سوی آنها فرستاد که در آن طمع آرند. ابوالعباس دستور داد که زورقی برای وی آماده کنند، زورقی نیز برای زیرك. گروهی از غلامان نخبه خویش را که به دلیری می شناخت در زورقها نشانید: بدر و مونس را در يك زورق نهاد، رشیق حجاجی را در يك زورق، یمن را در يك زورق، خفیف و یسر را در يك زورق، نذیر و وصیف را در يك زورق. پانزده زورق آماده کرد و در هر زورقی دو جنگاور نهاد و آنرا پیش روی سپاه نهاد.

محمد بن شعیب سر ملوان گوید: من از کسانی بودم که آنروز پیش رفتند. زنگیان تعدادی از زورقها را که پیش رفته بود بگرفتند اسیرانی نیز گرفتند من با شتاب برفتم و با صدای بلند بانگ زدم که این قوم زورقهای ما را گرفتند، ابوالعباس صدای مرا شنید، در آنوقت چاشت می خورد، بپا خاست و به طرف زورقی رفت که برای او مهیا کرده بودند، از سپاه پیش افتاد و منتظر پیوسته شدن یاران خویش نماند و

کسانی از آنها که سبکرو بودند از پی وی روان شدند.

گوید: به زنگیان رسیدیم، وقتی ما را بدیدند، خدای ترس درد لهاشان افکند که خویشان را در آب افکندند و هزیمت شدند و ما یاران خویش را نجات دادیم. آنروز سی و یک زورق از زورقهای زنگیان را گرفتیم، جبایی با سه زورق نجات یافت.

گوید: ابوالعباس با کمانی که به دست داشت چندان تیر انداخت که انگشتش خونین شد و باز گشت. اگر در تعقیب جبایی کوشیده بودیم گمان دارم بدومی رسیدیم اما شدت خستگی ما را از این کار بازداشت. ابوالعباس و بیشتر یارانش به جاهای خویش در دهانه بردودا باز گشتند، آهنگ تعاقب آنها نکرد. وقتی به اردوگاه خویش باز گشت بگفت تا همراهان وی را طوق و بازوبند دهند و دستور داد زورقهای را که از زنگیان گرفته بودند اصلاح کنند. به ابو حمزه دستور داد با کشتیهایی که همراه داشت در دجله مقابل خسر شاپور جای گیرد.

گوید: پس از آن ابوالعباس چنان دید که در مازروان برود تا به دهکده معروف به حجاجیه شود و به نهر امیر برسد و از آنجاها با خبر شود و راههایی را که زورقهای زنگیان از آن عبور می کنند بشناسد، به نصیر دستور داد که با کشتیه و زورقهای که همراه داشت پیش از او برفت. نصیر برای این مقصود روان شد، اما راه مازروان را رها کرد و آهنگ ناحیه نهر امیر کرد، آنگاه ابوالعباس زورقی خواست و بر آن نشست. محمد بن شعیب نیز با وی بود، وارد مازروان شد و پنداشت که نصیر پیش روی اوست و به محمد گفت: « مرا در این نهر پیش ببر تا خبر نصیر را بدانم. » و کشتیه و زورقها را بگفت تا از پشت سر وی بروند.

محمد بن شعیب گوید: برفتیم تا نزدیک حجاجیه رسیدیم، در راه کشتی ای به ما رسید که ده کس از زنگیان در آن بودند، شتابان سوی آن شدیم، زنگیان خویشان را در آب افکندند و کشتی به تصرف ما درآمد که پراز جو بود، در آن يك زنگی

یافتیم که او را گرفتیم و خبر نصیر و کشتیه‌های وی را از او پرسیدیم. گفت: «کشتی وزورقی وارد این نهر نشده.» و حیرت ما را بگرفت. زنگیانی که از دست ماجسته بودند برفتند و یاران خویش را از حضور ما خبر دادند، ملاحانی که با ما بودند به گوسفندانی رسیدند و برای غارت کردن آن برفتند.

محمد بن شعیب گوید: تنها من با ابوالعباس ماندم، چیزی نگذشت که یکی از سرداران زنگی به نام منتاب با گروهی از زنگیان از یکسوی نهر به ما رسیدند، از سوی دیگر نیز ده کس از زنگیان آمدند. وقتی این را بدیدیم ابوالعباس روان شد، کمان و تیرهایش را همراه داشت، من نیز با نیزه‌ای که به دست داشتم برفتم، با نیزه از او دفاع می‌کردم و او تیر سوی زنگیان می‌انداخت. دوزنگی زخم‌دار شدند اما زنگیان آمدن گرفتند و فزون شدند. زیرک در کشتی به ما رسید، غلامان نیز با وی بودند. نزدیک به دو هزار زنگی از دو سوی مازروان ما را در میان گرفته بودند، اما خدا کارشان را کفایت کرد و با ذلت و حقارت پششان راند و ابوالعباس به اردوگاه خویش بازگشت. یاران وی گوسفند و گاو و گاو میش بسیار به غنیمت گرفته بودند. ابوالعباس بگفت تا سه کس از ملاحانی را که با وی بوده بودند و او را برای غارت کردن گوسفند رها کرده بودند گردن زدند و آنها را که به جای مانده بودند یکماه مقرری داد و بگفت تا میان ملاحان ندا دادند که به وقت پیکار هیچکس از زورقها برون نشود و هر که چنین کند خونش روا باشد.

گوید: زنگیان همگی به هزیمت برفتند تا به طهیثا پیوستند. ابوالعباس در اردوگاه خویش در عمر بماند و مدتی بدین گونه بود. سلیمان بن جامع سپاهیان و یاران خویش را فراهم آورد و در طهیثا حصار می‌شد، شعرانی نیز در سوق‌الخمیس چنان کرد، در صینه نیز سپاهی انبوه داشتند که یکی از خودشان به نام نصر سندی سالار آن بود. سپاهیان صینه هرچه را ویران توانستند کرد، ویران کردند و از غلات هرچه را بردن می‌توانستند، ببرند و جاهایی را که در آن مقیم بودند معمور کردند.

گوید: ابوالعباس گروهی از سرداران خویش از جمله شاه و کمشجور و فضل بن - موسی بغایی و برادرش محمد را بر اسبان به ناحیه صینه فرستاد. خود ابوالعباس نیز با نصیر وزیرک در کشتیها و زورقها نشستند و بگفت تا يك دسته اسب را از بر مساور به راه خشکی عبور دادند، سپاهیان برفتند تا به هرث رسیدند. ابوالعباس بگفت تا اسبان را به طرف هرث عبور دهند که عبور دادند و به سمت غربی دجله بردند و بگفت تا آنها از راه دیرالعمال ببردند.

وقتی زنگیان سواران را بدیدند از آنها سخت هراسان شدند و به آب و کشتیها پناه بردند و چیزی نگذشت که کشتی و زورقها به آنها رسید و چون پناهگاهی نیافتند تسلیم شدند که گروهی از آنها کشته شدند و گروهی دیگر اسیر شدند و گروهیشان خویشتن را در آب افکندند. یاران ابوالعباس کشتیهایشان را گرفتند که پراز برنج بود و آنها را به تصرف آوردند، زورق سالارشان نصر سندی را نیز گرفتند و باقیمانده هزیمت شدند. گروهی از آنها به طهیشا رفتند و گروهی به سوق الخمیس رفتند. ابوالعباس با غنیمت به اردوگاه خویش باز گشت که صینه را گشوده بود و زنگیان را از آنجا برون کرده بود.

محمد بن شعیب گوید: در آن اثناء که در صینه باز زنگیان به نبرد بودیم يك کلنگ در حال پرواز از نزدیک ابوالعباس گذشت که تیری به او انداخت که دریده شد و پیش روی زنگیان افتاد که آنها برگرفتند و تیر را در آن بدیدند و بدانستند که تیر ابوالعباس است و این ترسشان را بیفزود و سبب هزیمتشان شد.

از روایتگری موثق آورده اند که قصه تیری که ابوالعباس به کلنگ انداخت به روزی دیگر بود.

به ابوالعباس خبر رسید که سپاهی انبوه به سالاری ثابت بن ابودلف و لؤلؤ، هردوان زنگی، در عبدسی هست، پس ابوالعباس به آهنگ نبرد آنها و همراهانشان سوی عبدسی رفت با گروهی سواران نخبه که از غلامان دلیر و یاران شجاع خویش

برگزیده بود، سحر گاهان به محل اجتماعشان رسید و نبردی سخت کرد که در آن بسیار کس از قهرمانان و مردان دلیرشان کشته شدند و هزیمت شدند. ابوالعباس به سالارشان ثابت بن ابودلف دست یافت و بر او منت نهاد و زننده اش داشت و او را به یکی از سرداران خویش پیوست، تیری به لؤلؤ رسید که از آن جان داد. در آن روز گروهی بسیار از زنانی که به دست زنگیان بودند نجات یافتند. ابوالعباس بگفت تا آنها را رها کنند و به کسانشان پس دهند و همه چیزهایی را که زنگیان فراهم آورده بودند بگرفت.

پس از آن ابوالعباس به اردو گاه خویش باز گشت و بگفت تا یاران وی خویشتن را آسایش دهند تا با آنها سوی سوق الخمیس رود. نصیر را پیش خواند و دستور داد یاران خویش را برای رفتن آنجا آرایش دهد. نصیر گفت: «نهر الخمیس تنگ است، توبه جای بمان و اجازه بده من بروم و آنها ببینم.» اما نخواست نصیر را رها کند تا به خویشتن آنجا را ببیند و پیش از آمدن پدرش ابواحمد آنچه را بایسته بود در باره آن بداند که همان وقت نامه ابواحمد بدو رسیده بود که آهنگ آمدن دارد.

محمد بن شعیب گوید: ابوالعباس مصر شد، به من گفت: «ناچار باید وارد سوق الخمیس شوم.»

گفتمش: «اگر ناچار چنین خواهی کرد شمار کسانی که در کشتی همراه می‌بری بسیار نباشد، بیشتر از سیزده غلام نباشد، ده تیرانداز و سه کس نیزه به دست که با وجود تنگی نهر ازدحام در کشتی را خوش ندارم.»

گوید: ابوالعباس برای رفتن آماده شد و سوی مقصد روان شد نصیر پیشاپیش وی بود تا به دهانه برمساور رسید. نصیر بدو گفت: «مرا پیش فرست.» که چنان کرد. نصیر با پانزده کشتی برفت، سرداری از جمله وابستگان به نام دالجویه از ابوالعباس اجازه خواست که پیشاپیش وی روان شود که اجازه داد و او روان شد، ابوالعباس نیز

برفت تا به بسامی رسید، سپس به دهانهٔ براطق و نهر ابرق رسید و نهری که به رواط و عبدسی می‌رسد - این سه نهر به سه راه جدا می‌رسد - نصیر راه نهر براطق گرفت، این نهر به نهر سلیمان بن موسی شعرانی می‌رسید که در سوق الخمیس بود و آنرا منیعه نامیده بود. ابوالعباس بر دهانهٔ این نهر بماند. نصیر مدتی غایب بود و خبری از او نرسید. در آنجا گروهی انبوه از زنگیان سوی ما آمدند و نگذاشتند وارد نهر شویم و میان ما و وصول به دیوار حایل شدند - از آنجا که ما بودیم تا دیوار اطراف شهر شعرانی، مقدار دو فرسنگ بود - در آنجا با ما به نبرد ایستادند، آنها بر زمین بودند و ما در کشتیها، نبرد ما و آنها از آغاز روز تا به وقت نیمروز به سختی پیوسته بود. از نصیر خبر نداشتیم، زنگیان به ما بانگ همی زدند: که نصیر را گرفتیم، چه می‌کنید؟ هر کجا بروید ما به دنبالتان هستیم.

راوی گوید: وقتی ابوالعباس این سخن را از آنها شنید غمین شد، محمد بن شعیب از او اجازه خواست، روان شود تا خبر نصیر را معلوم دارد که اجازه داد و او در زورقی با بیست پاروزن برفت تا به ابو حمزه نصر رسید که به بندی که بدکاران زده بودند نزدیک شده بود. و آتش در آن زده بود و در شهرشان نیز، و نبردی سخت کرده بود و بر آنها ظفر یافته بود. زنگیان یکی از کشتیهای ابو حمزه را گرفته بودند و او نبرد کرد تا آنچه را گرفته بودند از آنها پس گرفت.

محمد بن شعیب به نزد ابوالعباس باز گشت و مرثدهٔ سلامت نصیر و همراهانش از را بدورسانید و خبر وی را بگفت که از این، خرسند شد. نصیر آنروز گروهی بسیار زنگیان را به اسیری گرفت و باز گشت تا در آنجا که ابوالعباس توقف کرده بود به نزد وی رسید. وقتی نصیر باز گشت ابوالعباس گفت: «از جای خویش نمی‌روم تا شبانگاه امروز با آنها نبرد کنم.» و چنین کرد، دستور داد تا یکی از کشتیهای را که با وی بود به آنها نمودار کنند و باقی را از آنها نهان داشت. زنگیان در کشتی ای که دیدند طمع آوردند و آنرا تعقیب کردند، کسانی که در کشتی بودند آهسته همی رفتند تا زنگیان

بدان رسیدند و در سکان آن آویختند، ملاحان همی رفتند تا به جایی رسیدند که کشتیهای نهان شده آنجا بود. ابوالعباس برزورقی نشسته بود و کشتیها را پشت سر خویش نهاده بود. وقتی کشتی ای را که زنگیان در آن آویخته بودند بدید سوی آن رفت و وقتی رسید که زنگیان همچنان سکان کشتی را گرفته بودند و آنرا از هر سوی در میان گرفته بودند و تیر و آجر می انداختند، ابوالعباس نمدی به تن داشت که زیر آن زره بود.

محمد گوید: آنروز از نمد ابوالعباس بیست و پنج تیر در آوردیم از لباده ای که به تن من بود چهل تیر در آوردم، و از لباده دیگر ملاحان پنج و بیست و سی. خدا ابوالعباس را برشش زورق از زورقهای زنگیان ظفر داد، کشتی نیز از دستشان نجات یافت و هزیمت شدند. ابوالعباس و یارانش به طرف کناره رفتند، جنگاوران با شمشیر و سپر سوی زنگیان رفتند که هزیمت شدند و به چیزی نمی پرداختند به سبب ترسی که در دلهاشان افتاده بود.

گوید: ابوالعباس به سلامت و باغنیمت باز گشت و ملاحان را خلعت داد و چیز داد، آنگاه به اردوگاه خویش در عمر باز گشت و آنجا بماند تا موفق بیامد، یازده روز رفته از صفر این سال، ابواحمد بن متوکل در فرك اردوزد و از مدینه السلام به آهنگ نبرد سالار زنگیان برون شد. چنانکه گفته اند سبب آن بود که خبر یافته بود که سالار زنگیان به یار خویش علی بن ابان مهلبی نوشته بود و بدو دستور داده بود که با همه همراهان خویش سوی سلیمان بن جامع رود و برای نبرد ابوالعباس بن ابواحمد فراهم آیند. ابواحمد چند روزی در فرك بماند تا یارانش و کسانی که می خواست آنها را همراه ببرد بدو پیوستند. پیش از آن زورقها و گذرها و کشتیها مهیا کرده بود.

آنگاه، چنانکه گویند، به روز سه شنبه، دو روز رفته از ربیع الاول، باوابستگان

و غلامان و سواران و پیادگان خویش از فرک روان شد و سوی رومیة مداین شد، سپس از آنجا برفت تا به سیب رسید، سپس به دیر عاقول، سپس جرجرایا، سپس قنی، آنگاه در جبل فرود آمد، سپس در صلح، سپس در يك فرسخی واسط فرود آمد يك روز و شب آنجا بسربرد. پسرش ابوالعباس با گروهی سواران نخبه از سرداران و سپاهیان معتبر خویش در آنجا به پیشواز وی آمد، ابواحمد از وضع یاران او پرسید که سخت کوشی و نیکخواهییشان را با وی بگفت، ابواحمد بگفت تا وی و آنها را خلعت دهند که به آنها پوشانیدند. پس ابوالعباس به اردوگاه خویش در عمر بازگشت و آنروز را بماند. صبحگاه فردا ابواحمد از راه آب حرکت کرد، پسرش ابوالعباس با همه سپاهیان خویش با وضع جنگ و به ترتیبی که بایاران خائن مقابل می‌شده بودند از او پیشواز کرد و پیشاپیش او همی رفت تا به اردوگاه وی در نهر شیرزاد رسید که ابواحمد آنجا فرود آمد، سپس به روز پنجشنبه، دو روز مانده از ماه ربیع الاول، حرکت کرد و بر کنار نهر سنداد، مقابل دهکده عبدالله فرود آمد، به پسر خویش ابوالعباس دستور داد که در شرق دجله مقابل دهانه بردودا فرود آید و او را بر مقدمه خویش گماشت، آنگاه مقرری سپاه را بداد. سپس پسر خویش را بگفت تا با لوازم نبرد که همراه داشت پیشاپیش وی سوی دهانه برمساور رود. ابوالعباس با نخبه سرداران و مردان خویش و از جمله زیرک ترك، سالار مقدمه، و ابو حمزه نصیر، سالار کشتیها و زورقها حرکت کرد، پس از آن ابواحمد با سواران و پیادگان برگزیده خویش روان شد. بیشتر سپاهیان و بسیاری از سواران و پیادگان خویش را در اردوگاه بجانهاد، پسرش ابوالعباس با اسیران و پیادگان خویش و سربازانی از یاران شعرانی که کشته بودندشان به پیشواز وی آمد. همانروز پیش از آنکه پدرش ابواحمد بیاید سپاه وی به نزد شعرانی رسیده بود و با وی و یارانش نبرد کرده بود و بسیار کس از آنها کشته بود و گروهی اسیر گرفته بود، ابواحمد دستور داد گردن اسیران را بزنند که زدند.

ابو احمد بردهانه برمساور فرود آمد و دو روز آنجا بماند. آنگاه، به روز سه‌شنبه هشت روز رفته از ماه ربیع الاخر همین سال، با همه سپاه و لوازم جنگ که همراه داشت به آهنگ شهری که سالار زنگیان آنرا منیعه نامیده بود و در سوق الخمیس بود حرکت کرد و بر کشتیها در برمساور برفت - سواران مقابل وی بر سمت شرقی برمساور می‌رفتند - تا مقابل نهر بر اطاق رسید که به شهر شعرانی می‌رسید.

ابو احمد نبرد با سلیمان بن موسی را پیش از نبرد سلیمان بن جامع آغاز کرد، از آنرو که شعرانی پشت سروی بود و بیم کرد اگر از ابن جامع آغاز کند شعرانی از پشت سروی بیاید و او را از پیش رویش مشغول بدارد، به این سبب آهنگ وی کرد و بگفت تا اسبان را عبور دهند و بر دو سمت نهر بر اطاق نهند. به پسر خویش ابوالعباس دستور داد در کشتیها و زورقها برود، ابو احمد نیز با بیشتر سپاهیان در کشتیها به دنبال وی برفت.

وقتی سلیمان و همراهان وی از زنگی و غیر زنگی که در مقابله‌های پیشین ابوالعباس به سستی با وی نبرد کرده بودند دیدند که سوار و پیاده از دوسوی نهر روانند و کشتیها و زورقها در نهر پیش می‌آید. هزیمت شدند و پراکنده شدند. یاران ابوالعباس بر دیوار رفتند و هر که را به مقابله‌شان آمد. دستخوش شمشیر کردند، زنگیان و پیروانشان پراکنده شدند. یاران ابوالعباس وارد شهر شدند و در آنجا مردم بسیار بکشتند و مردم بسیار اسیر کردند و هر چه را در شهر بود تصرف کردند. شعرانی با کسانی که نجات یافته بودند، گریخت. یاران ابو احمد به تعقیب آنها تا هورها برفتند که بسیار کس از آنها غرقه شدند و باقیمانده به بیشه زارها گریختند. روز سه‌شنبه پیش از غروب آفتاب ابو احمد به یاران خویش دستور داد که سوی اردوگاه خویش باز گردند. وقتی باز می‌گشت نزدیک پنجهزار زن مسلمان را نجات داده بود بجز زنان رنگی ای که در سواق الخمیس بدست آورده بود. ابو احمد بگفت تا همه زنان را فراهم آرند و به واسط ببرند تا به کسانشان تسلیم شوند.

ابو احمد شب را کنار نهر بر اطاق بسر کرد و روز بعد صبحگاهان سوی شهر رفت و به مردم اجازه داد هر چه را از اثاثیه زنگیان آنجا بود به تصرف آرند و هر چه بود بر گیرند. دستور داد دیوار شهر را ویران کنند و خندق آنرا پر کنند و کشتیها را که آنجا مانده بود بسوزانند. آنگاه به اردو گاه خویش باز گشت. هر چه غله از گندم و جو و برنج، در دهکدهها و روستاهایی که به تصرف شعرانی بوده بود بدست وی افتاده بود که دستور داد آنرا بفروشد و بهای آنرا بر مقرریهای وابستگان و غلامان و سپاهیان و مردم اردو گاه وی خرج کنند.

سلیمان شعرانی و دو برادرش با کسانی که جان برده بودند گریزان شدند. فرزندان شعرانی با هر چه مال داشت از دستش برفت. خود وی به مذار پیوست و خبر خویش را با آنچه به سرش آمده بود و اینکه به مذار پناه برد به خاین نوشت. محمد بن هشام، ابو واثله کرمانی، گوید: وقتی نامه سلیمان شعرانی درباره نبرد و آنچه بدو رسیده بود و هزیمت شدنش به مذار به خاین رسید، من به نزد وی بودم و او سخن می کرد، همینکه نامه را گشود و چشمش به موضوع هزیمت افتاد، بندش کمش گشوده شد، آنگاه به حاجت برخاست، آنگاه برگشت. همینکه نشست نامه را گرفت و به خواندن آن پرداخت و چون به جایی رسید که وی را برخیزانیده بود باز برخاست و چند بار چنین کرد.

گوید: شك نیاوردم که بلیه بزرگ است اما نخواستم از وی پرسم و چون کار به درازا کشید، جرئت آوردم و گفتم: «این نامه سلیمان بن موسی نیست؟» گفت: «خبری خرد کننده دارد، کسانی که مقابل وی آمده اند با وی نبردی کرده اند که چیزی از وی به جای نمانده، این نامه را از مذار نوشته و چیزی جز خویشتن را به سلامت نبرده.»

گوید: این را بزرگ شمردم، خدا می داند چه مسرتی در دلم افتاده بود که نهان می داشتم و خودداری می کردم و از نزدیکی گشایش خوشدل بودم. خاین

بر بلیه رسیده صبوری می کرد و دلیری می نمود به سلیمان بن جامع نوشت و او را از حادثه ای مانند آنچه به شعرانی رسیده بود بر حذر داشت و دستور داد که بیدار کار خویش باشد و ناحیه خویش را محفوظ دارد.

محمد بن حماد گوید: موفق دوروز در اردو گاه خویش در برمساور ماند که اخبار شعرانی و سلیمان بن جامع را بداند و از محل وی اطلاع یابد. یکی از کسانی که برای این کار فرستاده بود و بدو خبر داد که وی در دهکده حوانیت اردوزده. پس بگفت تا اسبان را به سرزمین کسکر در غرب دجله عبور دادند و سواره روان شد و بگفت تا کشتی شذا و کشتیهای پیاده بر سوی کثیثه روان شد. بیشتر سپاهیان و گروهی بسیار پیاده و مرکوب را در دهانه برمساور به جای نهاد و به بغراج دستور داد که آنجا بماند.

پس ابواحمد به صینه رسید و به ابوالعباس دستور داد با کشتیها و زورقها شتابان به حوانیت رود که خبر درست سلیمان بن جامع را که مقیم آنجا بود بداند و اگر غفلتی از او یافت بدو تازد. ابوالعباس شبانگاه همانروز سوی حوانیت رفت و سلیمان را آنجا نیافت. از جمله سرداران سیاهان که به دلیری و نیرو شهره بودند، شبل و ابوالولید را یافت که از یاران قدیم فاسق بودند که در آغاز قیامش آنها را پیرو خویش کرده بود. سلیمان بن جامع این دوسردار را در آن محل به جای نهاده بود تا غلات بسیاری را که آنجا بود حفظ کنند. ابوالعباس با آنها نبرد کرد و کشتیها را به محل تنگی در نهر برد و کسانی از مردانشان را بکشت و مردم بسیاری را باتیر زخمی کرد. اینان نخبه و دلیران مردان سلیمان بن جامع بودند که بر آنها تکیه داشت، نبرد میانشان دوام داشت تا شب میان دو گروه حایل شد.

محمد بن حماد گوید: کار ابوالعباس در مورد کلنگی که محمد بن شعیب در باره روز نبرد صینه آورده بود در این روز بود و کلنگ از طرف چپ وی آمده بود. گوید: آنروز یکی از ابوالعباس امان خواست. از محل سلیمان بن جامع از

او پرسش کرد، خبر داد که وی در طه‌یثا جای دارد، در این وقت ابوالعباس باخبر درست دربارهٔ محل اقامت سلیمان به نزد پدر خویش باز گشت که سلیمان در شهر خویش بود که آنرا منصوره نامیده بود، در همانجا که به نام طه‌یثا شهره بود و همه یارانش آنجا بودند، بجز شبل و ابوالفداء که در حوانیت بودند بسبب چیزهایی که دستور داشتند آن را حفظ کنند.

وقتی ابواحمد این را بدانست دستور داد به طرف بردودا حرکت کند که راه طه‌یثا از آنجا می‌گذشت. ابوالعباس با کشتی و زورقها پیش رفت و به کسانی که در برمساور به جایشان نهاده بود دستور داد که همگی سوی بردودا شوند. ابواحمد فردای روزی که به ابوالعباس چنان دستور داده بود، سوی بردودا روان شد، دو روز راه پیمود و به روز جمعه دوازده روز مانده از ماه ربیع‌الآخر سال دویست و شصت و هفتم آنجا رسید که بماند و به اصلاح امور سپاه خویش پرداخت و بگفت تامقرری را بدهند و کشتیهای پل‌ها را اصلاح کنند که همراه خویش ببرد. عمله و لوازم بسیار برای بستن نهر و اصلاح راه برای اسبان برداشت و بغراج ترك را در بردودا به جای نهاد.

و چنان بود که وقتی می‌خواست به بردودا باز گردد به غلام خویش جعلان که با بغراج در اردوگاه مانده بود دستور داده بود که خیمه‌ها را بکند و آنرا با اسبان و سلاحی که به نزد وی مانده بود به بردودا ببرد. جعلان این دستور را به وقت عشاء علنی کرد و در اردوگاه ندا داد که مردم غافل بودند و در دلهایشان افتاد که این به سبب هزیمتی است که رخ داده و سرخویش گرفتند و کسان، بازارها و کالا-های خویش را رها کردند به این گمان که دشمن نزدیک آنها رسیده و هیچکس به کس پرداخت. آهنگ آن داشتند که سوی اردوگاه بردودا باز گردند و در تاریکی شب به راه افتادند، آنگاه حقیقت خبر بر آنها عیان شد که آرام گرفتند و اطمینان یافتند.

در صفر این سال در ناحیه قرماسین میان یاران کیغلیغ ترک و یاران احمد بن- عبدالعزیز ابودلفی نبردی بود که کیغلیغ هزیمتشان کرد و سوی همدان رفت. پس از آن احمد بن عبدالعزیز با کسانی از یاران خویش که فراهم آمده بودند در ماه صفر به نزد وی رسید و با او نبرد کرد که کیغلیغ هزیمت شد و سوی صیمره رفت. در این سال، سه روز مانده از ماه ربیع الاخر، ابواحمد و یارانش وارد طهیشا شدند و سلیمان بن جامع را از آنجا برون کردند و احمد بن مهدی جبایی در آنجا کشته شد.

سخن از چگونگی ورود ابواحمد و یاران
وی به طهیشا و کشته شدن جبایی

محمد بن حماد گوید: وقتی ابواحمد در بردودا به یاران خویش مقرری داد و آنچه را که از لوازم نبرد بازنگیان اصلاح می خواست کرد، اصلاح کرد، سوی طهیشا روان شد و این به روز یکشنبه بود، ده روز مانده از ماه ربیع الاخر سال دویست و شصت و هفتم. ابواحمد همراه سواران خویش براسب می رفت، کشتیها نیز با پیادگان و سلاح و لوازم به راه افتاد، کذرها و کشتیها و زورقها نیز به راه افتاد تا به نهر معروف به مهرود رسید که مقابل دهکده جوزیه بود. ابواحمد آنجا فرود آمد و بگفت تا بر نهر مهرود پل بزنند آن روز و آن شب را بیود و صبحگاهان سواران و بنهها با حضور وی از پل گذشتند. سپس او گذشت و سرداران و کسان را دستور داد سوی طهیشا شوند و آنها تا محلی که ابواحمد برای توقف خویش پسندیده بود و در دو میلی شهر سلیمان بن جامع بود برفتند. ابواحمد روز دوشنبه و سه شنبه هشت روز مانده از ماه ربیع الاخر را در آنجا مقابل یاران خاین بماند. در ایام توقف وی آسمان بارشی نکو کرد و سرما سخت شد که به باران و سرما از نبرد مشغول ماند و این روزها و بقیه جمعه را نبرد نکرد. شامگاه روز جمعه ابواحمد با گروهی از

سرداران و وابستگان خویش بر نشست که محلی را برای جولانگاه اسبان بجوید و به نزدیک دیوار سلیمان بن جامع رسید که جمع بسیاری از آنها با وی روبرو شدند و از چند جا کسین ها سوی وی برون شد و جنگ در گرفت و سخت شد. جمعی از سواران پیاده شدند و دفاع کردند تا از تنگناهایی که وارد آن شده بودند برون شدند، غلامی به نام و صیف علمدار^۱ از جمله غلامان و سرداران ابو احمد با تنی چند از سرداران زیرک اسیر شدند.

ابوالعباس تیری به سوراخ بینی احمد بن مهدی جبایی زد که به هر جا رسید درید و به مغز وی رسید که از پابیفتاد و او را که در حال مرگ بود به اردوگاه خاین بردند. بلیه جبایی بر او سخت گران آمد که از همه یارانش کار سازتر و به کار اطاعت وی ثابت قدم تر بود. جبایی روزی چند بیود و معالجه می کرد سپس هلاک شد و خاین بر او سخت بنالید و به نزد وی شد و او را بخویشتن غسل داد و کفن کرد و بر او نماز کرد و بر قبرش یایستاد تا به گور شد، آنگاه به یاران خویش پرداخت و وعظشان گفت و از مرگ جبایی سخن آورد. وفات وی در شبی پر رعد و برق بود. چنانکه آورده اند گفت که پیش از آنکه خبر بدو رسد، وقت قبض روح جبایی بدانسته بود، که ترنم فرشتگان را شنیده بود که دعای وی می گفتند و برای او رحمت می خواستند.

محمد بن حسن گوید: ابو واثله محمد بن هشام به نزد من آمد، وی از جمله حاضران بوده بود و مرا از آنچه شنیده بود به شکفتی برد، محمد بن سمعان نیز به نزد من آمد و چنان گفت که وی گفته بود.

خاین از گور جبایی شکسته و غمزده برفت.

محمد بن حماد گوید: وقتی ابو احمد از نبردی که شامگاه جمعه چهار روز مانده از ماه ربیع الآخر رخ داده بود باز می گشت، خبر به اردوگاه وی رسیده بود، همه سپاهیان بپا خاستند و به وقت بازگشت به پیشواز وی رفتند که آنها را به اردوگاه

پس فرستاد، و این به وقت مغرب بود. وقتی مردم اردو گاه فراهم شدند دستور یافتند که آنشب را به کشیک باشند و نبرد را آماده باشند.

صبحگاه روز شنبه، سه روز مانده از ماه ربیع الآخر، ابواحمد یاران خویش را بیاراست و آنها را دسته‌ها کرد که سوار و پیاده از پی یکدیگر بود و بگفت تا کشتی و زورقها را از نهري که شهر طهیتا را می شکافت و به نام نهر مندر شهره بود همراه وی ببرند و سوی زنگیان رفت تا به دیوار شهر رسید و سرداران غلامان خویش را در جاهایی که بیم می رفت زنگیان از آن به مقابله وی بیرون شوند، جای داد. پیادگان با این پیش روی سواران نهاد و به جاهایی که بیم می رفت کمین کردگان از آن در آیند کسان گماشت، آنگاه پیاده شد و چهار رکعت نماز کرد و به تضرع از خدا عز و جل برای خویشتن و مسلمانان نصرت خواست، آنگاه سلاح خویش را خواست و به تن کرد و پسر خویش ابوالعباس را دستور داد که سوی دیوار رود و غلامان را به نبرد ترغیب کند و او چنان کرد.

و چنان بود که سلیمان بن جامع، مقابل دیوار شهر خویش که آنرا منصوره نامیده بود، خندق کرده بود، وقتی غلامان بدان رسیدند از عبور هراسان شدند و از آن بماندند، اما سرداران شان آنها را برانگیختند و با آنها پیاده شدند و جسورانه به خندق تاختند و از آن عبور کردند و به زنگیان رسیدند که از دیوار شهر شان می نگرستند و سلاح در آنها نهادند. گروهی از سواران نیز از خندق گذشتند و چون زنگیان وضع آن قوم را که به مقابله شان آمده بودند و هجومشان را بدیدند به هزیمت روی بگردانیدند. یاران ابواحمد دنبالشان کردند و از اطراف شهر وارد آن شدند. و چنان بود که زنگیان شهر را با پنج خندق استوار کرده بودند و جلوه خندق دیواری نهاده بودند که بنزد آن مقاومت کنند و به هر دیوار و خندق که می رسیدند، به مقاومت می ایستادند و یاران ابواحمد از هر جا که می ایستادند، پششان می راندند. از پس هزیمت زنگیان کشتی و زورقها از نهري که شهر شان را می شکافت

وارد شهر شد و کشتیها و زورقهای زنگیان را که آنجا بود و بدان می رسید غرق می کرد. کسانی را که بردوسوی نهر بودند دنبال کردند و کشتند و اسیر کردند، چندان که زنگیان از شهر و جاهای پیوسته به آن برفتند که نزدیک يك فرسنگ بود، و ابواحمد همه را به تصرف آورد. سلیمان بن جامع با گروهی از یاران خویش گریخت، کشتار و اسارت بر یاران وی افتاد. ابواحمد نزدیک ده هزار از زنان و کودکان مردم واسط و دهکده های پیوسه به آن و اطراف کوفه رانجات داد و دستور داد محفوظشان دارند و بر آنها خرج کنند، آنها را به واسط بردند و به کسانی تسلیم کردند. ابواحمد و یارانش هرچه ذخیره و مال و خوردنی و چهارپا که در آن شهر بود و سخت گران مقدار بود به تصرف آوردند. دستور داد غلات و چیزهای دیگر را که گرفته بود بفروشند و به بیت المال وی برند و در کار مقرری و ابستگان و سپاهیان که در اردوگاه وی بودند مصرف کنند که از آن جمله هرچه را می توانستند برد، بردند. از زنان و فرزندان سلیمان تعدادی اسیر گرفته شد. آنروز وصیف علمدار و کسانی که شامگاه جمعه با وی اسیر شده بودند نجات یافتند و از زندان درآمدند که زنگیان فرصت کشتن آنها را نیافته بودند. گروه بسیاری از فراریان به بیشه - زارهای اطراف شهر پناه بردند. ابواحمد بگفت تا بر این نهر مندرنام، پلی زدند و مردم به سمت غرب آن رفتند. ابواحمد هفده روز در طهیشا بماند و دستور داد تا دیوار شهر را ویران کنند و خندقهای آنرا برکنند، که چنان کردند. دستور داد کسانی را که به بیشه زارها پناه برده بودند تعقیب کنند و برای هر که یکیشان را بیارد مزدی معین کرد، کسان به طلب آنها شتافتند و چون یکی از آنها را به نزد وی می آورد از او درمی گذشت و خلعتش می داد و وی را به سرداران غلامان خویش می پیوست که می خواست استمالشان کند و از اطاعت یارشان منصرفشان کند.

آنگاه ابواحمد، نصیر را با کشتی و زورقها به جستجوی سلیمان بن جامع فرستاد و کسانی از زنگیان و دیگران که با وی گریخته بودند، و دستور داد در تعقیب

آنها سخت بکوشد تا از هورها بگذرد و وارد دجله کور شود. دستور داد بندهایی را که فاسق پدید آورده بود تا کشتی از دجله به نهر ابوالخصیب نرسد و به طرف او نرود باز کند. به زیرك دستور داد در طهیثا بماند تا کسانی از مردم آنجا که فاسق بیرونشان کرده بود، پس آیند. بدو دستور داد زنگیانی را که در بیشه زارها بودند دنبال کند تا به آنها دست یابد.

در ماه ربیع الآخر همین سال ام حبیبه دختر رشید درگذشت.

ابو احمد از آن پس که هر چه را سامان می خواست داد، سامان داد به اردو گاه بردودا باز گشت. می خواست سوی اهواز رود و کار آنجا را به صلاح آرد که مهلبی آنجا را آشفته بود و به سپاهیانی که در آنجا بودند تاخته بود و بر بیشتر ولایتهای آن تسلط یافته بود. و ابوالعباس پیش از او بدان سوی رفته بود.

وقتی به بردودا رسید، روزی چند بماند و دستور داد آنچه را بایسته است آماده کنند که بر اسب سوی ولایت اهواز رود. کسانی را فرستاد که راهها و منزلگاهها را اصلاح کنند و در آنجا برای سپاهیان همراه وی آذوقه مهیا کنند. پیش از آنکه از واسط حرکت کند زیرك که از طهیثا باز آمده بود به نزد وی رسید، در مدت بودن وی مردم آن نواحی که زنگیان در آن بوده بودند، باز آمده بودند و آنها را به حال آرامش به جای نهاده بود.

ابو احمد به او دستور داد آماده شود و با دلیران و برگزیدگان اصحاب خویش در کشتی و زورقها برود تا به دجله کور رسد و با ابو حمزه در کار پاك کردن دجله و تعقیب منهزمان زنگی و نبرد با هر کس از یاران فاسق که بدو می رسند همدستی کنند تا در نهر ابوالخصیب به شهر وی رسند و اگر فرصت نبردی بود، در شهرش با وی نبرد کنند و عمل خویش را به ابو احمد بنویسند، تا دستور خویش را به پاسخ بگویند و به اقتضای آن کار کنند. ابو احمد پسر خویش هارون را بر کسانی که در اردو گاه واسط به جایشان نهاده بود، جانشین کرد و مصمم شد که با مردان و یاران سبک سیر خویش

حرکت کند و چنان کرد. به پسر خویش هارون دستور داد، وقتی نامه وی رسید سپاهیان به جای مانده را در کشتیها به قرارگاه وی در دجله ببرد.

به روز جمعه، يك روز رفته از جمادی الآخر این سال، یعنی سال دویست و شصت و هفتم، ابواحمد از واسط به آهننگ احواز و ولایتهای آن حرکت کرد، در بازین فرود آمد، پس از آن در جوخی، سپس طیب، سپس قرقوب، سپس درستان، سپس برکنار رود شوش که بر آن پلی زده بودند، و از آغاز روز تا آخر وقت ظهر آنجا بماند تا همه سپاهیان خویش را عبور داد، سپس برفت تا به شوش رسید و آنجا فرود آمد. و چنان بود که ابواحمد به مسرور که عامل وی بر احواز بود دستور داده بود که به نزد وی آید و او فردای روزی که ابواحمد در شوش فرود آمده بود با سپاهیان و سرداران خویش به نزد وی رسید که مسرور و همراهان وی را خلعت داد و سه روز در شوش بماند.

از جمله کسانی از یاران فاسق که در طهیثا اسیر شده بودند احمد بن موسی بصری بود، معروف به قلو ص، که از خواص وی و یاران قدیم او بوده بود. قلو ص، از آن پس که چند زخم خورده بود و مرگش از آن بود، اسیر شده بود. وقتی هلاک شد ابواحمد بگفت تا سرش را ببرند و بر پل واسط نصب کنند. و هم از جمله کسانی که آنروز اسیر شده بودند عبدالله بن محمد کرمانی بود که خبیث او را به زور از پدرش گرفته بود و به طهیثا فرستاده بود و بر قضا و نماز آنجا گماشته بود. از جمله سپاهان نیز گروهی معتمدان وی که مردمی دلیر و نیرومند و جنگاور بودند اسیر شده بودند که چون خبر اسارتشان بدو رسید در کار خویش فروماند و نیز نگهبانش یاوه شد و از فرط هراس، به مهلبی که آنوقت با نزدیک سی هزار کس و یکی از یاران دیرین وی در احواز بود نوشت و دستور داد همه آذوقه و اثاث را که بنزد او هست رها کند و سوی وی رود. نامه وقتی به مهلبی رسید که خبر به او رسیده بود که ابواحمد سوی احواز و ولایتهای آن روانست و به همین سبب عقلش پریده^۱ بود و هرچه را بنزد وی بود رها کرد و محمد ابن یحیی کرنیائی را بر آن جانشین کرد اما دل کرنیائی از ترس آکنده شد و آنچه را که

بدو سپرده شده بودرها کرد و از پی مهلبی برفت. در آنوقت مقداری بسیار فراوان حبوبات گونه گون و خرما و چهارپا در جیبی و اهواز و اطراف آن بود که همه را رها کردند فاسق به بهبود بن عبدالوهاب نیز که در آنوقت کار فندم و باسیان و نواحی پیوسته بدان از دهکده های مابین اهواز و فارس، باوی بود و نوشت که به نزد وی رود. بهبود نیز هرچه آذوقه و خرما به نزد وی بود و بسیار فراوان بود رها کرد که ابواحمد همه آنها را به تصرف آورد و این مایه نیروی وی بر ضد فاسق و ضعف فاسق شد. وقتی مهلبی از اهواز برون شد یاران وی در دهکده هایی که مابین اهواز و اردوگاه خبیث بود پراکنده شدند و آنها را به غارت دادند و مردمش را که با زنگیان به صلح بودند برون کردند. از مردمی که با مهلبی بودند بسیار کس از سوار و پیاده از پیوستن بدو بازماندند و در نواحی اهواز بماندند و نامه نوشتند و از ابواحمد امان خواستند از آنرو که خبر یافته بودند که وی یاران خبیث را که در طهیشا به دست آورده بود بخشیده بود.

مهلبی و کسانی از یارانش که همراه وی رفته بودند به نهر ابوالخصیب پیوستند. سبب دستور فاسق به مهلبی و بهبود که سوی وی روند آن بود که بیم داشت ابواحمد و یارانش، در آن حال ترس و وحشت که در آن بودند، سوی وی روند و مهلبی و بهبود و همراهانشان به نزد وی نباشند، اما کار چنان نشد که او انتظار داشت. ابواحمد بماند تا آنچه را مهلبی و بهبود به جای نهاده بودند به تصرف آورد و بندهایی که خبیث در دجله پدید آورده بود گشوده شد و راهها و گذرگاههای وی اصلاح شد. آنگاه ابواحمد از شوش سوی جندی شاپور رفت و سه روز آنجا بماند و چنان بود که علوفه در اردوگاه کمیاب بود که کس فرستاد که بجویند و بیارند، آنگاه از جندی شاپور سوی شوش رفت و بگفت تاخراج و لایتهای اهواز را بگیرند و به هرولایتی سرداری فرستاد که مالها را زودتر بفرستند. احمد بن ابی الاصبغ را به نزد محمد بن عبیدالله کرد فرستاد. وی بیم می داشته بود، که پیش از آنکه ابواحمد

به ولایت‌های اهواز رسد از جانب فاسق کسی به نزد وی آید. و دستور داد که او را داگرم کند و بگوید که ابوالاحمد سر آن دارد که او را ببخشد و از خطایش چشم‌پوشد، و دستورش دهد که در فرستادن مالها شتاب کند و به سوق‌الاهواز شود. به‌مسرور بلخی، عامل خویش در اهواز دستور داد که وابستگان و غلامان و سپاهیان را که همراهی بودند احضار کند و از نظر بگذراند و دستور دهد که مقرر یهاشان را بدهند و آنها را برای نبرد خبیث آماده کند، که احضارشان کرد و آنها را یکایک از نظر گذرانیدند و مقرری دادند. آنگاه سوی عسکر مکرم رفت و آنها را منزلگاه کرد، سپس از آنجا برفت و به اهواز رسید. چنان می‌پنداشت که پیش از وی چندان آذوقه به آنجا رسیده که سپاهیان وی را بس است، اما آنروز، کار آذوقه سخت شد و کسان به سختی آشفته شدند، سه روز بماند و منتظر رسیدن آذوقه بود اما نرسید و وضع مردم بد شد و این، موجب پراکندگی جمع می‌شد.

ابوالاحمد به جستجو برآمد که سبب دیر رسیدن آذوقه چیست؟ معلوم شد که سپاهیان يك پل قدیم از بناهای عجم را که مابین سوق‌الاهواز و راه‌رمز بوده بود، آنرا پل اربك می‌گفتند، بریده بودند و بازرگانان و آذوقه‌بران به سبب بریده شدن پل، از پیمودن آن راه خودداری کرده‌اند. ابوالاحمد بر نشست و سوی پل رفت که در دو فرسنگی سوق‌الاهواز بود، سپاهانی را که در اردوگاه مانده بودند فراهم آورد و دستورشان داد برای اصلاح پل سنگ بیاورند و مالهای رغبت‌انگیز خرج کرد و از آنجا برفت تا همان روز پل اصلاح شد و چنان شد که بوده بود و کسان از آن گذشتند و کاروانها با آذوقه بیامد و مردم اردوگاه، فراوانی یافتند و وضعشان نکو شد. و هم ابوالاحمد دستور داد تا برای پل بستن بر دجیل کشتی فراهم آرند که از ولایت‌های اهواز فراهم شد و بستن پل را آغاز کرد. چند روز در اهواز بماند تا یاران وی کارهای خویش و ازارهایی را که بدان نیاز داشتند سامان دادند و وضع اسبان‌شان نکو شد و سختی‌ای که به سبب نرسیدن علوفه به اسبان رسیده بود برفت.

در این وقت نامه‌های گروهی که از مهلبی بازمانده بودند و در سوق‌الاهواز

اقامت گرفته بودند رسید که از ابواحمد امان خواسته بودند که امانشان داد، نزدیک هزار کس از آنها به نزد وی آمدند که با آنها نکویی کرد و همه را به سرداران و غلامان خویش پیوست و برایشان مقرری معین کرد. وقتی سپاهیانش بدور رسیدند، بر دجیل پل بست و از پل عبور کرد و بر کناره غربی دجیل در محل معروف به قصر مأمون اردوزد. سه روز آنجا بماند. همان شب در آنجا مردم دستخوش زلزله‌ای هول‌انگیز شدند که خدا شر آن را بداشت و بلیه آنرا ببرد.

و چنان بود که ابواحمد از آن پیش که از پل بسته شده بر دجیل عبور کند ابوالعباس پسر خویش را به محلی از دجله کور که قصد داشت آنجا را منزلگاه کند فرستاده بود و آن، محل معروف به نهر مبارک بود، از فرات بصره. به هارون پسر خویش نوشته بود که او نیز با همه سپاهیان که با وی مانده بودند سوی نهر مبارک رود که همه سپاهها آنجا فراهم آید.

آنگاه ابواحمد از قصر مأمون روان شد و در قورج عباس فرود آمد. در آنجا احمد بن ابی‌الاصبح به نزد وی آمد، با چیزهایی که با محمد بن عبیدالله بر آن صلح کرده بود و هدیه‌ها که محمد به وی پیشکش کرده بود، از اسب و سنگ شکاری و دیگر چیزها.

آنگاه از قورج روان شد و در جعفریه فرود آمد. در این دهکده آب نبود بجز آب چاههایی که ابواحمد دستور داده بود در اردوگاه وی حفر کنند و سعدسیاه وابسته عبیدالله بن محمد را برای این کار از قورج عباس فرستاده بود که حفر شده بود. یک روز و یک شب در آن محل بماند. در آنجا مقداری آذوقه فراهم شده بود که مردم از آن گشایش یافتند و توشه گرفتند. آنگاه سوی محل معروف به بشیر روان شد، آنجا بر که‌ای از آب باران یافت و یک روز و شب بماند، آخر شب به آهنگ نهر مبارک روان شد و پس از نماز نیمروز آنجا رسید که منزلی دور بود، پسرانش ابوالعباس و هارون در راه از او پیشواز کردند و بدو سلام گفتند و با وی برفتند،

تا به نهر مبارك رسيد و اين به روز شنبه بود، نیمهٔ رجب سال دویست و شصت و هفتم.

از آن وقت که ابوالاحمد از واسط درآمده بود تا به وقتی که به نهر مبارك رسيد، زيرك و نصير دربارهٔ تعقيب زنگيان فراری به طهيتا که ابوالاحمد، زيرك را مأمور آن کرده بود کاری کرده بودند.

محمد بن حماد در این باب گوید: وقتی زيرك و نصير در دجله کور فراهم آمدند، برفتند تا به ابله رسیدند، یکی از یاران خبیث به امانخواهی به نزدشان آمد و گفت که خبیث تعداد بسیاری زورق^۱ پراز زنگی فرستاده به سالاری یکی از یاران خویش به نام محمد پسر ابراهیم که کنیهٔ ابو عیسی داشت. این محمد بن ابراهیم یکی از مردم بصره بود که یکی از زنگیان به هنگام ویرانی بصره وی را همراه برده بود، نام زنگی یسار بود و سالار نگهبانان فاسق بود. و چنان شد که محمد برای یسار در مورد کارش دبیری می کرد تا وقتی که بمرد و کار احمد بن مهدی جبایی به نزد خبیث بالا گرفت و بیشتر کارهای یسار را بدو سپرد و این محمد بن ابراهیم را نیز بدو پیوست که دبیر وی بود، تا وقتی که جبایی بمرد و این محمد بن ابراهیم در مرتبت وی طمع آورد که خبیث او را به جای جبایی نهد. پس دوات و قلم را به یکسونهاد و ابزار جنگ پوشید و برای پیکار آماده شد. خبیث او را با این سپاه فرستاد و گفت در دجله بماند و سپاهیانی را که وارد آن می شوند پس براند که گاهی در دجله بود و گاهی با جمعی که همراه وی بود سوی نهر معروف به نهر یزید می رفت. شبل بن سالم و عمرو معروف به غلام بوذی و دلیرانی از سپاهان و دیگران با وی بودند. یکی که از آن سپاه به امانخواهی به نزد زيرك و نصير آمد خبر محمد بن ابراهیم را با آنها گفت و معلومشان داشت که

۱- تعبیر متن: سمیریات و زواریق و صلاغ. سمیریه را زورق كوچك معنی کرده اند.

تفاوت دقیق آن با زورق و صلاغ که آن هم قسمی زورق است در منابعی که به دست داشتم به

دست نیامد. (م)

وی آهنگ سپاه نصیر دارد- در آنوقت نصیر در نهر المراه اردو زده بود- و می خواهند از نهرهایی که به نهر معقل و شکاف شیرین^۱ می رسد رهسپار شوند تا به محل معروف به شرطه رسند که از پشت سر سپاه در آیند و از دوسوی بر آن تازند.

وقتی این خبر به نصیر رسید از ابله سوی اردوگاه خویش بازگشت، زیرا که نیز آهنگ شکاف شیرین کرد و از انتهای آن به محل معروف به میشان رسید، زیرا چنان پنداشت که محمد بن ابراهیم و همراهان وی از آن راه سوی سپاه نصیر می روند. و چنان شد که گمان می برده بود و در راهشان به آنها رسید و از آن پس که زنگیان در مقابل وی صبوری کردند و نیک کوشیدند خدایش بر آنها غلبه داد که هزیمت شدند و سوی نهری رفتند که در آنجا کمین نهاده بودند که همان نهر یزید بود، زیرا که اسوی آنها رهنمون شدند که زورقها و کشتیهای وی سوی آنها رفت و گروهی را بکشت و گروهی را اسیر کرد- از جمله کسانی که اسیرشان گرفت محمد بن ابراهیم بود که کنیه ابو عیسی داشت، با عمرو معروف به غلام بوذی- و هرچه زورق با آنها بود بگرفت که در حدود سی زورق بود. شبیل جزو نجات یافته گان بود که به اردوگاه خبیث پیوست. زیرا که با ظفر از شکاف شیرین برون شد و اسیران و سرهای کشتگان و زورقهایی را که گرفته بود با دیگر کشتیها همراه داشت. زیرا که از دجله کور سوی واسط رفت و حکایت نبرد و ظفر و فتح خویش را به ابو احمد نوشت. از عواقب کار زیرا که آن بود که همه پیروان فاسق که در دجله و ولایت آن بودند هر اسان شدند و چنانکه گفته اند دوهزار کس از آنها از ابو حمزه که در نهر المراه بودند امان خواستند که خبرشان را به ابو احمد نوشت و او دستور داد که آنها را بپذیرد و مشمول امانشان بدارد و مقرری برایشان معین کند و آنها را با یاران خویش بیامیزد و در نبرد دشمن به کارشان گیرد.

زیرک در واسط بیود تا وقتی که نامه ابو احمد به پسرش هارون رسید که با سپاهی که با وی به جامانده بود سوی نهر مبارک رود، و زیرک نیز با هارون برفت. ابو احمد به نصیر نیز که در نهر المرأه بود نوشت و دستور داد در نهر مبارک به نزد وی رود که آنجا به نزد وی رسید.

و چنان بود که ابوالعباس وقتی سوی نهر مبارک می رفته بود با کشتی و زورقها سوی اردوگاه فاسق رفته بود و در شهر وی که در نهر ابوالخصیب بود بدو تاخته بود و از آغاز روز تا آخر وقت نیمروز میانشان نبرد شده بود و یکی از سرداران خبیث که از پیوستگان سلیمان بن جامع بود به نام منتاب با جمعی از یاران خویش به امانخواهی به نزد وی آمده بود و این از جمله چیزها بود که خبیث و یارانش را شکسته کرد.

ابوالعباس با ظفر باز گشت و منتاب را خلعت داد و چیز بخشید و اسب داد. وقتی ابوالعباس پدر خویش را بدید خبر منتاب را با وی بگفت و گفت که به امانخواهی به نزد وی آمده بود. ابو احمد بگفت تا منتاب را خلعت دهند و چیز بخشید با چند اسب. منتاب نخستین کس از سرداران زنگی بود که امان خواست.

وقتی ابو احمد در نهر مبارک جای گرفت، و این به روز شنبه بود نیمه رجب سال دویست و شصت و هفتم، چنانکه در روایت محمد بن حماد آمده نخستین کاری که درباره خبیث کرد این بود که نامه ای بدو نوشت که از خونها که ریخته و حرمتها که شکسته و شهرها و ولایتها که به ویرانی داده و ناموسها و مالها که رواداشته و دعوی رسالت و پیمبری که به ناحق کرده به سوی خدای تعالی توبه برد و باز گردد. بدو گفت که راه توبه گشوده است و امان آماده، اگر از کارهایی که مایه خشم خداست دست بدارد و به جمع مسلمانان در آید گناهان گذشته وی محو شود و به سبب توبه از دنیا بهره وافر یابد.

این نامه را با پیک خویش به نزد خبیث فرستاد، پیک خواست که نامه را برسانند اما یاران خبیث از رسانیدن نامه خودداری کردند. پیک نامه را به طرفشان افکند که برگرفتند و آنرا بنزد خبیث بردند که بخواند اما اندر زها که در آن بود لجاج و تمردش را فزون کرد و به نامه پاسخی نداد و بر غرور خویش بماند. فرستاده بنزد ابوالاحمد باز گشت و آنچه را کرده بود با وی بگفت و اینکه خبیث از پاسخ نامه دریغ کرده بود.

ابوالاحمد روز شنبه و یکشنبه و دو شنبه و سه شنبه و چهارشنبه به بازدید کشتی و زورقها مشغول بود و سرداران و وابستگان و غلامان خویش را در آن مرتب می کرد و تیراندازان برمی گزید و در کشتی و زورقها می نهاد. وقتی روز پنجشنبه رسید ابوالاحمد بایاران خویش سوی شهر خبیث که آنرا مختاره نامیده بود و در نهر ابوالخصیب بود روان شد. پسرش ابوالعباس نیز با وی بود. وقتی نزدیک شهر رسید و در آن نگرست و دید که دیوارها و خندقهای استوار دارد و راههای وصول بدان کور شده و منجنیقها و ارابه ها و «کمانهای چندتیری»^۱ و دیگر ابزارها بر دیوارهای آن فراهم آمده، و هیچیک از مخالفان پیشین سلطان چنان وضعی نداشته بودند. کثرت شمار جنگاورانشان و جمعشان را چندان دید که کار سخت می نمود. وقتی یاران خبیث ابوالاحمد را بدیدند صدایشان برخاست چندان که زمین بلرزید.

در این وقت ابوالاحمد به پسر خویش ابوالعباس دستور داد که سوی دیوار شهر پیش رود و کسانی را که بر دیوارها بودند تیر باران کند که چنان کرد و نزدیک رفت، چنانکه کشتیهای خویش را به بندر مجاور قصر خائن چسبانید. فاسقان به محلی که کشتیها بدان نزدیک شده بودند و فراهم آمدند و تیرهاشان و سنگ منجنیقها و ارابه ها و فلاخنهایشان پیاپی می رسید، عوامشان با دست خویش سنگ می انداختند چندان که به هر کجای کشتی نظر می شد تیری یا سنگی آنجا دیده می شد. ابوالعباس

ثبات کرد، خائن و یاران وی تلاش و کوشش و صبوری‌شان را چنان دیدند که همانند آنرا از هیچیک از کسانی که به پیکارشان آمده بودند ندیده بودند.

ابو احمد به ابوالعباس و همراهان وی دستور داد که به جایگاههای خویش بازگردند و خویشتن را آسایش دهند و زخمهای خویش را مداوا کنند که چنان کردند.

در این وقت دو کس از جنگاوران زورقها از ابو احمد امان خواستند و بازورقهای خویش و همه لوازم و ملاحان آن به نزد وی آمدند که دستور داد تا جنگاوران را خلعتهای دیا و کمربندهای مزین دادند و به آنها چیز داد و نیز دستور داد که ملاحان را خلعتهای حریر سرخ و جامه‌های سپید دادند که آنرا سخت نکو یافتند، همگی‌شان را چیز داد و بگفت تا آنها را نزدیک برند، به جایی که همگنانشان آنها را ببینند و این، خشم-انگیزترین نیرنگی بود که به فاسق زده بودند. وقتی باقیمانده گان دیدند که یاران‌شان بخشوده شده‌اند و نکویی دیده‌اند به امان گرفتن رغبت آوردند و در این کار به همچشمی برخاستند و سوی آن شتابان شدند و در آنچه برای‌شان آماده شده بود رغبت آوردند.

در آن روز تعدادی از زورقداران به نزد ابو احمد شدند که درباره آنها نیز چنان دستور داد که درباره یاران‌شان داده بود و چون خبیث دید که زورقداران به امانخواهی گراییده‌اند و آنرا غنیمت یافته‌اند، دستور داد تا کسانی از آنها را که در دجله بودند به نهر ابوالخصیب برند و کسانی را برده‌انه آن نهر گماشت که نگذارندشان برون شوند. و نیز دستور داد که کشتیهای وی را نمایان کنند. بهبوذ ابن عبدالوهاب را به مقابله آنها فرستاد. بهبوذ از همه حمایتگران وی به نیرو تر بود و شمار و لوازم بیشتر داشت. وی با یاران خویش روان شد و این به وقت رسیدن و نیرو گرفتن مد بود. در این هنگام کشتیهای ابو احمد پراکنده شده بود، ابو حمزه با کشتیهایی که همراه داشت به مشرق دجله رفته بود و آنجا مانده بود که می‌پنداشت

پیکار بسر رسیده و بدو حاجت نیست.

وقتی بهبوذ با کشتیهایی که همراه داشت نمایان شد، ابواحمد دستور داد کشتیهای وی را پیش ببرند و به ابوالعباس دستور داد با کشتیهایی که همراه داشت به بهبوذ هجوم برد، به سرداران و غلامان خویش نیز دستور داد که همراه وی هجوم ببرند. کشتیهای ابوالعباس و زیرک که سرداران غلامان در آن بودند، و وارد پیکار شدند، دوازده کشتی بود. پیکار در گرفت. یاران فاسق در ابوالعباس و همراهان وی طمع آوردند که کشتیهایشان کم بود، اما چون ثبات کردند زنگیان هزیمت شدند. ابوالعباس و یاران وی را به تعقیب بهبوذ فرستادند که او را به عرصه قصر خبیث راندند، دو ضربت نیزه به او رسید و چند زخم تیر برداشت و بازوهایش از ضربات سنگ سستی گرفت و کاری را که بعهده وی و یاران او بود رها کرد، در حال مرگ بود که وی را به نهر ابوالخصیب راندند.

آنروز از همراهان بهبوذ یکی از سرداران توانا و دلیر و جنگ آزموده وی به نام عمیره کشته شد. یاران ابوالعباس به یکی از کشتیهای بهبوذ دست یافتند و مردم کشتی کشته شدند یا غرق شدند و کشتی گرفته شد. ابوالعباس و یاران وی با کشتیهایشان روان شدند که دستور ابواحمد در این باب آمده بود که کشتیها به شرق دجله رود و سپاه باز گردد.

وقتی فاسق سپاه ابواحمد را در کار بازگشت دید کسانی را که در کشتیهای وی به نهر ابوالخصیب گریخته بودند دستور داد که نمایان شوند که با این کار هراس یاران وی آرام شود و آنها را بی آنکه هزیمتی کرده باشند، پس ببرد. ابواحمد جمعی از غلامان خویش را بگفت که کشتیهای خویش را به طرف آنها برگردانند و به آهنگ آنها بروند که چون این را بدیدند هزیمت شده و هراسان پشت بکردند. یکی از کشتیهایشان عقب ماند، مردم آن از ابواحمد امان خواستند و پرچم سپیدی را که همراه داشتند سرازیر کردند و با کشتی خویش سوی وی شدند که امان یافتند و عطیه

و چیز گرفتند و جامه‌شان دادند.

در این وقت فاسق دستور داد که زنگیان کشتیهای خویش را به نهر پس برند و از برون شدن بازدارند و این در آخر روز بود.

ابو احمد دستور داد تا یاران وی سوی اردوگاهشان در نهر مبارک باز گردند. در این روز به هنگام بازگشت ابو احمد مردم بسیار از زنگی و غیر زنگی از وی امان خواستند که آنها را پذیرفت و در کشتیها و زورقها ببردشان و دستور داد که خلعت و چیز و عطیه‌شان دهند و نامه‌هایشان را جزو پیوستگان ابو العباس بنویسند.

ابو احمد برفت و از پس عشا به اردوگاه خویش رسید و روز جمعه و شنبه و یکشنبه را آنجا بماند، آنگاه مصمم شد اردوگاه خویش را به جایی برد که به مقابله خبیث نزدیکتر باشد. به روز دوشنبه شش روز مانده از رجب سال دویست و شصت و هفتم به کشتی برنشست، ابو العباس و سردارانش از وابسته و غلام و از جمله زیرک و نصیر با وی بودند. برفت تا در شرق دجله به نهر معروف به نهر جطی رسید، که مقابل نهر معروف به یهودی است. آنجا توقف کرد و آنچه را می‌خواست مقرر کرد. ابو العباس و زیرک و نصیر را آنجا نهاد و سوی اردوگاه خویش باز گشت و بگفت تا میان کسان ندا دادند که به محلی که در نهر جطی برگزیده بود، حرکت کنند. از آن پس که راهها برای عبور اسبان اصلاح بسته شد و بر نهرها پل بسته شد دستور داد که اسبان را نیز ببرند، صبحگاه روز سه‌شنبه پنج روز مانده از رجب با همه سپاهیان خویش برفت تا بر نهر جطی فرود آمد و تا روز شنبه چهارده روز رفته از شعبان سال دویست و شصت و هفتم آنجا بود. در هیچیک از این روزها نبردی نکرد، در این روز، یعنی شنبه، با سواران و پیادگان برنشست، همه سواران با وی بودند، سپاهیان پیاده و داوطلبان را در کشتیها و زورقها جای داد، همه با زره و سلاح، و برفت تا به فرات رسید و مقابل اردوگاه فاسق جای گرفت. در این وقت یاران و پیروان ابو احمد نزدیک به پنجاه هزار کس بودند، یا اندکی بیشتر. فاسق نزدیک سیصد هزار کس داشت که همه پیکار می‌کردند یا دفاع

می کردند، از شمشیر زن و نیزه دار و تیر انداز یا سنگ انداز با فلاخن یا ارابه یا منجنیق. از همه ضعیف تر، کسانی بودند که به دست خویش سنگ می انداختند و اینان تماشاگران سیاهی لشکر افزای بودند که به نعره زدن و فریاد زدن دلبستگی داشتند، زنان نیز در این کار با آنها انباز می شدند.

ابو احمد آنروز مقابل اردوگاه فاسق بماند، تا به وقت نیمروز که دستور داد بانگ زدند که امان برای مردم از سیاه و سرخ گسترده است مگر خبیث، و بگفت تا اماننامه ها نوشتند به همان مضمون که بانگ زده بودند و بر تیرها آویختند و در آن، کسان را وعده نکویی داد و سوی اردوگاه خبیث افکندند که دلهای یاران بی دین از بیم و هم طمع آن وعده ها که از عفو و احسان خویش داده بود بدو متمایل شد. در آنروز گروهی بسیار سوی وی آمدند که کشتی آنها را آورده بود که عطیه شان داد و چیزشان داد، پس از آن سوی اردوگاه خویش در نهر جطی باز گشت. در این روز نبردی نبود. دوسردار از وابستگیانش یکی بکتمر و دیگری جعفر پسر تغلا عز با جمعی از یاران خویش به نزد وی آمدند که نیروی همراهان ابو احمد از آمدنشان بیفزود.

پس از آن ابو احمد از نهر جطی حرکت کرد و سوی اردوگاهی رفت که در فرات بصره مقابل اردوگاه فاسق بود و گفته بود آنرا اصلاح کنند و بر نهرهای آن پل بزنند و نهر را ببرند که گنجایش کافی داشته باشد. نزول وی در این اردوگاه به روز یکشنبه بود، نیمه شعبان دویست و شصت و هفتم. در این اردوگاه بماند و جای سرداران و سران یاران خویش را در آنجا معین کرد.

نصیر را که در سپاه وی سالار کشتیها و زورقها بود در آغاز اردوگاه نهاد که آخر آن مقابل نهر معروف به «جوی کورا» بود، زیرا که ترك مقدمه دار ابو العباس را با یارانش مابین نهر ابو الخصیب - که نام نهر ترکان دارد - و نهر مغیره

نهاد. یعلی پسر جهستار حاجب وی با سپاه خویش، مجاور زیرك بود. خیمه گاههای ابواحمد و دوپسرش مقابل محل معروف به دیرجاییل بود. راشد وابسته خویش را با وابستگان و غلامان خویش از ترك و خزر و روم و دیلمی و طبری و مغربی و زنگی بر نهر معروف به هطمه نهاد. صاعد بن مخلد وزیر خویش را با سپاهش از وابسته و غلام، بالای سپاه راشد نهاد. مسرور بلخی را با سپاهش بر نهر معروف به هاله نهاد. موسی دالجویه با سپاه و یاران خویش مجاور آنها بود. بغراج ترك را دنباله دار خویش کرد و او را بر کنار نهر جطی جای داد، که همه در آن جای گرفتند و مقیم شدند.

ابواحمد وضع خبیث و استواری محل و کثرت جمع وی را چنان دید که بدانست که ناچار می باید صبوری کند و وی را به محاصره گیرد و یارانش را امان دهد و هر کس از آنها که باز آمد با وی احسان کند و مصران ضلالت را به سختی گیرد تا پراکنده شوند. نیازمند کشتی بیشتر و وسایل نبرد در آب بود، بگفت تا کسان به خشکی و دریا فرستند تا آذوقه بیارند و به اردو گاه وی بر کنار نهری که آنرا موفقیه نامیده بود برسانند. به عاملان خویش در اطراف نوشت که مالها را به بیت المال وی در موفقیه فرستند. یکی را به سیراف و جنابا فرستاد برای ساختن کشتیهای بیشتر که می باید آنرا در محلهایی که راه آذوقه خبیث و پیروان وی را از آنجا می برید جای دهد. بگفت تا به عاملان وی در اطراف بنویسند که هر کس را که در خور ثبت دیوان است و بدان راغب است بفرستند. یکماه، یاد در حد و یکماه، در انتظار بماند که آذوقه پیاپی رسید. بازرگانان اقسام مال التجاره و کالامهیا کردند و به شهر موفقیه رسانیدند. در آنجا بازارها پیاپی و بازرگانان و آمارگران از هر شهر در آن بسیار شدند، کشتیها از دریا رسید که از آن پیش بریده شده بود، از آنرو که فاسق و یارانش بیشتر از ده سال بود راه آنرا بریده بودند. ابواحمد مسجد جامع ساخت و مردم را بگفت تا در آن نماز کنند، سکه خانه پیاپی کرد و در آنجا دینار و درم سکه زد. در شهر ابواحمد همه وسایل رفاه فراهم آمد و همه

لوازم معاش به آنجا برده شد، چندان که ساکنانش از آنچه که در شهرهای بزرگ و کهن یافت می شد چیزی کم نداشتند. مالها فرستاده شد و مقرری به وقت داده شد که گشایش یافتند و وضعیتشان نکو شد و همه کس راغب رفتن به شهر موفقیه و اقامت آن بود. و چنان بود که خبیث دو روز از آن پس که ابواحمد به شهر خویش، موفقیه، جا گرفته بود به بهبود پسر عبدالوهاب دستور داد که به وقت غفلت کسان بازورقها عبور کرد و به سمت سپاه ابو حمزه رسید و بدان تاخت و گروهی از یاران وی را بکشت و گروهی را اسیر گرفت و چند کوخ^۱ را که از پیش، جلوتر از آنکه کسان بنایی بسازند، در آنجا بوده بود بسوخت.

در این هنگام ابواحمد به نصیر دستور داد که یاران وی فراهم باشند و کس را نگذارند که از اردوگاه دور شود و در اطراف اردوگاه تا آخر میان روزان و قنذل و ابرسان با کشتیها و زورقها کشیک دهند که پیادگان در آن باشند و هر کس از یاران فاسق را که آنجا شد بکشند.

از سرداران خبیث، ابراهیم بن جعفر همدانی با چهار هزار کس از زنگیان در میان روزان بود. محمد بن ابان، معروف به ابوالحسن، برادر علی بن ابان با سه هزار کس در قنذل بود و سرداری دور نام با هزار و پانصد کس از زنگیان و جباییان در ابرسان بود.

ابوالعباس، از همدانی آغاز کرد و بدو تاخت و میانشان نبردها رفت که در آن مردم بسیار از یاران همدانی کشته شد، گروهی نیز اسیر شدند، همدانی در زورقی که برای خویشتن مهیا کرده بود جان برد و به برادر مهلبی پیوست که کنیه ابوالحسن داشت. یاران ابوالعباس هر چه را که به دست زنگیان بوده بود به تصرف آوردند و به اردوگاه خویش بردند.

و چنان بود که ابواحمد به پسر خویش ابوالعباس، دستور داده بود به هر کس

۱- کلمه متن: کوخات، جمع کوخ.

راغب امان باشد، امان دهد و هر کس به نزد وی شود برای وی تعهد احسان کند. گروهی از زنگیان به امانخواهی بنزد وی شدند که امانشان داد و آنها را بنزد پدر خویش فرستاد که دستور داد تا هر کدامشان را به اقتضای قدرشان خلعت و چیز دهند و در مقابل نهر ابوالخصیب بدارند که یارانشان آنها را ببینند.

ابو احمد همچنان با خاین به نیرنگ بود، هر کس از زنگیان و غیر زنگیان که سوی وی می شد امانش می داد و دیگران را به محاصره داشت و به تنگنا گرفته بود و آذوقه و لوازم معاش را از آنها بریده بود.

و چنان بود که آذوقه اهواز و اقسام کالای بازرگانی که از آنجا و از ولایتهای آن می رسید از نهر معروف به بیان عبور می کرد. یکی از شبها بهبوذ خبر یافت که کاروانی با اقسام کالای بازرگانی و آذوقه می رسد و با مردمان دلیر خویش برفت و در نخلستان کمین کرد و چون کاروان رسید به وقت غفلت مردم کاروان به آنها تاخت و از ایشان بکشت و اسیر گرفت و آنچه را می خواست از اموال آن برگرفت. و چنان بود که ابو احمد یکی از یاران خویش را با جمعی برای همراهی این کاروان فرستاده بود، اما این فرستاده تاب بهبوذ نیاورده بود که همراهان وی بسیار بودند و نیز محل برای سواران تنگ بود و در آنجا کاری از آنها ساخته نبود.

وقتی این خبر به ابو احمد رسید، بلیه ای که به مال و جان و بازرگانی مردم رسیده بود براو گران آمد و بگفت تا آنها را عوض دهند و به جای آنچه از دستشان رفته بود همانند آن داد. بر دهانه بیان و دیگر نهرها که سواران بر کناره آن نمی توانستند رفت کشتیهانهاد، از آنچه می ساخت یا بنزد وی می رسید. تعداد کافی کشتی به نزد وی رسید که مردان در آن نهاد و کار آنها را به پسر خویش ابوالعباس سپرد و دستور داد که به هر کجا که از آنجا به فاسقان آذوقه می رسد بگمارد. ابوالعباس برای این کار با کشتیها به دهانه دریا رفت و در همه آن راهها سرداران نهاد و کار آنها را به نهایت استوار کرد.

در ماه رمضان این سال اسحاق بن کنداج را با اسحاق بن ایوب و عیسی بن شیخ و ابوالمغرا و حمدان جان فروش و پیوستگان آنها از قبایل ربیع و تغلب و بکرو و یمن نبردی بود که ابن کنداج سوی نصیبین فراریشان کرد و تا نزدیک «آمد» تعقیبشان کرد و اموالشان را تصرف کرد، آنها در آمد فرود آمدند و میان ابن کنداج و ایشان نبردها بود.

و هم در ماه رمضان این سال صندل زنگی کشته شد. چنانکه گفته اند چگونگی کشته شدن وی آن بود که یاران خبیث دور و ز رفته از ماه رمضان همین سال، یعنی سال دویست و شصت و هفتم، به آهنگ تاختن به اردوگاه نصیر وارد و گاه زیر عبور کردند، مردم از عبورشان خبر یافتند و به مقابله آنها رفتند و نوید پششان را ندیدند و به این صندل دست یافتند.

چنانکه گویند، وی چهره آزاد زنان مسلمان و سرهایشان را مکشوف می داشت و با آنها رفتار کنیزان می کرد و اگر یکی از آنها مقاومت می کرد به چهره وی می زد و او را به یکی از کافران زنگی می داد که به پایین ترین بها بفروشد. وقتی وی را به نزد ابواحمد بردند بگفت تا وی را ببستند و تیر به او انداختند. آنگاه دستور داد تا وی را بکشند.

در ماه رمضان همین سال گروه بسیاری از نزد زنگیان از ابواحمد امان خواستند.

سبب اینکه گروهی از زنگیان
از ابواحمد امان خواستند

چنانکه گفته اند سبب آن بود که یکی از نام آوران و سران و دلیران یاران خبیث، به نام مهذب، از ابواحمد امان خواست که وی را بر کشتی به نزد ابواحمد آوردند که به وقت افطار به نزد وی رسید و گفت که به نیکخواهی و امان خواستن آمده و

زنگیان در همان وقت در کار عبور سوی اردوگاه وی هستند، برای شبیخون زدن، و کسانی که فاسق برای این کار فرستاده دلیران و قهرمانان قومند.

ابو احمد بگفت تا کسان بفرستند که با آنها نبرد کنند و مانع عبورشان شوند و با کشتیها راهشان را ببندند. وقتی زنگیان بدانستند که عبورشان دانسته شده به هزیمت باز گشتند و امانخواهان از زنگی و غیر زنگی بسیار شدند و پیایی آمدند، شمار کسانی از آنها که تا آخر ماه رمضان سال دویست و شصت و هفتم به اردوگاه ابو احمد رسیدند از سپید و سیاه به پنج هزار کس رسید.

در شوال این سال خبر آمد که خجستانی به نیشابور در شده و عمرو بن لیث و یارانش هزیمت شده اند و خجستانی با مردم آنجا رفتار بد پیش گرفته و خانه های آل معاذ بن مسلم را ویران کرده و هر کس از آنها را بدست آورده تازیانه زده و املاکشان را گرفته و بر منبرهای شهرهای خراسان که بر آن تسلط یافته، یاد محمد بن طاهر را متروک داشته و دعای وی گفته اند و معتمد، و دعای دیگران متروک داشته اند. در شوال همین سال ابو العباس باز زنگیان نبردی داشت که در آن، گروهی بسیار از زنگیان کشته شدند.

چگونگی نبردی که ابو العباس در شوال سال دویست و شصت و هفتم باز زنگیان داشت

چنانکه به من گفته اند چگونگی آن بود که فاسق از هر گروه از یاران خویش دلیران و نیرومندان را برگزید. به مهلبی دستور داد با آنها عبور کند و به اردوگاه ابو احمد شبیخون برد. مهلبی چنان کرد. شمار کسانی که عبور کردند از زنگی و غیر زنگی نزدیک پنج هزار کس بود که بیشترشان زنگی بودند و نزدیک دویست سردار همراهشان بود، به طرف شرق دجله عبور کردند و مصمم شدند که سرداران ایشان به

آخر نخلستان مجاور شوره‌زار شوند که پشت اردوگاه ابواحمد باشند و گروه بسیاری از آنها با کشتی و زورقها و گذرها جلو اردوگاه ابواحمد روند و چون نبرد میانشان در گرفت کسانی از سرداران خبیث که سوی شوره‌زار رفته‌اند در آن حال غفلت که مردم اردوگاه به نبرد حریفان مقابل خویش اشتغال دارند به آنها تازند.

خبیث پنداشت که از این راه به مقصود می‌رسد. سپاه آن شب در فرات بماند که صبحگاهان به اردوگاه تازند، غلامی از ملاحان که با آنها بود از ابواحمد امان خواست و خبرشان را با اتفاقی که کرده بودند با وی بگفت.

ابواحمد، ابوالعباس و سرداران و غلامان را بگفت که حرکت کنند و به محلی روند که یاران خبیث آنجایند. جمعی از سرداران غلامان خویش را با سواران سوی شوره‌زار پشت نخلستان فرستاد که نگذارندشان به آنجا برسند. کشتیداران و زورقداران را بگفت تا راه دجله را بستند، پیادگان را بگفت تا از نخلستان سوی آنها روند. وقتی بدکاران با ترتیبی رو برو شدند که انتظار آنها نمی‌بردند، به طلب نجات از همان راهی که آمده بودند دشتابان باز گشتند و راه جویث بارویه را پیش گرفتند. خبر باز گشتشان به موفق رسید و دستور داد که ابواحمد و زیرک با کشتی‌ها بروند و زودتر از آنها به آن نهر رسند و مانع عبورشان شوند.

به یکی از غلامان خویش به نام ثابت که سردار گروهی بسیار از غلامان وی بود دستور داد تا یاران خویش را بر گذرها و زورقها ببرد و به محل دشمنان خدا برسد و هر کجا بودند با آنها نبرد کند. ثابت با یاران خویش در جویث بارویه به زنگیان رسید و با آنها مقابله کرد و نبردی دراز کرد. زنگیان ثبات کردند و به جمع وی تاختند.

۱- کلمه متن: المعابر، جمع معبر. از سیاق کلمه پیدا است که چیزی بوده برای عبور دادن

کسان از پهنای رود و در واقع پل متحرك بوده است و بوقت ضرورت برای بردن سپاه در طول رود نیز بکار می‌رفته است. (م)

ثابت با حدود پانصد کس از یاران خویش بود که آنها بتمام نرسیده بودند و زنگیان در او طمع بستند. ثابت به جان کوشید و بر آنها تاخت که خدا وی را بر آنها تسلط داد که کشته شدند یا اسیر یا غریق یا غوطه‌ور در آبی که به اندازه توان خویش شنا می‌کرد و کشتی‌ها و زورق‌ها در دجله و نهر وی را گرفتند، و از آن سپاه بجز اندکی‌شان خلاصی نیافت.

ابوالعباس با ظفر بازگشت، ثابت نیز با وی بود، سرهارا در کشتی‌ها آویزان کرده بودند، اسیران را نیز آویخته بودند و بر شهر زنگیان عبورشان دادند که یارانشان را هراسان کنند. وقتی زنگیان آنها را بدیدند به هلاکت خویش یقین کردند، اسیران و سرهارا به موفقیه بردند.

ابو احمد خبر یافت که سالار زنگیان یاران خویش را به خطا انداخته و این توهم را در آنها نفوذ داده که سرهای آویخته، نقشها بوده که به آنها نموده اند تا هراسان شوند و اسیران، امان گرفتگان بوده‌اند. پس موفق به ابوالعباس بگفت تا سرها را فراهم کند و مقابل قصر فاسق برد و آنها را با منجنیقی از يك کشتی به اردوگاه وی بیفکند.

ابوالعباس چنان کرد و چون سرها در شهرشان افتاد، کسان کشتگان، سرهای یاران خویش را شناختند و بگریستند و معلومشان شد که فاجر دروغ گفته و فریبکاری کرده است.

در شوال همین سال یاران ابن ابی الساج با هیصم عجلی نبردی داشتند که در آن، مقدمه وی را کشتند و بر اردوگاهش غلبه یافتند و آنها را به تصرف آوردند. در ذی قعدة همین سال زیرک با یکی از سپاههای سالار زنگیان در نهر ابن عمر نبردی داشت که در آن از زنگیان مردم بسیار بکشت.

سخن از چگونگی نبرد زیرک با سپاه سالار زنگیان

گویند: سالار زنگیان دستور داده بود کشتیهایی بسازند که برای وی بساختند و آنرا به کشتیهایی که در نبرد داشت پیوست، آنگاه کشتیهای خویش را میان بهبود و نصر رومی و احمد بن زنگی سه گروه کرد و غرامت هر کشتی را که در دست یکیشان تلف شود به عهده وی نهاد. نزدیک پنجاه کشتی بود که تیراندازان و نیزه‌داران در آن نهاد و در اکمال لوازم و سلاحشان بکوشیدند و دستورشان داد در دجله بروند و به سمت شرقی عبور کنند و با یاران موفق نبرد کنند.

در آنوقت شمار کشتیهای موفق کم بود، از آنرو که همه کشتیها که دستور ساختن آنرا داده بود به نزد وی نرسیده بود و آنچه داشت، به دهانه دریا و دهانه نهرهایی که از آنجا آذوقه به زنگیان می‌رسید پراکنده بود. کاریاران فاجر بالا گرفت و کشتیهای موفق را یکی از پی دیگری می‌گرفت. نصیر معروف به ابو حمزه از نبرد زنگیان و اقدام بر ضدشان، چنانکه از پیش می‌کرده بود، سرباز زد، از آنرو که کشتیهای وی کم بود، با آنکه در آنوقت بیشتر کشتیهای موفق با نصیر بود و کار آن را عهده داشت. مردم اردوگاه موفق از این، هراسان شدند و بیم داشتند که زنگیان با کشتیهای بیشتر که داشتند به اردوگاه آنها تازند. در این وقت کشتیهایی که موفق دستور داده بود در جانا بسازند به نزد آنها رسید، به ابوالعباس دستور داد با کشتیهای خویش از آن پیشواز کند و کشتیها را به اردوگاه برساند که بیم داشت زنگیان در دجله متعرض آن شوند. کشتیها سالم ماند و آنرا ببرد تا به اردوگاه نصیر رسانید که زنگیان آنرا بدیدند، در آن طمع آوردند. خبیث بگفت تا کشتیهای وی را ببرند و به یاران خویش دستور داد راه آن کشتیها را ببندند و برای جدا کردن آن بکوشند که برای این کار هجوم آوردند. یکی از غلامان ابوالعباس که مردی دلیر بود به نام وصیف معروف به حجرای شتاب آورد و با

کشتیهایی که همراه داشت به زنگیان هجوم برد که عقب نشستند و تعقیبشان کرد تا آنها را به نهر ابوالخصیب رسانید و از یاران خویش جدا افتاد، زنگیان بدو حمله بردند که به تنگنایی رسید و پاروهای یکی از کشتیهای وی با پاروهای یکی از کشتیهایشان درهم افتاد و کج شد و از تصادم کناره در هم شکست دیگران به اطراف وی آمدند و از هرسو در میانش گرفتند زنگیان از دیوار به طرف وی سر ازیر شدند، و صیف با همراهان خویش با آنها به سختی نبرد کرد تا کشته شدند و زنگیان کشتیهایشان را گرفتند و وارد نهر ابوالخصیب کردند.

ابوالعباس کشتیهای جنابی را با سلاح و مردانی که در آن بود سالم بیاورد، ابواحمد بدو دستور داد که کار همه کشتیها را عهده کند و همراه آن نبرد کند و آذوقه را از هرسو از زنگیان ببرد، که چنان کرد. کشتیها را اصلاح کردند و تیراندازان و نیزه داران برگزیده در آنجا دادند و چون کار همه کشتیها سامان گرفت و آنرا در جاهایی نهادند که کشتیهای خبیث بسوی آن می شد و تباهی می کرد و چون به عادت می که از پیش داشته بود بیامد، ابوالعباس با کشتیهای خویش سوی زنگیان رفت و دیگر کشتی داران را بگفت که با هجوم وی هجوم برند که چنان کردند که باز زنگیان در آمیختند و آنها را با تیر و نیزه و سنگ می زدند، خدا چهره هاشان را بزد که به هزیمت پشت بدادند، ابوالعباس و یارانش از پی آنها برفتند تا به نهر ابوالخصیبشان راندند، سه کشتی از آنها غرق شد، دو تا از کشتیهایشان را نیز با همه جنگاوران و ملاحانش گرفتند. ابوالعباس بگفت تا دستگیر شدگان زنگی را گردن زدند.

وقتی خبیث دید که به یاران وی چه رسید، از برون فرستادن کشتیها از عرصه قصر خویش خودداری کرد و یاران خویش را گفت که آنرا از کناره دور نکنند، مگر به هنگامی که دجله از کشتیهای موفق تهی باشد.

وقتی ابوالعباس این نبرد را با زنگیان بکرد سخت بهراسیدند و سران یاران خبیث امان خواستند که امان یافتند. از جمله سرانشان که امان خواستند، چنانکه

گفته‌اند محمد بن حارث عمی بود که حفاظت اردوگاه منکی و دیوار مجاور اردوگاه موفق باوی بود. وی شبانگاه با گروهی از یاران خویش بدرآمد، موفق وی را بسیار چیز داد و خلعت پوشانید و چندین اسب داد با یراق و لوازم و مقرری خوب برای او معین کرد.

چنان بود که محمد بن حارث می‌خواست بود زنش را نیز که یکی از دختر-عموهای وی بود همراه بیارد اما زن از پیوستن وی و امانده شد. زنگیان او را بگرفتند و به نزد خبیث بردند که مدتی او را بداشت. سپس بگفت تا وی را در آرند و در بازار درباره وی بانگ زنند که فروخته شد.

از جمله امانخواهان، احمد معروف به بردعی بود که چنانکه گویند از دلیرترین مردان خبیث بود که با مهربانی بودند و نیز از سرداران زنگی مدید بود و ابن انکلویه و منینه که همگی را خلعت داد و چیز بسیار داد و اسب داد، و با همه یارانشان که همراهشان آمده بودند نکویی کرد.

وقتی آذوقه از خبیث ببرید و راهها بر وی و یارانش بسته شد، شب و ابوالندا را که از سران سرداران و یاران قدیم و معتمد وی بودند و به نیکخواهیشان اعتماد داشت بگفت تا با ده هزار کس از زنگیان و غیر زنگیان به آهنگ نهر دیر و نهر المرأه و نهر ابوالاسد بروند و از این نهرها سوی هورشوند و به مسلمانان تاخت برند و هرچه خوردنی و آذوقه یافتند بگیرند تا آذوقه و دیگر چیزها که از مدینه السلام و واسط و اطراف آن به اردوگاه موفق می‌رسید بریده شود.

وقتی خبر حرکت آنها به موفق رسید و ابسته خویش زیرک، مقدمه دار ابوالعباس، را پیش خواند و دستور داد با یاران خویش سوی آنها رود و گروهی از مردان نخبه را بدو پیوسته کرد. زیرک در کشتیها و قایقها شتابان روان شد، پیادگان را در زورقها و کشتیهای سبک برداشت و برفت تا به نهر دیر رسید و آنجا اثری از زنگیان نیافت. پس به شکاف شیرین رفت، سپس در نهر عدی روان شد تا به نهر ابن-

عمر رسید، سپاه زنگیان بدورسید با جمعی که از فزونی آن هراسان شد، اما در کار جهادشان از خدا خیر خواست و با روشن بینان و ثابت قدمان اصحاب خویش به آنها هجوم برد که خدای ترس در دلهاشان افکند و پراکنده شدند که سلاح در آنها نهاد و بسیار کس از ایشان را بکشت و همان مقدار غرق شدند، جمعی بسیار نیز اسیر گرفت. از کشتیهایشان آنچه گرفتن توانست، بگرفت و آنچه را غرق توانست کرد غرق کرد. کشتیهایی که گرفته بود نزدیک چهارصد بود و با اسیران و سرانی که همراه داشت به اردو گاه موفق رفت.

در ماه ذی حجه، شش روز مانده از آن ماه، موفق بخویشتن برای نبرد فاسق سوی شهر و سپاه وی رفت.

سخن از اینکه چرا موفق سوی شهر فاسق رفت؟

چنانکه گفته اند سبب آن بود که وقتی سران یاران فاسق بلیه خویش را بدیدند که هر کس از آنها نمایان شود کشته می شود و هر که در شهر بماند در محاصره سخت است، کسی از آنها نمایان نمی شد. و چون بدانستند که هر کس از آنها با امان برون شود، نیکی بیند و جرمش بخشوده شود، به امان مایل شدند، در هر فرصت از هر سوی می گریختند و به امانخواهی به نزد ابوالاحمد می شدند. خبیث از این، سخت هراسان شد و یقین کرد که هلاک شدنی است و به هر طرف که می دانست راهی برای فرار از اردو گاه وی هست کشیکبانان و محافظان گماشت و دستورشان داد که آن نواحی را مضبوط دارند. بردهانه نهرها نیز کسان گماشت که کشتیها را از برون شدن از آنجا بازدارند و در بستن هر راه و گذر و رخنه بکوشند که در کار برون شدن از شهر وی طمع نیارند.

جمعی از سرداران فاجر، سالار زنگیان، به موفق پیام دادند و امان خواستند

و اینکه سپاهی برای نبرد خبیث بفرستد که برای نزد وی شدن راهی بیاوند.
موفق به ابوالعباس دستور داد که با جمعی از یاران خویش به محل معروف
به نهر غربی رود. در آنوقت علی بن ابان این نهر را محافظت می کرد. ابوالعباس با
نخبة یاران خویش با کشتی و زورقها و گذرها به آهنگ نهر غربی روان شد، مهلبی
و یارانش برای نبرد وی آماده شدند و نبرد میان دو گروه در گرفت، یاران ابوالعباس
برتری یافتند و زنگیان را مغلوب کردند. فاسق، سلیمان بن جامع را با جمعی بسیار از
زنگیان به کمک مهلبی فرستاد. در آنروز از آغاز روز تا به وقت پسین جنگ پیوسته
بود. در آنروز ظفر از آن ابوالعباس و یاران وی بود، آن گروه از سرداران خبیث
که امان خواسته بودند به نزد وی شدند که گروهی بسیار زنگی سوار و غیر سوار
همراهشان بود.

در این وقت ابوالعباس به یاران خویش دستور داد که سوی کشتیها باز گردند
و باز گشت. در راه باز گشت از شهر خبیث گذر کرد تا به محل معروف به نهر ترکان
رسید. یاران وی شمار زنگیان را در آن محل نهر اندک دیدند و در زنگیانی که آنجا
بودند طمع بستند و آهنگ آنها کردند. در آنوقت بیشتر یاران شان به نهر موفقیه باز گشته
بودند، پس به زمین نزدیک شدند و بالا رفتند و در آن راهها بسیار پیش رفتند و گروهی
از آنها بالای دیوار شدند که گروهی از زنگیان و یاران شان آنجا بودند و هر که را آنجا
بدست آوردند بکشتند. فاسق از حضورشان خبر یافت و زنگیان برای نبردشان
فراهم آمدند و به کمک همدیگر رسیدند.

وقتی ابوالعباس دید که خبیثان فراهم آمده اند و گرد هم شده اند و بسیار کس
از آنها به آن محل آمده اند و یاران وی در آنجا اندکند، با کسانی از یاران خویش که
با وی به کشتی بودند سوی آنها باز گشت و به موفق پیام داد و از وی کمک خواست که
غلامان آماده حرکت در کشتی و زورقها به کمک وی رسیدند و بر زنگیان غلبه یافتند
و هزیمتشان کردند.

و چنان شد که سلیمان بن جامع وقتی غلبه یاران ابوالعباس را بر زنگیان دید، با جمعی بسیار در نهر راه بالا گرفت و به نهر معروف به عبدالله رسید و پشت سر یاران ابوالعباس جا گرفت که در اثنای نبرد روی به حریفان مقابل خویش داشتند و به طلب هزیمتیان زنگی می رفتند، از پشت سرشان در آمد و طبلهایش به صدا در آمد. یاران ابوالعباس پراکنده شدند و هزیمتیان زنگی به طرف آنها باز گشتند و جمعی از غلامان موفق و دیگر سپاهیان وی کشته شدند و چند علم و نیم نیزه به دست زنگیان افتاد. ابوالعباس از باقیمانده یاران خویش دفاع کرد که بیشترشان به سلامت ماندند و با آنها باز گشت.

این نبرد، زنگیان و یارانشان را به طمع آورد و دلهاشان نیرو گرفت. موفق بر سر آن شد که با همه سپاه خویش برای نبرد خبیث عبور کند و به ابوالعباس و دیگر سرداران و غلامان دستور داد که برای عبور آماده شوند. دستور داد کشتیها و گذرها را فراهم آرند، و بر آنها پخش کنند. روزی را برای عبور معین کرد که بادهای سخت وزید و مانع این کار شد که وزش باد به روزهای بسیار پیوسته بود. موفق منتظر ماند تا وزش بادهای سر رفت، آنگاه برای عبور و پیکار فاجر آماده شدن گرفت.

وقتی آنچه می خواست آماده شد به روز چهارشنبه، شش روز مانده از ذی حجه سال دویست و شصت و هفتم، با جمع بسیار و لوازم کامل عبور کرد. دستور داد اسبان بسیار بر کشتیها ببرند. به ابوالعباس دستور داد با همه سرداران خویش از سوار و پیاده، همراه آن برود و از انتهای نهر معروف به منکی، از پشت سرفاجران در آید. مسرور بلخی وابسته خویش را دستور داد که سوی نهر غربی رود تا خبیث ناچار شود یاران خویش را پراکنده کند. به نصیر، معروف به ابو حمزه، و رشیق، غلام ابوالعباس، که از یاران وی بود و کشتیهای وی به شمار همانند کشتیهای نصیر بود، دستور داد که به دهانه نهر ابوالخصیب روند و با کشتیهای خبیث که آنجا می رسد نبرد کنند که وی

کشتیهای بسیار آماده کرده بود و جنگاوران نخبه در آن نهاده بود.

ابو احمد با همه همراهان خویش به يك سوی شهر خبیث رفت که آنرا به پسر خویش معروف به انکلای استوار کرده بود و علی بن ابان و سلیمان بن جامع و ابراهیم بن جعفر همدانی را به حفاظت آن گماشته بود و منجنیقها و ارابه‌ها و کمانهای چند تیر^۱ در آن نهاده بود، تیراندازان در آنجا مهیا کرده بود و بیشتر سپاه خویش را آنجا فراهم آورده بود.

وقتی دو گروه تلاقی کردند، موفق به غلامان تیرانداز و نیزه‌دار و سیاه خویش دستور داد به سویی که جمع فاسقان آنجا بود نزدیک شوند. نهر معروف به ترکان میان وی و آنها فاصله بود که نهری بود پهناور و پر آب، وقتی به آن رسیدند از رفتن بماندند که بانگشان زدند و به عبور ترغیبشان کردند که به شنا گذشتند. فاسقان با منجنیقها و ارابه‌ها و فلاخنها و دستها سنگ به آنها می انداختند و با کمانهای چند تیر و کمانهای پای^۲ و دیگر افزارهای پرتاب، تیر می انداختند، که در قبال همه آن صبری کردند تا از نهر گذشتند و به دیوار رسیدند. از فعلگانی که برای ویران کردن دیوار آماده کرده بودند کسی به آنها نرسیده بود. غلامان با سلاحهایی که همراه داشتند تراشیدن دیوار را عهده کردند، خدا این کار را آسان کرد و آنها راه خویش را به بالای دیوار گشودند. یکی از نردبانهایی که آماده کرده بودند رسید، که بالای دیوار رفتند و یکی از علمهای موفق را آنجا نصب کردند. فاسقان برای دفاع از حصار خویش به سختی نبرد کردند و بسیار کس از دو گروه کشته شد، سپس حصار را تسلیم کردند و از آن دور شدند. در اثنای این نبرد تیری به شکم یکی از غلامان موفق خورد به نام ثابت که از آن جان داد، وی از سرداران و بزرگان غلامان بود.

۱- تعبیر متن: القسی الناوکیه. يك جور کمان بوده که به يك وقت چند تیر رها

می کرده. (م)

۲- تعبیر متن: قسی الرجل.

وقتی یاران موفق بر حصار فاسقان تسلط یافتند منجنیقها و ارابه‌ها و کمانهای چندتیر را که در آن بود بسوختند و آن ناحیه را رها کردند و وا گذاشتند.

و چنان شد که ابوالعباس بایاران خویش، همراه سواران آهنگ‌نهر معروف به منکی کرد، علی بن ابان مهلبی با یاران خویش روان شد که راهوی را ببندد و نگذارد به مقصود خویش برسد، وقتی تلاقی کردند ابوالعباس غلبه یافت و وی را هزیمت کرد و بسیار کس از یارانش را بکشت و مهلبی به فرار باز گشت. ابوالعباس در انتهای نهر منکی به جایی رسید که می خواست از آنجا به شهر فاسق رسد که پنداشته بود ورود از آنجا آسان است، اما چون وارد خندق شد آنجا را پهناور و صعب‌العبور دید و یاران خویش را وادار کرد که بر اسبان خویش از آن بگذرند. پیادگان نیز به شنا گذشتند و به دیوار رسیدند و رخنه‌هایی در آن پدید آوردند که ورود از آن میسرشان شد و درآمدند، پیشروانشان با سلیمان بن جامع تلاقی کردند که وقتی از هزیمت مهلبی خبر یافته بود برای دفاع از آن ناحیه آمده بود، با وی نبرد کردند، ده کس از غلامان موفق که پیش روی قوم بودند سلیمان بن جامع و یارانش را که جمعی بسیار بودند، پس راندند و چند بار پراکنده‌شان کردند و از دیگر یاران خویش دفاع کردند، تا وقتی که به جاهای خویش باز گشتند.

محمد بن حماد گوید: وقتی یاران موفق بر محلی که فاسق حراست آنرا به پسر خویش و یاران و سرداران نام‌آور خویش سپرده بود غلبه یافتند و دیواری را که بدان رسیده بودند چندان که توانستند تراشیدند، کسانی که برای ویران کردن آماده شده بودند با کلنگها و ابزارهای خویش به نزد ایشان رسیدند و چند شکاف در دیوار پدید آوردند. موفق برای خندق فاسقان پلی مهیا کرده بود که بر آن کشیده شود که کشیده شد و بیشتر کسان عبور کردند. وقتی خبیثان این را بدیدند هراسان شدند و از حصار دوم خویش نیز که بدان پناه برده بودند گریزان شدند.

یاران موفق وارد شهر خاین شدند، فاجر و یارانش به هزیمت پشت بکردند، یاران موفق تعقیبشان می کردند و به هر کس از آنها که می رسیدند او را می کشتند تا به نهر معروف به ابن سمعان رسیدند، خانه ابن سمعان به دست یاران موفق افتاد که هرچه را در آن بود بسوختند و خانه را ویران کردند. فاجران بر نهر ابن سمعان دیر باز مقاومت کردند و دفاعی سخت کردند. یکی از غلامان موفق به علی بن ابان مهلبی هجوم برد که به فرار از وی پشت بکرد، غلام روپوش وی را بگرفت و او روپوش را رها کرد و به غلام وا گذاشت و از آن پس که نزدیک هلاکت بود، جان برد. یاران موفق مردانه به زنگیان هجوم بردند و از نهر معروف به ابن سمعان پششان زدند چندان که آنها را به کنار میدان فاسق رسانیدند، و چون خبر یافت که یارانش هزیمت شده اند و یاران موفق از اطراف شهر وی در آمده اند، با گروهی از یاران خویش بر نشست. یاران موفق که فاسق را می شناختند بر کنار میدان به طرف وی رفتند و بدو هجوم بردند که یاران و همراهانش پراکنده شدند و او را تنها نهادند. یکی از پیادگان بدو نزدیک شد چندان که با سپر خویش به چهره اسب وی زد و این به هنگام غروب خورشید بود. موفق به یاران خویش دستور داد که سوی کشتیهایشان باز گردند که به سلامت باز گشتند، تعداد زیادی سر از خبیثان همراه داشتند و از کشتن و زخم دار کردنشان و سوختن منزلها و بازارهاشان آنچه می خواستند کرده بودند.

و چنان بود که در آغاز روز گروهی از سرداران و سواران فاجر از ابوالعباس امان خواسته بودند که می باید برای برداشتن آنها در کشتیها، توقف کند. شب تاریک شد و باد سخت شمال وزیدن گرفت، جزر شدت یافت و بیشتر کشتیها به گل نشست. خبیث پیروان خویش را تحریض کرد و به کمک طلبید که جمعی از آنها بیامدند و بر کشتیهای به جای مانده هجوم بردند و بدان دست اندازی کردند و کسانی از مردم آن را کشتند.

در آن روز بهبوذ در نهر غربی، مقابل مسرور بلخی و یاران وی بود که به آنها

تاخت و جمعی از ایشان را بکشت و گروهی اسیر گرفت و تعدادی از اسبانشان به دست وی افتاد و این، خرسندی یاران موفق را کاست.

و چنان بود که در آنروز خبیث همه کشتیهای خویش را به دجله فرستاده بود که در آنجا بارشیق پیکار کنند که رشیق تعدادی از کشتیهای وی را بکوفت و غرق کرد و بسوخت و باقیمانده به نهر ابو الخصیب گریختند.

گویند: در آنروز برای فاسق و یارانش رخدادها بود که به پراکندگی و گریز سوی نهر امیر و قنديل و ابرسان و عبادان و دیگر دهکده‌ها و ادارشان کرد. در آنروز دو برادر سلیمان بن موسی شعرانی، محمد و عیسی، گریزان شدند و راه بادیه گرفتند تا وقتی که خبر بازگشت یاران موفق به آنها رسید که باز گشتند.

جمعی از بدویانی که در اردوگاه فاسق بودند گریختند و سوی بصره شدند و کس فرستادند و از ابو احمد امان خواستند که امانشان داد و کشتی فرستاد و آنها را به موفقیه برد و دستور داد که به آنها خلعت و چیز دهند و برایشان مقرری و جیره معین کنند که چنین کردند.

از جمله سرداران بزرگ فاجر که امان خواستند، ریحان بن صالح مغربی بود که سرور و سردار بود و حاجبی پسر خبیث را به نام انکلای به عهده داشت. ریحان و نامه نوشت و برای خویش و جمعی از یاران خویش امان خواست که پذیرفته شد تعداد زیادی کشتی و زورق و گذر همراه زیرک سردار، مقدمه دار ابو العباس، سوی او فرستاده شد که از نهر معروف به یهودی برفت تا به محل معروف به مطوعه رسید و ریحان و کسانی از یاران وی را که همراهش آمده بودند، آنجا یافت. و چنان بود که از پیش وعده نهاده بودند که زیرک در آنجا به ریحان و همراهان وی برسد، آنها را به خانه موفق برد که بگفت تا ریحان را خلعتها دهند با چند اسب، همه بایراق، و او را عطیه ای کلان داد. یارانش را نیز به ترتیب مقامشان خلعت و جایزه داد و وی را به ابو العباس پیوست. ابو العباس دستور یافت که ریحان و یارانش را بر دتا مقابل

خانه خبیث رسانید که آنجا در کشتی توقف کردند و زنگیان بدانستند که ریحان و یاران وی مشمول امان شده‌اند و احسان دیده‌اند، هماندم جمعی از یاران به جای مانده ریحان و دیگران امان خواستند و همانند یاران خویش نیکی و احسان دیدند.

امان یافتن ریحان، از پس نبرد روز چهارشنبه بود، به روز یکشنبه يك روز مانده از ذی حجه سال دویست و شصت و هفتم.

در این سال احمد بن عبدالله خجستانی روان شد و می گفت آهنگ عراق دارد. وقتی به سمنان رسید مردم ری از وی حصارى شدند و شهر خویش را استوار کردند. پس از آن خجستانی به خراسان باز گشت.

در این سال مردم بسیار از راه مکه باز گشتند و این از بداء بود به سبب شدت گرما. جمع بسیاری نیز برفتند، از آنها که برفتند بسیار کس از شدت گرما بمردند، بسیاری نیز از تشنگی، و این همه در بداء بود.

و هم در این سال عاملی از آن احمد بن طولون با سواران وی و نیز عاملی از آن عمرو بن لیث با سواران وی در مراسم حج فراهم آمدند و با همدیگر درباره اینکه علم خویش را در مسجد ابراهیم خلیل الرحمان بر سمت راست منبر بکوبند نزاع کردند. هر کدام دعوی داشتند که ولایت از آن یار اوست. شمشیرها کشیده شد و بیشتر مردم از مسجد برون شدند. وابستگان هارون بن محمد که از زنگیان بودند، یار عمرو بن لیث را کمک کردند و او به جایی که می خواست ایستاد. هارون که عامل مکه بود خطبه را کوتاه کرد و مردم به سلامت ماندند. در آنوقت ابو مغیره مخزومی با گروهی اندک به کار حراست بود.

و هم در این سال طباع از سامرا تبعید شد.

و هم در این سال خجستانی برای خویشتن دینار و درم سکه زد، وزن دینار ده دانگ بود و وزن درهم هشت دانگ و نقش آن چنین بود:

«الملك والقدرة لله و الحول والقوة بالله لا اله الا الله، محمد رسول الله» و بر سوی

دیگر آن چنین بود: «المعتمد علی الله باليمن والسعادة» و بر سوی دیگر: «الوافی احمد بن- عبدالله».

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج بود.
پس از آن سال دویست و شصت و هشتم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و شصت و هشتم بود

از جمله آن بود که جعفر بن ابراهیم، معروف به سجان، از ابواحمد موفق امان خواست، به روز سه شنبه غره محرم.

گویند: سبب آن، نبردی بود که ابواحمد در آخر ذی حجه سال دویست و شصت و هفتم داشته بود که پیش از این یاد کردیم و متعاقب آن ریحان بن صالح مغربی از اردو گاه فاجر گریخت. خبیث از این رخداد هراسان شد. زیرا چنانکه گفته اند، سجان یکی از معتمدان وی بود. ابواحمد دستور داد وی را خلعت و جایزه و چیز دادند، با چند اسب، و مقرری معین کردند و بایسته های ضیافت دادند. سجان به ابوالعباس پیوسته شد و ابواحمد بدو دستور داد که سجان را در کشتی مقابل قصر فاسق برد که فاسق و یارانش او را بدیدند. سجان با آنها سخن کرد و به آنها خبر داد که از خبیث فریب خورده اند و گفت که از دروغ گویی و بدکاری وی واقف شده. در آنروز که سجان را بردند مردم بسیار از زنگیان از سردار و غیر سردار امان خواستند که نیکی دیدند. کسان پیایی امان می خواستند و از نزد خبیث روان می شدند.

ابواحمد از پس نبردی که گفتم به يك روز مانده از ذی حجه سال دویست و هفتم بود، تا ماه ربیع الآخر به نبرد خبیث رفت و یاران خویش را استراحت می داد.

در این سال عمرو بن لیث برای نبرد با محمد بن لیث که از جانب وی عامل فارس بود به آن ولایت رفت و وی را هزیمت کرد و اردو گاهش را به غارت داد. محمد بن لیث با تنی چند جان برد. عمرو وارد استخر شد و یارانش آنجا را غارت کردند و او کس به طلب محمد بن لیث فرستاد که وی را بدست آوردند و به اسیری به نزد عمرو بردند، پس از آن عمرو به شیراز رفت و آنجا بماند.

در ماه ربیع الاول، پنج روز رفته از ماه، در بغداد زلزله شد، پس از آن به مدت سه روز بارانی سخت بارید و چهار صاعقه در آنجا رخ داد.

در همین سال عباس پسر احمد بن طولون به جنگ پدر خویش رفت. پدرش، احمد، به مقابله وی به اسکندریه شد و بر او ظفر یافت و به مصرش باز گردانید که با وی به آنجا باز گشت.

چهارده روز مانده از ربیع الاول این سال، ابو احمد موفق به طرف شهر فاسق عبور کرد، پیش از آن در اثنای اقامت موفقیه بر فاسق سخت گرفته بود و او را محاصره کرده بود و آذوقه را از وی باز داشته بود که نیرویش سستی گرفته بود چندان که بسیار کس از یاران وی از موفق امان خواسته بودند. چنانکه گفته اند: وقتی می خواست به طرف فاسق عبور کند به پسر خویش ابو العباس دستور داد سوی آن قسمت از شهر وی رود که آنجا را به وسیله پسر و یاران و سرداران معتبر خویش حفاظت می کرد. ابو احمد نیز به طرف محلی از دیوار رفت که مابین نهر منکی و نهر ابن سمعان بود. به صاعد، وزیر خویش، دستور داد که به دهانه نهر معروف به جوی - کور رود. به زیرک نیز دستور داد که از وی پشتیبانی کند. به مسرور بلخی دستور داد که سوی نهر غربی رود. با هر کدامشان گروهی از فعلگانی را همراه کرد که دیوار مجاور خویش را ویران کنند. به همه آنها دستور داد که فزون از ویران کردن دیوار کاری نکنند و به شهر خبیث در نشوند. به هر سمت نهر که سرداران خویش را فرستاده بود کشتیها گماشت که تیراندازان در آن بودند و دستورشان داد که با

تیراندازی از فعلگانی که دیوار را ویران می کنند و پیادگانی که به دفاع از آنها می پردازند حمایت کنند. شکافهای بسیار در دیوار افتاد و یاران ابواحمد از همه آن شکافها به شهر فاجر رسیدند. یاران خبیث به نبرد آنها آمدند، اما یاران ابواحمد هزیمتشان کردند و به تعقیب آنها دور برفتند و در راههای شهر افتادند و در کوچه ها و گذرها پراکنده شدند و از آنجاها که بار پیش رسیده بودند دورتر رفتند و بسوختند و بکشتند. پس از آن یاران خبیث باز آمدند و به یاران ابواحمد هجوم بردند، کمینهایشان از جاهایی که خودشان می دانستند و دیگران از آن بیخبر بودند برون شدند. کسانی از یاران ابواحمد که به شهر در بودند، حیران شدند، از خویشان دفاع می کردند و سوی دجله پس می رفتند، تابیشترشان به دجله رسیدند، کس بود که وارد کشتی شد و کس بود که خویشان را در آب افکند و کشتی نشینان وی را گرفتند و کس بود که کشته شد. یاران خبیث سلاح و رבוده هایی بدست آوردند. گروهی از غلامان ابواحمد مقابل خانه ابن سمعان ثبات کردند. راشد و موسی خواهرزاده مفلح با جمعی از سرداران غلامان با آنها بودند، اینان آخرین کسانی بودند که ثبات کردند، زنگیان در میان شان گرفتند و فزون شدند و میان آنها و کشتی حایل شدند. آنها نیز از خویش و یاران خویش دفاع کردند تا به کشتی رسیدند و بر آن نشستند. نزدیک به سی غلام از دیلمیان در مقابل زنگیان و غیر زنگیان بماندند و به حمایت و دفاع از کسان پرداختند که به سلامت برفتند و آن سی دیلمی از آن پس که با فاجران چنان کردند که می خواستند، همگی کشته شدند.

آسیب هایی که در این نبرد به کسان رسیده بود بر آنها سخت گران می نمود. ابواحمد با یاران خویش به نهر موفقیه بازگشت و دستور داد که فراهم شان آرند و ملامتشان کرد که چرا از دستور وی سرپیچی کرده اند و در کار تدبیر و نظری خود سرانه عمل کرده اند و تهدیدشان کرد که اگر بار دیگر با دستور وی مخالفت کنند عقوبت سخت خواهند دید. آنگاه بگفت تا یاران ناپدید شده وی را شمار کنند

که شمار کردند و نامهایشان را به نزد وی بردند که مقرری آنها را بر فرزندان و کسانشان معین کرد که این بنزد آنها نکو افتاد و حسن نیتشان را بیفزود که دیدند وی بازماندگان کسانی را که در اطاعت وی جان داده‌اند رعایت می‌کند. در این سال ابوالعباس با قومی از بدویان که آذوقه به فاسق می‌رسانیدند نبردی داشت که آنها را نابود کرد.

سخن از نبردی که ابوالعباس با بدویان آذوقه‌رسان فاسق داشت

گویند که وقتی فاسق بصره را ویران کرد، یکی از یاران قدیم خویش را به نام احمد پسر موسی، معروف به قلو ص، بر آن گماشت که کار آنجا را به عهده داشت. بصره برای فاسق مجالی شد که بدویان و بازرگانان وارد آن می‌شدند و آذوقه و اقسام کالای بازرگانی بدانجا می‌بردند و هر چه بدانجامی رسید به اردوگاه خبیث حمل می‌شد، تا وقتی که ابوالاحمد طه‌یثارا گشود و قلو ص اسیر شد و خبیث، خواهرزاده قلو ص را به نام مالک پسر بشران بر بصره و اطراف گماشت. وقتی ابوالاحمد برفرات بصره فرود آمد فاجر بیم کرد که ابوالاحمد به مالک تاختن کند. در آن وقت مالک در سیحان بر کنار نهر معروف به ابن عتبه بود. پس به مالک نوشت و دستور داد که اردوگاه خویش را به کنار نهر معروف به دیناری انتقال دهد و جمعی از همراهان خویش را برای شکار ماهی بفرستد و آنها را پیایی به اردوگاه وی بفرستد و نیز جمعی را به طرف راهی که بدویان از صحرا از آن می‌گذشتند روانه کند تا آمدن کسانی از آنها را که آذوقه می‌آوردند بدانند و چون گروهی از بدویان پیامدند با یاران خویش برود و آنچه را آورده‌اند به نزد خبیث بفرستد.

مالک، خواهرزاده قلو ص، چنان کرد. و دو کس از مردم دهکده بسمی را که یکیشان ریان و دیگری خلیل نام داشت و هر دو ان مقیم اردوگاه خبیث بوده بودند روانه

کرد. خلیل و ریان بکوشیدند و جمعی از مردم طف را فراهم آوردند و به دهکده بسمی رفتند و آنجا مقیم شدند و ماهی هور را در زورقهای کوچکی که از نهرهای تنگ و رخنه های کم آب که کشتی و زورقهای عادی در آن نمی رفت، عبور می داد، پیاپی به اردو گاه خبیث می فرستادند. بسبب اقامت این دو کس، در آنجا که گفتیم ماهی هور پیاپی به اردو گاه خبیث می رسید، آذوقه بدویان نیز با چیزها که از صحرا می آوردند می رسید و مردم اردو گاه وی در گشایش بودند، تا وقتی که یکی از یاران فاجر که به قلو ص پیوسته بود به نام علی پسر عمر، معروف به نقاب، از ابوالاحمد امان خواست و خبر مالک بن بشران را با وی بگفت که در نهر دیناری اقامت دارد و به سبب اقامت وی در آنجا ماهی هور و محمولات بدویان به اردو گاه خبیث می رسد.

پس موفق، زیرک و وابسته خویش را با کشتی و زورقها به محلی که خواهرزاده قلو ص آنجا بود فرستاد که با وی و مردم اردو گاهش نبرد کرد و جمعی از آنها را بکشت و جمعی را اسیر گرفت، از اینرو مردم آن اردو گاه پراکنده شدند و مالک به فرار بنزد خبیث رفت که وی را با جمعی به انتهای نهر معروف به یهودی فرستاد که آنجا در محلی نزدیک به نهر معروف به فیاض اردو زد و از مجاورت شوره زار فیاض، آذوقه به اردو گاه خبیث می رسید.

خبر مالک و اقامت وی در انتهای نهر یهودی و اینکه آذوقه از آن سوی، به اردو گاه فاجر می رسد، به ابوالاحمد رسید و او به پسر خویش ابوالعباس دستور داد که سوی نهر امیر و نهر فیاض رود تا واقع خبری را که بدو رسیده بود معلوم دارد. سپاه روان شد و به جمعی از بدویان برخورد به سالاری یکی که از صحرا شترو گوسفند و خوردنی آورده بود. ابوالعباس به آنها تاخت و جمعی شان را بکشت و بقیه را اسیر کرد. از آن قوم بجز سرشان نجات نیافت، وی بر مادیانی که زیر ران داشت تاختن کرد و بگریخت. همه شترو گوسفند و خوردنی که بدویان آورده بودند

گرفته شد. ابوالعباس دست یکی از اسیران را برید و او را رها کرد که به اردوگاه خبیث رفت و آنچه را بروی گذشته بود به آنها خبر داد. مالک خواهر زاده قلوص از آنچه ابوالعباس با بدویان کرده بود هر اسان شد و از ابواحمد امان خواست که امان یافت و نیکی دید و خلعت گرفت و به ابوالعباس پیوسته شد که مقرری برای وی معین شد و جیره گرفت.

خبیث یکی از یاران قلوص را به نام احمد پسر جنید به جای وی گماشت و دستورش داد که در محل معروف به دهر شیر و انتهای نهر ابوالخصیب اردو بزند و با یاران خویش ماهی رسیده از هور را همراهی کند و به اردوگاه خبیث برساند.

خبر احمد بن جنید به ابواحمد رسید و یکی از سرداران وابستگان را به نام قرمدان با سپاهی فرستاد که در جزیره معروف به روحیه اردو زد و ماهی هور که به اردوگاه خبیث می رسید قطع شد. شهاب بن علاء و محمد بن حسن، هر دو ان عنبری، را با گروهی سوار فرستاد که بدویان را از بردن آذوقه به اردوگاه خبیث بازدارند، دستور داد در بصره برای شان بازاری نهند و هر چه خرما که می خواهند از آنجا ببرند، که سبب رفتنشان به اردوگاه خبیث همین بود.

شهاب و محمد به انجام دستوری که یافته بودند رفتند و در محل معروف به قصر عیسی اقامت گرفتند، بدویان آنچه را از صحرا می آوردند به نزد آنها می بردند و از آنها خرما می گرفتند.

پس از آن ابواحمد، قرمدان را از بصره برداشت و یکی از سرداران فرغانی را به نام قیصر پسر ازخوز، اخشاذ فرغانه، به جای وی فرستاد. نصیر معروف به ابو حمزه را نیز با کشتی و زورقها فرستاد و دستور داد در فیض البصره و نهر دیس بماند و نهر ابله و نهر معقل و نهر غربی را بیماید، و او چنان کرد.

محمد بن حماد گوید: وقتی به سبب اقامت نصیر و قیصر در بصره آذوقه

از خبیث و یاران وی ببرید و آذوقه هور و دریا بکمک کشتی از آنها بازماند تدبیر دیگر کردند و از راه نهر امیرسوی قندل رفتند و از نهر مسیحی به راههای خشکی و دریا رسیدند و آذوقه گیریشان از خشکی و دریا و دریافت ماهی دریا، از این سمت بود. خبر به موفق رسید و به رشیق، غلام ابوالعباس، دستور داد که در جویث بارویه، در سمت شرقی دجله مقابل نهر امیر، اردوگاه کند و خندق استوار بکند. به ابوالعباس دستور داد از نخبة یاران خویش پنجهزار کس و سی کشتی به رشیق پیوسته کند. به رشیق دستور داد کشتیها را بردهانه نهر امیر بدارد و برای هر پانزده کشتی نوبتی نهد که در نهر امیر برود تا به گذرگاهی رسد که زنگیان از آنجا به دبا و قندل و نهر مسیحی می رفتند و آنجا باشد و اگر کسی از خبیثان بر آنها نمایان شد با وی نبرد کنند و چون نوبتشان بسر رفت باز آیند و یارانشان که بردهانه نهر مقیم بوده اند جاییشان را بگیرند. چنین کردند، رشیق در جایی که دستور یافته بود اردو بسزند، اردو زد و راههای فاجران که از آنجا به نهر دبا و قندل و مسیحی می رفتند، بریده شده و چون راهی به خشکی و دریا نداشتند به تنگنا افتادند و کار محاصره برایشان سخت شد.

در این سال برادر شرکب، با خجستانی نبرد کرد و مادر او را دستگیر کرد.

و هم در این سال پسر شبث بن حسن بپاخاست و عمر بن سیما و لایتدار حلوان را دستگیر کرد.

و هم در این سال احمد بن ابی الاصبغ از نزد عمرو بن لیث باز آمد. عمرو وی را به نزد احمد بن عبدالعزیز دلفی فرستاده بود که با مالی بیامد و عمرو از آنچه به دست آورده بود سیصد و چند هزار دینار فرستاد با هدیه ای که پنجاه من مشک بود و پنجاه من عنبر و دویست من عود و سیصد جامه مزین و غیره، با مقداری وظروف طلا و نقره و تعدادی اسب و غلام، معادل دویست هزار دینار، که بهای آنچه فرستاده بود و هدیه کرده بود

پانصد هزار دینار می شد.

در این سال کیغـلـغ، خلیل پسر ریمال، ولایتدار حلوان شد و به سبب عمر بن سیمما با آنها سختی کرد و به گناه ابن شبت مؤاخذه شان کرد که تعهد کردند ابن سیمما را نجات دهند و کار ابن شبت را سامان دهند.

در همین سال رشیق، غلام ابوالعباس بن موفق، به قومی از بنی تمیم که زنگیان را در کار ورود بصره و سوختن آن کمک کرده بودند تاخت. چگونگی آن بود که بدو خبر رسید که قومی از این بدویان از صحرا آذوقه ای از خوردنی و شتر و گوسفند به شهر خبیث می برند و در انتهای نهر امیر در انتظار کشتیهایی هستند که از پشت اردوگاه فاجر برسد و آنها را با آنچه همراه دارند ببرد. رشیق با کشتی سوی آنها روان شد و به محل توقفشان رسید که نهر معروف به اسحاقی بود و به وقتی که غافل بودند به آنها تاخت و بیشترشان را بکشت و گروهیشان را اسیر گرفت. اینان بازرگانان بودند که برای حمل آذوقه از اردوگاه خبیث برون شده بودند. رشیق آنچه را همراه داشتند از اقسام آذوقه و گوسفند و شتر و خرانی که آذوقه بر آن بار کرده بودند بگرفت و اسیران را با سرها در کشتیهایی که همراه داشت به موفقیه برد، موفق بگفت تا سرها را در کشتیها آویزان کردند و اسیران را در آن بیاویختند و آنچه را که رشیق و یارانش بدست آورده بودند بنمود و آنها را در اطراف اردوگاه بگردانیدند. آنگاه بگفت تا سرها و اسیران را بر اردوگاه خبیث عبور دهند تا بدانند که رشیق آذوقه بیاران رانا بود کرده و چنان کردند.

از جمله کسانی که رشیق دستگیرشان کرده بود، یکی از بدویان بود که درباره حمل آذوقه، مابین سالار زنگیان و بدویان سفر می کرده بود. موفق دستور داد تا دست و پایش را ببریدند و وی را در اردوگاه خبیث انداختند، آنگاه بگفت تا گردن اسیران را بزنند که زدند و اموالی را که از آنها به دست یاران رشیق افتاده بود به خودشان بخشید و بگفت تا رشیق را خلعت و جایزه دهند و او را به اردوگاهش باز گردانید.

شمار کسانی که از رشیق امان می خواستند بسیار شد. ابواحمد بگفت تا هر کس از آنها را که به نزد رشیق می رفت بدو پیوسته کنند وچندان زیاد شدند که جمعشان از همه اردو گاهها بیشتر شد. آذوقه از خبیث و یارانش از همه سوی بیرید و همه راهها که داشته بودند بر آنها بسته شد، محاصره زیانشان زد و تنهاشان لاغر شد و چنان شد که یکی از آنها اسیر می شد یا امان می خواست و از او می پرسیدند که کی نان دیده؟ و از این شگفتی می کرد و می گفت که یکسال یا دو سال پیش نان دیده است. وقتی کاریاران خبیث بدین گونه شد موفق چنان دید که پیایی بر آنها ساخت برد تازیان و محنتشان را بیفزاید.

در این وقت مردم بسیار با امان به نزد ابواحمد آمدند و آنها که به نزد فاسق ماندند نیازمند بودند که برای قوت خویش حيله کنند و به طلب قوت در دهکده ها و نهرهایی که از اردو گاهشان دور بود پراکنده شدند. خبر قضیه به ابواحمد رسید و بگفت تا جمعی از سرداران و سردستگان غلامان سپاه وی به محللهایی روند که زنگیان آنجا می روند و استمالتشان کنند و به اطاعتشان بخوانند و هر کس از آنها که از اطاعت آوردن دریغ کرد، او را بکشند و سرش را بیارند. برای آنها دستمزدی معین کرد که رغبت آوردند و صبحگاه و شبانگاه به رفت و آمد بودند و روزی نبود که جمعی از زنگیان را با تعدادی سر یا اسیر از آنها نیارند.

محمد بن حماد گوید: وقتی اسیران زنگی به نزد موفق بسیار شدند بگفت تا آنها را از نظر بگذرانند، هر کس از آنها نیرو و توانی داشت و سلاح می توانست برداشت، بر او منت نهاد و با وی نکویی کرد و با غلامان سپاه خویش بیامیخت تا نیکی و احسانی را که با آنها می کرد بدانند. هر کس از آنها ضعیف بود و توان جنبش نداشت یا پیری فرتوت بود و توان برداشتن سلاح نداشت، یا زخمی داشت که دیر باز مانده بود دستور داد تا دو جامه بر او بپوشانند و در می چند بدهند با توشه، و آنها را سوی اردو گاه خبیث برند و آنجا بیفکنند. پیش از آن دستورشان می داد

که بنزد هر کس میروند از نیکو کاری موفق که آنرا معاینه دیده‌اند، باوی سخن‌کنند و بگویند که رای موفق در باره همه زنگیانی که به امان سوی وی روند، یا اسیر شوند چنین است. از این کار به منظور خویش که استمالت یاران سالار زنگیان بود رسید، چنانکه به سوی وی و اطاعت و مسالمتش متمایل شدند. موفق و پسرش ابوالعباس، صبح و شب به خویشتن و با یاران خویش، به نبرد خبیث و یاران وی بودند که می‌کشتند و اسیر می‌گرفتند و زخم می‌زدند. در یکی از این نبردها تیری به ابوالعباس رسید که وی را زخم‌دار کرد و از آن بهی یافت.

در رجب این سال بهبوذ یار خبیث کشته شد.

سخن از چگونگی کشته شدن

بهبوذ یار سالار زنگیان

گویند که بهبوذ، پسر عبدالوهاب، بیشتر از همه یاران خبیث هجوم می‌برد و راه می‌برید و مال می‌گرفت و از این راه مالی گزاف فراهم آورده بود. وی با زورقهای سبک مکرر برون می‌شد و نه‌رهایی را که به دجله می‌رسید طی می‌کرد و چون به کشتی‌ای از آن یاران موفق می‌رسید آنرا می‌گرفت و به نه‌ری که از آن آمده بود می‌برد. اگر کسی به تعیب وی روان می‌شد و دور می‌رفت جمعی از یاران بهبوذ که برای این کار مهیا-شان کرده بود بدو هجوم می‌بردند و راهش را می‌بریدند و باوی نبرد میکردند و چون این کار مکرر شد و کسان از او حذر می‌کردند، بر کشتی‌ای نشست و آنرا همانند کشتیهای موفق کرد و همانند علمهای وی بر آن نهاد و با آن در دجله برفت و چون از مردم اردوگاه غفلتی می‌یافت به آنها می‌تاخت و می‌کشت و اسیر می‌گرفت. از آنجا به نه‌ر ابله و نه‌ر معقل و شکاف شیرین و نه‌ر دیر می‌رفت و راهها را می‌برید و به مال و خون رهگذران دست اندازی می‌کرد. وقتی موفق از اعمال بهبوذ خبر یافت چنان دید که همه نه‌رهایی را که بستن آن آسان بود ببندد و بر دهانه نه‌رهای بزرگ کشتیها نهاد که از تبا‌ه‌کاری بهبوذ و یاران وی در امان ماند و

راههای مردم امن شود. وقتی این راهها حراست شد و نه‌رهایی که بستن آن میسر بود بسته شد و میان بهبود و آنچه می کرده بود حایل آمد، در انتظار فرصت بماند که کشتی نشینان گماشته برده‌ها نه‌ره ابله، غفلتی کنند و چون این فرصت بدست آمد بر کشتیها و زورقهای همانند کشتیها و زورقهای باران موفق که علمهایی چون علمهایشان بر آن نصب کرده بود و یاران دلیر و نیرومند و شجاع خویش در آن نهاده بود از انتهای نه‌ره - ابو الخصیب عبور کرد و از گذرگاهی که به نه‌ره یهودی می رسید گذر کرد و به نه‌ره نافذ رسید و از آنجا به نه‌ره ابله رفت و به کشتیها و زورقهایی که برای حفاظت نه‌ره نهاده شده بود رسید، به وقتی که مردم آن غافل بودند، و به آنها تاخت و جمعی را بکشت و اسیرانی گرفت و شش کشتی بگرفت و از نه‌ره ابله باز گشت.

خبر آنچه بهبود کرده بود به موفق رسید و به ابو العباس دستور داد که با کشتی از نه‌ره یهودی راه وی را ببندد، امید داشت که وی زودتر از بهبود به گذرگاه رسد و از راهی که به امانگاهش می رسید باز دارد. ابو العباس وقتی به محل معروف به مطوعه رسید که بهبود پیشی گرفته بود و به نه‌ره معروف به سعیدی رسیده بود که به نه‌ره ابو الخصیب می رسید. ابو العباس کشتیهای بهبود را بدید و طمع آورد که بدان برسد، در طلب آن بکوشید و بدان رسید که نبرد در گیر شد، ابو العباس گروهی از یاران بهبود را بکشت و گروهی را اسیر گرفت، جمعی از آنها نیز از وی امان خواستند. جمع بسیاری از یاران بهبود سوری وی شدند و با وی کمک کردند و او به سختی دفاع کردند، آب در حال جزر بود و کشتیهای بهبود در جاهایی از نه‌ره و گذرگاه که آب از آن رفته بود به گل افتاد که وی و باقیمانده یارانش به زحمت نجات یافتند.

موفق همچنان در کار محاصره خبیث و یاران وی بود و راههایی را که از آنجا آذوقه به آنها می رسید می بست. زنگیانی که امان می خواستند فزونی گرفتند و موفق دستور داد که آنها را خلعت و جایزه دهند و اسبهای خوب بدهند با زین و لگام و یراق، و مقرری معین کنند.

پس از آن خبر به موفق رسید که جمعی از یاران خبیث به سبب سختی و تنگدستی به طلب قوت، ماهی و خرما در دهکده‌ها پراکنده شده‌اند و به پسر خویش ابوالعباس دستور داد که با شتاب در کشتی و زورقهای سبک، سوی آن دهکده‌ها شود و یاران دلیر و قهرمانان خویش را همراه ببرد و آن کسان را از بازگشت به شهر سالار زنگیان بازدارد. ابوالعباس برای این کار برفت، خبیث از روان شدن ابوالعباس خبر یافت و به بهبود دستور داد بایاران خویش از گذرگاهها و نهرهای ناشناس برود که خبر وی نهان ماند تا به قندل و ابرسان و اطراف آن برسد.

بهبود برای انجام دستور خبیث برفت، در راه یکی از زورقهای ابوالعباس به وی رسید که گروهی از غلامان تیرانداز وی با جمعی از زنگیان در آن بودند. بهبود در زورق طمع آورد و آهنگ آن کرد، زورق نشینان با وی نبرد کردند، ضربتی از دست يك غلام سیاه از جنگاوران زورق بدو خورد که در آب افتاد، یارانش شتابان به نزد وی شدند و او را برداشتند و به هزیمت سوی اردوگاه خبیث رفتند، اما بهبود را به آنجا نرسانیدند و خدا شروی را بس کرد.

رخداد مرگ بهبود بر فاسق و یارانش سخت گران آمد و بر او به سختی بنالیدند. کشتن خبیث از فتوح بزرگ بود، اما هلاکت وی از ابوالاحمد نهان ماند تا وقتی که یکی از ملاحان از او امان خواست و خبر را بسا وی بگفت که از آن خرسند شد و بگفت تا غلامی را که وی را کشته بود بیاورند که بیاوردند که بدو جایزه و خلعت داد و طوق بخشید و مقرری وی را بیفزود و بگفت تا همه کسانی را که در آن زورق بوده بودند جایزه و خلعت و چیز دهند.

در این سال آغاز ماه رمضان یکشنبه بود. یکشنبه دوم ماه، عید شعانین بود. یکشنبه سوم عید فصیح بود و یکشنبه چهارم نوروز بود و یکشنبه پنجم سلخ ماه بود. در این سال ابوالاحمد بر ذوائبی ظفر یافت، وی متمایل سالار زنگیان بود. در همین سال میان ید کوتکین، پسر اساتکین، و احمد بن عبدالعزیز نبرد شد که

ید کو تکین، احمد را هزیمت کرد و برقم غلبه یافت.

وهم در این سال عمرو بن لیث به دستور ابو احمد سرداری را سوی محمد بن عبید الله بن مرد کرد فرستاد که وی را اسیر کرد و به نزد عمرو برد.

در ذی قعدة همین سال یکی از فرزندان عبدالملک بن صالح هاشمی به نام بکار، در شام، مابین سلمیه و حلب و حمص، قیام کرد و سوی ابو احمد دعوت کرد، ابن عباس کلابی با وی نبرد کرد که کلابی هزیمت شد، لؤلؤ، یار ابن طولون، سرداری را به نام بودن با سپاهی انبوه به مقابله بکار فرستادن که بازگشت و چندان کسی با وی نبود.

در این سال لؤلؤ با ابن طولون مخالفت نمود.

وهم در این سال سالار زنگیان، پسر شاه زنگیان را بکشت که شنیده بود که وی آهنگ پیوستن به ابو احمد دارد.

وهم در این سال احمد بن عبدالله خجستانی کشته شد، غلامش او را بکشت، در ماه ذی حجه.

وهم در این سال یاران ابن ابی الساج، محمد بن علی یشکری را در دهکده، در ناحیه واسط، بکشتند و سرش در بغداد نصب شد.

وهم در این سال محمد بن کمشجور، با علی بن حسین کفتمر نبرد کرد و ابن کمشجور، کفتمر را اسیر گرفت سپس آزادش کرد و این به ماه ذی حجه بود.

وهم در این سال علوی، معروف به حرون، اسیر شد. سبب آن بود که وی خریطه‌ای را که خبر مراسم حج را در آن می‌فرستادند در راه بگرفت و نایب ابن ابی الساج بر راه مکه، کس فرستاد و حرون را بگرفت و او را بنزد موفق فرستاد.

وهم در این سال ابوالمغیره مخزومی سوی مکه شد. عامل مکه هارون بن

محمد هاشمی بود که جمعی را در حدود دو هزار کس فراهم آورد و به کمک آنها با مخزومی مقاومت کرد. مخزومی سوی عین مشاش رفت و آنرا کور کرد، آنگاه سوی حده رفت و خورده‌نیها را غارت کرد و خانه مردم آنجا را بسوخت و نان در مکه دواوقیه بدر می‌شد.

در این سال پسر زن صقلی، جبار روم، برون شد و مقابل ملطیه اردو زد، مردم مرعش و حدت با مردم ملطیه کمک کردند که جبار هزیمت شد و او را تا سریع تعقیب کردند.

در این سال خلف فرغانی، عامل ابن طولون، از ناحیه مرزهای شام غزای تابستانی کرد و ده و چند هزار کس از رومیان را بکشت، کسان غنیمت گرفتند و سهم هر کدام چهل دینار شد.

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج شد، ابن ابی الساج عامل حادثات و راهها بود.

پس از آن، سال دویست و شصت و نهم در آمد.

سخن از خبر حادثاتی که بدید

سال دویست و شصت و نهم بود

از جمله آن بود که در ماه محرم، علوی معروف به حرون را به اردوگاه ابو-احمد بردند، بر شتر بود و قبای دیبایی به تن داشت با کلاهی دراز. پس از آن وی را در کشتی ای نشانده و ببردند و در جایی نگه داشتند که سالار زنگیان او را ببیند و گفتار فرستادگان را بشنود.

در محرم این سال بدویان، مابین توز و سمیرا، راه یکی از کاروانهای حج را بریدند و کاروانیان را لخت کردند و نزدیک پنجهزار شتر را بردند، با بارها و مردم بسیار.

در محرم همین سال، در شب چهاردهم، ماه گرفت و همچنان گرفته بود که نهان شد. به روز جمعه دو روز مانده از محرم نیز به وقت غروب، خورشید گرفت و همچنان گرفته بود که نهان شد، گرفتگی آفتاب و ماه در ماه محرم با هم بود.

در صفر همین سال، مردم بغداد بر ضد ابراهیم خلیجی بپا خاستند و خانه وی را غارت کردند. سبب آن بود که غلامی از آن وی زنی را به تیر زد و شکست، از سلطان بر ضد وی کمک خواستند، کس پیش خلیجی فرستاد که غلام را ببرد. اما مقاومت کرد و غلامانش مردم را به تیر زدند و گروهی را بکشتند و گروهی را زخمی کردند که از آن جمله دو کس از یاران سلطان بودند. خلیجی بگریخت، غلامانش را گرفتند و خانه اش را با اسبانش غارت کردند. پس از آن محمد بن عبد الله طاهری، اسبان خلیجی را با هر چه از اموال غارت شده وی که توانست فراهم آورد و به عبد الله دستور داد که آنرا به وی تسلیم کند و شاهد گرفت که اسبان و اموال را به وی پس داده است.

در این سال ابن ابی الساج پس از بازگشت از مکه به طایف رفت و سپاهی سوی جده فرستاد و دو کشتی از آن مخزومی را که مال و سلاح در آن بود بگرفتند.

در این سال رومی پسر خشنک سه کس از سرداران فرغانی را که یکی را صدیق و دیگری راطخشی و سومی راطغان می گفتند بگرفت و به بند کرد، صدیق چند زخم خورد و بگریخت.

و هم در این سال، در ماه ربیع الاول، خلیف، یار احمد بن طولون، که از جانب وی عامل مرزهای شام بود در آنجا بر یازمان خادم، وابسته فتح بن خاقان، تاخت و او را بداشت. گروهی از مردم مرز بر ضد خلیف برخاستند، و یازمان را نجات دادند، خلیف بگریخت مردم مرز دعای ابن طولون را متروک داشتند و بر منبرها او را لعن کردند. و چون خبر به ابن طولون رسید از مصر روان شد تا به دمشق رسید. آنگاه سری مرزهای شام

رفت و در اذنه فرود آمد، یا زمان و مردم طرسوس درهای شهر را بجز باب السجهد و باب البحر بیستند و آب را گشودند که تا نزدیک اذنه و اطراف آن رسید و در طرسوس حصارى شدند. ابن طولون در اذنه بماند، آنگاه باز گشت و سوى انطاکیه رفت، سپس به حمص رفت، پس از آن به دمشق رفت و آنجا بماند.

در همین سال لؤلؤ، غلام ابن طولون، با صاحب خویش مخالفت کرد، به وقت مخالفت، حمص و حلب و قنسرین و دیار مصر به دست وی بود. لؤلؤ سوى بـالس رفت و آنجا را غارت کرد و سعید و برادر وی، دو پسر عباس کلابی، را اسیر کرد. پس از آن به ابو احمد نامه نوشت که بنزد وی شود و از ابن طولون جدایی گیرد و شرطهایی برای خویش نهاد.

ابو احمد آنچه را خواسته بود پذیرفت. در آن وقت لؤلؤ به رقه بود که از آنجا حرکت کرد و جمعی از مردم رافقه و دیگران را ببرد و سوى قرقسیا شد که ابن صفوان عقیلی آنجا بود که با وی نبرد کرد. لؤلؤ، قرقسیا را بگرفت و آنرا به احمد بن مالک سپرد. این صفوان گریخت، و لؤلؤ به آهنگ بغداد روان شد.

سخن از خبر تیر خوردن ابو احمد موفق

در این سال ابو احمد موفق تیر خورد، تیر را يك غلام رومی انداخت به نام قراطس که از آن خبیث بود، و این رخداد از پی آن بود که ابو احمد وارد شهر خبیث شده بود که دیوار آنرا ویران کند.

چنانکه گفته اند چگونگی قضیه آن بود که وقتی بهبود خبیث هلاک شد، سالار زنگیان در گنجینه‌ها و مالهایی که بهبود فراهم آورده بود طمع بست که به نزد خبیث به صحت پیوسته بود که دارایی وی دو یست هزار دینار بود، بعلاوه - جواهر و طلا و نقره بسیار، و این را به هر حیل‌ای می‌جست و بر آن حربص بود.

دوستان و خویشان و یاران بهبوذ را بداشت و آنها را تازیانه زد، بعضی خانه‌های وی را بکاوید و بعضی بناهای وی را ویران کرد به این طمع که در آن دفینه‌ای بیابد، اما چیزی از این باب نیافت. رفتاری که به طلب مال با دوستان بهبوذ کرده بود یکی از چیزها بود که دل‌های یاران وی را تباه کرد و آنها را به دوری از وی و بی‌علاقگی به مصاحبتش واداشت.

موفق بگفت تا میان یاران بهبوذ ندای امان دهند که به رغبت سوی وی شتابان شدند و در کار جایزه و خلعت و مستمری به همگنان خویش پیوسته شدند. و چون به هنگام وزش بادهای که موجها در دجله می‌جنبید عبور ابو احمد سوی اردوگاه فاجر بسیار سخت بود، چنان دید که در سمت غربی دجله مابین دیرجابل و نهر مغیره برای خویشان و یاران خویش جایی بگشاید که در آنجا اردو زند، از اینرودستور داد نخلها را ببرند و جای خندق را مهیا کنند و اردوگاه را به خندقها احاطه کنند و با دیوارها استوار بدارند تا از شبیخون فاجران و غافلگیریشان در امان باشد، آنگاه سرداران خویش را به نوبت نهاد، هر يك از آنها نوبتی داشت که صبحگاهان با مردان خویش و عملگاران برای سامان دادن کار اردو گاهی که می‌باید آنجا مهیا شود روان می‌شد.

فاسق در مقابل این کار، علی بن ابان مهبلی و سلیمان بن جامع و ابراهیم بن جعفر - همدانی را به نوبت نهاد، هر يك از آنها روزی به نوبت بود، پسر خبیث معروف به انکلای در روزهای نوبت سلیمان حضور می‌یافت، گاه می‌شد که در روز نوبت ابراهیم نیز حضور می‌یافت. پس از آن خبیث وی را به جای ابراهیم بن جعفر نهاد و سلیمان بن جامع با وی در نوبتش حضور می‌یافت. خبیث، سلیمان بن موسی شعرانی و دو برادرش را نیز به انکلای پیوست که با حضور وی حضور می‌یافتند و با غیبت وی غایب می‌شدند.

خبیث بدانست که اگر موفق در کار نبرد مجاور وی شود و راه کسانی که

می‌خواهند بدویو بسته شوند و سوی او بگریزند نزدیک شود، خاصه آنکه نزدیکی دوازده گاه هراس در دل یاران وی می‌افکند، تدبیر وی کاستی می‌گیرد و همه کارهایش تباه می‌شود.

پس به یاران خویش دستور داد که با سردارانی که به روزها عبور می‌کنند نبرد کنند و نگذارندشان اردو گاهی را که قصد انتقال بدان دارند اصلاح کنند. یکی از روزها بادهای سخت وزیدن گرفت، یکی از سرداران موفق برای کار اردو گاه در سمت غربی بود، فاسق فرصت تنها ماندن آن سردار را غنیمت شمرد. که وی از یاران خویش بریده بود و به سبب بادهای سخت عبور وی از دجله میسر نبود و همه سپاه خویش را سوی سردار مقیم بر سمت غربی فرستاد و با مردان خویش بر او فزونی گرفت. کشتیهایی که همراه آن سردار بود راهی برای ایستادن آنجا که می‌ایستاده بود نمی‌یافت از آنرو که باد کشتی را به طرف سنگها می‌برد و کشتی نشینان از شکسته شدن آن بیمناک بودند.

زنگیان بر ضد آن سردار و یاران وی نیرو گرفتند و آنها را از جایشان پس زدند و به گروهی از ایشان دست یافتند که ثبات کردند و همگی کشته شدند. گروهی به آب پناه بردند و زنگیان تعقیبشان کردند و کسانی از آنها را اسیر کردند و کسانی را کشتند، اما بیشترشان راهی یافتند و به کشتیهایشان رسیدند و خویشان را در آن افکندند و سوی نهر موافقه عبور کردند. مردم از این فرصت بایی فاسقان بسیار بنالیدند و سخت بدان پرداختند.

ابو احمد چنان دید که رای وی درباره جا گرفتن در سمت غربی دجله مایه مشقت است و از حيله فاسق و یارانش در امان نیست که فرصتی بجوید و به اردو گاه شبیخون زند یا به محلی دست یابد که مقر وی شود که در آنجا بیشهزارها فراوان بود و راهها سخت، و زنگیان در پیمودن جاهای خطرناک از یاران وی توانا تر بودند و این کار برایشان آسان تر بود.

به این سبب از رای خویش در بسارۀ جا گرفتن به غرب دجله بگشت و ویران کردن دیوار فاسق را هدف کرد، تا از آنجا راه و گذر گاه برای یاران خویش بکشاند، از اینرو بگفت تا ویرانی دیوار را از مجاورت نهر معروف به منکی آغاز کنند.

تدبیر خبیث در این باب آن بود که پسر خویش انکلای و علی بن ابان و سلیمان بن جامع را برای جلو گیری از این کار فرستاد که هر يك به روزنوبت خویش بروند و اگر یاران موفق بر آنها فزونی گرفتند همگی برای دفاع از مهاجمان فراهم آیند.

وقتی موفق دید که خبیثان برای جلو گیری از ویران کردن دیوار گرد آمده اند و با همدیگر کمک می کنند مصمم شد این کار را بخویشتن عهده کند و در آن حضور یابد که تلاش و کوشش و توجه یاران وی فرون شود، چنین کرد و نبرد پیوسته شد و برد و گروه سخت شد و از هر دو دسته کشته و زخمی بسیار شد. موفق روزی چند بماند که صبحگاه و شبانگاه با فاسقن به نبرد بود و روزی نبود که از پیکار بازمانند.

و چنان بود که یاران ابواحمد نمی توانستند سوی خبیثان روند به سبب دوپل که بر نهر منکی بود و همینکه پیکار گرم می شد زنگیان از آن می گذشتند و از آنجا به راهی می رسیدند که آنها را به پشت سر یاران ابواحمد می رسانید که به ایشان هجوم می بردند و از انجام مقصودشان که ویران کردن دیوار بود بازشان می داشتند. موفق چنان دید که برای ویران کردن آن دوپل تدبیر کند و فاسقان را از راهی که در گرما گرم پیکار از آنجا پشت سر یارانش می رسیدند بازدارد. پس به تنی چند از سرداران غلامان خویش دستور داد که این دوپل را هدف کنند و بازنگیان خدعه کنند و فرصتی بجویند که آنها از حراست پلها غافل بمانند. دستورشان داد که تبر و اره و افزارهایی که برای بریدن پلها بایسته است و کمکشان می کند که مقصود خویش را با شتاب بسر برند، آماده کنند.

غلامان دستوری را که یافته بودند کار بستند و به وقت نیمروز به نهر منگی شدند. زنگیان به مقابله شان آمدند و پیشدستی کردند و شتاب آوردند. از جمله کسانی که با شتاب سوی آنها آمد ابوالندا بود با گروهی از یاران خویش که بیشتر از پانصد کس بودند. نبرد میان یاران موفق و زنگیان در گرفت و لختی از روز را نبرد کردند.

پس از آن غلامان ابواحمد برفاسقان غلبه یافتند و آنها را از پلها پس زدند.

در آن اثنا تیری به سینه ابوالندا خورد که به قلبش رسید و او را از پایینداخت یاران وی از پیکرش دفاع کردند و آن را برداشتند و به هزیمت پشت بکردند. سرداران غلامان موفق برای بریدن پلها فرصت یافتند که آنها را بریدند و به دجله بردند و چوب آنها را به نزد ابواحمد فرستادند و به سلامت باز گشتند و کشته شدن ابوالندا و بریدن پلها را به موفق خبر دادند که وی و مردم اردوگاه از این بسیار خرسند شدند و بگفت تا کسی را که تیر به ابوالندا افکنده بود جایزه کلان دهند.

پس از آن ابواحمد به نبرد خبیث و یاران وی مصر شد و از دیوار به مقداری که به نزد زنگیان در توانند شد ویران کردند و آنها را به نبرد در شهرشان از دفاع دیوار مشغول داشتند که ویران کردن آن سرعت گرفت و به خانه ابن سمعان و سلیمان ابن جامع رسید و همه این ناحیه به دست یاران موفق افتاد که فاسقان نمی توانستند آنها را از آنجا برانند یا از وصول بدانجا منعشان کنند. این دو خانه ویران شد و هرچه در آن بود به غارت رفت.

یاران موفق به بازاری از آن سالار زنگیان رسیدند که زیر سایبانی بر کنار دجله نهاده بود و آنها را میمونه نامیده بود.

موفق زیرك مقدمه دار ابوالعباس را بگفت که آهنگ آن بازار کند که سوی آن رفت و بدان پرداخت که بازار ویران شد. آنگاه موفق آهنگ خانه ای کرد که سالار

زنگیان برای جبایی ساخته بود و آنرا ویران کرد و هرچه را در آن بود یا در خزینه های فاسق بود که پیوسته بدان بود به غارت داد. سپس به یاران خویش گفت سوی محلی روند که خبیث در آنجا بنایی ساخته بود و آنرا مسجد جامع نام کرده بود. فاسقان سخت از آن دفاع کردند که خبیث بدین کار ترغیبشان می کرد و به این توهمشان می انداخت که حمایت و بزرگداشت مسجد برایشان واجب است که گفتار وی را باور می داشتند و از رای وی تبعیت می کردند.

کار و وصول به مسجد بر یاران موفق سخت شد و نبرد بر سر آن محل روزها به درازا کشید. در آنوقت نخبه و دلیران یاران فاسق و کسانی که سر ثبات داشتند با وی بودند و از سرجان دفاع کردند، چنانکه در آنجا می ایستادند و یکیشان ضربت نیزه می خورد یا تیر با ضربت شمشیر بدو می رسید و می افتاد و کسی که پهلویش بود او را کنار می زد و به جایش می ایستاد مبادا جای یکی از آنها خالی بماند و در دیگر یاران وی خلل افتد.

وقتی ابو احمد ثبات و دفاع آن گروه را بدید که روزهای دراز دفاع می کردند، به ابو العباس دستور داد آهنگ سمتی کند که بنای مسجد خبیث در آن بود و دلیران اصحاب و غلامان خویش را برای این کار ببرد، فعلگانی را نیز که برای ویران کردن آماده شده بودند بدو پیوست که چون به جایی دست می یافتند باشتاب آنرا ویران می کردند. بگفت تا نردبانها یر دیوار نهند که بنهاند و تیر اندازان بالا رفتند و کسانی از فاسقان را که پشت دیوار بودند تیر باران کردند و از محل خانه جبایی تا محلی که ابو العباس بود مردان نهاد. موفق مال و طوق و بازو بند به کسانی که دیوار فاسق و بازارها و خانه های یارانش را باشتاب ویران می کردند بذل می کرد و کاری که سخت می نمود از پس نبردی دراز و سخت آسان شد و بنایی که خبیث آنرا مسجد می نامیده بود ویران شد و به منبر آن رسیدند که آنرا برداشتند و به نزد موفق بردند که با آن خوشدل و خرسند سوی موفقیه، شهر خویش، باز گشت.

پس از آن موفق به ویران کردن دیوار پرداخت و آنرا از حد خانه انکلای تا خانه جبایی ویران کرد. یاران موفق به چند دیوان از دیوانها و چند خزینه از خزانه های خبیث رسیدند که غارت شد و سوخته شد و این به روزی بود سخت ابری که کسان را از یکدیگر مستور داشته بود و کس، همراه خویش را به زحمت می دید. در آنروز آثار فتح بر موفق نمودار شد. در این حال بودند که تیری از تیرهای فاسقان به موفق رسید. تیر را يك غلام رومی به نام قرطاس که با خبیث بود انداخته بود که به سینه وی رسید. و این به روز دوشنبه بود، پنجروز رفته از جمادی الاول سال دویست و شصت و نهم.

موفق محنتی را که از تیر بدور رسیده بود مکتوم داشت و به شهر موفقیه باز گشت. آنشب به معالجه زخم خویش پرداخت و بماند، سپس با دردی که از آن زخم داشت به نبرد باز رفت که دلهای دوستان خویش را نیرو دهد و توهم و سستی بدان راه نیابد و این حرکت که خویشان را بدان وادار کرده بود، علت وی را شدت افزود که سخت شد و کار آن بالا گرفت چندان که بر او بیمناك شدند و برای علاج آن به مهمترین کارهایی که در معالجه زخمها می کردند حاجت افتاد. از اینرو اردوگاه و سپاه و رعیت آشفته شد و از نیرو کردن فاسق بر خویشان بیمناك شدند تا آنجا که جمعی از مقیمان شهر موفقیه که دلهایشان هراسان شده بود از آنجا بیرون شدند و سختی علت، در سلطه موفق خلل آورد. کسانی از یاران و معتمدانش بدو مشورت دادند که از اردوگاه خویش به مدینه السلام رود و کسی را به جای نهد که نایب وی باشد. اما این را نپذیرفت و بیم کرد از رفتن وی پراکندگی کار خبیث فراهمی گیرد و با سختی علت بجای ماند و خلل سلطه وی فزونی گرفت. اما خدای منت نهاد و وی را عافیت داد که بر سرداران و خاصان خویش که مدتی از آنها به پرده بوده بود نمایان شد که نیرو گرفتند.

تا شعبان این سال نفاقت و آسایش موفق دوام داشت و چون بهی یافت و توانست

برای نبرد فاسق بیای خیزد، دل به این کار داد و کار نبرد را از سر گرفت.

وقتی خبر بلیه ابو احمد به نزد خبیث به صحت پیوسته بود، یاران خویش را وعده‌ها و آرزوهای نادرست می‌داده بود و چون خبر نمودار شدن ابو احمد و بر کشتی نشستنش بدو رسید، بر منبر خویش قسم یاد می‌کرد که این باطل است و اساس ندارد و کسی را که در کشتی دیده‌اند تمثالی است که ساخته‌اند و آنها را به خطا انداخته‌اند.

در همین سال، به روز شنبه نیمه جمادی الاول، معتمد حرکت کرد و آهنگ پیوستن به مصر داشت، اما در کحیل بماند و به شکار پرداخت. صاعد بن مخلد از نزد ابو احمد بیامد، سپس در ماه جمادی الآخر با گروهی از سرداران به سامرا رفت. دو سردار از آن احمد بن طولون که یکی را احمد می‌گفتند پسر جیغویه و دیگری را محمد پسر عباس کلابی، به رقه رسیدند. وقتی معتمد به قلمرو اسحاق بن کندا ج رسید که عامل موصل و همه جزیره بود، ابن کندا ج به تینک و احمد بن خاقان و خطار مش که همراه معتمد از سامرا به آهنگ مصر روان شده بودند تاخت و آنها را به بند کرد و اموال و اسبان و بردگانشان را بگرفت. به او نوشته شده بود که آنها و نیز معتمد را بگیرد، املاک آنها و املاک فارس بن بغابه تیول بن کندا ج داده شد.

چگونگی گرفتن کسانی که یاد کردم آن بود که وقتی معتمد به قلمرو ابن کندا ج رسید، پیش از آن از جانب صاعد در باره گرفتن آنها نامه‌ها به ابن کندا ج رسیده بود و او چنان وانمود که با آنهاست و همانند آنها دل به اطاعت معتمد دارد که خلیفه است و مخالفت وی روانیست. و چنان بود که همراهان معتمد وی را از عبور بر این کندا ج حذر داده بودند که مبادا بر ضدشان کار کند. اما معتمد چنانکه گفته‌اند مصر شد که بر این کندا ج عبور کند و به آنها گفت: «وی وابسته من است و غلام من. سرشکار دارم و در راه، به طرف وی شکار فراوان هست». و چون به قلمرو وی رسیدند ابن کندا ج به دیدارشان رفت و با آنها روان شد، تا، چنانکه گفته‌اند، معتمد را از آن پیش که به قلمرو ابن طولون برسد، در جایی فرود آورد. صبحگاهان تبعه و غلامانی که همراه معتمد بودند

و کسانی که از سامرا با وی آمده بودند حرکت کردند. ابن کنداج با سرداران که همراه معتمد بودند خلوت کرد و گفت: «به قلمرو ابن طولون و سرداران وی که در رقه اقامت دارند نزدیک شده اید، وقتی شما به نزد ابن طولون شدید فرمان، فرمان اوست و شما زیر دست او می شوید و جزو سپاه وی. آیا بدین رضایت می دهید در صورتیکه می دانید او نیز یکی همانند شماست؟»

در این باب میان وی و آنها گفتگو بود تا روزبرآمد و هنوز معتمد حرکت نکرده بود که سرداران در حضور وی به گفتگو بودند و درباره چیزی اتفاق نکرده بودند. ابن کنداج به آنها گفت: «برخیزید تا در این باب در محلی دیگر گفتگو کنیم و حرمت مجلس امیر مؤمنان را بدارید که صدا در آن بالا نگیرد.»

پس دست آنها را بگرفت و از سرا پرده معتمد به سرا پرده خویش برد که سرا پرده ای بجز سرا پرده وی نمانده بود که از پیش به فراشان و غلامان و اطرافیان خویش گفته بود که جز با حرکت وی حرکت نکنند. بیشتر غلامان و یاران ابن کنداج به نزد وی و سردارانی که با وی بودند در آمدند. قیدها حاضر شد، و غلامان وی به سردارانی که از سامرا با معتمد آمده بودند هجوم بردند و به بندشان کردند، و چون بندی شدند و کارشان بسر رفت ابن کنداج به نزد معتمد رفت و او را به ملامت گرفت که چرا از دارالملک خویش و پدران خویش برون شده و از برادر خویش جدایی گرفته، آنهم به وقتی که وی با کسی که می خواهد معتمد و مردم خاندانش را بکشد و ملکش را به زوال دهد در کار نبرد است، آنگاه معتمد را با همراهان وی که همچنان در بند بودند ببرد تا به سامرا رسانید.

در این سال رافع بن هرثمه همه ولایتهای خراسان را که خجستانی بر آن تسلط یافته بود عهده کرد. و چنان بود که رافع بن هرثمه خراج چند ولایت خراسان را از پیش گرفته بود و مردم آنجا را فقیر کرده بود و ولایت را به ویرانی داده بود. در این سال حسینیان و حسنیان را با جعفریان نبردی بود که هشت کس از

جعفریان کشته شدند، جعفریان تفوق یافتند و فضل بن عباس عباسی عامل مدینه را نجات دادند.

در جمادی الاخر این سال، هارون بن موفق، ابن ابی الساج را عامل انبار و راه فرات و رجب طوق کرد. احمد بن محمد طایی را نیز بر کمکها و خراج کوفه و سواد آن گماشت کمکها را به نام علی بن حسین معروف به کفتمر کرد. احمد بن محمد، در کوفه با هیصم عجلی روبرو شد که هیصم هزیمت شد و طایی اموال و املاک او را گرفت.

چهار روز رفته از شعبان این سال اسحاق بن کنجاج، معتمد را به سامرا برد که در قصر مشرف به حیر جای گرفت.

هشت روز رفته از شعبان همین سال ابن کنجاج خلعت گرفت. دوشمشیر باحمایل نیز بر او آویختند یکی از راست وی و دیگری از چپ وی و صاحب دوشمشیر نامیده شد. دو روز پس از آن باز خلعت گرفت: يك قبای دیبا با دوشانه پوش، تاجی بر سرش نهادند و شمشیری بر او آویختند که همه جواهر نشان بود. هارون بن موفق و صاعد بن مخلد و سرداران، همراه وی به خانه اش رفتند و به نزد وی چاشت کردند. در شعبان همین سال یاران ابواحمد، قصر فاسق را بسوختند و هرچه را که در آن بود به غارت بردند.

سخن از چگونگی سوختن قصر سالار زنگیان و غارت آن

محمد بن حسن گوید: وقتی زخمی که به ابواحمد رسیده بود بهی یافت به ترتیبی که داشته بود و صبحگاه و شبانگاه با فاسق نبرد می کرد باز گشت. و چنان بود که خبیث بعضی شکافها را که در دیوار افتاده بود از نو ساخته بود، موفق بگفت تا آنها ویران کنند و جاهای پیوسته به آنها نیز ویران کنند. یکی از روزها در نخستین

وقت پسین برنشست، در آن روز نبرد در مجاورت نهر منگی پیوسته بود و فاسقان در آن ناحیه فراهم بودند و خویشان را بدانجا مشغول داشته بودند و پنداشتند فقط در آنجا با آنها نبرد می کنند. موفق که فعلکان را مهیا کرده بود برفت تا به نهر منگی نزدیک شد و با فاسقان نبرد آغاز کرد، همینکه کار نبرد بالا گرفت پاروزنان و سرملوانان را بگفت تا شتابان رهسپار شوند تا به نهر جوی کور رسند که زیر نهر ابو الخصب از دجله جدا می شد. وقتی به جوی کور رسید که از جنگاوران و مردان خالی بود، نزدیک شد و فعلکان را ببرد که دیوار مجاور آن نهر را ویران کردند. جنگاوران پیش رفتند و در دل نهر جای گرفتند و کشتاری بزرگ کردند، به بعضی قصرهای فاسقان رسیدند و هرچه را در آنجا بود غارت کردند، قصرها را بسوختند و تعدادی زنان را که در آنجا بودند، نجات دادند، تعدادی اسب از اسبان فاجران را نیز گرفتند و به غرب دجله بردند. موفق به وقت غروب آفتاب با ظفر و سلامت بازگشت. صبحگاهان به نبرد زنگیان و ویران کردن دیوار رفت و بدین کار پرداخت تا ویرانی به خانه انکلای رسید که به خانه خبیث پیوسته بود.

وقتی خبیث برای جلو گیری از ویرانی دیوار و منع یاران موفق از ورود به شهر خویش چاره ای نیافت در کار خویش فروماند و ندانست برای این بلیه چه تدبیر کند، علی بن ابان مهربی بدو گفت که آب در شوره زاری که یاران موفق در آن می رفتند روان کند تا از عبور آن و امانند، و نیز در چند جا خندقها بکنند و به سبب آن از ورود به شهر باز شان دارد و اگر خویشان را به شهر رسانیدند و دچار هزیمتی شدند باز گشتشان به کشتیها آسان نباشد. در چند جای شهر خویش و در میدانی که خبیث آنرا راه کرده بود چنین کردند و این خندقها نزدیک به خانه وی رسید.

موفق از پی آن توفیق که خدایش در کار ویران کردن دیوار شهر فاسق نصیب کرده بود چنان دید که خندقها و نهرها و گودالها را پر کند که عبور سوار و پیاده از آن میسر شود، بدین کار پرداخت و فاسقان به دفاع پرداختند که نبرد دوام یافت و

به درازا کشید و کشته و زخمی از دو گروه، سخت بسیار شد، چندان که یکی از آن روزها زخمیان را در حدود دوهزار شمار کردند به سبب آنکه دو گروه به وقت نبرد نزدیک همدیگر بودند و خندقها مانع از آن بود که هر گروهی مقابل خویش را از جای براند.

وقتی موفق چنین دید، بر سر آن شد که از سمت دجله خانه خبیث را آتش بزنند و بر آن هجوم برد. مانع این کار آن بود که خبیث برای خانه خویش جنگاوران و مدافعان بسیار نهاده بود و همینکه کشتی به قصر وی نزدیک می شد، از دیوار آن و از بالای قصر سنگ و تیر می انداختند و فلاخنها و منجنیقها و ارابه ها به کار می افتاد و سرب می گذاختند و بر آنها می ریختند، از این رو آتش زدن خانه وی میسر نبود. موفق بگفت تا برای کشتی سایبانهای چوبین بسازند و پوست گاو میس بر آن بکشند و پارچه کفنی را به اقسام داروها که مانع از سوختن آتش می شد اندوده کنند و بر آن بپوشانند. چنین کردند و چند کشتی را با آن بپندودند و غلامان دلیر نیزه دار و تیر انداز خویش را با گروهی نفت اندازان ماهر در آن جای دادند و آنها را برای سوختن خانه فاسق، سالار زنگیان، آماده کرد.

به روز جمعه، دوازده روز مانده از شعبان سال دویست و شصت و نهم، محمد ابن سمعان، دبیر خبیث، از موفق امان خواست. چنانکه در روایت محمد بن حسن آمده چگونگی امان خواستن وی آن بود که محمد به همدی خبیث دچار بود اما آن را خوش نداشت که از گمراهی وی خبر داشت.

گوید: من نیز با ابن سمعان همدستان بودم و همگی برای خلاص شدن چاره می جستیم، اما میسر نبود. وقتی خبیث دستخوش محاصره شد و یارانش پراکنده شدند و کارش سستی گرفت، وی به تدبیر نجات پرداخت و مرا از آن مطلع کرد و گفت: « دل بدان داده ام که فرزندی را یا کسی را همراه نبرم و به تنهایی نجات یابم،

آیا تو نیز چنانکه من قصد کرده‌ام عمل می‌کنی؟»

گفتم: «در باره تو رای درست چنان است که گفتمی که پسر خرد سال بجا می‌نهی که خاین را بر او راه نیست که خشونتی کند یا حادثه‌ای بیارد که ننگ آن بر تو بماند، اما من زنانی با خویش دارم که ننگ آن بر من می‌ماند و نمی‌توانم آنها را دستخوش خشونت این فاجر کنم. از پی منظور خویش برو و آنچه را که از نیت من در مخالفت و ناخشنودی از همدمی فاجر می‌دانی بگویی. اگر خدای نجات مرا با فرزندم میسر کرد، به زودی به تو پیوسته می‌شوم و اگر تقدیری بر مارفت با هم باشیم و صبوری کنیم.»

راوی گوید: محمد بن سمرعان نماینده خویش را به نام عراقی روانه کرد که به اردوگاه موفق رفت و امانی را که می‌خواست برای وی گرفت و کشتی برای او مهیا کرد. در آنروز که یاد کردیم کشتی در شوره زار به نزدیک وی رسید که سوی اردوگاه موفق شد.

فردای روزی که محمد بن سمرعان در آن امان یافت، یعنی روز شنبه یازده روز مانده از شعبان سال دویست و شصت و نهم، موفق نبرد خبیث و آهنگ سوختن خانه وی را بانکوترین وضع و کاملترین افزار از سرگرفت، کشتیهای اندوده به داروها را که گفتیم و دیگر کشتیها و زورقهای خویش را همراه داشت که وابستگان و غلامانش در آن بودند، با گذرهایی که پیادگان در آن بودند. موفق به پسر خویش ابوالعباس دستور داد سوی خانه محمد بن یحیی، معروف به کرنبایی، رود که مقابل خانه خاین بود در شرق نهر ابوالخصیب که به نهر و به دجله راه داشت و بگفت که آنرا و خانه‌های سرداران خاین را که مجاور آن بود بسوزاند و آنها را از کمک و یاری وی باز دارد. کسانی را که در کشتیهای سایبان دار بودند بگفت تا به آهنگ پنجره‌ها و بناهای خبیث که مشرف بر دجله بود بروند که چنان کردند و کشتیهای خویش را به دیوار قصر چسبانیدند و با فاجران به سختی نبرد کردند و آتش بر آنها

باریدند. فاسقان ثبات کردند و نبرد کردند، خدایاران ابو احمد را بر آنها نصرت داد که از پنجره‌ها و بناهایی که مدافع آن بودند کناره گرفتند و غلامان موفق آنرا بسوزانیدند و کسانی که در کشتیها بودند از تیرها و سنگها و سرب آب شده که خبیثان بر آنها می‌ریختند و چیزهای دیگر به سلامت ماندند، به سبب سایبانهایی که بر کشتی ساخته بود و از همین رو به خانه خبیث دست یافت. آنگاه موفق بگفت تا کسانی که در کشتی بودند باز گردند که باز گشتند و غلامانی را که در آن جای داشتند برون آورد و گروهی دیگر را در آن نهاد و در انتظار آمدن و بالا گرفتن مد ماند. وقتی چنان شد، کشتیهای سایبان دار سوی قصر خبیث باز گشت و موفق دستور داد اطاقهای قصر خاین را که برد جله مشرف بود بسوزانند که چنان کردند، آتش در این اطاقها مشتعل شد و به پرده‌هایی که خبیث آنرا سایبان خانه خویش کرده بود و پرده‌هایی که بر درهای آن بود پیوست که آتش برای سوختن نیرو گرفت و به خبیث و همراهان وی فرصت نداد که برای اموال و ذخیره‌ها و اثاث و دیگر چیزها که در منزل وی بود درنگ کنند، به فرار برون شد و همه را بجای گذاشت. غلامان موفق با یاران خویش بر قصر خبیث بالا رفتند و از اثاث گرانقدر طلا و نقره و جواهر و زیور و دیگر چیزها هر چه را آتش نابود نکرده بود غارت کردند و گروهی از زنانی را که خبیث برده‌شان کرده بود نجات دادند. غلامان موفق به دیگر خانه‌های خبیث و خانه‌های پسرش انکلای در آمدند و آتش در آن افروختند. مردمان از توفیقی که خدایشان در آنروز داده بود سخت شادمان شدند. جمعی از آنها در شهر فاسقان و بر در قصر خبیث که مجاور میدان بود به نبردشان ایستادند و بسیار کس از آنها را بکشتند و زخم‌دار کردند و اسیر گرفتند. ابوالعباس نیز در خانه کرنبایی و اطراف آن از سوختن و غارت و ویرانی چنان کرد. در آنروز ابوالعباس زنجیر آهنین بزرگ و محکمی را که خبیث به وسیله آن نهر ابوالخصیب را بریده بود که کشتی در آن نتواند رفت ببرید و به تصرف آورد که آنرا در یکی از کشتیهای وی

ببردند.

موفق به وقت نماز مغرب با کسان، بانکوترین ظفر باز گشته در آنروز بر جان و مال و فرزند فاسق همان رسید که مسلمانان از او کشیده بودند، از هراس و فرار و پراکندگی و مصیبت زن و فرزند. اسیرانی که از زنان مسلمان به دست داشت‌رها شدند، شکم پسرش، انکلای در آنروز زخمی سخت برداشت که نزدیک بود از آن تلف شود.

فردای آنروز که روز یکشنبه بود یازده روز رفته از شعبان همین سال، نصیر غرق شد.

سخن از چگونگی غرق
نصیر سردار ابواحمد

محمد بن نصیر گوید: وقتی فردای آنروز شد، موفق صبحگاهان به نبرد خبیث رفت و نصیر معروف به ابو حمزه را بگفت تا سوی پلی رود که خبیث از چوب ساج بر نهر ابوالخصیب ساخته بود، بسجز دو پل دیگر که بر آن بوده بود. زیرک را نیز بگفت تا برای نبرد فاجرانی که مجاور خانه جبایی بودند یاران خویش را آنجا برد و نیز جمعی از سرداران خویش را برای نبرد آنها به مجاورت خانه انکلای فرستد.

نصیر شتاب آورد و با شروع مد با تعدادی از کشتیهای خویش وارد نهر ابوالخصیب شد که مد آنرا ببرد و به پل چسباند. تعدادی از کشتیهای وابستگان و غلامان موفق که دستور ورود نداشتند نیز به نهر در آمدند که مد آنها را ببرد و بنزد کشتیهای نصیر افکند. کشتیها به همدیگر پیوست چنانکه سر ملوانان و پاروزنان را تدبیر و کاری میسر نبود. زنگیان این را بدیدند و به نزد کشتیها فراهم آمدند و آنرا از دوسوی نهر ابوالخصیب در میان گرفتند. پاروزنان با هراس و بیم خویشتن را در آب

افکندند، زنگیان وارد کشتیها شدند، بعضی جنگاوران را کشتند، بیشترشان غرق شدند. نصیر در کشتیهای خویش نبرد کرد تا وقتی که از اسیر شدن بیمناک شد و خویشتن را در آب افکند و غرق شد.

موفق آنروز با فاسقان به نبرد بود و منزلهایشان را غارت می کرد و می سوخت، باقی روز را بر آنها تفوق داشت.

سلیمان بن جامع از جمله کسانی بود که آنروز از قصر خاین دفاع می کردند و با یاران خویش ثبات کرد و نبرد میان یاران موفق و او همچنان پیوسته بود. سلیمان به جای خویش بود و از آن پس نرفته بود تا وقتی که کمینی از غلامان سیاه موفق از پشت سروی نمودار شدند که هزیمت شد. غلامان به تعقیب وی رفتند و یارانش را می کشتند و از آنها اسیر می گرفتند. در این وقت ساق سلیمان زخمدار شد و با دهان بر محلی که حریق رخ داده بود افتاد و چیزی از پیکروی به آتش بسوخت. گروهی از یارانش از وی دفاع کردند و از آن پس که نزدیک بود اسیر شود نجات یافت. موفق باظفر و سلامت باز گشت. فاسقان سستی گرفتند و سخت بیمناک شدند که نابسامانی کار خویش را می دیدند.

ابو احمد از درد مفاصل بیمار شد و به سبب آن باقیمانده ماه شعبان و ماه رمضان و روری چند از شوال از نبرد فاسق بازماند. و چون بیماری برفت و بهی یافت دستور داد آنچه را برای مقابله فاسقان بایسته بود مهیا کنند و همه یاران وی برای این کار آماده شدند.

در گذشت عیسی بن شیخ در این سال بود.

و هم در این سال معتمد در دارالعامه، ابن طولون را لعن گفت و دستور داد بر منبرها او را لعن گویند. جعفر مفوض به روز جمعه به مسجد جامع رفت و ابن طولون را لعن گفت و اسحاق بن کنداج را بر اعمال ابن طولون گماشت و از در شماسیه تا افریقیه بدو سپرده شد، نگهبانی خاص نیز بدو سپرده شد.

در ماه رمضان همین سال احمد بن طولون به مردم شام نوشت و آنها را به یاری خلیفه دعوت کرد. پیکی را یافتند که آهنگ ابن طولون داشت و نامه هایی از نایب وی، جَوَّاب، همراه داشت که خبرهایی در آن بود. جواب را گرفتند و بداشتند و مال و برده و اسبانی از او گرفتند.

در شوال این سال میان ابن ابی الساج و بدویان نبردی بود که وی را هزیمت کردند، سپس به آنها شبیخون زد و از آنها بکشت و اسیر گرفت و سرها را با اسیران به بغداد فرستاد که در شوال همین سال به آنجا رسید.

یازده روز مانده از شوال این سال جعفر مفوض، صاعد بن مخلد را و لایستدار شهرزور و دراباذ و صامغان و حلوان و ماسبدان و مهرگان کدک و توابع فرات کرد و سرداران موسی بن بغار ابدو پیوست، بجز احمد بن موسی و کیغلیغ و اسحاق بن کنداجیق و اساتکین. صاعد نیز به روز شنبه، هشت روز مانده از شوال، آنچه را که مفوض بدو سپرده بود به لؤلؤ سپرد و از جانب خویش فرمانی به ابن ابی الساج داد و ولایت هایی را که به عهده داشت بدو واگذاشت که وی از پیش از جانب هارون بن موفق عهده دار انبار و راه فرات و رجب طوق بن مالک شده بود و در ماه رمضان آنجا رفته بود و چون این کار به صاعد پیوسته شد وی را بر آنچه به عهده داشته بود باقی نهاد.

در آخر شوال این سال ابن ابی الساج وارد رجب طوق بن مالک شد. پیش از ورود مردم رجب با وی نبرد کردند که بر آنها غلبه یافت و احمد بن مالک سوی شام گریخت. پس از آن ابن ابی الساج سوی قرقسیا رفت و بدان در شد و ابن صفوان عقیلی از آن دوری گرفت.

به روز سه شنبه، ده روز رفته از شوال این سال، ابو احمد بازنگیان در شهر فاسق نبردی داشت که ثمر بخش بود و به مقصود خویش رسید.

سخن از چگونگی نبرد ابو احمد در شهر سالارزنگیان

محمد بن حسن گوید: خبیث دشمن خدای در آن مدت که ابو احمد به بیماری خویش مشغول بود پلی را که کشتیهای نصیر به نزد آن فرو مانده بود نو کرد و بر آن چیزها افزود که پنداشت آنرا استوار کرده است، مقابل آن دکل‌های اساج نهاد و آنرا به همدیگر پیوست و آهن بر آن پوشانید و مقابل آن با سنگ بندی زد که محل ورود کشتی را تنگ کند و جریان آب را در نهر ابو الخصیب تند کند که کسان از ورود بدان هراس کنند.

موفق دو کس از سرداران خویش را با چهار هزار کس از غلامان فرستاد و دستورشان داد سوی نهر ابو الخصیب روند: یکیشان از شرق آن برود و یکی از غرب تا به پلی رسند که فاسق آنرا اصلاح کرده بود و مقابل آن بند زده بود و با یاران خبیث نبرد کنند و آنها را از پل برانند. نجاران و فعل‌لگان نیز با آنها فرستاد که پل را با حایلها که جلو آن نهاده بود ببرند. بگفت تا کشتیها مهیا کنند، پر از نی آلوده به نفت، که به وقت مد وارد نهر ابو الخصیب شود و آتش در آن افروزند و پل را بسوزند.

در آنروز موفق با سپاه بر نشست و برفت تا به دهانه نهر ابو الخصیب رسید و بگفت تا جنگاوران را از چند جا، از پایین و بالای اردو گاه خبیث، بفرستند که آنها را از همیاری برای دفاع از پل مشغول دارند. آن دوسر دار بایاران خویش برفتند. یاران خاین، از زنگی و غیر زنگی، به سالاری انکلای پسرش و علی بن ابان مهبلی و سلیمان بن جامع به مقابله آنها شدند. نبرد میان دو گروه در گرفت و دوام یافت. فاسقان به دفاع از پل به سختی، نبرد کردند که دانسته بودند که بریدن آن مایه ضررشان است

و وصول بدو پل بزرگ مابعد آن که خبیث بر نهر ابوالخصیب زده بود آسان میشود، از این رو کشته و زخمی میان دو گروه بسیار شد و نبرد تا به وقت نماز پسین پیوسته بود.

پس از آن غلامان موفق، فاسقان را از پل پس زدند و از آن گذشتند و نجاران و فعلگان، پل را بیریدند و آنرا با حایلها که گفتیم نهاده بود در هم شکستند. و چنان بود که فاسق این پل و حایلها را چنان محکم کرده بود که بریدن آن به سرعت برای فعلگان و نجاران میسر نبود. موفق بگفت تا کشتیهایی را که نی و نفت در آن بود وارد کنند و آتش در آن بزنند و همراه آب بفرستند که چنین کردند. کشتیها به پل رسید و آنرا بسوخت و نجاران به بریدن حایلها دست یافتند و آنرا بیریدند و ورود نهر برای کشتیها میسر شد که وارد شدند و با ورود کشتیها کوشش غلامان نیرو گرفت و یاران فاجر را از جاهایشان عقب راندند و آنها را به پل اول که از پی آن بود رسانیدند و بسیار کس از فاجران کشته شدند، گروهی از آنها نیز امان خواستند که موفق بگفت تا هماندم به آنها خلعت دهند و به جایی بدارندشان که یارانیشان آنها را ببینند و به وضعی که آنها یافته اند راغب شوند.

غلامان به پل اول رسیدند و این پیش از مغرب بود. موفق نخواست که در تاریکی شب، سپاه در نهر ابوالخصیب پیش رود و فاجران فرصتی بدست آرند، دستور داد کسان باز گردند که با سلامت به نهر موفقیه باز گشتند. موفق دستور داد که فتح و ظفری را که خدا نصیب وی کرده بود به اطراف بنویسند که بر منبرها خوانده شود و نیز دستور داد که غلامان نیک کوش وی را به مقدار تلاش و نیکی اطاعتشان پاداش دهند که کوشش و تلاششان در کار نبرد دشمن فزون شود و چنین کردند.

موفق با گروهی از وابستگان و غلامان خویش در کشتیها و زورقها به دهانه نهر ابوالخصیب رفت. خبیث با دو برج که از سنگ ساخته بود نهر را تنگ کرده بود

که گذرگاه تنگ باشد و جریان تند شود و چون کشتی وارد نهر می شود فرو رود و برون کشیدن آن آسان نباشد. موفق بگفت تا آن دو برج را ویران کنند که همه آن روز را در آن کار کردند، سپس عملگران^۱ باز گشتند و روز بعد برای ویران کردن باقیمانده بیامدند و دیدند که فاجران همان شب آنچه را ویران شده بود به حال اول برده اند. پس بگفت تا دوارابه در دو کشتی نهند و در نهر ابو الخصیب جای دهند و لنگرهای^۲ آنرا بیفکنند تا مستقر شود، جمعی از کشتیبانان را بر آن گماشت و بگفت تا دو برج را ویران کنند. ارابه داران را بگفت تا هر کس از یاران خبیث را که به شب یاروز برای تجدید بنای برج بیاید بزنند که فاجران از نزدیک شدن به آن محل خودداری کردند و از آن باز ماندند. گماشتگان به برداشتن سنگها پرداختند تا آنچه را می خواستند بسر بردند و راه رفت و آمد کشتی هادر نهر وسعت گرفت.

در این سال فاسق از غرب نهر ابو الخصیب به شرق آن رفت و از هر سوی آذوقه از وی ببرید.

سخن از وضع سالار زنگیان و یاران وی و کارشان پس از انتقال به غرب دجله

گویند: وقتی موفق منزهای سالار زنگیان را ویران کرد و بسوخت وی به منزهایی که در نهر ابو الخصیب بود پناه برد و در منزلی که از آن احمد بن موسی، معروف به قلو س، بوده بود جای گرفت و عیال و فرزندان خویش را در آنجا به دور خویش فراهم آورد و بازارهای خویش را به بازاری به نام ابو الحسن نزدیک محلی که بدان پناه برده بود انتقال داد در این وقت کارش سخت، سستی گرفت و زوال کاروی

۱- کلمه متن: العمال.

۲- کلمه متن: الاناجر، جمع النجر، معرب لنگر.

بر مردم روشن شد که از بردن آذوقه سوی وی بترسیدند و همه چیز از وی ببرید، چنانکه به نزد وی يك رطل نان گندم به ده درم شد که جو خوردند، پس از آن حبوبات خوردند، سپس کارشان به آنجا رسید که دنبال کسان می رفتند و چون یکیشان بازنی یا کودکی یا مردی تنها می ماند او را می کشت و می خورد. پس از آن چنان شد که زنگی قوی برضعیف می تاخت و چون با وی تنها می ماند او را می کشت و گوشتش را می خورد، پس از آن گوشت فرزندان خویش را می خوردند، پس از آن چنان شدند که گور مردگان را می شکافتند و کفنهایشان را می فروختند و گوشتشان را می خوردند و خبیث هیچیک از آنها را که چنین می کردند عقوبت نمی کرد مگر به زندان که چون مدت حبس وی دراز می شد آزادش می کرد گویند که وقتی خانه فاسق ویران شد و سوخته شد و هرچه در آن بود غارت شد و فراری و غارت شده از غروب نهر ابو الخصب رفت و در شرق آن جای گرفت ابو احمد چنان دید که سمت شرقی را نیز به ویرانی دهد تا در آنجا نیز وضع خبیث چون وضع وی در سمت غربی شود. پس به پسر خویش ابو العباس دستور داد که با گروهی از یاران خویش، در کشتی، در نهر ابو الخصب توقف کند و جمعی از یاران و غلامان خویش را برگزیند و در شرق نهر ابو الخصب به جایی فرستد که خانه کرنبایی آنجا بود و فعلگانی نیز با آنها فرستد که از خانه ها و منزلهای یاران فاجر هر چه می بینند ویران کنند.

موفق مقابل قصر همدانی توقف کرد، همدانی که یکی از سرداران سپاه خبیث و یاران قدیم وی بود حفاظت آن محل را به عهده داشت. موفق به گروهی از سرداران و وابستگان خویش دستور داد که آهنگ خانه همدانی کند، فعلگانی نیز به همراهشان بودند، آن محل با گروهی بسیار از یاران خبیث از زنگی و غیر زنگی استوار شده بود و ارا به ها و منجنیقها و کمانهای چند تیره در آنجا بود. نبرد در گرفت و کشته و زخمی بسیار شد تا وقتی که یاران موفق، خبیثان را عقب راندند و شمشیر در آنها نهادند و از آنها کشتاری بزرگ کردند. یاران ابو العباس نیز با فاسقانی که بر آنها

می گذشتند چنان کردند. عاقبت یاران موفق و یاران ابوالعباس بهم رسیدند و بر ضد خبیثان هم آهنگ شدند و هزیمتشان کردند و به خانه همدانی رسیدند که آنرا استوار کرده بود و ارا به ها بر آن نهاده بود و علمهای سفید، از علمهای فاجر که نام وی بر آن بود در اطراف خانه نهاده بود.

یاران موفق نتوانستند بر دیوار خانه بالا روند که دیوار بلند بود و استوار، پس نردبانهای بلند بر آن نهادند اما به نهایت دیوار نرسید بعضی از غلامان موفق قلابهایی^۱ را که برای چنین محلی آماده کرده بودند و طناب در آن کرده بودند بینداختند و بر علمهای فاسق محکم کردند و آنرا کشیدند که علمها از بالای دیوار بیفتاد و به دست یاران موفق افتاد. مدافعان خانه یقین کردند که یاران ابو احمد بالای خانه رفته اند که بترسیدند و هزیمت شدند و خانه و اطراف آنرا تسلیم کردند. نفت اندازان بالا رفتند و منجنیقها و ارا به ها را که بر خانه بود با همه کالا و اثاث همدانی که در آن بود بسوختند و همه خانه های فاجران را که اطراف آن بود آتش زدند. در آن روز تعداد بسیاری از زنان اسیر مسلمان را نجات دادند و موفق بگفت تا آنها را در کشتیها و زورقها و گذرها سوی موفقیه برند و نیک بدارند. در آن روز نبرد از آغاز روز تا پس از نماز پسین پیوسته بود.

در آن روز گروهی از یاران فاسق و جمعی از غلامان خاص وی که در خانه اش عهده دار خدمت وی بودند و بر سرش می ایستادند امان خواستند که موفق امانشان داد و بگفت تا با آنها نیکی کنند و خلعت و جایزه دهند و مقرری برای شان تعیین کنند.

موفق باز گشت و بگفت که علمهای فاسق را جلو کشتیها و ارو نه بدارند که یاران وی آنرا ببینند. گروهی از امان خواستگان، موفق را به بازار بزرگی از آن خبیث رهمون شدند که پشت خانه همدانی بود پیوسته به پل اولی که بر شهر ابوالخصیب

زده بودند، خبیث این بازار را مبارک نامیده بود. به موفق گفتند که اگر این بازار را بسوزانند دیگر بازاری برای زنگیان نمی ماند و بازارگانان نشان که قوامشان بدیشان است از نزدشان می روند و به سبب آن وحشت زده می شوند و به ناچار امان می خواهند. موفق مصمم شد که با سپاهیان از سه سوی آهنک بازار و اطراف آن کند. به ابوالعباس دستور داد که از يك سمت بازار که مجاور پل اول بود آهنک آن کند. به راشد وابسته خویش نیز دستور داد که از سمت مجاور خانه همدانی به آهنک آن برود. چند سردار از سرداران بردگان سیاه خویش را بگفت که از نهر ابوشاکر به آهنک آن بروند. هر گروه آنچه را دستور یافته بودند عمل کردند، زنگیان خبر یافتند که سپاهها سویشان روان شده اند و به مقابله آنها پیاخاستند، نبرد بالا گرفت و سخت شد. فاجریاران خویش را کمک داد. مهلبی و انکلای و سلیمان بن جامع با همه یاران خویش و کمکی که خبیث فرستاده بود در آن بازار بودند و از آن دفاع می کردند و به سختی نبرد می کردند. یاران موفق در آغاز ورودشان به آن محل به يك طرف بازار رسیده بودند و آتش در آن زده بودند که آتش در بیشتر بازار افتاده بود. و چنان شد که دو گروه به نبرد بودند و آتش آنها را در میان گرفته بود. سایبانها که بر آورده بودند آتش می گرفت و بر سر جنگاوران می افتاد و می شد که بعضیشان را می سوخت. تا به وقت غروب آفتاب و رسیدن شب چنین بودند، سپس از همدیگر جدا شدند، موفق و یاران وی به کشتی های خویش باز گشتند و فاسقان بنزد طغیانگر خویش رفتند. بازار سوخته بود و اهل بازار و بازارگانان اردوگاه خاین، از آنجا رفته بودند. و با بقیه کالا و اموال خویش که نجات یافته بود بالای شهر خبیث جای گرفته بودند. از پیش به آنها گفته شده بود که بیشتر مال التجاره و کالای خویش را از این بازار ببرند مبادا رخدادی همانند آنچه به روز دستیابی موفق به خانه همدانی و سوختن اطراف آن بود، برای آنها تکرار شود. پس از این نبرد خبیث در سمت شرقی دجله نیز در کار حفر خندقها و کور کردن راهها چنان کرد که در سمت غربی کرده بود. خندقی پهن و از حد جوی کور تا نهر غربی

بکند. بیشتر توجه وی به استوار کردن مابین خانه کرنبائی تا نهر جوی کور بود که بیشتر منزلهای و مسکنهای یاران وی در آنجا بود. از حد جوی کور تا نهر غربی بستانها و جاها بود که خالی کرده بودند و دیوار و خندق اطراف آن بود و اگر در آنجا نبردی می شد از محل خویش برای دفاع و حفاظت آن می رفتند.

در این هنگام موفق چنان دید که باقیمانده دیوار را تا نهر غربی ویران کند و از پس نبردی دراز و مدتی دیر، این کار را انجام داد. فاسق در جانب شرقی نهر غربی بود با سپاهی مرکب از جمع زنگیان و غیر زنگیان که در پناه دیوار بلند و خندقها بودند. اینان دلیران و شجاعان یاران خبیث بودند و از قسمتی از دیوار نهر غربی که نزدیک بود دفاع می کردند و به وقت نبرد از جوی کور و اطراف آن به پشت سری یاران موفق راه می یافتند. موفق بگفت تا آهنگ آن محل کنند و با کسانی که آنجا بودند نبرد کنند و دیوار آنرا ویران کنند و حصار یاران آنجا را بیرون کنند. در این موقع به ابوالعباس و تنی چند از سرداران غلامان و وابستگان خویش گفت که برای این کار آماده شوند که آنچه را دستور یافته بودند انجام دادند. آنگاه موفق با کسانی که مهیا کرده بود سوی نهر غربی رفت و بگفت تا کشتیها را از حد جوی کور تا محل معروف به دباسین جای دهند. جنگاوران به دوسوی نهر غربی رفتند و نردبانها بر دیوار نهاده شد، تعدادی ارابه نیز داشتند. نبرد در گرفت و از آغاز روز تا پس از نیمروز پیوسته بود. چند جای دیوار ویران شد و ارابه ها که بر آن بود سوخته شد، آنگاه دو گروه از هم جدا شدند و هیچیک را بر دیگری تفوق نبود، بجز توفیقی که یاران موفق داشته بودند و چند جارا ویران کرده بودند و ارابه ها را سوخته بودند. دو گروه از زحمت زخمها بلیه ای بزرگ و درد انگیز داشتند، موفق و همه یاران خویش به موفقیه بازگشت و بگفت تا زخمیان را مداوا کنند و هر کس را به اندازه زخمهایی که خورده بود جایزه داد.

از آغاز نبرد با فاسق تا وقتی که خدای او را بکشت رفتار موفق در همه نبردها که داشت بدین گونه بود.

پس از این نبرد، موفق مدتی بماند. سپس چنان دید که بدانجای رود و از همه جاهای دیگر بدان پردازد که سخت استوار بود و کسانی که در آن بودند شجاع بودند و ثبات می کردند و آنچه مابین نهر غربی و جوی کور می خواست کرد از آن پیش که اینان را از میان بردارد میسر نبود، پس آنچه را از ابزار ویران کردن بایسته بود آماده کرد و فعلکان بسیار گرفت و جنگاوران تیرانداز و نیزه دار و سپاهیان شمشیر دار را برگزید و همانند بار پیشین آهنگ آنجا کرد. پیادگان را به جایی که مناسب می دید فرستاد. تعدادی کشتی وارد نهر کرد، نبرد در گرفت و پیوسته شد، فاسقان ثباتی سخت کردند. یاران موفق نیز در مقابلشان ثبات کردند، فاسقان از طغیانگر خویش کسک خواستند که مهلبی و سلیمان بن جامع با سپاه خویش بیامدند که دلایلشان نیرو گرفت و به یاران موفق هجوم بردند. سلیمان از مجاور جوی کور کمینی برون فرستاد که یاران موفق را پس رانند تا به کشتیهایشان رسانند و جمعی از آنها را بکشتند. موفق باز گشت اما به همه آنچه می خواسته بود نرسیده بود. معلوم شد که می باید با فاسقان از چند جا نبرد می کرد تا جمعشان پراکنده شود و فشارشان بر کسی که سوی این جایگاه دشوار می رفت سبک شود و بدانچه می خواست دست یابد، از آنرو مصمم شد نبردشان را از سر گیرد. به ابوالعباس و دیگر سرداران خویش دستور داد مردان دلیر خویش را برگزینند و عبور کنند. مسرور و وابسته خویش را به نهر منگی گماشت و دستور داد مردان خویش را به آن محل و کوهها و نخلستانهای پیوسته بدان برد تا دلای فاجران را مشغول دارد و ببینند که از آن سوی نیز بر ضدشان تدبیری هست. به ابوالعباس دستور داد که یاران خویش را سوی جوی کور برد و کشتیها را در آن جاها مرتب کند تا به محل دباسین برسد که پایین نهر غربی بود.

موفق سوی نهر غربی رفت و سرداران و غلامان خویش را بگفت تا با یاران خویش بروند و در قلعه و پناهگاه فاسقان با آنها نبرد کنند و از مقابلشان باز نیایند تا خدای فتحشان نصیب کند، یا اراده وی درباره آنها انجام شود، کسانی را نیز برای ویران کردن دیوار گماشت.

فاسقان به عادت خویش شتابان پیامدند که دو نبرد پیشین که از آن سخن داشتیم به طمعشان آورده بود. غلامان موفق ثبات کردند و در مقابلشان مردانه بکوشیدند، خدای نصرت خویش را بر آنها نازل فرمود که فاسقان را از جاهایشان برانند. یاران موفق نیرو گرفتند و هجومی بردند و آنها را پراکنده کردند که هزیمت شدند و حصار خویش را رها کردند که بدست غلامان موفق افتاد و آنرا ویران کردند و منزلهایشان را بسوختند و هر چه را در آن بود غنیمت کردند، هزیمت شدگان قوم را تعقیب کردند و از آنها کشتاری بزرگ کردند. از این قلعه جمعی بسیار از زنان اسیر مسلمان را نجات دادند. موفق دستور داد بپرندهشان و با آنها نیکی کنند و نیز به یاران خویش دستور داد که به کشتیهایشان باز گردند که چنان کردند. آنگاه به اردوگاه خویش در موفقیه باز گشت که در این محل به مقصود خویش رسیده بود.

در این سال موفق وارد شهر فاسق شد و منزلهای وی را در سمت شرقی نهر - ابو الخصیب بسوخت.

سخن از چگونگی ورود موفق به شهر سالارزنگیان

گویند که ابو احمد از آن پس که خانه حبیب را ویران کرد و آهنگ آن کرد که وارد شهر وی شود به اصلاح راههای دو سوی نهر ابو الخصیب و قصر فاسق پرداخت که راه برای رفت و آمد جنگاوران گشاده باشد. دستور داد در قصر حبیب را که از قلعه اروخ بصره کنده بود بکنند و آنرا به مدینه السلام بردند.

پس از آن مصمم شد پل اولی را که بر نهر ابوالخصیب بود ببرد که به هنگام نبرد مانع از آن می شد که گروه های مختلف از نواحی اردوگاه وی همدیگر را کمک کنند. پس بگفت تا کشتی بزرگی آماده کنند پراز نی آغشته به نفت، و در میان کشتی دکلی دراز نصب کنند که وقتی کشتی را به پل چسبانیدند نگذارد از آن بگذرد. آنگاه در انتظار غفلت و پراکندگی فاسقان بماند. و چون در آخر روز این، فرصت را بیافت. کشتی را پیش فرستاد که کشتی دیگر آنرا کشید تا وارد نهر شد و آتش در آن زدند و رها کردند، مد نیرو گرفته بود و کشتی به پل رسید. زنگیان خبر یافتند و فراهم آمدند و بسیار شدند و بر پل و اطراف آن انبوه شدند و کشتی را با سنگ و آجر زدند و خاک بر آن ریختند و آب پاشیدند، یکیشان در آب رفت و کشتی را سوراخ کرد، اندکی از پل را مشتعل کرده بود که فاسقان آنرا خاموش کردند و کشتی را غرق کردند و آنرا گرفتند و به تصرف آوردند.

وقتی ابوالاحمد این کار زنگیان را بدید، مصمم شد بر سر پل چندان با آنها نبرد کند تا پل را ببرد. برای این کار دو کس از سرداران غلامان خویش را معین کرد و دستورشان داد با همه یاران خویش با سلاح کامل و زره محکم و لوازم درست عبور کنند و نفت اندازان مهیا کنند. و ابزارهایی که با آن پل می برند. آنگاه بگفت تا یکی از سرداران از غرب نهر برود و دیگری را از سمت شرقی نهر فرستاد.

موفق با وابستگان و خادمان و غلامان خویش بر کشتیها و زورقها نشست و به آهنگ دهانه نهر ابوالخصیب برفت، و این به صبحگاه روز شنبه بود، چهارده روز رفته از شوال سال دویست و شصت و نهم.

سرداری که دستور داشت از غرب نهر ابوالخصیب به نزد پل رود زودتر آنجا رسید و با کسانی از یاران فاسق که گماشته آن بودند نبرد آغاز کرد که جمعی از آنها کشته شدند. پل را آتش زد و نی و چیزهای سوزان که فراهم آمده بود بر آن افکند. کسانی از یاران خبیث که آنجا بودند عقب رفتند. پس از آن کسانی که دستور داشتند

از جانب شرقی آهنگ پل کنند در رسیدند و دستوری را که در باره سوختن پل داشتند به کار بستند.

و چنان بود که خبیث به پسر خویش انکلای و سلیمان بن جامع دستور داده بود با سپاهیان خویش بمانند و از پل دفاع کنند و مانع بریدن آن شوند که چنین کردند. آن دو سردار که مقابلشان بودند آهنگ ایشان کردند و با آنها نبردی سخت کردند تا هزیمت شدند و سوختن پل میسر شد که آنرا بسوختند و از آنجا سوی محوطه ای رفتند که کشتیهای فاسق و زورقها و همه افزارهای نبرد وی را در آن می ساختند و همه را بجز اندکی از کشتیها و زورقها که در نهر بود بسوختند. انکلای و سلیمان بن جامع هزیمت شدند و غلامان موفق در غرب نهر ابوالخصیب به زندانی از آن خبیث رسیدند. زنگیان لختی از روز را از آن دفاع کردند و گروهی را از آن در آوردند که عاقبت غلامان موفق بر آن غلبه یافتند و همه مردان و زنانی را که آنجا بودند نجات دادند. غلامان موفق که در سمت شرق بودند وقتی آن قسمت از پل را که عهده کرده بودند بسوختند، به خانه مصلح رسیدند که از سرداران قدیم فاسق بود، وارد خانه وی شدند و آنرا غارت کردند و فرزندان و زنان وی را اسیر کردند و در راه خویش هر چه را توانستند بسوختند. میان پل به جای مانده بود که خبیث آنرا محکم ساخته بود. موفق بگفت تا چند کشتی آنجا ببرند که ببرند، از جمله کسانی که آنجا رفتند زیرک بود با گروهی از یاران خویش که به دکلها رسیدند و کسانی را که برای بریدن آن همراه برده بودند با تبرها واره ها سوی پل فرستادند که آنرا ببریدند سپس آنرا کشیدند و از نهر برون بردند، باقیمانده پل سقوط کرد و کشتیهای موفق وارد نهر شد. دو سردار با همه یاران خویش از دوسوی نهر روان شدند و یاران فاسق از دوسوی هزیمت شدند. موفق و همه یارانش سالم باز گشتند و بسیاری از اسیران مسلمان نجات یافتند، تعداد زیادی سراز فاسقان به نزد موفق آوردند که آورندگان را پاداش داد و با آنها نکویی کرد و جایزه شان داد.

آنروز موفق سه ساعت از روز برآمده از آنجا باز گشت، پیش از باز گشت وی فاسق و همه یارانش از زنگی و غیر زنگی به سمت شرقی نهر ابوالخصیب رفتند و غرب آنرا تخلیه کردند که یاران موفق آنرا به تصرف آوردند و همه قصرهای فاسق و یاران وی را که مانع از نبرد با فاسقان بود ویران کردند و رخنه‌های تنگی را که بر نهر ابوالخصیب بود گشاده کردند و این از جمله چیزها بود که ترس یاران خابن را بیفزود و گروهی بسیار از سرداران و یارانش که گمان نداشت از وی جدائی گیرند به امانخواهی رغبت آوردند و امان یافتند که پیایی بیامدند و پذیرفته شدند و نیکی دیدند و در کار مقرری و جایزه و خلعت به همگنان خویش پیوسته شدند.

پس از آن موفق پیوسته کشتی به نهر می فرستاد و با غلامان خویش بر آن می رفت. دستور داد منزهای فاجران را که بر دوسوی نهر بود و کشتیها را که در دل آن بود بسوزانند، می خواست یاران وی به رفتن در نهر ورزیده شوند و سپردن آن برای شان آسان شود که می خواست پل دوم را بسوزاند و به نهایت جاهای فاجران برسد. در آن اثنا که موفق به کار نبرد فاسق می پرداخت و به نهر ابوالخصیب می رفت روزی در جایی از نهر توقف کرده بود، و این به روز جمعه بود، که یکی از یاران فاسق از او امان خواست و منبری از آن خبیث را که در سمت غربی بود و دستور داده بود آنرا به نزد وی ببرد به نزد موفق آورد، قاضی خبیث را نیز که در شهر وی بوده بود به همراه داشت و این از جمله چیزها بود که مایه ضعف زنگیان شد.

و چنان بود که خبیث همه کشتیهای دریارو و غیر دریارو را که برای وی مانده بود فراهم آورده بود و به نزد پل دوم نهاده بود. و نیز سرداران و یاران و مردان دلیر خویش را آنجا فراهم آورده بود. موفق به گروهی از غلامان و مردان دلیر خویش دستور داد به پل نزدیک شوند و از کشتیهای دریارو که در آنجا هست هر چه را که

توانستند بسوزانند و هر چه را توانستند بگیرند. غلامان مامور اچنان کردند و این کار، احتیاط فاجر و حفاظت وی را از پل دوم بيفزود و خويشتن را با همه یاران خویش به حفظ و حراست آن ملزم داشت که مبادا حيله‌ای کنند و سمت غربی نیز از دست وی برود و یاران موفق بدان قدم نهند و این، مایهٔ ریشه کن شدن وی شود.

موفق از پس سوختن پل اول چند روزی بماند و غلامان خویش را گروه از پس گروه به سمت غربی نهر ابو الخصیب عبور می داد که آنچه را از منزلهای فاجران به جامانده بود می سوختند و نزدیک پل دوم می شدند که زنگیان بر سر پل با آنها نبرد می کردند که جمعی از آنها در منزلهای خویش بر سمت غربی نزدیک پل دوم به جای مانده بودند. غلامان موفق به این محل می رفتند و راهها و گذرگاههای اردوگاه فاسق را که از آنها نهان بود می شناختند. و چون موفق بدانست که غلامان و یاران وی این راه را شناخته اند و ترتیب عبور از آن را دانسته اند، مصمم شد که برای سوختن پل دوم برود که سمت غربی اردوگاه خبیث را نیز به تصرف آورد که یاران وی با زنگیان در يك عرصه باشند و میانشان جز نهر ابو الخصیب فاصله نباشد.

در این موقع موفق به ابو العباس دستور داد با یاران و غلامان خویش آهنگ سمت غربی کند، و این به روز شنبه بود، هشت روز مانده از شوال سال دویست و شصت و نهم. بدو دستور داد که یا یاران خویش به محل ساختمان رود که فاجر آنرا مسجد جامع نام کرده بود و از خیابان مجاور آن برود. این خیابان به محای می رسید که خبیث آنرا نمازگاه کرده بود و به روزهای عید در آن حضور می یافت. و چون به محل نمازگاه رسید از آنجا به طرف کوهی که به نام ابو عمرو و برادر مهبلی شهره بود بگردد.

از سرداران و غلامان سوار و پیادهٔ خویش نزدیک به ده هزار کس را بدو پیوست

و دستور داد که زیرك مقدمه دارخویش را با یارانش در صحرای نمازگاه به جای نهد، که اگر فاسقان در آنجا کمینی دارند از هجوم آن در امان ماند. جمعی از سرداران غلامان را بگفت تا در کوههای مابین کوه ابو عمرو و کوه ابو مقاتل زنگی پراکنده شوند و همگی از این کوهها به محل پل دوم رسند که در نهر ابوخصیب بود. به جمعی از سرداران پیوسته به ابوالعباس گفت که با یاران خویش مابین خانه فاسق و خانه پسرش انکلای جای گیرند و گذارشان از ساحل نهر ابو الخصیب و نزدیک آن باشد که با نخستین غلامانی که از کوهها می رسند پیوسته شوند و همگی سوی پل روند. دستورشان داد افزارهای بایسته را چون کلنگ و تبر واره با گروهی از نفست اندازان همراه ببرند که هرچه را که بریدن آن میسر بود ببرند و هرچه را سوختن آن میسر بود بسوزانند. راشد و ابسته خویش را نیز بگفت تا از جانب شرقی نهر ابو الخصیب بروند، با گروهی همانند آنچه با ابوالعباس بود و آهنگ پل کند و با مدافعان آن نبرد کند.

ابو احمد در کشتی وارد نهر ابو الخصیب شد، تعدادی کشتی مهیا کرده بود که غلامان دلیر تیرانداز و نیزه دار خویش را که می پسندید در آن جای داده بود، افزارهای بایسته برای بریدن پل را نیز همراهشان کرده بود و آنها پیش از خودش در نهر ابو الخصیب فرستاد. از هر دو سوی نبرد میان دو گروه در گرفت و پیکار سخت شد. در سمت غربی مقابل ابوالعباس و یاران وی انکلای پسر فاسق بود با سپاه خویش و سلیمان بن جامع با سپاهش، در سمت شرقی نیز در مقابل راشد و همراهانش فاجر سالار زنگیان بود و مهلبی با بقیه سپاهشان.

در آنروز تا سه ساعت رفته از روز نبرد بود آنگاه فاسقان هزیمت شدند که سر کس نداشتند و شمشیرها در آنها به کار افتاد و چندان سر از فاسقان بر گرفته شد که از فزونی به شمار نبود. و چنان بود که وقتی سری به نزد موفق می آوردند دستور میداد تا آنها را در نهر ابو الخصیب بیندازند که جنگاوران به سرها مشغول نشوند

و در تعقیب دشمن خویش بکوشیدند. به سر نشینان کشتی ای که در نهر ابوالخصیب نهاده بود دستور داد به پل نزدیک شوند و آنرا بسوزانند و زنگیانی را که از آن دفاع می کنند باتیر برانند که چنین کردند و پل را مشتعل کردند. در این وقت انکلای و سلیمان، زخم دار و هزیمت شده بیامدند و می خواستند به سمت شرقی نهر ابوالخصیب عبور کنند، اما آتش میان آنها و پل حایل بود، خویشتن را با عقبداران شان که همراه شان بودند در نهر ابوالخصیب افکندند که گروهی بسیار از آنها غرق شد و انکلای و سلیمان از آن پس که نزدیک هلاکت رسیده بودند نجات یافتند.

از دوسوی گروهی بسیار بر پل فراهم آمده بودند که کشتی ای پر از نی مشتعل بر آن افکندند که به بریده شدن و سوختن پل کمک کرد و بریده شد، سپاه از دوسوی در اطراف شهر خبیث پراکنده شدند و بسیاری از خانه ها و قصرها و بازارهای شان را بسوختند و از زنان و کودکان اسیر چندان نجات دادند که به شمار نبود. موفق بگفت تا جنگاوران آنها را در کشتیهای شان ببرند و به موفقیه برسانند.

و چنان بود که وقتی قصر و منزلهای فاسق سوخته شده بود در خانه احمد بن موسی قلو ص و خانه محمد بن ابراهیم جای گرفته بود و پسر خویش انکلای را در خانه مالک، خواهرزاده قلو ص، جای داده بود. جمعی از غلامان موفق به آهنگ جاهایی که خبیث در آنجا مقر داشت برفتند و بدان در شدند و جاهایی از آنرا بسوختند و هر چه را که از آن فاسق، از حریق اول سالم مانده بود بسوختند. خبیث گریزان شد.

در آنروز جای اموال وی معلوم شد. چند زن علوی را که در محلی نزدیک به خانه محل سکونت وی محبوس بودند نجات دادند، موفق بگفت تا آنها را به اردوگاه وی ببرند و با آنها نیکی کرد و چیزشان داد.

جمعی از غلامان موفق و امان یافتگانی که به ابوالعباس پیوسته بودند، سوی

زندانی رفتند که فاسق در سمت شرقی نهر ابوالخصیب ساخته بود، آنرا بگشودند و جمعی بسیار از سپاهیان را که با فاسق و یاران وی نبرد می کرده بودند و اسیر شده بودند؛ کسان دیگر از آنجا در آوردند، همه را با بندها و غله‌هایشان به نزد موفق بردند که بگفت تا آهن از آنها بردارند و سوی موفقیه‌شان ببرند.

در آروز هر چه کشتی نیرو برو کشتی در یارو و کشتی کوچک و کشتی چراغدار اود دیگر اقسام کشتی در نهر ابوالخصیب مانده بود از نهر به دجله بردند و موفق آنرا با همه غارتها و ربه‌ها که آروز از اردو گاه خبیث بدست آمده بود و بسیار گرانقدر و گزاف بود به یاران و غلامان خویش وا گذاشت.

در این سال معتمد سوی واسط سرازیر شد و در ذی قعدة آنجا رسید و به خانه

زیرك رفت.

در این سال انکلای پسر فاسق از ابوالاحمد موفق امان خواست و در این باب فرستاده‌ای به نزد وی روانه کرد و چیزهایی خواست که موفق هر چه را خواسته بود پذیرفت و فرستاده وی را پس فرستاد، از پی آن پیش آمده‌ها بود که موفق را از نبرد بازداشت. فاسق پدر انکلای از کار پسر خویش خبر یافت و چنانکه گویند وی را ملامت کرد چندانکه رای وی را درباره اما نخواهی بگردانید که کوشش برای نبرد یاران موفق و بخویشتن نبرد کردن را از سر گرفت.

در این سال سلیمان موسی شعرانی که یکی از سران اصحاب فاسق بود کس فرستاد که برای وی از ابوالاحمد امان بخواهد، اما ابوالاحمد وی را امان نداد به سبب تباهیها و خونریزیها که از پیش کرده بود. آنگاه خبر یافت که گروهی از یاران فاسق از اینکه شعرانی را امان نداده به وحشت افتاده‌اند، پس ابوالاحمد پذیرفت که وی را امان بدهد تا دیگر یاران فاسق را به صلاح آرد و بگفت تا به محلی که شعرانی وعده نهاده بود کشتی بفرستند که چنین کردند. شعرانی و برادرش و جمعی

از سرداران‌ش بیامدند که آنها را در کشتی بیاورد، خبیث به کمک وی انتهای نهر - ابو الخصب را حفاظت می کرده بود. ابو العباس، شعرانی را به نزد موفق برد که بر او منت نهاد و به امانی که به وی داده بود وفا کرد و بگفت تا وی را چیز دهند، یاران وی را نیز چیز دادند، خلعتشان نیز دادند. شعرانی چند اسب گرفت بازین و یراق. و نیز وی و یاران‌ش را جیره‌های کریمانه داد و وی و آنها را به ابو العباس پیوست. سلیمان را از جمله یاران ابو العباس کرد و دستور داد وی را در محلی در نهر ابو الخصب به یاران فاسق بنمایند که اطمینان‌شان به امان وی بیشتر شود.

هنوز کشتی از محل خویش از نهر ابو الخصب دور نشده بود که گروهی بسیار از سرداران زنگی و غیر زنگی امان خواستند که آنها را بنزد ابو احمد بردند که چیزشان داد و ایشان را در کار خلعت و جایزه به پیشینان‌شان پیوست.

وقتی شعرانی امان خواست انتهای اردوگاه خبیث که به وسیله وی مضبوط می شده بود خلل یافت و کارش سستی گرفت. خبیث کار شعرانی را به شبیل بن سالم وا گذاشت و او را در انتهای نهر ابو الخصب جای داد. هنوز موفق آنروز را که شعرانی را به یاران فاسق نموده بود به شب نرسانیده بود که فرستاده شبیل بن سالم بنزد وی رسید که امان می خواست و خواسته بود که چند کشتی به نزد خانه ابن سمعان بدارند تا شبانگاه با سرداران و مردان همراه خویش به نزد وی آید. به شبیل امان داده شد و فرستاده اش پس فرستاده شد و در آنجا که خواسته بود کشتی متوقف شد که آخر شب بنزد کشتی رسید. عیال و فرزندان و جمعی از سرداران و مردان‌ش نیز با وی بودند. یاران وی سلاح بر - کشیدند، خبر شبیل به خبیث رسیده بود و جمعی از زنگیان که فرستاده بود تا وی را از رسیدن به کشتی بازدارند، بدور سیدند شبیل و یاران‌ش با آنها نبرد کردند و تنی چند از آنها را کشتند و سالم به کشتی رسیدند که آنها را سوی قصر موفق در موفقیه برد و پیش از دمیدن صبح آنجا رسانید. موفق بگفت تا شبیل را چیزی سنگین قدر دهند و خلعت‌های بسیار به وی داد و چند اسب بخشید با زین و لگام. این شبیل از خواص

خبیث و یاران قدیم وی بود که در کار نصرت وی سخت کوش و مؤثر بوده بود. یاران شبلی را نیز چیزداد و خلعت بخشید و او و یارانش را مقرری و جیره خوب داد و همگی به یکی از سرداران غلامان موفق پیوسته شدند. شبلی و یاران وی را در کشتی فرستاد و به جایی که خبیث و پیروانش ببینندشان متوقفشان کردند. و این بر فاسق و دوستانش سخت گران آمد که رغبت سران خویش را در گرفتن امان می دیدند. نیک خواهی و نیک فهمی شبلی چنان بر موفق روشن شد که وادارش کرد بعضی حیلها را که با خبیث می کرد به عهده وی نهاد. بدو دستور داد با جماعتی از دلیران امان یافته زنگی که دستور داده بود به این شبلی پیوسته شوند، به اردوگاه خبیث شبیخون برد و کار شبیخون را به آنها وا گذاشت به سبب آنکه راههای اردوگاه خبیث را می شناختند. شبلی دستوری را که یافته بود عمل کرد و به محلی رفت که آنجا را می شناخت و سحرگاهان بدان هجوم برد و جمعی انبوه از زنگیان را با تعدادی از سرداران و دلیران زنگی که از جانب خبیث برای دفاع از خانه ابوعیسی که در آنوقت خانه وی بود گماشته شده بودند آنجا یافت که غافل بودند، بر آنها تاخت و از آنها کشتاری بزرگ کرد و جمعی از سرداران زنگی را اسیر گرفت و سلاح بسیار از آنها گرفت و با همراهان خویش سالم بازگشت و آنها را به نزد موفق برد که جایزه نکویشان داد و خلعت بخشید و بعضی شان را بازوبند داد.

وقتی این نبرد میان یاران شبلی و یاران خاین رخ داد، آنها به سختی هراسان شدند و از خواب بازماندند و هر شب به کشیک بودند و اردوگاه پیوسته به جنبش بود که به ترس بودند و وحشت در دلهاشان افتاده بود، چندان که سروصدا و بانگ کشیکبانی آنها در موفقیه شنیده می شد.

پس از آن موفق، شب و روز از دو سوی نهر ابوالخصیب دسته ها سوی

خبیث می فرستاد و آنها را با نبرد به محنت می افکند و به شب بیداریشان وامی داشت و از طلب قوت بازشان می داشت. و در اثنای این نبردها یاران وی راهها می شناختند و ورود به شهر خبیث را تمرین می کردند و در این باره به کارهایی دست می زدند که مهابت از انجام آن مانعشان بود تا وقتی که موفق بدانست که یاران وی چنان شده اند که می بایسته بود، مصمم شد که برای نبرد با فاسق در جانب شرقی نهر - ابو الخصیب برود. پس به مجلس عام نشست و بگفت تا سرداران امان یافته و سران سواران و پیادگان شان را از زنگی و سپید احضار کنند که آنها را به نزد وی آوردند و چنان ایستادند که سخن وی را می شنیدند. آنگاه مخاطبشان کرد و ضلالت و جهالت و شکستن حرمتها را که در آن بوده بودند و معصیتهای خدا را که فاسق بدان وادارشان می کرده بود به یادشان آورد و گفت که به سبب آن خونهایشان بر وی روا بود اما خطا را بخشید و از لغزش در گذشت و امان داد و با هر که بدو پناه آورد تفضل کرد و چیز فراوان داد با مقرری خوب و آنها را به دوستان و مطیعان پیوست و این منت که بر آنها نهاد حق وی و اطاعتش را بر آنها واجب می کند، و اینکه هیچ کاری که به اطاعت خدای و رضایت سلطان کنند بهتر از آن نیست که در نبرد دشمن خدای، خاین و یاران وی بکوشند که آنها راههای اردوگاه خبیث و تنگناهای معابر شهری و پناهگاههایی را که برای فرار آماده کرده بهتر از همه می دانند و در خور آنند که نیکخواهی کنند و در کار تاختن به خبیث و ورود به قلعه های وی بکوشند تا خدا ایشان را بر او و یارانش تسلط دهد و اگر چنین کردند احساس می بینند و فزونی می یابند و هر کس از آنها قصور آرد از نظر سلطان بیفتد و منزلتش ناچیز شود و مرتبتش پایین شود.

صدای همگی آنها به دعای موفق و اقرار به احساس وی برخاست و گفتند که سرشنوایی و اطاعت دارند و کوشش در کار نبرد با دشمن وی و خونهای و جانهای خویش را در هر کاری که موجب تقرب وی شود می دهند و این دعوت وی همتشان

رانیر و داده که معلوم شده به آنها اطمینان دارد و ایشان را همانند دوستان خویش می‌داند. از او خواستند که ناحیه‌ای را خاص آنها کند که در آن نبرد کنند تا همت درست و تلاش آنها بر ضد دشمن نمایان شود و اخلاصشان و دوریشان از آن جهالت که در آن بوده‌اند معلوم شود.

موفق این را پذیرفت و به آنها گفت که اطاعت نمودن آنها در او اثر نیک داشته و چون از نزد وی برفتند از سخنان نیک که به پاسخشان گفته بود و وعده‌های خوب که داده بود خرسند بودند.

در ذی‌فعدة همین سال موفق در سمت شرقی نهر ابوالخصیب به شهر فاسق درآمد و خانه وی را ویران کرد و هرچه را در آن بود غارت کرد.

سخن از وارد شدن موفق به شهر
سالار زنگیان و ویران کردن خانه وی

گویند که وقتی ابوالاحمد مصمم شد، به فاسق در شهر وی که به جانب شرقی نهر ابوالخصیب بود هجوم برد. بگفت تا از دجله و هور و اطراف آن کشتیها و گذرها فراهم آرند که بر آنچه که در اردو گاه وی بود بیفزاید که کشتیهای اردو گاه برای سپاه وی بس نبود، که سپاه بسیار بود. کسانی را که در کشتیها و زورقها و کشتیهای اسب بر بودند شمار کردند که نزدیک ده هزار ملوان بودند که از بیت‌المال مقرری ماهانه می‌گرفتند بجز کشتیهای مردم اردو گاه که آذوقه بر آن بار می‌شد و کسان برای کارهای خویش در آن می‌نشستند و بجز زورقها و جریبی‌ها که هریک از سرداران و یاران وی داشتند که ملاح در آن بود. وقتی کشتیها و گذرها کامل شد و از شمار آن رضایت آورد به ابوالعباس و سرداران و وابستگان و غلامان خویش دستور داد که برای مقابله دشمن آماده شوند و لوازم فراهم کنند. دستور داد کشتیها و گذرها را برای حمل سوار و پیاده پراکنده کنند. به ابوالعباس دستور داد که با سپاه خویش به سمت غربی نهر ابوالخصیب رود. تنی چند از

سرداران و غلامان خویش را با نزدیک هشت هزار کس از یاران شان بدو پیوست و دستور داد سوی انتهای اردوگاه فاسق رود و از خانه شهره به نام مهلبی بگذرد. خبیث، این خانه را استوار کرده بود و بسیار کس از یاران خویش را نزدیک آن جای داده بود که از مؤخره اردوگاه خویش اطمینان داشته باشد و هیچکس آسان به آنجا نرسید.

ابو احمد به ابوالعباس دستور داد که با یاران خویش به سمت غربی نهر - ابوالخصیب رود و از پشت آن ناحیه در آید. به راشد و ابسته خویش نیز دستور داد که با گروهی بسیار از سوار و پیاده نزدیک بیست هزار کس به سمت شرقی نهر - ابوالخصیب رود. گروهیشان را گفت که به کنار خانه شهره به نام کرنبایی دبیر مهلبی روند که بر شاخه سمت شرقی نهر ابوالخصیب بود. دستورشان داد که از کنار نهر بروند تا به خانه ای برسند که خبیث در آن منزل گرفته بود و به نام ابوعیسی شهره بود. گروهی از غلامان خویش را گفت که بر دهانه نهر شهره به نام ابوشا کر روند که پایین نهر ابوالخصیب بود. گروهی دیگر از آنها را گفت که با یاران خویش به دهانه نهر شهره به جوی کور روند، به همه آنها دستور داد که پیادگان را پیش روی سواران نهند و همگی شان سوی خانه خاین روند، اگر خدایشان به خانه و کسان و فرزندان وی که در آنند ظفر داد که چه بهتر و گر نه سوی خانه مهلبی روند که آنجا کسانی که دستور یافته اند با ابوالعباس عبور کنند به آنها برسند و بر ضد فاسقان یکی شوند.

ابوالعباس و راشد و دیگر سرداران وابسته و غلام، آنچه را دستور یافته بودند کار بستند و همگی شان شامگاه روز دوشنبه، هفت روز رفته از ذی قعده سال دویست و شصت و نهم، بپا خاستند و کشتیهای خویش را بر اه انداختند. سواران از پی همدیگر گرفتند، پیادگان نیز روان شدند. کشتیها از هنگام نماز نیمروز دوشنبه تا آخر وقت

عشای شب سه شنبه در دجله می رفت عاقبت در پایین اردوگاه به محلی رسیدند که موفق گفته بود آنجا را پاکیزه کنند و علفزارها و بیشه زارهای آن را پاک کنند و جویها و نهرهای آنرا پر کنند که مسطح و گشاده شده بود و اطراف آن وسعت گرفته بود و قصری آنجا ساخته بود با میدانی برای از نظر گذراندن پیادگان و سواران که مقابل قصر فاسق بود، که می خواست با این کار وعده ای را که خبیث به یاران خویش می داد که ابوالاحمد بزودی از آنجا می رود باطل کند و معلوم دو گروه بدارد که از آنجا نخواهد رفت تا خدا میان وی و دشمنش داوری کند.

سپاهیان شب سه شنبه را در آنجا مقابل اردوگاه فاسق بسر کردند، همگی شان نزدیک پنجاه هزار کس بودند از سوار و پیاده با بهترین وضع و کاملترین ترتیب که تکبیر می گفتند و تهلیل می گفتند و قرآن می خواندند و نماز می کردند و آتش می افروختند که عقل خبیث و عقول یاران وی از کثرت جمع و لوازم و شمار خیره شد.

شامگاه روز دوشنبه موفق بر کشتی نشست. در آنوقت یکصد و پنجاه کشتی بود که آنرا از غلامان و وابستگان دلیر تیرانداز و نیزه دار خویش پر کرده بود و از اول اردوگاه خاین تا آخر آن مرتب نهاده بود که از پشت سر وی تکیه گاه سپاه باشد، لنگرهای آنرا نیز چنان انداخته بود که نزدیک کنار باشد. چند کشتی از آن جمله را برای خویش برگزیده بود و خواص سرداران غلامان خویش را در آن نهاده بود که وقتی وارد نهر ابوالخصیب می شود با وی باشند. ده هزار کس از سواران و پیادگان را برگزید و دستورشان داد که همراه وی از دو سوی نهر ابوالخصیب بروند و با توقف وی توقف کنند و به وقت نبرد چنان عمل کنند که او دستورشان می دهد.

صبحگاه روز سه شنبه موفق برای نبرد فاسق، سالار زنگیان روان شد و هر يك از سران و سرداران وی سوی محلی رفتند که دستورشان داده بود. سپاه سوی

فاسق و یاران وی روان شد، خبیث با سپاه خویش به مقابله‌شان آمد و نبرد در گرفت و ازدو گروه کشته و زخمی بسیار شد. فاسقان از باقیمانده شهر خویش به سختی دفاع کردند و جانفشانی کردند. یاران موفق ثبات کردند و مردانه نبرد کردند و خدایشان ظفر بخشید. فاسقان هزیمت شدند که از آنها کشتاری بزرگ کردند و گروهی بسیار از دلیران و جنگاورانشان را اسیر گرفتند. اسیران را به نزد موفق بردند که بگفت تا گردنهاشان را در نبردگاه زدند. آنگاه با جمع خویش به آهنگ خانه فاسق برفت و وقتی به آنجا رسید که خبیث به خانه پناه برده بود و دلیران اصحاب خویش را برای دفاع از آن فراهم آورده بود، اما چون کاری نساختند خانه را تسلیم کرد و یارانش از اطراف آن پراکنده شدند. غلامان موفق وارد خانه شدند که باقیمانده مال و اثاث خبیث که سالم مانده بود در آن بود که همه را غارت کردند و حرمتها و فرزندان ذکور و اناث وی را گرفتند که از زن و کودک بیشتر از یکصد بودند. فاسق نجات یافت و گریزان سوی خانه مهلبی رفت که به کسی یا مالی نمی‌پرداخت، خانه‌اش را با هرچه کالا و اثاث در آن مانده بود آتش زدند. زنان و فرزندان خبیث را به نزد موفق بردند که بگفت تا آنها را به موفقیه برند و کس بر آنها گمارند و نیکشابدارند.

و چنان بود که گروهی از سرداران ابوالعباس از نهر ابوالخصیب عبور کرده بودند و سوی خانه مهلبی رفته بودند که دستور یافته بودند آنجا روند، و در انتظار نمانده بودند که یارانشان به آنها پیوسته شوند. وقتی به خانه مهلبی رسیده بودند که بیشتر زنگیان از پس پراکندگی از خانه خبیث بدانجا پناه برده بودند. یاران ابوالعباس به خانه در شدند و سرگرم غارت شدند، حرمت‌ها و فرزندان مسلمانان را که مهلبی اسیر کرده بود می‌گرفتند و هر که چیزی بدست می‌آورد با آن به کشتی خویش در نهر ابوالخصیب بازمی‌گشت.

زنگیان که متوجه شدند باقیمانده آنها کمند و به غارت سرگرمند از چند

جا که در آن کمین کرده بودند سوی آنها رفتند و از جاهایشان پششان راندند که پراکنده شدند و زنگیان تعقیبشان کردند تا به نهر ابوالخصیب رسیدند و اندک گروهی از سواران و پیادگانشان را کشتند و چیزی از زنان و ااث را که گرفته بودند پس گرفتند.

و چنان بود که گروهی از غلامان و یاران موفق که به آهنگ خانه خبیث در شرق نهر ابوالخصیب رفته بودند به غارت و بردن غنیمت‌ها به کشتیهای خویش سرگرم شده بودند. از اینرو زنگیان در آنها طمع بستند و بر سرشان ریختند و پششان راندند و تا محل بازار گوسفند که جزو اردوگاه زنگیان بود تعقیبشان کردند. جمعی از سرداران غلامان به یاری یاران و دلیران خویش ثبات کردند و زنگیان را پس راندند تا کسان بیامدند و به جاهای خویش باز گشتند و تا به وقت نماز پسین نبرد میانشان دوام یافت در آنوقت ابو احمد به غلامان خویش دستور داد که همگی صادقانه به فاسقان هجوم برند که چنان کردند و زنگیان هزیمت شدند و شمشیر در آنها بکارفتاد تا به خانه خبیث رسیدند. در این هنگام موفق چنان دید که غلامان و یاران خویش را که نیک کوشیده بودند پس ببرد و دستور بازگشتشان داد که آرام و موفق بازگشتند موفق در نهر بماند و با همراهان خویش که در کشتیها بودند به حفاظتشان پرداخت تا وارد کشتیهای خویش شدند و اسبان خویش را نیز واردان کردند و زنگیان به سبب آسیبی در آخر نبرد به آنها رسیده بود از تعقیبشان باز ماندند.

و چنان بود که در آنروز موفق به ابوالعباس گفته بود یکی از سرداران خویش را با پنج کشتی در نهر ابوالخصیب به انتهای اردوگاه خبیث بفرستد و خرمن‌های معتبری را که آنجا بود و خبیث، یاران زنگی و غیر زنگی خویش را از آنجا قوت می‌داد بسوزاند. ابوالعباس چنان کرد و بیشتر خرمن‌ها را بسوزانید که سوختن آن از جمله مهمترین چیزها بود که فاسق و یاران وی را به ضعف انداخت که برای قوت خویش جز آن تکیه گاهی نداشتند.

ابو احمد دستور داد توفیقی را که در آنروز بر ضد خبیث و یارانش نصیب وی شده بود به آفاق بنویسند که بر مردمان خوانده شود و چنین کردند. به روز چهارشنبه، دوروز رفته از ذی حجه، همین سال صاعد بن مخلص دبیر ابو احمد از سامرا به اردوگاه وی رسید، سپاهی انبوه با خویش داشت که به قولی شمار سواران و پیادگانی که آمدند نزدیک ده هزار بود، موفق بدو دستور داد یاران خویش را استراحت دهد و سلاحشان را نو کند و کارهایشان را سامان دهد و دستورشان دهد که برای نبرد خبیث آماده شوند.

صاعد روزی چند پس از رسیدن خویش بدانچه دستور یافته بود پرداخت. در این کار بود که نامه لؤلؤ، یار ابن طولون، همراه یکی از سرداران وی رسید که ابو احمد اجازه می خواست بنزد وی آید که با وی در نبرد فاسق حضور داشته باشد، ابو احمد اجازه آمدن به وی داد و انتظار رسیدن لؤلؤ نبرد فاسق را که سر آن داشته بود پس انداخت. لؤلؤ با سپاهی انبوه از فرغانیان و ترکان و رومیان و بربران و سیاهان و دیگران از نخبه یاران ابن طولون مقیم رقه بود. وقتی نامه ابو احمد درباره اجازه رفتن به لؤلؤ رسید با همه یاران خویش از دیار مضر روان شد تا وارد مدینه السلام شد و مدتی آنجا بماند. آنگاه سوی ابو احمد روان شد و به روز پنجشنبه، دو روز رفته از محرم سال دویست و هفتادم، در اردوگاه ابو احمد به نزد وی رسید. ابو احمد برای وی به مجلس نشست، پسرش ابو العباس و صاعد و سرداران نیز به ترتیب منزلت هاشان، نشسته بودند، لؤلؤ را به وضعی نکو بنزد وی در آوردند. ابو العباس بدو گفت در اردوگاهی که مقابل نهر ابو الخصیب برای وی آماده شده بود فرود آید که با یاران خویش در آنجا فرود آمد. بدو گفت که صبحگاهان با سرداران و یاران خویش برای سلام گفتن به ابو احمد به خانه وی رود. لؤلؤ صبحگاه روز جمعه سه روز رفته از محرم روان شد. یاران وی که سیاه پوش بودند نیز با وی بودند. بنزد موفق رسید و وی را سلام گفت که نزدیکش برد و تقرب داد و به او و یارانش وعده

نيك داد و بگفت تا وی را با یکصد و پنجاه کس از سرداران خلع دهند و اسبان بسیار بدوداد بازین و لگامهای مزین به طلا و نقره، و از اقسام جامه و کیسه‌های مال چندان که یکصد غلام میبرد، پیش روی او ببرند. بگفت تا به سرداران وی نیز هر کس را به قدر منزلتی که بنزد او داشت چیز و اسب و جامه دهند. ملکه‌های گرانقدر به تیول وی داد و او را با نکوترین وضعی به اردو گاهش مقابل نهر - ابوالخصیب فرستاد و برای وی و یارانش آذوقه و علوفه معین شد. به لؤلؤ گفت فهرستهایی از یاران خویش و مبلغ مقریشان به ترتیب منزلتشان به او بدهد که آنرا بداد. دستور داد تا هر کدام را دوبرابر آنچه برای وی مقرر بوده بود بدهند و چون فهرستها آماده شد، مقریه‌ها را بداد و آنچه مقرر شده بود پرداخت شد. آنگاه به لؤلؤ دستور داد برای عبور به غرب دجله و نبرد فاسق و یاران وی آماده شود و لوازم فراهم آرد.

و چنان بود که وقتی نهر ابوالخصیب از دست فاسق رفته بود و پلهایی که بر آن بود ویران شده بود، از دوسوی در نهر بندی نهاده بود و میان بند مدخلی تنگ نهاده بود که جریان آب در آنجا تند شود که به هنگام جزر کشتی در آن نتواند رفت و به هنگام مد برون نتواند شد. ابواحمد چنان دید که نبرد با فاسق میسر نخواهد شد مگر اینکه بند را از پیش بردارد و به این کار پرداخت. اما فاسقان سخت از آن دفاع می‌کردند و هر روز و شب بر آن می‌افزودند که میان خانه‌هایشان بود. از اینرو مراقبت آن برایشان آسان بود و کار کسی که می‌خواست آنرا از میان بردارد دشوار بود.

ابواحمد چنان دید که گروه از پی گروه از یاران لؤلؤ را به نبرد فرستد که در کار زنگیان ورزیده شوند و راهها و معبرهای شهرشان را بشناسند. به لؤلؤ دستور داد که گروهی از یاران خویش را برای نبرد به نزد آن بند بیارد. دستور داد تا فعلکان نیز برای ویران کردن بند بیارد که چنان کرد. موفق از دلیری و اقدام لؤلؤ و

شجاعت یارانوی و صبوریشان بر رنج زخمها و ثبات گروه کمی از ایشان در مقابل جمع بسیاری از زنگیان خرسند شد. بگفت تایاران خویش را ببرد که در خطر نباشند و محفوظ بمانند، به آنها چیزدار و با آنها نکوئی کرد و به اردو گاهشان بازشان گردانید.

موفق در کار بند مصر بود و پیوسته همراه یاران لؤلؤ و دیگران با یاران خبیث که مدافعان بند بودند نبرد می کرد و فعلگان برای ویران کردن آن می کوشیدند، با فاجرو پیروانش از چند سوی نبرد می کرد خانه هاشان را می سوخت و جنگاورانشان را می کشت و گروه پس از گروه از سرانشان از وی امان می خواستند.

در ناحیه نهر غربی برای خبیث و یاران وی زمینهایی مانده بود که در آن مزرعه ها و سبزه زارها داشتند. بر نهر غربی دوپل بود که از آن به طرف زمینها عبور می کردند. ابوالعباس از این واقف شد و آهنگ آن ناحیه کرد، در این باب از موفق اجازه خواست که به وی اجازه داد و دستور داد از غلامان و یاران خویش مردان دلیر را برگزیند. ابوالعباس چنان کرد و سوی نهر غربی رفت و زیرک را با گروهی از یاران خویش در غرب نهر کمین نهاد، رشیق غلام خویش را نیز بگفت که با جمعی از دلیران و نخبگان اصحاب خویش سوی نهر عمیسیان رود که به هنگام غفلت از پشت زنگیان در آید و در آن زمینها به زنگیان تازد. به زیرک دستور داد که وقتی دید که زنگیان از مقابل رشیق هزیمت شدند به مقابله آنها رود.

ابوالعباس با چند کشتی که جنگاوران نخبه در آن نهاده بود در دهانه نهر غربی بماند، از غلامان سپید و سیاه خویش تعداد کافی همراه داشت. وقتی رشیق در شرق نهر غربی بر فاجران نمودار شد آنها را هراسان کرد که به آهنگ عبور به غرب نهر برفتند و می خواستند سوی اردوگاه خویش بگریزند. وقتی ابوالعباس آنها

را بدید با کشتی‌ها به نهر درآمد و پیادگان را به دوسوی آن فرستاد که به زنگیان رسیدند و شمشیر در آنها نهادند که بر نهر و بر دو کناره آن مردم بسیار کشته شد گروهی نیز اسیر شدند، جمعی نیز گریختند که زیرک با یاران خویش به مقابله‌شان رفت و آنها را بکشتند و جز معدودی از ایشان جان نبردند. یاران ابوالعباس از آن جمع‌چندان اسلحه گرفتند که از بردن آن واماندند و بیشتر آنها بینداختند. ابوالعباس آن دوپل را برید و بگفت تا حایلها و چوبهای آنها به دجله برند و با اسیران و سرها بنزد موفق رفت که آنها را در اردوگاه بگردانیدند و سودها که فاسقان از مزارع نهر غربی می‌بردند از آنها ببرید.

در ذی حجه این سال، یعنی سال دویست و شصت و نهم، عیال سالار زنگیان و فرزندان وی را وارد بغداد کردند.

در این سال صاعد را ذوالوزارتین نامیدند.

در ذی حجه این سال دو سردار ابن طولون و سپاه همراهشان تبری داشتند، یکی‌شان محمد نام داشت پسر سراج و دیگری غنوی نام داشت. ابن طولون آنها را فرستاده بود که به روز چهارشنبه دو روز مانده از ذی قعدة به مکه رسیدند با چهار صد و هفتاد سوار و دوهزار پیاده. قصابان و حنوط فروشان را هر کدام دو دینار دادند، سران را هر کدام هفت دادند.

هارون بن محمد که در آنوقت عامل مکه بود در بستان ابن عامر بود. جعفر پسر با غمردی سه روز رفته از ذی حجه با نزدیک دویست سوار به مکه رسید. هارون به پیشواز وی رفت با صد و بیست سوار و دویست سیاه و سی سوار از یاران عمرو بن لیث و دویست پیاده از کسانی که از عراق آمده بودند که جعفر بدانها نیرو گرفت. این گروه با یاران ابن طولون تلاقی کردند. حج گزاران مردم خراسان نیز جعفر را کمک کردند. نزدیک دویست کس از یاران ابن طولون در دل مکه کشته شد، باقیمانده در کوهها گریختند و اسبان و اموالشان به غارت رفت و جعفر از نبرد دست‌بداشت.

سراپرده غنوی به تصرف جعفر در آمد که گویند دویست هزار دینار در آن بود. مصریان و حنوط فروشان و قصابان را امان داد. در مسجد الحرام مکتوبی درباره لعن ابن طولون خوانده شد و مردم بسلامت ماندند و اموال بازرگانان نیز.

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج بود. اسحاق بن کنجاج که ولایتدار همه مغرب شده بود، در این سال از سامرا رفت تا سال سر رسید.

آنگاه سال دویست و هفتادم در آمد.

سخن از حادثات معتبری که
به سال دویست و هفتادم بود

در مجرم این سال میان ابواحمد و سالار زنگیان نبردی بود که کار سالار زنگیان راست کرد.

در صفر این سال فاجر کشته شد و سلیمان بن جامع و ابراهیم بن جعفر همدانی اسیر شدند و زحمت کسان فاسق از پیش برخاست.

سخن از نبردی که در محرم
و صفر سال دویست و هفتادم
با سالار زنگیان بود

پیش از این از بندی که خبیث پدید آورده بود و کار ابواحمد و یاران وی درباره آن سخن آوردیم. گویند: ابواحمد پیوسته بنزد آن بند نبرد می کرد تا در مورد آن به مقصود رسید و ورود کشتی به هنگام جزرومد، در نهر ابوالخصیب آسان شد. ابواحمد در آنجا که مقیم بود هرچه می خواست به آسانی حاصل بود، نرخها ارزان بود، آذوقه پیاپی می رسید و از ولایات مالها به نزد وی فرستاده می شد. مردم به نبرد خبیث و یاران وی راغب بودند. از جمله کسانی که به داوطلبی به

نزد وی آمدند عامل ایده^۱ و اطراف آن بود که جزو ولایت اهواز بود با جمعی بسیار از سواران و پیاده که به خویشن همراه یاران خویش نبردمی کرد تا وقتی که خبیث کشته شد.

پس از وی چنانکه گفته اند از مردم بحرین مردم بسیار بیامدند در حدود دو-هزار کس به سرداری یکی از مردم عبدالقیس که ابواحمد برای آنها بنشست و سردار و سرا قوم بنزد وی درآمدند و بگفت تا خلعتشان دهند. همه مردان جمع را از نظر گذرانید و بگفت تاجیره شان دهند. پس از آنها، نزدیک هزار کس از ولایت فارس آمدند که سرشان پیری از داوطلبان بود که ابوسلمه نام داشت. موفق برای آنها نشست. پیرو و سران یارانش به نزد وی رسیدند که دستور داد خلعتشان دهند و برای آنها جیره مقرر کرد. پس از آن داوطلبان از ولایتها پیایی آمدند و چون مقصود وی درباره آن بند که یاد کردیم حاصل شد مصمم شد با خبیث تلافی کند، دستور داد کشتیها و گذرها را مهیا کنند و افزار نبرد بر آب و بر اسب را مرتب کنند. از سوار و پیاده کسانی را که به دلیری و سخت کوشیشان به هنگام جنگ اعتماد داشت برگزید، از آنرو که مواضع نبرد تنگ بود و دشوار، و در آن خندق و نهر بسیار بود.

عده سوارانی که برگزید نزدیک دو هزار سوار بود. از پیادگان نیز پنجاه هزار کس بودند یا بیشتر، بجز داوطلبان و مردم اردوگاه که عبور کردند اما به دیوان نبودند. در موفقیه جمع بسیاری را که کشتیها گنجایش بردنشان را نداشت بجا نهاد که بیشترشان از سواران بودند. موفق به ابوالعباس دستور داد بایاران و غلامان سواران و پیادگان و کشتیها که بدو پیوسته بود به جانب شرقی رود مقابل خانه مهلبی، به همان محلی که به روز سه شنبه، ده روز رفته از ذی قعدة سال دویست و شصت و نهم رفته بود. به صاعد بن مخلد نیز دستور داد که از نیز او نهر ابوشا کربه جانب شرقی رود،

و سرداران وابسته و غلام خویش را از دهانه نهر ابوالخصیب تا نهر غربی جای داد. راشد و لؤلؤ دو وابسته موفق با جمعی از سوار و پیاده، نزدیک به بیست هزار، از پی همدیگر از حد خانه کرنبایی تا نهر ابوشاکر جای گرفتند. از نهر ابوشاکر تا نهر معروف به جوی کور، جمعی از سرداران وابسته و غلام بودند از نهر. جوی کور تا نهر غربی نیز همانند آن بود. به شبل دستور داد با یاران خویش و کسانی که بدو پیوسته بودند سوی نهر غربی رود و از آنجا به پشت خانه مهلبی رسید و به هنگام درگیری جنگ از آنجا در آید. آنگاه به مردم دستور داد که همگی به طرف فاسق حمله برند و هیچکس از دیگری پیشی نگیرد. نشان حمله علم سیاهی بود که دستور داد بر دهانه نهر ابوالخصیب برجایی استوار و بلند از خانه کرنبایی نصب کنند و بوقی پر صدا برای آنها بنوازند. عبور موفق به روز دوشنبه بود، سه روز مانده از محرم سال دویست و هفتادم. یکی از آنها که بر نهر جوی کور بودند پیش از نمودار شدن نشانه هجوم آغاز کرد و نزدیک خانه مهلبی رسید که زنگیان به مقابله وی و یارانانش آمدند و آنها را به مواضعشان پس راندند و جمعی از آنها را کشتند. مردم دیگر خبر نداشتند که بر این کسان که در کار نبرد شتاب آورده بودند چه رسیده که جمع، بسیار بود و فاصله گروهها از همدیگر دور.

وقتی سرداران و مردانشان به جاهایی که دستور یافته بودند رفتند و سواران و پیادگان در جاهای خود قرار گرفتند، موفق دستور داد علم را بجنبانند و در بوق بدمند و بر کشتی وارد نهر شد و مردم گروه از پی گروه هجوم بردند. زنگیان که فراهم آمده بودند و تازه نفس بودند و به سبب غلبه بر آن گروه شتابجوی جری شده بودند به مقابله آمدند. سپاه با همت درست و بصیرت نافذ با آنها تلاقی کردند و از پس جولانها که میان دو گروه بود و بسیار کس از آنها کشته شد از محلشان پششان را ندند. یاران ابواحمد ثبات کردند و خدای ظفر نصیبشان کرد و فاسقان را مغلوبشان کرد که به هزیمت پشت بدادند و یاران ابواحمد به تعقیبشان رفتند که

همی کشتند و اسیر گرفتند. یاران ابواحمد از هر سوی فاجران را در میان گرفتند. در آن روز خدای چندان کس از آنها بکشت که به شمار در نیامد، همانند آن نیز، در جوی کوراز آنها غرق شد. یاران موفق همه شهر فاسق را به تصرف آوردند و مردان و زنان و کودکان مسلمان را که در آنجا اسیر بودند نجات دادند. همه عیالان علی بن ابان مهلبی و نیز دو برادرش خلیل و محمد را با سلیمان بن جامع و فرزندان شان به دست آوردند و آنها را به شهر موفقیه بردند. فاسق با یاران خویش به همراه مهلبی و پسرش انکلای و سلیمان بن جامع و تنی چند از سرداران زنگی و غیر زنگی فراری شدند و سوی محلی رفتند بر کنار نهر سفیانی که فاسق آنها را به فرض سقوط شهر، پناهگاه خویشان و یارانش می شمرد. بود.

وقتی خبیث هزیمت شد، یاران ابواحمد که ظفر یافته بودند در خانه مهلبی که در دل نهر ابوالخصیب بود بماندند و به غارت کردن آنچه در خانه بود و سوختن خانه و اطراف آن سرگرم شدند و به طلب غارت پراکنده شدند، باقیمانده اموال خبیث و یاران وی در آن خانه فراهم آمده بود. ابواحمد با کشتی به آهنگ نهر سفیانی روان شد، لؤلؤ نیز با یاران سوار و پیاده خویش با وی بود و از باقیمانده سپاه جدا شد که پنداشتند که بازگشته، آنها نیز با آنچه به تصرف آورده بودند به کشتیهای خویش بازگشتند. موفق با همراهان خویش به اردوگاه فاسق و یاران وی رسید که به حال هزیمت بودند، لؤلؤ و یارانش به تعقیب آنها رفتند تا از نهر سفیانی گذشتند، لؤلؤ با اسب خویش وارد نهر شد یارانش نیز از پی وی عبور کردند. فاسق برفت تا به نهر قریری رسید، لؤلؤ و یارانش نیز به او رسیدند و با وی و همراهانش نبرد آغاز کردند و پسرانش را اندک که به هزیمت برفتند و یاران لؤلؤ به تعقیبشان بودند تا از نهر قریری گذشتند. لؤلؤ و یاران وی از پی زنگیان عبور کردند و آنها را به طرف نهر مساوان راندند که از آن گذشتند و آن سوی نهر به کوهی پناه بردند. این کار را منحصرأ لؤلؤ و یارانش بدون سپاه دیگر کرده بودند و آخر

روز به تعقیب فاسق و پیروانش به جایی رسیدند که یاد کردیم. موفق به وی دستور باز گشت داد که کاری درخور ستایش کرده بود. موفق او را در کشتی همراه خویش برد و به خاطر آنچه با فاسقان کرده بود خلعت داد و حرمت کرد و منزلت افزود. موفق در کشتی به نهر ابوالخصیب باز گشت، یاران لؤلؤ نیز همراه وی بودند. وقتی مقابل خانه مهلبی رسید هیچکس از یاران خویش را آنجا ندید و بدانست که باز گشته اند که سخت خشمگین شد و به آهنگ قصر خویش روان شد و به لؤلؤ دستور داد بایاران خویش سوی اردوگاه رود، به فیروزی یقین داشت که نشانه های آنرا دیده بود، مردمان نیز همگی خوشدل بودند که خدای فاسق و یارانش راهزیمت کرده بود و از شهرشان بیرون کرده بود و همه مال و ذخیره و سلاحشان به غارت رفته بود و همه اسیرانی که به دستشان بردنجات یافته بودند. ابواحمد نسبت به یاران خویش خشمگین بود که با دستوروی مخالفت کرده بودند و در جایی که متوقفشان کرده بود نمانده بودند، پس دستور داد که سرداران غلام و وابسته وی را فراهم آرند که به نزد وی فراهم شدند و ابو احمد از کاری که کرده بودند توبیخشان کرد و به زبونی منسوبشان داشت و با آنها درشت گویی کرد. اما آنها عذر آوردند که وی را باز گشته پنداشته بودند و نمی دانسته بودند که سوی فاسق رفته و به اردوگاه وی رسیده که اگر این را می دانستند سوی وی شتابان می شدند و از جای خویش نرفتند تا وقتی که هم قسم شدند و پیمان کردند که وقتی سوی خبیث رفتند هیچکس از آنها باز نگردد تا خدا ایشان ظفر دهد و اگر از این بازماندند در جاهای خویش بمانند تا خدای میان آنها و فاسق داوری کند. از موفق خواستند که دستور دهد کشتی هایی که به وقت رفتن سوی نبرد بر آن عبور می کنند به موفقیه باز گردانیده شود تا طمع کسانی که می خواهند از نبرد فاسق باز گردند از آن بریده شود. ابواحمد برای آنها که خطای خویش را ترك می کردند پاداش خیر مسئلت کرد و وعده احسان داد و دستورشان داد

برای عبور آماده شوند و اندرزهایی را که شنیده‌اند به یاران خویش بگویند. پس از آن موفق روز سه شنبه و چهارشنبه و پنجشنبه و جمعه را برای اصلاح آنچه بایسته بود بماند. و چون این کار به سر رسید به معتمدان خویش از خواص و سرداران غلامان و وابستگان خویش دستور داد که به وقت عبور چگونه باید عمل کنند. شامگاه روز جمعه به ابوالعباس و سرداران غلامان و وابستگان خویش بگفت تا به سوی جاهایی که معین کرده بود روان شوند. ابوالعباس را گفت که با یاران خویش به محل عسکر ریحان رود که پایین نهر سفیانی بود و جایی که خبیث(?) بدان پناه برده بود. بدو گفت با سپاه خویش در نهر مغیره برود تا با آنها به نیمه نهر ابو-الخصیب رسد و سپاه خویش را از آن سوی به عسکر ریحان برساند. یکی از - سرداران غلامان سپاه خویش را فرستاد و دستور داد که سوی نهر را میرود و در نیمه راه آن بماند. دیگر سرداران و غلامان خویش را گفت که در جانب شرقی دجله مقابل اردوگاه فاسق بمانند و آماده باشند که صبحگاهان به نبرد وی روند.

شبانگاه جمعه و شب شنبه موفق بر کشتی بر سرداران و مردانشان می گذشت و آنها را در جاهایشان که در مقابل اردوگاه فاسق نهاده بود جا به جا می کرد که صبحگاهان به ترتیبی که معین کرده بود سوی وی هجوم برند.

صبحگاه شنبه، دو روز رفته از صفر سال دویست و هفتادم، موفق بر کشتی سوی نهر ابو الخصیب رفت و آنجا بماند تا مردم عبور کردند و از کشتیهای خویش برون شدند و سواران و پیادگان در جای خویش قرار گرفتند آنگاه و دستور داد که کشتیها و گذرها را به سمت شرقی بازگردانیدند و به مردم دستور داد که سوی فاسق هجوم برند و خود پیشاپیش آنها برفت تا به جایی رسید که گمان داشت فاسقان برای بازداشتن سپاه ثبات می کنند.

و چنان بود که خاین و یارانش به روز دوشنبه از آن پس که سپاه از شهرشان بازگشته بود سوی آن رفته بودند و آنجا مانده بودند و امید داشتند روزهای دراز

بگذرد و نبردی رخ ندهد. موفق دید که شتابجویان از غلامان و سوار و پیاده از قسمت عمده سپاه پیشی گرفته‌اند و با فاسق و یاران وی نبرد آغاز کرده‌اند و آنها را از جاهایشان پس زده‌اند که هزیمت شده‌اند و پراکنده شده‌اند و هیچکس از آنها به دیگری نمی‌پردازد. سپاه به تعقیب آنها رفت که به هر که می‌رسیدند او را می‌کشتند یا اسیر می‌گرفتند. فاسق با جمعی از مدافعان خویش از سران و دلیران سپاه و از آن جمله مهلبی جدا افتاد. پسرش انکلای و سلیمان بن جامع نیز از او جدا افتادند. گروه انبوهی از یاران موفق و غلامان سوار و پیاده وی آهنگ این دو گروه کردند. آن گروه از یاران ابوالعباس که موفق در عسکر ریجان جایشان داده بود با هزیمت شدگان اصحاب فاسق مقابل شدند و سلاح در آنها نهادند. سرداری که در نهر امیر جای گرفته بود در رسید و راه فاجران را بیست و آنها را به پیکار گرفت، به سلیمان ابن جامع رسید و با وی نبرد کرد و جمعی از مدافعان وی را بکشت و به سلیمان دست یافت و او را به اسیری گرفت و به نزد موفق برد که نه پیمانی داشت و نه قرار، مردم از اسارت سلیمان خوشدل شدند و تکبیر و سر و صدا بسیار شد و به فیروزی یقین کردند که سلیمان از همه یاران فاسق کارآمد تر بود. پس از وی ابراهیم بن جعفر همدانی که یکی از سران سپاه بود اسیر شد. نادر سپاه فاسق معروف به حفار نیز که یکی از یاران قدیم فاجر بود، اسیر شد. موفق بگفت تا آنها را به بند کنند و در کشتی‌ای از آن ابوالعباس جای دهند که چنین کردند.

پس از آن زنگیانی که با فاسق جدا مانده بودند به سپاهیان موفق هجومی آوردند که آنها را از جای پس زدند که سستی گرفتند و چون موفق سستی آنها را بدید در تعقیب خبیث بکوشید و در نهر ابوالخصیب پیش رفت و این، دل‌های وابستگان و غلامان وی را نیرو داد و با وی در کار تعقیب بکوشیدند. موفق در نهر ابوالخصیب بود که مژده رسان خبر کشته شدن فاجر به نزد وی رسید. چیزی نگذشت که مژده رسان دیگری بیامد که کفی همراه داشت و می‌گفت

کف اوست، یکی از سرداران نیز خبر را به نزد وی تأیید کرد. پس از آن غلامی از یاران لؤلؤ به تاخت براسبی پیامد که سرخیث را همراه داشت و آنرا نزدیک موفق آورد که آنرا به جمعی از سرداران امان یافته نشان داد که آنرا بشناختند و موفق به سجده خدا بر زمین افتاد به سبب نعمتی که بدو داده بود. ابوالعباس و سرداران و وابستگان موفق و غلامانش به شکر خدای سجده کردند و خدای را بسیار ستایش کردند و سپاس گفتند. موفق دستور داد سرفاجر را بر نیزه‌ای نهند و مقابل وی نصب کنند که مردم آنرا بدیدند و درستی خبر کشته شدن فاسق را بدانستند و صداهایشان به سپاس خدای بلند شد.

گویند: وقتی یاران موفق خبیث را در میان گرفتند و از سران اصحابش بجز مهلبی باوی نماند، مهلبی از نزد وی گریزان شد و او را رها کرد و سوی نهر امیر رفت و خویشان را در آن افکند که نجات یابد. پیش از آن نیز انکلای پسر خبیث از پدر خویش جدا شده بود و سوی نهر دیناری رفته بود و آنجا مانده بود و به بیشه‌زارها و علفزارها پناه برده بود.

موفق باز گشت، سرخیث بر نیزه‌ای پیش روی وی در کشتی نصب شده بود و با آن نهر ابوالخصیب را می‌پیمود.

مردم از دوسوی نهر وی را می‌نگریستند تا وقتی که به دجله رسید و وارد آن شد و دستور داد کشتیهایی را که در آغاز روز بر آن به جانب شرقی دجله عبور کرده بود پس آرند که بیاوردند که مردم بر آن عبور کنند. پس از آن موفق روان شد. سرخیث پیش روی او بر نیزه بود، سلیمان بن جامع و همدانی نیز در کشتی آویخته بودند و وقتی به موفق رسید به ابوالعباس دستور داد که بر کشتی نشیند و سر با سلیمان و همدانی همچنان بجای باشند و با آنها به نهر جطی رود که آغاز اردوگاه موفق بود تا همه مردم اردوگاه آنها را ببینند. ابوالعباس چنین کرد، سپس به نزد پدر خویش ابواحمد باز گشت که بگفت تا سلیمان و همدانی را بدارند و سر را اصلاح و

پا کیزه کنند.

گویند: زنگیانی که با خبیث اقامت می داشته بودند و همراهی او را برگزیده بودند پیایی آمدند. در آنروز نزدیک به هزار کس از آنها آمدند. موفق چنان دید که امانشان دهد که فزونی و شجاعتشان را دیده بود و بیم داشت کسانی از آنها بمانند که مایه زحمت اسلام و مسلمانان شوند. کسانی از سرداران و مردان زنگی که بقیه روز یکشنبه و دو شنبه آمدند نزدیک پنجهزار کس بودند. در نبرد، بسیار کس از آنها کشته و غرقه و اسیر شده بود که شمارشان دانسته نیست. نزدیک به هزار زنگی از آنها جدا شدند و سوی دشت رفتند و بیشترشان از تشنگی مردند و آنها که سالم ماندند بدست بدویان افتادند که آنها را به بردگی گرفتند.

موفق خبر یافت که مهلبی و انکلای با پیروان خویش که سرداران معتبر و بزرگمردان زنگی بودند، به جای خویش مانده اند، غلامان دلیر خویش را به طلبشان فرستاد و دستورشان داد که با آنها سختگیری کنند و چون به یقین بدانستند که مفری ندارند تسلیم شدند و موفق به آنها و همراهان شان دست یافت و هیچکس از آنها نماند. اینان همانند گروهی بودند که از پس کشته شدن فاجر با امان به نزد موفق آمده بودند. موفق دستور داد تا مهلبی و انکلای را به بند کنند و بدارند که چنین کردند.

یکی از کسانی که به روز شنبه از اردوگاه خبیث گریخته بود و به امانخواهی نیامده بود قرطاس بود همان کس که تیر به موفق انداخته بود. قرطاس به گریز به رامهرمز رسید و یکی که وی را در اردوگاه خبیث دیده بود او را بشناخت و عامل شهر را بدو رهنمون شد که وی را بگیرد و دربند بفرستد ابو العباس از پدر خویش خواست که کشتن قرطاس را بدو واگذارد که وی را به ابو العباس داد که او را بکشت.

در این سال در مویه زنگی از ابو احمد امان خواست. این در مویه، چنانکه

گفته‌اند، از دلیران و قهرمانان زنگیان بود. فاجر مدتی دراز پیش از آنکه هلاک شود وی را به انتهای نهر فهرج فرستاده بود که جزو بصره است و در غرب دجله درمویه در آنجا در محلی سخت و پر نخل و بیشه‌زار پیوسته به هور بماند. وی و همراهانش در آنجا در زورق‌های سبک سیر که برای خویش ساخته بودند راه رهگذران را می‌بریدند و چون کشتی‌داران به تعقیبشان می‌رفتند به نهرهای تنگ در می‌شدند و به بیشه‌زارهای آن پناه می‌بردند. و اگر از نهری به سبب تنگی، عبور ممکن نبود از کشتی‌های خویش برون می‌شدند و آنرا بر پشت خویش می‌بردند و به آن جا‌های دست نیافتنی پناه می‌بردند و در اثنای آن بر دهکده‌های هور و اطراف آن می‌تاختند و هر که را به دست می‌آوردند می‌کشتند و غارت می‌کردند.

درمویه و همراهان وی بدین کارها مشغول بودند تا وقتی که فاجر کشته شد، آنها در محلی بودند که وصف آن بگفتم و از آنچه بریارشان گذشته بود خبر نداشتند. وقتی خبیث کشته شد و محل وی گشوده شد و مردم ایمن شدند و به طلب کسب و بردن کالای بازرگانی رفتند و رهگذران از دجله عبور کردن گرفتند، درمویه به آنها تاخت و کشت و غارت کرد و این مردم را به وحشت انداخت. جمعی از اشرار و بدکاران به تقلید رفتار درمویه آماده شدند و سر آن داشتند که سوی وی روند و با وی بمانند و از عمل وی پیروی کنند. موفق مصمم شد سپاهی از غلامان سیاه خویش را با کسانی چون آنها که به کار نبرد در بیشه‌زارها و تنگنای نهرها بصیرت داشتند روانه کند. برای این کار کشتیهای کوچک و اقسام سلاح مهیا کرد. در این کار بود که فرستاده درمویه پیامد که برای وی و یارانش امان می‌خواست. موفق چنان دید که وی را امان دهد و مایه شر فاجر و یاران وی را که مردمان بدان مبتلا بوده بودند ببرد.

گویند: سبب امان خواستن درمویه آن بود که وی به گروهی از مردم تاخت که از اردوگاه موفق به آهنگ منزل‌های خویش به مدینه السلام می‌رفتند و چند زن

همراهشان بود که آنها را بکشت و غارت کرد و زنانی را که همراه داشتند بگرفت. وقتی زنان بدست وی افتادند از آنها خبر جست، بدو خبر دادند که فاسق کشته شده و مهلبی و انکلای و سلیمان بن جامع و دیگر سران اصحاب فاسق و سرداران وی دستگیر شده‌اند و بیشترشان به امانخواهی به نزد موفق رفته‌اند که آنها را پذیرفته و با ایشان نیکی کرده. از اینرو درمویه در کار خویش فروماند و برای خویشتن جز این مفری ندید که به امان پناه برد و بخشش جرم^۱ خویش را از موفق بخواهد. کس برای این کار فرستاد که پذیرفته شد و چون امان بدورسید با همه همراهان خویش روان شد تا به اردوگاه موفق رسید، جمعی نکو و بسیار بودند و چون دیگر یاران خبیث دستخوش محنت و رنج محاصره نشده بودند که اموال و آذوقه مردم به آنها می‌رسید.

گویند: وقتی درمویه امان یافت و او و یارانش نیکی دیدند هرچه را که از اموال و اثاث مردم بنزد وی و یارانش بود نمایان کرد و همه را آشکارا به صاحبانش پس داد و این، در کار توبه^۲ وی مؤثر افتاد و او و سران اصحابش و سردارانش خلعت گرفتند و چیز گرفتند و موفق آنها را به یکی از سرداران غلامان خویش پیوسته کرد.

موفق دستور داد که به شهرهای اسلام بنویسند که سقوط زنگیان و کشته شدن فاسق را بر مردم بصره و ابله و ولایت دجله و مردم واسط و اطراف آن ندا دهند و به وطنهای خویش باز گردند. چنین کردند و مردم به انجام آنچه فرمان یافته بودند دستورشان دهند شتابان که شدند و از همه سوی به شهر موفقیه رفتند. پس از آن موفق در شهر موفقیه بماند که از اقامت وی ایمنی و انس مردم فزونی گیرد. یکی از سرداران وابستهگان خویش را که روش او را می‌پسندید و از نیک رفتاری وی خبر داشت به نام عباس پسر تر کس بر بصره و ابله و ولایت دجله گماشت و دستورش داد به بصره رود و آنجا

بماند. قضای بصره و ابله و ولایت دجله و واسط را به محمد بن حماد داد. پسر خویش ابوالعباس را با سرخیب، سالار زنگیان، به مدینه السلام فرستاد که مردم آنرا ببینند و خوشدل شوند. ابوالعباس با سپاه خویش برفت تا به مدینه السلام رسید، به روز شنبه دوازده روز مانده از جمادی الاول این سال، و به وضعی نکو به شهر درشد و دستور داد سرخیب را بر نیزه‌ای پیشاپیش وی ببرند و مردمان برای آن فراهم آمدند.

قیام سالار زنگیان به روز چهارشنبه بود، چهار روز مانده از ماه رمضان سال دویست و پنجاه و پنجم. به روز شنبه دو روز رفته از صفر سال دویست و هفتادم کشته شد و روزگار وی از هنگامی که قیام کرد تا روزی که کشته شد چهارده سال و چهار ماه و شش روز بود. ورود وی به اهواز سیزده روز مانده از رمضان سال دویست و پنجاه و ششم بود. ورود وی به بصره و کشتن مردم آنجا و سوختن شهر سیزده روز مانده از شوال سال دویست و پنجاه و هفتم بود. شاعران درباره موفق و مخدول اشعار بسیار گفتند. از جمله اشعاری که در این باب گفته شد شعر یحیی بن محمد اسلمی بود به این مضمون:

«وقتی مژده رسان خبر نبردی را آورد

«که سستی‌ای را که در کار اسلام بود

«نیر و بخشید

«گفتم: خدا آنکه را از همه مردم

«برای مردم بهتر است

«بهترین پاداش دهد

«که وقتی کسی خدای را یاری نمی‌کرد

«تنها کسی بود که برای

«نو کردن دینی که فرسوده بود

«و گرفتن انتقامهایی که

«مایهٔ فناء دشمنان بود

«بکشید

«تا آبادیهایی که

«از جای برفته بود و ویران شده بود

«و پس آید

«غنیمتی که از دست رفته بود

«کافی شود

«و شهرهایی که بارها به غارت رفته بود

«و سوخته بود

«و خالی مانده بود

«تجدید شود

«و دلهای مؤمنان از نبردی

«که دیدگان گریان ما را روشن کرد

«خوش شود

«و کتاب خدای در هر انجمن

«خوانده شود

«و دعوت طالبیان

«خوار شود

«که نبرد آزمای از یاران خویش

«و از نعیم خویش و از لذت دنیا

«چشم پوشید

«و راه غزا گرفت.»

که قصیده‌ای دراز است.
 و هم او در این باب گوید:
 «ستارگان دروغگوی بیدین چه شد؟
 » که نه طیب بود نه حاذق
 «که دست سعد سالاری راستگوی
 » او را به نحوست کشانید
 «و در تنگنای خویش از پای بیفتاد
 » و به شیران یشه تسلیم شد
 «و از جام مرگ جرعه‌ای
 » بدمزه نوشید.»
 یحیی بن خالد نیز درباره او چنین گفت:
 «ای زاده خلیفگان خاندان هاشم
 » که مردم را مشمول تفضل می کردند
 «و دشمن خویش را از حریم می راندند
 » و به روز نبرد نشاندار بودند.
 «شاهی که دین را از پس کهنگی
 » تجدید کرد
 «و اسیران را از بندها رهایی داد.
 » تویی که از صولت زمانه
 » پناهگاه کسانی
 «و هر صاحب رغبتی
 » به سؤال سوی وی می شود.
 «ای بخشنده آرزوها و عمرها

«آتش‌های نفاق را که بالا گرفته بود

«خاموش کردی.

«ای زاده خلیفگان!

«که عزم درست‌داری

«ودامن پاك،

«از دین برون‌شدگان را نابود کردی

«که حیرت زده شدند

«زوزوال‌خویش را

«به یقین بدانستند.

«عزیمت‌های رأی‌دوران‌دیش را

«همانند باران بر آنها باریدی

«که دل‌هایشان را از هول آکنده کرد.

«وقتی پلیدملعون طغیان کرد

«با شمشیر تیز و نیزه رسا

«آهنگ وی کردی

«و او را با رگها و مفصل‌های بریده

«رها کردی

«که پرندگان در اطراف وی

«به رفت و آمد بود

«و او به سبب اعمالی که کرده بود

«با زنجیرهای سنگین سستی زای

«به قعر جهنم و آتش آن سرازیر بود.

«دین را با کشتن کسی که

«با آن مکاری می کرد

«رونق دادی

«و از قاتل کودکان رهانیدی.

«موفق در عراق صولت نمود

«و صولت دلیران

«مردمان مغربها را هراسان کرد.»

و هم یحیی بن خالد درباره او گوید:

«ای منزل ویران

«که پیوسته در عرصه توباران بیارد!

«به من جواب گوی:

«بگویی که همسایگان کجا شدند؟

«مگر دنیا پس آمد؟ و مگر

«سفریان باز گشتند؟

«چگونه خانه از پس ویرانی

«که نشانی از ساکن آن نمانده

«جواب می گوید؟

«این منزلهاست که هجرت مردمش

«مرا گریانید

«و دنیا بر من تنگ شد

«و صبر از من برفت.

«گویی جماعتی بودند،

«که بانگ شوم بر آنها زده شده بود.

«و روزگار از هلاکتشان خبر داده بود،

«که تغییرات دهر بر آنها اثر کرد

«و بدترین محنتها آنست که از دهر آید.

«اما از میمنت ولیعهد

«جهان خوش شد و

«گیاه آن رونق گرفت

«و کارها دیگر شد

«و فراریان به وطنها باز آمدند

«و از ملعون به جایی اثر نماند

«و از شمشیر ولیعهد

«دست هدایت درازی گرفت

«و روی دین درخشید

«و کفر ریشه کن شد،

«که در راه خدای

«چنانکه شایسته بود

«با کافران پیکار کرد

«با خاطری که سلامت و نصرت آن

«دراز باد»

که قصیده‌ای دراز است.

و هم یحیی بن محمد گوید:

«مرا مشغول مدار که از تو مشغولم.

«کسی را که گوش استماع ندارد

«ملامت مگوی.

«مرا از رحیم ملامت مگوی

«که من دلبسته حرکت و سفر و رحيلم.

«وقتی شهری بر من تنگ شود

«برای چه باید ماند؟

«همتی که صاحب آن

«بیدار باشد و از لذت خفتن دوری نگیرد

«بیدار مباد

«و آنکه از بیم آنکه

«همسایه اش هراسان شود

«هراسان نباشد

«ایمن مباد.»

که این نیز قصیده‌ای دراز است.

در ماه ربیع الاول این سال خبر به مدینه السلام رسید که رومیان در ناحیه تنگه قلمیه، شش میلی طرسوس، فرود آمده‌اند، نزدیک هزار کس، و سالارشان اندریاس بطریق بطریقان است که چهار بطریق دیگر همراه او است. یازمان خادم، شبانگاه سوی آنها رفت و شبیخونشان زد، بطریق بطریقان را با بطریق کاباد و کیه^۱ و بطریق ناطلق را بکشت. بطریق قره که چند زخم خورده بود فرار کرد، هفت صلیب طلا و نقره از آنها گرفتند، صلیب اعظم جزو آن بود که از طلای مرصع به جواهر بود. پانزده هزار اسب و استر و همین مقدار زین از آنها گرفته شد، با شمشیرهای مزین به طلا و نقره و ظروف بسیار و نزدیک به ده هزار علم دنیا و دیبای بسیار و جامه‌ها و لحافهای سمور.

حرکت به طرف اندریاس به روز سه‌شنبه بود، هفت روز رفته از ماه ربیع الاول که شبانگاه بدو هجوم بردند و بسیار کس از رومیان کشته شد، بعضیها

پنجاهتنه اند هفتادهزار کس از آنها کشته شد

در این سال هارون بن ابوالاحمد موفق در مدینه السلام در گذشت، به روز پنجشنبه ده روز رفته از جمادی الاول.

چنانکه گفته اند در همین سال، شش روز رفته از شعبان، خبر در گذشت احمد بن طولون به مدینه السلام رسید. بعضیها گفته اند در گذشت وی به روز دوشنبه بور، هیجده روز رفته از ذی قعدة این سال.

در همین سال، یا در ماه رجب یا در ماه شعبان، حسن بن زید علوی به طبرستان در گذشت.

در نیمه شعبان معتمد به بغداد در شد وبا آرایش از شهر برون شد. محمد بن - طاهر بانیم نیزه پیشاپیش وی می رفت، مقابل قطربل فرود آمد، پس از آن به سامرا رفت.

در همین سال، در سلخ رجب، مردم سائید مابدست یا زمان مبادله شدند.

به روز یکشنبه، هفت روز مانده از شعبان همین سال، یاران ابوالعباس بن - موفق در بغداد بر صاعد بن مخلد که وزیر موفق بود بشوریدند و مقرریهارامی خواستند. یاران صاعد به مقابله آنها رفتند که برانندشان، پیادگان ابوالعباس به عرصه پل رفتند و یاران صاعد داخل درهای بازار یحیی بودند، پیکار کردند، کسانی از میانه کشته شد، جمعی نیز زخم دار شدند، تا شب میانشان حایل شد. صبحگاهان روز بعد مقرری دادن آغاز شد و سازش کردند.

در شوال این سال میان اسحاق بن کنجاج و ابن دعباش نبردی رفت. ابن دعباش عامل رقه و توابع آن و مرزها و عواصم بود، از جانب ابن طولون. ابن کنجاج عامل موصل بود، از جانب سلطان.

در این سال در سمت غربی بغداد، دریا سریه، نهر عیسی بشکست

و محل دباغان و ساج فروشان کرخ زیر آب رفت. گویند: هفت هزار خانه یا نزدیک آنرا درهم کوفت.

در این سال شاه روم، معروف به پسر سقلاپی کشته شد.

در این سال هارون بن محمد عباسی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و هفتاد و یکم در آمد.

آغاز این سال روز دوشنبه بیست و نهم حزیران بود و هزار و صد و نودمین سال

از روزگار ذوالقرنین.

سخن از حادثات معتبری که به سال دویست و هفتاد و یکم بود

از جمله آن بود که در غره صفر خبر آمد که محمد و علی پسران حسین بن

جعفر علوی وارد مدینه شده اند و جمعی از مردم آنجا را کشته اند و از مردم آن مالی

خواسته اند و از جمعی از آنها مالی گرفته اند و مردم مدینه چهار جمعه در مسجد پیمبر

خدای صلی الله علیه و سلم نماز جمعه و جماعت نکرده اند. ابوالعباس بن فضل علوی در

این باب شعری گفت به این مضمون:

«خانه هجرت نکوی مصطفی ویران شد

و ویرانی آن مسلمانان را بگریانید.

«ای دیده بر مقام جبریل و قبر گریه کن

بر منبر مبارک نیز.

«و بر مسجدی که بر پرهیز گاری

بنیان گرفته بود و از عبادت گران خالی ماند

«گریه کن،

و بر طیبه که خدای آنرا به خاتم پیمبران

«برکت داده بود.

«خدای کسانی را که آنرا ویران کردند

«و از خسران زده ملعون اطاعت کردند

«زشت بدارد.»

در این سال، کسانی از حج گزاران خراسان را که در بغداد بودند به نزد معتمد بردند و به آنها گفت که عمرو بن لیث را از آنچه بدو سپرده بود معزول کرده و در حضور آنها وی را لعنت کرد و گفت که خراسان را به محمد بن طاهر سپرده. و این، چهار روز مانده از ماه شوال بود. هم اودستور داد که عمرو بن لیث را بر منبرها لعنت گویند، که بگفتند.

هشت روز مانده از شعبان این سال، صاعد بن مخلد از اردو گاه ابو محمد از واسط برای نبرد عمرو بن لیث سوی فارس روان شد. ده روز رفته از رمضان همین سال، احمد بن محمد طایی عامل مدینه و راه مکه شد.

در این سال میان ابوالعباس بن موفق و خمارویه پسر احمد بن طولون نبردی رخ داد، در طواحین، که ابوالعباس خمارویه را هزیمت کرد و خمارویه به فرار از وی بر خری نشست و سوی مصر رفت و یاران ابوالعباس به غارت پرداختند. ابوالعباس در سراپرده خمارویه جای گرفت و پنداشت که کسی در مقابل وی نمانده، اما کمینی که خمارویه نهاده بود و سعد چپ دست و جمعی از سرداران و یاران وی جزو آن بودند به مقابله وی درآمد. در آنوقت یاران ابوالعباس سلاح نهاده بودند و فرود آمده بودند، کمین خمارویه به آنها هجوم برد که هزیمت شدند و قوم پراکنده شدند. ابوالعباس با گروهی اندک از یاران خویش سوی طرسوس رفت و هرچه سلاح و مرکب و اثاث و مال در دو اردو گاه بود، اردو گاه ابوالعباس و اردو گاه خمارویه، از دست برفت و همه به غارت رفت. چنانکه گفته اند این نبرد به روز شانزدهم شوال این سال

بود.

در این سال یوسف بن ابی الساج که ولایتدار مکه بود بر غلامی از آن طایبی که به عهده داری کار حج گزاران رفته بود تاخت و او را به بند کرد. جمعی از سپاهیان با ابن ابی الساج نبرد کردند، حج گزاران نیز کمکشان کردند تا غلام طایبی را نجات دادند و ابن ابی الساج را اسیر کردند که در بند شد و او را به مدینه السلام بردند، نبرد میان نشان بنزد درهای مسجد الحرام رخ داده بود.

در این سال مردم، دیر عتیق را که آنسوی نهر عیسی بود ویران کردند و هر چه ااثاث در آن بود به غارت بردند و درها و چوبها و دیگر چیزها را بکنند و بعضی دیوارها و طاقها را ویران کردند. حسین بن اسماعیل سالار نگهبانان بغداد از جانب محمد بن طاهر سوی آنها رفت و از ویران کردن باقیمانده دیر بازشان داشت. چند روز وی و مردم به طرف دیر رفت و آمد داشتند چندان که نزدیک بود میان یاران سلطان و مردم نبردی رخ دهد. پس از چند روز آنچه مردم ویران کرده بودند ساخته شد. چنانکه گفته اند تجدید بنای دیر به نیروی عبدون بن مخلد برادر صاعد بن مخلد بود.

در این سال هارون بن محمد عباسی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و هفتاد و دوم در آمد.

آغاز این سال جمعه بود، هیجدهم حزیران و سال هزار و صد و نود و ششم ذی-

القرنین.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و هفتاد و دوم بود

از جمله آن بود که مردم طرسوس ابوالعباس بن موفق را از طرسوس برون کردند، به سبب اختلافی که میان وی و یازمان رخ داده بود. ابوالعباس در نیمه محرم

همین سال از آنجا به آهنگ بغداد برون شد.

وهم در این سال سلیمان بن وهب در حبس موفق در گذشت، به رز سه شنبه دوازده روز مانده از صفر.

وهم در این سال مردم فراهم آمدند و آن قسمت از دیر عتیق را که ساخته شده بود ویران کردند، هشت روز رفته از ماه ربیع الآخر.

وهم در این سال يك جان فروش در راه خراسان «حکمت خاص خداست» گفت و سوی دهکده شاهی رفت و کشتار کرد و غارت کرد.

در این سال خبر به مدینه السلام رسید که حمدان بن حمدون و هارون جان فروش وارد شهر موصل شده اند و جان فروش با کسان در مسجد جامع نماز کرده است.

در این سال، نه روز رفته از جمادی الآخر، ابوالعباس بن موفق به بازگشت از نبردی که در طواحین با پسر ابن طولون داشته بود به بغداد رسید.

در این سال از درون مطبق نقب زدند و ذوایی علوی را با دو کس که با وی بودند در آوردند. برای آنها اسبانی مهیا شده بود که هر شب به جای می داشتند تا برون شوند، و به فرار بر نشستند. خبرشان معلوم شد، درهای شهر ابو جعفر بسته شد و ذوایی و کسانی را که با وی برون شده بودند گرفتند. محمد بن طاهر بر نشست و خبر را به موفق که در واسط بود نوشت. موفق دستور داد دست ذوایی و پای وی را به خلاف یکدیگر ببرند، که در جایگاه پل، در سمت غربی بریدند و داغ کردند، به روز دوشنبه، سه روز رفته از جمادی الآخر، در آنوقت محمد بن طاهر بر اسب خویش آنجا بود.

وهم در این سال صاعد بن مخلد از فارس بیامد و به ماه رجب به واسط در آمد. موفق به همه سرداران خویش دستور داد که از وی پیشواز کنند. که پیشواز کردند و برای وی پیاده شدند و دستش را ببوسیدند.

در این سال موفق، در واسط، صاعد بن مخلد و کسان وی را بگرفت و خابیه-
 هایشان غارت شد، به روز دوشنبه نه روز از رجب. دو پسر صاعد ابو عیسی و ابو صالح
 را نیز در بغداد گرفتند، برادرش عبدون و کسان وی را نیز در سامرا گرفتند و این همه
 به يك روز بود. همان روز که صاعد را گرفته بودند موفق، اسماعیل بن بلبل را به دبیری
 گرفت و در کار دبیری، از دیگران، به وی بس کرد.

در این سال خبر آمد که در جمادی الاخر در مصر زلزله شده و خانه ها و مسجد
 جامع ویران شده و در يك روز هزار جنازه در آنجا شمار کرده اند.

در این سال نرخ در بغداد گران شد. چنانکه گفته اند سبب آن بود که مردم سامرا
 نگذاشته بودند کشتیهای آرد سوی بغداد سرازیر شود، طایبی ملکداران را از کوفتن
 و پخش کردن غله مانع شده بود که می خواست نرخها گران شود. مردم بغداد نیز از
 بردن روغن و صابون و خرما و چیزهای دیگر به سامرا جلو گیری کردند و این به نیمه
 رمضان بود.

در همین سال مردم از گرانی نرخ بنالیدند و برای هجوم به طایبی آماده شدند،
 در نیمه شوال از مسجد جامع سوی خانه او روان شدند که مابین در بصره و در کوفه
 بود، از ناحیه کرخ سوی وی رفتند، طایبی یاران خویش را روی بامها فرستاد که
 مردم را با تیر بزدند، مردان خویش را نیز با شمشیر و نیزه بردار و در صحن خانه
 خویش جا داد. کسانی از مردم کشته شدند، گروهی از آنها نیز زخمدار شدند و
 همچنان تا هنگام شب نبرد کردند و چون شب در آمد برفتند و صبحگاه زود باز-
 آمدند. محمد بن طاهر بر نشست و مردم را آرام کرد و از نزد طایبی بازشان گردانید.

در این سال به روز سه شنبه یازده روز مانده از شوال اسماعیل بن بریه هاشمی
 در گذشت. هشت روز مانده از شوال همین سال نیز عبیدالله بن عبدالله هاشمی
 در گذشت.

در این سال زنگیان در واسط جنبشی داشتند و بانگ انکلای ای منصور

زدند. و چنان بود که انکلای و مهلبی و سلیمان بن جامع و شعرانی و همدانی و کسانی دیگر از سرداران زنگی در خانه محمد بن عبدالله بن طاهر در دارالبطیخ، در مدینه السلام به دست غلامی از غلامان موفق به نام فتح سعیدی محبوس بودند. موفق به فتح نوشت که سر این شش کس را بفرستد. فتح به نزد آنها رفت و یکی یکی برویشان آورد و یکی از غلامان موفق سرشان را برید، سر آبریزگاه خانه را برداشت و پیکرهاشان در آن افکنده شد و سر آنها بیست و سرهاشان را به نزد موفق فرستاد.

در این سال نامه موفق درباره پیکر این شش مقتول به محمد بن طاهر رسید و دستور داد که آنها به نزد پل بیاویزد که پیکرها را که باد کرده بود و بو گرفته بود و قسمتهایی از پوستیانشان تر کیده بود از آبریزگاه در آوردند و در محملها ببردند که هر محملی مابین دو کس بود، سه پیکر را در سمت شرقی و سه پیکر را در سمت غربی بیاویختند، و این، هفت روز مانده از شوال همین سال بود. محمد بن طاهر به وقت آویخته شدن پیکرها بر نشست و آنجا حضور داشت.

در این سال کار مدینه پیمبر خدا، صلی الله علیه و سلم، سامان گرفت و مردم سوی آن رفتند.

در این سال یازمان غزای تابستانی کرد.

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و هفتاد و سوم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و هفتاد و سوم بود

در این سال میان احمد بن عبدالعزیز دلفی و عمرو بن لیث صفار نبردی بود، به
روز شانزدهم ماه ربیع اول

و هم در این سال میان اسحاق بن کنداج و محمد بن ابی الساج نبردی بود در رقه، که اسحاق هزیمت شد، و این به روز سه شنبه بود، نه روز رفته از جمادی-الاول.

و هم در این سال فرستادگان یا زمان از طرسوس بیامدند و گفتند که سه پسر جبار روم بر او تاخته‌اند و او را کشته‌اند و یکی از خودشان را به پادشاهی برداشته‌اند.

و هم در این سال ابواحمد، لؤلؤ را که از نزد این طولون با امان بنزد وی آمده بود به بند کرد و مال وی را مصادره کرد، هشت روز مانده از ذی قعدة همین سال. گویند: آنچه از مال وی بگرفت چهارصد هزار دینار بود.

از لؤلؤ آورده‌اند که گفته بود: «برای خودم بجز کثرت مال، گناهی نمی‌شناختم که مرا در خور این رفتار کرده باشد.»

در این سال، چهارده روز رفته از ذی حجه، میان محمد بن ابی الساج و اسحاق-ابن کنداج نبردی دیگر بود که به ضرر ابن کنداج بود. در این سال هارون بن محمد عباسی سالار حج بود. آنگاه سال دو یست و هفتاد و چهارم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و هفتاد و چهارم بود

از جمله آن بود که دوازده روز مانده از ماه ربیع الاول ابواحمد برای نبرد عمرو بن لیث به کرمان روان شد.

و هم در این سال یازمان به غزا رفت و به مسکنین رسید و اسیر و غنیمت گرفت و با مسلمانان به سلامت باز آمد، و این به ماه رمضان همین سال بود. و هم در این سال صدیق فرغانی وارد «دور» سامرا شد و به اموال بازرگانان

هجوم برد و میان مردم تباهی بسیار کرد. این صدیق در آغاز، نگهبان راه بوده بود،
آنگاه دزدی شد که راه می برید.

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج بود
آنگاه سال دویست و هفتاد و پنجم در آمد

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و هفتاد و پنجم بود

از جمله آن بود که، در ماه محرم همین سال، طایی سپاهی به سامرا فرستاده
سبب حادثاتی که صدیق آنجا آورده بود و برادر خویش را که به نزد طایی اسیر بوده
بود از زندان آزاد کرده بود، پس از آن طایی سوی سامرا رفت و به صدیق پیام
فرستاد و وعده داد و آرزو مندش کرد و امانش داد. صدیق مصمم شد با امان به نزد وی
رود، اما یکی از غلامانش، بنام هاشم، که چنانکه گویند مردی شجاع بود، وی را از این کار
بر حذر داشت، اما از وی نپذیرفت و با یاران خویش وارد سامرا شد و به نزد طایی
شد. طایی او را با همراهانش گرفت، دست و پای صدیق و هاشم را با دست و پای
جمعی از یاران وی بپرید و آنها را بداشت و در محملهایی به مدینه السلام برد. دستها
و پاهای بریده شان را نمایان کرده بودند که مردمان آنرا ببینند، سپس آنها را بداشتند.
در این سال، فارس عبدی راه او باشی گرفت و در ناحیه سامرا تباهی کرد و
سوی کرخ سامرا رفت و خانه های آل خشنج^۱ را غارت کرد، طایی سوی وی رفت و
در حدیثه بدورسید که نبرد کردند و طایی او را هزیمت کرد و و بنه هایش را بگرفت. پس از
آن طایی سوی دجله شد و در کشتی ای نشست که از دجله عبور کند، یاران عبدی بدو
رسیدند و به دنباله کشتی آویختند، طایی خویشان را در دجله انداخت و به شنا از آن عبور
کرد و چون از آن در آمد ریش خویش را در آب بتکانید و گفت: «عبدی چه گمان دارد

مگر من از ماهی شناگرتر نیستم.» آنگاه طایی در سمت شرقی فرود آمد عبدی نیز در سمت غربی مقابل وی بود.

علی بن محمد درباره بازگشت طایی شعری دارد به این مضمون:

«طایی پیامد که هر گز نیاید

«همه اعمال زیبارا زشت کرد

«گویی از نرمی کلماتش

«دختر کی است که به زحمت جویدن می کند.»

در همین سال، چهارده روز رفته از رمضان، ابواحمد بگفت تا طایی را به بند کنند و بدارند که چنین کردند، و هرچه را از آن وی بود مهر نهادند. وی عامل کوفه و سواد آن و راه خراسان و سامرا و نگهبانی بغداد و خراج بادوریا و قطر بل و مسکن و چیزی از املاک خاصه بود.

در این سال ابواحمد پسر خویش ابوالعباس را بداشت که یاران وی آشوب کردند و سلاح برداشتند و غلامانش برنشستند و بغداد از این آشفته شد. ابواحمد برنشست و برفت تا به در رصافه رسید و چنانکه گویند به یاران ابوالعباس و غلامان وی گفت: «شمارا چه می شود مگر پندارید نسبت به پسر من از من مهر بانتزید، وی پسر من است و نیاز بود که وی را به استقامت آرم.»

پس کسان برفتند و سلاح بنهادند، و این به روز سه شنبه بود، شش روز رفته از شوال همین سال.

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج بود.

آنگاه سال دو یست و هفتاد و ششم در آمد.

سخن از حاثاتی که به سال دویست و هفتاد و ششم بود

از جمله این بود که نگهبانی مدینه السلام به عمرو بن لیث پیوسته شد و در همین سال بر علمها و نیم نیزه‌ها و سپرها که در جایگاه پل بود نام وی را نوشتند و این به ماه محرم بود.

چهارده روز رفته از ربیع الاول این سال ابواحمد از مدینه السلام سوی جبل رفت. چنانکه گفته‌اند سبب رفتن وی به سوی جبل آن بود که ماذرائی دبیر اذکو- تکین بدو خبر داد که اذکو تکین را مالی گزاف آنجا هست و اگر برود آن مال از آن وی شود که سوی جبل رفت، اما از مالی که بدو خبر داده بود چیزی نیافت و چون آنرا نیافت سوی کرخ رفت. سپس سوی اصفهان رفت که آهنگ احمد بن عبدالعزیز دلفی داشت، احمد بن عبدالعزیز با سپاه و عیال خویش از شهر دور شد و خانه خویش را بافرش آن‌ها کرد که ابواحمد در آن فرود آمد.

از آن پیش که ابواحمد از سراپرده خویش از در خراسان حرکت کند، محمد بن ابی الساج به فرار از ابن طولون به نزد وی آمد، پیش از آن میان وی و ابن طولون نبردها بوده بود که عاقبت ابن ابی الساج از مقاومت وی ناتوان مانده بود که همراهان وی اندک بودند و مردانی که با ابن طولون بودند بسیار بودند. ابن ابی الساج به ابواحمد رسید و بدو پیوست که بدو خلعت داد و وی را با خویش سوی جبل برد.

در این سال خبر آمد که بر تپه‌ای بر کنار نهر صله به نام تپه بنی شقیق هفت قبر شکافته شده که در آن هفت پیکر درست بوده با کفنه‌ای نو که از مژه‌هاشان بوی مشک برمی‌خاست. یکیشان جوانی بود که موی بلند داشت و پیشانی و دو گوش و دو گونه بینی و دواب و چانه و پلکهای دو چشمش سالم بود. بر دلبش رطوبتی بود گویی آب

نوشیده بود و چنان بود که سر مه کشیده بود. در تهیگاه وی اثر ضربتی بود. کفنش را براو باز نهادند. یکی از یاران ما به من گفت که موی یکیشان را کشیده بود و دیده بود که ریشه آن همانند موی زنده محکم بود. گویند: در تپه‌ای که این قبرها بود چیزی بود همانند حوضی سنگی به رنگ مس که بر آن نوشته‌ای بود که دانسته نشد چیست؟

در این سال دستور داده شد نیم نیزه‌ها و علم‌ها و سپرهای را که در جایگاههای نگهبانی بود و نام عمرو بن لیث بر آن بود بردارند و نام وی را بیفکنند، و این یازده روز رفته از شوال بود.

در این سال هارون بن محمد هاشمی که ولایتدار مکه و مدینه و طایف بود، سالار حج شد.

آنگاه سال دویست و هفتاد و هفتم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و هفتاد و هفتم بود

از جمله آن بود که یازمان در طرسوس، به نام خمارویه پسر احمد بن طولون، دعا گفت. چنانکه گفته‌اند سبب آن بود که خمارویه سی هزار دینار و پانصد جامه و صد و پنجاه اسب و صد و پنجاه بارانی^۱ و سلاح برای وی فرستاده بود و چون این چیزها به یازمان رسید به نام وی دعا گفت که پس از آن پنجاه هزار دینار برای او فرستاد.

در اول ماه ربیع الاول میان وصیف، خادم ابن ابی الساج، و بربران یاران ابی الصقر، شری رخ داد که نبرد کردند و چهار کس از غلامان خادم و هفت کس از

۱- کلمه متن: مطر. بگفته‌المعتمد بمعنی پوششی که در باران بتن کنند و بوسیله آن از

باران محفوظ مانند (م)

بربران کشته شدند. نبرد میان آنها از در شام بود تا در کوفه. ابوالصقر بر نشست و سوی آنها رفت و با ایشان سخن کرد که پراکنده شدند. آنگاه از پی دوروزش را از سر گرفتند که ابوالصقر بر نشست و سوی آنها رفت و آرامشان کرد.

در این سال یوسف بن یعقوب بر مظالم گماشته شد و دستور داد ندادند که هر کس مظلومه‌ای به نزد امیرالناصر لدین الله یا یکی از کسان دارد حاضر شود. به سالار نگهبانان گفت که هیچکس از زندانیان را رها نکند مگر کسانی که حکایتشان بر یوسف عرضه شود، و آزادیشان را روا بیند.

در نخستین روز شعبان یکی از سرداران ابن طولون با سپاهی بزرگ از سوارگان و پیادگان به بغداد رسید.

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج بود. پس از آن سال دویست و هفتاد و هشتم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و هفتاد و هشتم بود

از جمله نبردی بود که میان یاران و صیف خادم و بربران و یاران موسی خواهرزاده مفلح بود، به مدت چهار روز پیایی، آنگاه سازش کردند، از آن پس که ده و چند کس از میانه کشته شده بود، و این در اول محرم بود. پس از آن در سمت شرقی میان نصریان و یاران یونس نبردی رخ داد که در اثنای آن یکی کشته شد، سپس جدا شدند.

در این سال، صیف، خادم ابن ابی الساج، به فرمان ابوالصقر سوی واسط رفت تا چنانکه گفته اند کمک وی باشد به سبب آنکه ابن ابی الصقر وی و یارانش را پرورده بود و جایزه‌های بزرگ بدو داده بود و مقرری یارانش را داده بود. ابوالصقر خبر یافته بود که ابواحمد می‌رسد و از وی برخویشتن بیمناک شده بود، از آنرو که هر-

چه را در بیت المالهای ابواحمد بوده بود تلف کرده بود و برای بخششها و جایزه‌ها و خلعت‌ها که به سرداران می‌داد چیزی نمانده بود.

و چون مالی که در بیت المال بوده بود تمام شد از ملکداران خراج سال نیامده را خواست و جمعی از آنها را به این سبب بداشت. کسی که از جانب وی به این کار می‌پرداخت زغل بود، که در این باب با مردم سختی کرد اما پیش از آنکه این را از آنها بگیرد ابواحمد بیامد و ابوصقر از مطالبه کسان مشغول ماند. حرکت و صیف به روز جمعه بود سه روز مانده از محرم.

دوازده روز مانده از محرم این سال ستاره گیسو داری طلوع کرد، سپس گیسو دنباله شد.

در این سال ابواحمد از جبل به عراق باز گشت، در این وقت درد نقرس وی سخت شده بود، چندان که توان بر نشستن نداشت. تختی برای او ساخته بودند که قبه‌ای بر آن بود که بر تخت می‌نشست و خادمی با وی بود که پای او را با چیزهای خنک کنند. خنک می‌کرد و کارش به جایی رسید که برف بر آن می‌نهاد، پس از آن بیماری پایش داء الفیل شد. چهل حمال^۱ تخت وی را می‌بردند، هر بیست نفر به نوبت. گاه می‌شد که دردش سخت می‌شد و دستورشان می‌داد که وی را بنهند. گویند روزی به کسانی که او را می‌بردند گفت: «از بردن من خسته شده‌اید؟ خوش داشتم چون یکی از شما باشم، بر سر خویش بار ببرم و نان بخورم، اما به سلامت باشم.» و هم او در این بیماری گفته بود: «دفتر خویش را بر یکصد هزار مقرر می‌گیرم می‌بندم که میان آنها بد حالتی از من نیست.»

به روز دوشنبه سه روز مانده از محرم، ابواحمد به نهر روان رسید، مردم به پیشواز وی رفتند، بر آب نشست و در نهر روان برفت، پس از آن در نهر دیالی، سپس در دجله تا به زعفرانیه رسید. شب جمعه به فرك شد و به روز جمعه دوروز

رفته از صفر به خانه خویش در آمد. و چون روز پنجشنبه شد، هشت روز رفته از صفر، در گذشت وی شایع شد. پیش از آن ابوالصقر از خانه وی در آمده بود و دستور داده بود، ابوالعباس را نگهدارند و درها را از پی هم بر او بسته بودند. ابوالصقر، آنروز را در خانه خویش بماند. شایعه در گذشت ابواحمد منتشر شد که بیخودی او را گرفته بود.

روز جمعه ابوالصقر کس سوی مداین فرستاد که معتمد و پسرش را از آنجا بیاوردند و به خانه وی رسانیدند. ابوالصقر در خانه خویش بماند و به خانه ابواحمد نشت. وقتی غلامان ابواحمد که دل با ابوالعباس داشتند و سران غلامان ابوالعباس که حضور داشتند، آنچه را بر ابواحمد گذشته بود دیدند، درهای بسته شده بر ابوالعباس را شکستند. از غلامی که با ابوالعباس در آن جایگاه بوده بود آورده اند که گفته بود: « وقتی ابوالعباس صدای قفلها را شنید که شکسته می شد، گفت: اینان آهنگ جان من دارند. شمشیری را که به نزد وی بود برگرفت و برهنه کرد و آماده بنشست. شمشیر نیز در کنار وی بود. به من گفت: تو برو به خدا تا جان در من هست به من دست نمی یابند. »

گوید: و چون در گشوده شد، نخستین کسی که به نزد وی در آمد وصیف موشکیر بود که غلام ابوالعباس بود و چون او را بدید شمشیر را از دست خویش بیداخت و بدانست که جز نیکی برای او نمی خواهند. وی را بردند و به نزد پدرش نشانیدند که در حال بیخودی بود. وقتی ابواحمد چشمان خویش را بگشود او را بدید و نزدیکش خواند و تقریش داد.

معتمد همان روز که کس برای آوردن وی فرستاده بودند به دارالسلام رسید، به روز جمعه هنگام نیمروز پیش از نماز جمعه نه روز رفته از صفر. پسرش جعفر المفوض الی الله ولیعهد باعبدالعزیز و محمد و اسحاق، پسران دیگرش، با وی بودند، به نزد ابوالصقر فرود آمد. آنگاه خبر به ابوالصقر رسید که ابواحمد نمرده،

اسماعیل بن اسحاق را فرستاد که خبر را معلوم کند و این به روز شنبه بود. ابوالصقر سرداران و سپاهیان را فراهم آورد و خانه خویش و اطراف آنرا از مرد و سلاح پر کرد. از خانه خویش تا پل را نیز چنان کرد. دو پل را بیرید. بر سمت شرقی روی پل گروهی بودند که با یاران ابوالصقر نبرد می کردند. کسانی از میانه کشته شد، کسانی نیز زخمی شدند، ابوطلحه برادر شرکب با یاران خویش بر درستان جای داشت. اسماعیل باز گشت و به ابوالصقر گفت که ابواحمد زنده است. نخستین کس از سرداران که سوی وی رفت، محمد بن ابی الساج بود که از نهر عیسی عبور کرد، پس از آن مردم رفتن گرفتند، کس بود که سوی در ابواحمد عبور می کرد، کس نیز بود که به خانه خویش باز می گشت، کس نیز بود که از بغداد برون می شد. وقتی ابوالصقر چنین دید و زنده بودن ابواحمد به نزد وی به صحت پیوست وی و پسرانش سوی خانه ابواحمد رفتند. ابواحمد از آنچه رفته بود با ابوالصقر چیزی نگفت و از او پرسشی نکرد و او در خانه ابواحمد بماند.

وقتی معتمد دید که در خانه تنها مانده او و پسرانش و بکتمر پایین رفتند و بر زورقی نشستند. پس از آن کشتی ابولیلی دلفی به نزدشان رسید که آنها را در کشتی خویش برداشت و به خانه خویش برد که خانه علی بن جهشیار بود بر سر پل. معتمد بدو گفت: «می خواهم به نزد برادر خویش روم.» که او را با همه همراهانش سوی خانه ابواحمد برد. خانه ابوالصقر و هر چه در آن بود غارت شد چنانکه حرمت های وی پابره نه و بی روپوش برون شدند. خانه محمد بن سلیمان دبیر وی نیز غارت شد. خانه ابن واثقی نیز غارت شد و سوخته شد. خانه کسان وی نیز غارت شد. در زندان شکسته شد دیوارها سوراخ شد، و هر که در آن بود برون شد، هر که در مطبق بود نیز برون شد، دو جایگاه پل غارت شد و هر چه در آنجا بود گرفته شد، خانه هایی که نزدیک خانه ابوالصقر بود به غارت رفت. ابواحمد پسر خویش و ابوالصقر را خلعت داد که همگی بر نشستند و همچنانکه خلعت بتن داشتند از بازار سه شنبه تا باب الطاق بر رفتند.

ابوالصقر با ابوالعباس به خانه وی رفت که خانه صاعد بود. سپس ابوالصقر از راه آب به خانه خویش رفت که غارت شده بود. از خانه شاه^۱ حصیری برای وی بردند که بر آن نشست. ابوالعباس، بدر غلام خویش را به نگهبانی گماشت و محمد بن غانم پسر شاه را بر سمت شرقی و عیسی نوشیری را بر سمت غربی جانشین کرد، و این چهارده روز رفته از صفر همین سال بود.

در این سال، به روز چهارشنبه هشت روز مانده از صفر، ابواحمد موفق در گذشت و شب پنجشنبه در رصافه به نزد گور مادر خویش به گور شد. ابوالعباس به روز پنجشنبه برای تسلیت گویی مردم نشست.

در این سال سرداران و غلامان با ابوالعباس بیعت کردند، به تصدی خلافت از پی مفوض و لقب المعتضد بالله گرفت، به روز پنجشنبه، و سپاهیان را مقرر دادند. به روز جمعه به نام معتمد و از پی او مفوض، سپس به نام ابوالعباس معتضد خطبه خواندند و این هفت روز مانده از صفر بود.

و هم در این سال به روز دوشنبه، چهار روز مانده از صفر، ابوالصقر و کسان وی را گرفتند و منزلهاشان به غارت رفت. پسران فرات را که دیوان سواد بدست ایشان بود می جستند که نهان شدند. به روز سه شنبه، سه روز مانده از صفر همین سال، عبیدالله بن سلیمان خلعت گرفت و به وزارت گماشته شد.

و هم در این سال محمد بن ابی الساج کس به واسط فرستاد که غلام خویش و صیف را به مدینه السلام پس آرد، اما و صیف سوی اهواز رفت و از بازگشت به بغداد دریغ کرد، شهرک طیب را غارت کرد و در شوش تباهی کرد.

و هم در این سال ابواحمد بن محمد بن فرات دستگیر شد که او را بداشتند و مالهایی از او مطالبه کردند، زغل را نیز با وی دستگیر کردند که بداشته شد و مالی همراه وی بدست آمد.

در این سال خبر آمد که علی بن لیث برادر صفار کشته شده، رافع بن - هرثمه وی را کشته بود که علی برادر خویش را رها کرده بود و به رافع پیوسته بود.

در همین سال خبر آمد که آب نیل کم شده و نرخها به نزد مصریان گران شده.

سخن از آغاز کار قرمطیان

در این سال خبر آمد که قومی به نام قرمطیان در سواد کوفه به جنبش آمده اند، آغاز کارشان از آنجا بوده بود که یکی از ناحیه خوزستان به سواد کوفه آمده بود و در محلی از سواد به نام نهرین اقامت گرفته بود و زاهدی و یزاری از تعجل می نمود، برگ خرما می بافت و از کسب خویش نان می خورد و نماز بسیار می کرد. مدتی بر این بی بود و چون کسی به نزد وی می نشست از کار دین با وی سخن می کرد و او را به بی رغبتی دنیا می خواند و می گفت که نماز مقرر بر مردمان به هر روز و شب پنجاه نماز است و این، در آن محل که بود، از وی شیوع یافت. سپس به آنها گفت که سوی امامی از خاندان پیمبر دعوت می کند. همچنان بر این حال بود، کسان با وی می نشستند و از این باب سخنانی با آنها می گفت که به دلهاشان می نشست. وی در آن دهکده به نزد بقالی می نشست، نزدیک بقال نخلستانی بود که گروهی از بازرگانان آن را خریده بودند. محوطه ای نیز داشتند که هر چه از بار نخلها چیده بود در آنجا فراهم آوردند. بنزد آن بقال آمدند و از او خواستند که یکی را برای آنها بجوید که آنچه را از نخلها چیده بودند، برای شان حفاظت کند. بقال آنها را به آن مرد رهنمون شد و گفت: «اگر بپذیرد که محصول شما را حفاظت کند چنانست که می - خواهید.»

از این باب با وی سخن کردند که حفاظت را در مقابل درمهای معین پذیرفت و چنان شد که برای آنها حفاظت می کرد و بیشتر روزخویش را نماز می کرد و روزه می داشت و به هنگام افطار يك رطل خرما از بقال می گرفت و بدان روزه می گشود و هسته آنها را فراهم می داشت.

وقتی بازرگانان خرمای خویش را بردند به نزد بقال شدند و دستمزد این مزدور خویش را حساب کردند و بدو دادند. مزدور خرمایی را که از بقال گرفته بود حساب کرد و بهای هسته‌ای را که به بقال داده بود از آن کم کرد. بازرگانان آنچه را میان وی و بقال درباره هسته رفته بود شنیدند و بر او تاختند و او را بزدند و گفتند: « به همین راضی نبودی که خرمای ما را خورده هسته آنها نیز فروختی؟ »

بقال به آنها گفت: « چنین مکنید، او به خرمای شما دست نزده. » و حکایت وی را بر آنها فروخواند که از زدن وی پشیمان شدند و از او خواستند که بهلشان کند که بکرد و بدین سبب حرمت وی به نزد مردم دهکده فزونی گرفت که از زهدوی خبر یافته بودند. آنگاه بیمار شد و مدتی بر کنار راه افتاده بود. در آن دهکده یکی بود که بر گاوان خویش بار می برد و چشمانی داشت، قرمز سخت قرمز، که مردم دهکده به سبب قرمزی چشمانش او را کرمیته می نامیدند که به نبطی به معنی قرمز چشم است. بقال با این کرمیته سخن کرد که بیمار را به خانه خویش برد و به کسان خویش سفارش کند مراقب وی باشند و از او پرستاری کنند که بکرد و آن مرد به نزد وی بیود تا بهی یافت، پس از آن نیز به منزل وی می رفت.

آنگاه مردم دهکده را به کار خویش خواند و مذهب خویش را برای آنها توصیف کرد. مردم آن ناحیه از وی پذیرفتند. وقتی کسی به دین وی درمی شد يك دینار از او می گرفت و می گفت که این را برای امام می گیرد. بدینسان یسود و مردم آن دهکده‌ها را دعوت می کرد که از وی می پذیرفتند. آنگاه دوازده نقیب

از آنها گرفت و دستورشان داد که مردم را به دین خویش دعوت کنند، به آنها گفت: « شما چون حواریان عیسی بن مریم اید » کشتکاران آن ناحیه به پنجاه نماز مقرر که گفته بود بر آنها واجب است از کارهای خویش بازماندند. هیصم در آن ناحیه املاکی داشت و خبر یافت که کشتکاران وی در کار آبادانی کوتاهی کرده اند. در این باب پرسش کرد، گفتند که یکی به نزد آنها آمده و یک مذهب دینی را به آنها وانموده و گفته که آنچه خدا بر آنها فرض کرده به هر شب و روز پنجاه نماز است و بدان از کارهای خویش بازمانده اند.

هیصم کس به طلب کرمیته فرستاد که او را بنزد وی بردند، از کارش پرسش کرد که قصه خویش را با هیصم بگفت و او قسم یاد کرد که وی را خواهد کشت. پس دستور داد تا وی را در اطاقی بداشتند و در را بر او قفل کردند. هیصم کلید را زیر متکای خویش نهاد و به نوشیدن سرگرم شد. یکی از کنیزانی که در خانه وی بود حکایت آن مرد را شنید و بروی رقت آورد و چون هیصم بخفت کلید را از زیر متکای وی برگرفت و در را بگشود و مرد را برون آورد و در را قفل زد و کلید را به جای خود نهاد.

صبحگاهان هیصم کلید را خواست و در را گشود و وی را نیافت. این خبر شایع شد و مردم آن ناحیه بدان مفتون شدند و گفتند: « به آسمان رفت. » پس از آن در جای دیگر نمودار شد و جمعی از یاران خویش و دیگران را بدید که از حکایت وی پرسش کردند که گفت: « هیچکس نمی تواند با من بدی کند و قدرت این کار را ندارد. » که در چشم آنها بزرگ شد.

پس از آن، مرد بر جان خویش بیمناک شد و سوی ناحیه شام رفت و چیزی از وی دانسته نشد، و به نام مردی که در منزل وی بوده بود، یعنی صاحب گاووان، کرمیته نامیده شد، آنگاه سبک شد و گفتند قرمط.

این حکایت را یکی از یاران ما آورده از کسی که برای وی نقل کرده بود و

گفته بود که وی به نزد محمد بن داود بوده بود که او گروهی از قرمطیان را از حبس خواسته بود و در باره زکرویه از آنها پرسش کرد و این، از پس آن بود که زکرویه را کشته بود، و نیز از قرمط و حکایت وی پرسید و آنها به پیری از جمع خویش اشاره کردند و بدو گفتند: « این سلف زکرویه است و از همه مردم از حکایت وی مطلعتر است، هر چه می خواهی از او پرس.» ابن داود از او پرسید که این حکایت را با وی بگفت.

از محمد بن داود آورده اند که گفته بود: « قرمط مردی بود از سواد کوفه که غله های سواد را بر گاوان خویش می برد. نام وی حمدان بود و لقب قرمط داشت. »

پس از آن کار قرمطیان و مذهبشان آشکار شد و در سواد کوفه فزونی گرفتند. طایبی، احمد بن محمد، از کارشان خبر یافت و بر هر يك از آنها سالانه يك دينار مقرر داشت و از این راه مالی گزاف می گرفت. پس از آن جمعی از کوفه پیامدند و کار قرمطیان را به سلطان و نمودند که دینی بجز اسلام آورده اند و چنان می بینند که شمشیر بر امت محمد رواست مگر آنکه با آنها بردینشان بیعت کنند، و طایبی کارشان را از سلطان نهان می دارد. اما کسی به آنها توجه نکرد و از آنها گوش نگرفت که برفتند. یکی از آنها مدتی دراز در مدینه السلام بماند و نامه می داد و میگفت که از بیم طائی به شهر خویش باز نمی تواند گشت.

از جمله چیزها که از مذهب این قرمطیان حکایت کرده اند این بود که مکتوبی آوردند که در آن چنین آمده بود:

« به نام خدای رحمان رحیم، فرج بن عثمان که از دهکده ای است به نام نصرانه گوید به دعوتگری سوی مسیح، که او عیسی است و او کلمه است و او مهدی است و او احمد بن محمد بن حنفیه است و او جبریل است و گوید که مسیح در پیکر انسانی بر او نمودار شد و بدو گفت که تو دعوتگری و تو حجتی و تو ناچه ای و تو دابه ای و

تو روح القدس و تو یحیی بن زکریای و بدو شناسانید که نماز چهار رکعت است، دور رکعت پیش از برآمدن خورشید و دو رکعت پیش از فرورفتن آن، و اذان در هر نماز اینست که گوید: الله اکبر، الله اکبر، الله اکبر، الله اکبر، اشهدان لا اله الا الله، دوبار، اشهدان آدم رسول الله، اشهدان یوحنا رسول الله، اشهدان ابراهیم رسول الله، اشهدان موسی رسول الله، اشهدان عیسی رسول الله، اشهدان محمد رسول الله و اینکه در هر رکعت استفتاح را که بر احمد بن محمد بن حنفیه نزول یافته خواند. قبله به طرف بیت المقدس است، حج نیز به بیت المقدس است. روز جمعه روز دوشنبه است که در آن کار نباید کرد، سوره اینست: «الحمد لله بکلمته و تعالی - باسمه المتخذة لاولیائه باولیائه. قل ان الالهة مواقیت للناس ظاهرها لیعلم عدد السنین والحساب والشهور والایام و باطنها اولیائی الذین عترفوا عبادی سبیلی، اتقون یا اولی الالباب و انا الذی لا اسأل عما فعل و انا العلیم الحکیم و انا الذی ابلو عبادی و امتحن خلقی فمن صبر علی بلائی و محنتی و اختباری البقیته فی جنتی و اخلدته فی نعمتی و من زال عن امری و کذب رسلی اخلدته مهانا فی عذابی و اتممت اجلی و اظهرت امری علی السنة رسلی و انا الذی لم یعل علی جبار الا وضعته و لا عزیز الا اذللته و لیس الذی اصر علی امره و داوم علی جهالته و قالوا لن نبرح علیه عاکفین و به مؤمنین اولئک هم الکافرون.»^۱

آنگاه رکوع کند و در رکوع خویش بگوید: «سبحان ربی رب العزة و تعالی عما یصف الظالمون.» این را دوبار بگوید، و چون سجده کند بگوید: «الله اعلی، الله اعلی، الله اعظم، الله اعظم.»

از شرایع وی این است که روزه به هر سال دو روز است که مهرگان است و

۱ - این قسمت متن را عیناً آوردم تا خواننده سیاق آنرا ببیند و با بعضی رسایل والواح - فرقه های نو آمده مقایسه کند و شگفتی کند که گویی این گروهها همه از یک چشمه آب می گرفته اند. (م)

نوروز، نبیذ حرام است و شراب حلال. در جنابت غسل نیست مگر وضویی همانند وضوی نماز. هر که با وی نبرد کند، کشتنش واجب است و هر کس از مخالفان که با وی نبرد نکند، جزیه از او گرفته شود. حیوان نیش‌دار و حیوان پنجه دار خورده نشود.»

رفتن قرمط به سواد کوفه پیش از کشته شدن سالار زنگیان بود، زیرا یکی از یاران ما از سلف زکریه آورده که گفته بود: قرمط به من گفت: «سوی سالار زنگیان شدم، بدور سیدم و بدو گفتم من بر مذهبی هستم و صد هزار شمشیر پشت سر من است، با من گفتگو کن، اگر درباره آن مذهب اتفاق کردیم با همه کسانی که بامینند سوی تو می‌آیم و اگر صورت دیگر بود، از نزد تو می‌روم. گفتمش: به من امان بده. که بداد.»

گوید: تا نیمروز با وی گفتگو کردم و در پایان گفتگوی من با وی معلوم شد که او سر مخالفت دارد، به نماز برخاست، من روان شدم و از شهری برون شدم و به سواد کوفه رفتم.

پنجروز مانده از جمادی‌الآخر این سال، احمد عجیفی به شهر طرسوس در آمد و همراه یازمان غزای تابستانی کرد و تا سلنندوه پیش رفت. در این غزا یازمان در گذشت. سبب در گذشت وی آن بود که به وقتی که مقابل قلعه سلنندوه بود پاره‌ای از سنگ منجنیق به دنده‌های وی خورد، نزدیک فتح قلعه بودند اما سپاه حرکت کرد و او به روز بعد در راه در گذشت.

به روز جمعه چهارده روز رفته از رجب، وی را بردوش مردان به طرسوس بردند و آنجا به گور شد.

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج بود.
آنگاه سال دوست و هفتاد و نهم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و هفتاد و نهم بود

از جمله آن بود که سلطان فرمان داد که در مدینه السلام ندا دهند که نقل گوی
و منجم و فال گوی بر راه و در مسجد جامع نشینند. و راقان را قسم دادند که کتابهای
کلام و منطق و فلسفه نفروشند.

در این سال، هشت روز مانده از محرم، جعفر مفوض از ولایت خلع شد و هم
در آن روز بامعتضد بیعت شد که وی از پی معتمد متصدی خلافت باشد. در باره خلع جعفر و
ولایت عهد معتضد نامه ها انشاء شد و به شهرها فرستاده شد، به روز جمعه به نام معتضد
خطبه خوانده شد به ولایت عهد. از جانب معتضد نامه ها به عاملان و ولایت داران نوشته
شد که امیر مؤمنان ولایت عهد را به اوداده و کار امر و نهی و نصب و عزل را که باموفق
بوده بود به وی سپرده.

در این سال پنج روز رفته از ماه ربیع الاول جراده، دبیر ابوالصقر، گرفته
شد.

موفق وی را به نزد رافع بن هرثمه فرستاده بود و چند روز پیش از آنکه گرفته
شود به مدینه السلام رسیده بود.

در همین سال، شش روز مانده از جمادی الاول، ابوطلاحه، منصور بن مسلم،
از شهرزور که بدو پیوسته شده بود باز آمد که او را با عقامه دبیرش گرفتند و به زندان
کردند و این چهار روز مانده از جمادی الاول بود.

در این سال به روز شنبه، نه روز مانده از جمادی الاول، در طرسوس میان
محمد بن موسی و مکنون، غلام راغب وابسته موفق، پیکار شد. چنانکه گفته اند سبب
آن بود که طغج پسر جف در حلب راغب را دیده بود و بدو گفته بود که خمارویه

پسر احمد می‌خواهد او را ببیند و از جانب وی وعده‌های خوب به راغب داد. وی از حلب برون شد و با بیست و پنج غلام از آن خویش سوی مصر رفت و خادم خویش مکنون را با سپاهی که همراه داشت با مال و سلاح خویش به طرسوس فرستاد. طغج به محمد لنگ پسر موسی نوشت که او راغب را فرستاده و هرچه مال و سلاح و غلام که همراه وی بود همراه غلامش مکنون است که سوی طرسوس شده و می‌باید هماندم که وارد می‌شود او را با هرچه همراه دارد بگیرد.

وقتی مکنون وارد طرسوس شد، لنگ بر او تاخت و او را بگرفت و کس بر مال و سلاح همراه وی گماشت. مردم طرسوس به لنگ تاختند و وی را از مکنون بازداشتند و لنگ را بگرفتند و به دست مکنون گذاشتند و بدانستند که راغب دستخوش حيله شده و به خمارویه پسر احمد نوشتند و کاری را که لنگ کرده بود بدو خبر دادند و اینکه کس بر او گماشته‌اند و گفتند: «راغب را رها کن که به نزد ما آید تا لنگ را رها کنیم.»

خمارویه راغب را رها کرد و او را به طرسوس فرستاد. احمد بن طغان را نیز همراه وی فرستاد به ولایتداری مرزها و لنگ را از آنها معزول کرد. وقتی راغب به طرسوس رسید، محمد لنگ پسر موسی آزاد شد. احمد بن طغان نیز به ولایتداری طرسوس و مرزهای شام، با راغب وارد آن شهر شد، به روز سه‌شنبه سیزده روز رفته از شعبان.

در این سال به شب دوشنبه، یازده روز مانده از رجب، معتمد در گذشت و چنان بود که به روز یکشنبه بر کناره در قصر حسنی شراب بسیار نوشیده بود و شام خورد و بسیار خورد و شبانگاه در گذشت.

خلافت وی چنانکه گفته‌اند بیست و سه سال و شش روز بود.

خلافت معتضد

صبحگاه همان شب با ابوالعباس المعتضد بالله بیعت خلافت کردند. وی بدر غلام خویش را بر نگهبانی گماشت. عبیدالله بن سلیمان را به وزارت گماشت، محمد بن شاه را به کشیکبانان گماشت. حاجب خاصه و عامه، صالح معروف به امین شد و صالح، خفیف سمرقندی را نایب خویش کرد.

دو روز رفته از شعبان همین سال فرستاده عمرو بن لیث صفار با هدیه‌ها به نزد معتضد آمد و ولایتداری خراسان را خواست. معتضد، عیسی نوشری را با فرستاده روان کرد با خلعت و پرچمی که برای عمرو بن لیث بسته بود، به ولایتداری خراسان. در ماه رمضان همین سال به خراسان رسیدند، عمرو خلعت پوشید و پرچم به مدت سه روز در صحن خانه وی نصب شد.

در این سال خبر در گذشت نصر بن احمد رسید و کاری را که آن سوی نهر بلخ به عهده وی بود برادرش اسماعیل بن احمد عهده کرد.

در این سال، به روز دوشنبه سه روز رفته از شوال، حسین بن عبدالله معروف به ابن جصاص از مصر به فرستادگی از خمارویه پسر احمد بن طولون پیامد و هدیه‌ها همراه داشت. بیست بار استرطلا و بیست خادم و دو صندوق پارچه نشاندار و بیست مرد بر بیست اسب اصیل بازینهای مزین به نقره بسیار که نیم نیزه‌های نقره داشتند با قباهای دیبا و کمرهای مزین، با هفده اسب با زین و لگام که از آن جمله پنج تا طلا بود و باقی نقره بود، باسی اسب با جل‌های منقش، و پنج استر با زین و لگام، بایک زرافه. وقتی ابن جصاص به نزد معتضد رسید بدو هفت کس از همراهانش خلعت داد.

سفر ابن جصاص درباره همسری دختر خمارویه با علی بن معتضد بود که معتضد گفت: «خودم او را به همسری می‌گیرم.» و او را همسر خویش کرد.

در این سال خبر آمد که احمد بن عیسی قلعهٔ ماردین را از محمد بن اسحاق بن-
کنداجی گرفته.

در این سال ابراهیم بن محمد که دیوان املاک با وی بود در گذشت و محمد بن-
عبد الحمید به جای وی گماشته شد. در گذشت ابراهیم به روز چهارشنبه بود سه یا
چهار روز مانده از شوال.

در این سال به روز شنبه، هفت روز مانده از شوال، راشد وابستهٔ موفق ولایتدار
دینور شد و خلعت گرفت. پس از آن به روز پنجشنبه، ده روز رفته از ذی قعدة، سوی کار
خویش رفت.

در روز قربان همین سال معتضد بر نشست و به نماز گاهی رفت که نزدیک
حسنی گرفته بود، سرداران و سپاهیان نیز با وی بر نشستند. در آنجا با مردم
نماز کرد. گویند که در رکعت اول شش تکبیر گفت و در رکعت دوم يك تکبیر،
آنگاه به منبر رفت اما خطبهٔ وی شنیده نشد. نماز گاه عتیق را تعطیل کرد و دیگر در
آن نماز نکرد.

در این سال به احمد بن عبدالعزیز دلفی نوشته شد که بار افع بن هرثمه پیکار
کند. در آنوقت رافع به ری بود، احمد سوی وی رفت، به روز پنجشنبه هفت روز
مانده از ذی قعدة تلاقی کردند که رافع بن هرثمه هزیمت شد و از ری در آمد که ابن-
عبدالعزیز بدان در آمد.

در این سال هارون بن محمد هاشمی سالار حج شد و این آخرین بار بود که
حج می کرد که شانزده سال از سال شصت و چهارم تا این سال سالار حج بوده
بود.

آنگاه سال دویست و هشتادم در آمد.

سخن از حادثاتی که

به سال دویست و هشتادم بود

از جمله آن بود که معتضد، عبدالله بن مهتدی و محمد بن حسن بن سهل معروف به شیلمه را گرفت. این شیلمه تا آخرین روزهای سالارزنگیان با وی بوده بود، سپس به امانخواهی به موافق پیوست که وی را امان داد.

سبب گرفتنشان این بود که یکی از امان یافتگان درباره شیلمه به نزد معتضد سعایت کرد و گفت که وی برای مردی دعوت می کند که اسم وی را ندانسته است و گروهی از سپاهیان و غیر سپاهیان را تباه کرده است. یک مرد صیدنانی را بابرادر زاده اش که از همان شهر بود گرفتند، معتضد او را به اقرار کشید اما به چیزی اقرار نکرد، درباره مردی که سوی وی می خواند پرسش کرد، اما به چیزی اقرار نکرد و گفت: «اگر زیر قدمهای من بود، قدم از وی بر نمی داشتم. اگر مرا کردناک کنی ترا از او خبر نمی دهم.»

پس معتضد بگفت تا آتشی برافروختند، آنگاه وی را بر چوبی از چوبهای خیمه بستند و بر آتش بگردانیدند چندان که پوستش پاره پاره شد. پس از آن گردنش را زدند و به نزد پل پایین بر سمت غربی بیاویختند. پسر مهتدی بداشته بود تا برائت وی معلوم شد و آزاد شد. آویختن شیلمه هفت روز رفته از محرم بود.

گویند: معتضد به شیلمه گفت: «شنیده ام برای پسر مهتدی دعوت می کنی.» گفت: «آنچه درباره من می گویند جز اینست، من دوستدار خاندان پسر

۱- کلمه متن: در برهان قاطع چنین آمده: گردناج بوزن اسفناج: کبابی باشد که گوشت

آنها در آب جوشانیده باشند و بعد از آن به سیخ کشند و کباب کنند. ظاهراً کلمه متن یا تحریف

گاف و جیم به کاف همین کلمه گردناج پارسی است. (م)

ابوطالبم.»

وچنان بود که برادرزاده وی را به اقرار کشیده بود که اقرار کرده بود، بدو گفت: «برادر زاده‌ات اقرار کرده.» گفت: «این پسر کی است نوسال و این سخن را از بیم کشته شدن گفته، گفتار وی پذیرفته نیست.»

مدتی دراز پس از آن برادرزاده شیلمه و صیدنانی را آزاد کردند.

يك روز رفته از صفر، به روز یکشنبه، معتضد از بغداد به آهنگ بنی شیبان روان شد و در بستان بشر بن هارون فرود آمد. پس از آن به روز چهارشنبه از آنجا روان شد و صالح امین، حاجب خویش را بر خانه خویش و بر بغداد جانشین کرد. به آهنگ محلی در سرزمین جزیره که بنی شیبان آنجا را پناهگاه خویش می کردند برفت و چون خبر یافتند که وی آهنگ آنها را دارد اموال و عیالانشان را به خویشتن پیوستند. پس از آن نامه معتضد رسید که شبانگاه از سن سوی بدویان رفته و بدانها تاخته و کشتاری بزرگ کرده، بسیار کس از آنها در زاب کوچک و بزرگ غرق شده‌اند، زنان و فرزندان را گرفته و مردم سپاه از اموالشان چندان گرفته‌اند که از بردن آن عاجز مانده‌اند. از گوسفندان و شترانشان چندان گرفته شد که در دست مردم فزونی گرفت، و گوسفند به یکدرم فروخته شد و شتر به پنج درم. دستور داد زنان و فرزندان را حفاظت کنند تا به بغداد رسند، پس از آن معتضد سوی موصل رفت و از آنجا به بلد رفت، سپس به بغداد باز گشت. بنی شیبان به نزد وی آمدند، از اومی خواستند که از آنها درگذرد و گروگانها به اودادند که چنانکه گفته‌اند پانصد مرد از آنها را بگرفت، وقتی معتضد به آهنگ مدینه السلام باز گشت احمد بن ابی الاصبغ از نزد احمد بن عیسی با مالی که از اسحاق بن کنجاج گرفته بود و هدیه و اسبها و استرها به نزد وی رسید، به روز چهارشنبه هفت روز رفته از ماه ربیع الاول.

در ماه ربیع الاول خبر آمد که محمد بن ابی الساج از پس محاصره ای سخت و پیکاری شدید که در میان بوده مراغه را گشوده و عبدالله بن حسین را از آن پس که وی

ویارانش را امان داده گرفته و او را به بند کرده و بداشته و در باره همه اموالش به اقرارش کشیده، پس از آن وی را کشته است.

در ماه ربیع الآخر خبر در گذشت احمد بن عبدالعزیز دلفی رسید. در گذشت وی در آخر ماه ربیع الاول بوده بود، که پس از آن سپاهیان مقرریهای خویش را خواسته بودند و خانه اسماعیل بن محمد منشی^۱ را غارت کرده بودند. عمر و بکر پسران عبدالعزیز بر سر ریاست به نزاع برخاستند، پس از آن عمر کار را عهده کرد امام معتضد در باره ولایتداری او چیزی ننوشت.

در این سال محمد بن ثور، عمان را گشود و سرهای جمعی از مردم آنجا را فرستاد.

گویند که به روز یکشنبه دوازده روز رفته از ماه ربیع الاول این سال جعفر بن - معتمد در گذشت، اقامتگاه وی در خانه معتضد بود که برون نمی شد و نمایان نمی شد و معتضد بارها با وی همدمی کرده بود.

در همین سال معتضد از یورشی که به بدویان برده بود به بغداد بازگشت.

و هم در این سال، در جمادی الآخر، خبر آمد که عمرو بن لیث در جمادی الاول همین سال وارد به نیشابور شده.

در این سال، یوسف بن ابی الساج سی و دو کس از خوارج را از راه موصل فرستاد که بیست و پنج کس از آنها را گردن زدند و بیاویختند و هفت کس از آنها را در زندان نو بداشتند.

در این سال، پنج روز رفته از رجب، احمد بن ابا از جانب خمارویه برای غزای تابستانی وارد طرسوس شد، پس از وی بدر حمامی نیز وارد شد و همگی همراه عجیفی امیر طرسوس به غزا رفتند و تا بلسور رسیدند.

در این سال خبر آمد که اسماعیل بن احمد به غزای دیار ترك رفته و چنانکه می گفتند شهر پادشاهشان را گشوده و او را با زنش خاتون و نزدیک ده هزار کس اسیر گرفته و بسیار کس از آنها را کشته و اسبان بسیار به غنیمت گرفته که شمار آن دانسته نیست و سوار مسلمان به هنگام تقسیم غنیمت هزار درم گرفته است.

دو روز مانده از ماه رمضان این سال راشد، وابسته موفق، به دینور در گذشت و تابوت وی را به بغداد حمل کردند.

سیزده روز رفته از شوال این سال مسرور بلخی در گذشت.

چنانکه گفته اند در این سال، به ماه ذی حجه، نامه ای از دبیل آمد که در ماه شوال، دوازده روز رفته از آن ماه، ماه گرفته و در آخر شب روشن شده، اما صبحگاه آن شب دنیا تاریک بوده و تاریکی دوام یافته و به وقت پسین بادی سیاه و سخت وزیدن گرفته که تا یک سوم شب دوام یافته و چون یک سوم شب شده زلزله آمده و صبحگاهان همه شهرویران بوده و از منزلهای آن جز اندکی، به مقدار صدخانه، به جانمانده و تا به وقت نوشتن نامه سی هزار کس را به گور کرده اند که از زیر آوار در آورده اند و به گور کرده اند و پس از ویرانی پنج بار دیگر آنجا زلزله شده.

از یکی از آنها آورده اند که مجموع آنچه از زیر آوار در آورده بودند صد و پنجاه هزار مرده بود.

در این سال ابوبکر، محمد بن هارون، معروف به ابن ترنجه سالار حج بود.

پس از آن سال دو یست و هفتاد و یکم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دو یست و هفتاد و یکم بود

از جمله آن بود که ده روز رفته از محرم، ترك بن عباس، عامل سلطان بردیار

مضر به مدینه السلام رسید با چهل و چند کس از یاران ابوالاغر فرمانروای سمیساط که برشتران بودند و کلاهها و جبهه‌های حریر داشتند. آنها را به خانه معتضد برد که از آنجا به زندان نو فرستاده شدند که در آنجا بداشته شدند. ترك خلعت گرفت و باز گشت.

در همین سال خبر آمد که وصیف، خادم ابن ابی الساج، با عمر بن عبدالعزیز دلفی نبردی داشته و او را هزیمت کرده، پس از آن وصیف در ماه ربیع الاول همین سال به نزد مولای خویش محمد بن ابی الساج رفته.

چنانکه گفته‌اند، در این سال به روز پنجشنبه نیمه جمادی الاخر، طغج پسر جف از جانب خمارویه برای غزای تابستانی وارد طرسوس شد، پس از آن به غزا رفت و به طرایون رسید و ملوریه را گشود.

پنج روز مانده از جمادی، احمد بن محمد طایبی به کوفه در گذشت و همانجا در محلی به نام مسجد سهله به گور شد.

در همین سال در ری و طبرستان آب کم شد.

دو روز رفته از رجب همین سال، معتضد سوی جبل رفت و آهنگ ناحیه دینور کرد. ابو محمد، علی بن معتضد را بر ری و قزوین و زنجان و ابهر و قم و همدان و دینور گماشت، احمد بن ابی الاصبغ را بردیران و گماشت، مخارج سپاه وی و املاک ری را به حسین بن عمرو نصرانی سپرد. عمر بن عبدالعزیز دلفی را بر اصبهان و نهاوند و کرج گماشت. به سبب گرانی نرخ و کمیابی آذوقه برای بازگشت شتاب کرد و به روز چهارشنبه سه روز رفته از ماه رمضان به بغداد رسید.

در این سال حسن بن علی کوره، عامل رافع بر ری، با نزدیک هزار کس از علی بن - معتضد امان خواست که وی را به نزد پدر خویش معتضد فرستاد.

در این سال، در ماه ذی قعدة، بدویان به سامرا درآمدند و پسر سیما انف را اسیر گرفتند و دست به غارت گشودند. شش روز مانده از ذی قعدة معتضد بار دوم به

موصل رفت که آهنگ حمدان بن حمدون داشت از آنرو که بدو خبر رسید بود که وی به هارون جانفروش و ازقی متمایل شده و سوی وی دعوت می کند. آنگاه نامه معتضد از کرخ جدان به نزد نجاح حرمی آمد درباره نبرد میان وی و بدویان و کردان که به روز جمعه سلخ ذی قعده رخ داده بود:

«بنام خدای رحمان رحیم،

«این مکتوب به وقت تاریکی شب نوشته شد، شب جمعه، به وقتی که خدای و او را ستایش، بر کردان و بدویان نصرت بخشید و یکدنیا چیز از آنها بدست آوردم با عیالهاشان. چنانیم که گاو و گوسفند می رانیم، چنانکه به سالی قدیم می رانده ایم. هنوز نیزه ها و شمشیرها در آنها به کار بود که شب میان ما و آنها حایل شد و آتش ها بر سر کوهها روشن شد. فردا کار را به نهایت می بریم و سپاه من از پی من به کرخ می آید، در آویختن من با آنها و کشتنشان در طول پنجاه میل بود و هیچکس از آنها جان نبرد. خدای را ستایش بسیار که سپاس خدای بر ما فرض است. خدای را ستایش که خدای جهانیان است و درود خدای بر پیمبر و خاندان وی با سلام بسیار.»

و چنان بود که وقتی بدویان و کردان از حرکت معتضد خبر یافته بودند همقسم شدند که یکدله پیکار کنند، پس فراهم آمدند و سپاه خویش را به سه دسته بیاراستند، پهلوی همدیگر، و عیالها و فرزندان خویش را در آخر دسته ای نهادند.

معتضد بیامد، سپاه وی سواران نخبه بودند که با آنها نبرد کرد و از آنها بکشت. بسیار کس از ایشان نیز در زاب غرق شدند. پس از آن معتضد سوی موصل روان شد به آهنگ قلعه ماردین که به دست حمدان بن حمدون بود، وقتی وی از آمدن معتضد خبر یافت بگریخت و پسر خویش را در قلعه بجای نهاد. سپاه معتضد مقابل قلعه فرود آمد، کسانی که در آنجا بودند آنروز را با آنها نبرد کردند. روز بعد

معتضد بر نشست و به طرف قلعه بالا رفت تا به در رسید. سپس ابن حمدان را بانگ زد، که پاسخ داد: «آماده فرمانم.»

گفت: «وای تو در را بگشای.» که بگشود. معتضد بر در نشست و به کسانی که وارد شدند دستور داد آنچه مال و اثاث در قلعه بود بیاوردند. سپس دستورات داد آنرا ویران کنند که ویران شد. آنگاه کس از پی حمدان بن حمدون فرستاد که او را به سختی تعقیب کردند و اموالی از آن وی را که سپرده شده بود گرفتند. آنگاه معتضد به شهری رفت به نام حسنیه که مردی به نام شداد با سپاه بسیار در آن بود که به قولی ده هزار بودند و آن مرد در شهر قلعه‌ای داشت. معتضد بر او غلبه یافت و او را بگرفت و قلعه‌اش را ویران کرد.

در این سال از راه مکه خبر آمد که در اثنای رفتن مردم دچار سرمای سخت و باران بسیار شده‌اند، سرمایی که بیشتر از پانصد کس از آن تلف شده‌اند. در شوال این سال مسلمانان به غزای رومیان رفتند و میانشان دوازده روز نبرد بود که مسلمانان ظفر یافتند و غنیمت بسیار گرفتند و باز گشتند. آنگاه سال دویست و هشتاد و دوم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال دویست و هشتاد و دوم بود

از جمله آن بود که معتضد در محرم این سال دستور داد به همه عاملان در ناحیه‌ها و شهرها نامه نویسند که خراج را از نیروز که نیروز عجمان است آغاز نکنند و آنرا تا به روز یازدهم حزیران عقب اندازند و این را نیروز معتضدی نامیدند. نامه‌ها در این باب از موصل نوشته شد که معتضد آنجا بود و نامه وی به یوسف بن یعقوب رسید که بدو خبر می‌داد که از این کار رفاه مردم و ملایمت با آنها را منظر داشته و دستور داده بود نامه وی را بر مردم بخواند که چنان کرد.

در این سال ابن جصاص از مصر، دختر ابوالجیش خمارویه را که معتضد او را به زنی گرفته بود بیاورد. یکی از عموهای دختر نیز با وی بود، به روز یکشنبه دو روز رفته از محرم وارد بغداد شدند و شبانگاه شبیه دختر را وارد حرم کردند و در خانه صاعد بن مخلد جای دادند. در آنوقت معتضد غایب بود و در موصل بود.

در این سال مردم از آنچه در نیروز عجم می کرده بودند از پاشیدن آب و افروختن آتش و رسوم دیگر ممنوع شدند.

در این سال معتضد از موصل به اسحاق بن ایوب و حمدان بن حمدون نوشت که به نزد وی شوند. اسحاق بن ایوب بدین کار شتابان شد، اما حمدان بن حمدون در قلعه های خویش حصار می شد و اموال و حرمت های خویش را نهان کرد. معتضد، سپاهیان سوی وی فرستاد، به همراهی وصیف موشکیر و نصر قشوری و جز آنها، که در محلی به نام دیر الزعفران در سرزمین موصل به حسن بن علی کوره و یاران وی رسیدند که مقابل قلعه ای از آن حمدان مقیم بودند. وقتی حسین نخستین سپاهیان را دید که می رسیدند امان خواست که امان یافت. حسین به نزد معتضد رفت و قلعه را تسلیم کرد که دستور داد آنرا ویران کنند. وصیف موشکیر شتابان به جستجوی حمدان برفت، وی به محلی رفته بود معروف به باسورین، مابین دجله و نهری بزرگ. آب بسیار بود، یاران وصیف سوی وی عبور کردند. وقتی از آمدنشان خبر یافت وی و یارانش بر نشستند و از خویشتن دفاع کردند تا بیشترشان کشته شدند. حمدان خویشتن را در زورقی افکند که برای وی در دجله مهیا شده بود، دبیر نصرانی وی به نام زکریا پسر یحیی نیز با وی بود، مالی نیز همراه خویش برداشت و به سمت غربی دجله رفت که از سرزمین دیار ربیعیه بود. می خواست به بدویان پیوسته شود از آنرو که میان وی و کردانش که در سمت شرقی بودند حایل شده بودند. گروهی اندک از سپاهیان از دنبال حمدان عبور کردند و همچنان از دنبال وی برفتند تا نزدیک دیری رسیدند که آنجا فرود

آمده بود و چون آنها را بدید از دیر برون شد و بگریخت، دیرش نیز با وی بود که خویشان را در زورقی انداختند و مال را در دیر بجا نهادند که به نزد معتضد برده شد. یاران سلطان بر اسب و بر آب از پی حمدان برفتند تا بدو رسیدند، از زورق برون آمد و از بیراهه سوی ملکی از آن خویش در شرق دجله رفت و بر اسبی از آن نماینده خویش، بر نشست و همه شب راه پیمود تا در اردوگاه معتضد به خیمه اسحاق بن ایوب رسید و بدو پناهنده شد، اسحاق او را به سراپرده معتضد برد و بگفت تا وی را نگهدارند و سواران به جستجوی کسان وی فرستاد که دیر وی و گروهی از خویشان و غلامانش را بدست آورد، آنگاه سران کردان و دیگران پیایی به امانخواهی آمدند و این در آخر محرم همین سال بود.

در ماه ربیع الاول همین سال بکتمر پسر طاشتمر را گرفتند و به بند کردند و بداشتند و مال وی و املاک و خانه هایش را گرفتند.

در این سال، چهار روز رفته از ماه ربیع الآخر، دختر خمارویه پسر احمد را بنزد معتضد بردند. در دو سمت بغداد نداد دادند که هیچکس روز یکشنبه از دجله عبور نکند. در کوچه هایی را که مجاور کناره بود ببستند و بر خیابان هایی که به دجله می رسید پرده کشیدند. بر دو سوی دجله کسانی را گماشتند که نگذارند کسان از خانه های خویش بر کناره نمودار شوند. وقتی نماز عشا کرده شد، کشتی از خانه معتضد بیامد، خادمانی در آن بودند که شمع همراه داشتند، مقابل خانه صاعد بایستادند، چهار کشتی آتش انداز آماده شده بود که آنرا به نزد خانه صاعد جای داده بودند. وقتی کشتی بیامد، کشتی های آتش انداز حرکت کرد و کشتی پیش روی جماعت روان شد بانو روز دوشنبه را در خانه معتضد بود و روز سه شنبه پنجروز رفته از ماه ربیع الاول بر او نمودار شد.

در این سال معتضد سوی جبل رفت و به کرج رسید و اموالی از آن ابن ابی دلف را گرفت و به عمر بن عبدالعزیز دلفی نوشت و جواهری را که به

نزد وی بود، خواست که آنرا برای معتضد فرستاد و از مقابل وی دوری گرفت.

در این سال، پس از رفتن معتضد لؤلؤ، غلام ابن طولون آزاد شد و اسبان و استرهایی به او دادند.

در این سال یوسف بن ابی الساج را سوی صمیره فرستادند که کمک فتح قلانسی باشد. اما یوسف بن ابی الساج با کسانی که مطیع وی بودند سوی برادر خویش محمد گریخت که در مراغه بود و در راه خویش به مالی از آن سلطان برخورد و آنرا برگرفت. عیدالله بن عبدالله طاهری در این باب شعری گفت به این مضمون:

« ای امام هدایت! یاران شما، خاندان طاهر،

« بی سببی جفا می بینند و روزگار می گذرد.

« آنها صبر را با شکر آمیخته اند و مانده اند.

« اما دیگران عطیه می گیرند و عنایت می بینند

« و فرار می کنند. »

در این سال معتضد، عبدالله بن سلیمان وزیر را به ری فرستاد به نزد ابوالاحمد پسر خویش.

و هم در این سال محمد بن زید علوی از طبرستان سی و دوهزار دینار به نزد محمد بن ورد عطار فرستاد که میان کسان وی در بغداد و کوفه و مکه و مدینه بخش کند، درباره وی سعایت کردند که به خانه بدر احضار شد و در این باب از او پرسش کردند، گفت که هر ساله همانند این مال به نزد وی فرستاده می شود که آنرا میان کسان علوی که دستور می دهد بر آنها بخش کند، بخش می کند. بدر به معتضد خبر داد و بدو گفت که مرد و مال بدست اوست، و رای و دستور وی را پرسید.

از ابو عبدالله حسنی آورده اند که معتضد به بدر گفت: « ای بدر مگر خواهی

را که با تو گفتم به یاد نداری؟» گفت: «نه، ای امیر مؤمنان.»

گفت: «مگر به یاد نداری که با تو گفتم که ناصر مرا پیش خواند و گفت: میدانم این کار به تو می‌رسد، بنگر با خاندان علی بن ابیطالب چگونه خواهی بود.»

آنگاه معتضد گفت: «به خواب دیدم که گویی از بغداد برون شده‌ام و با سپاه خویش آهنگ ناحیه نهر روان دارم و مردم در من نظر می‌کردند. به یکی گذشتم که بر تپه‌ای ایستاده بود و نماز می‌کرد و توجهی به من نداشت، از وی وی اعتنائیش به سپاه من، با آنکه کسان به سپاه توجه داشتند، شگفتی کردم سوی وی رفتم و پیش رویش ایستادم، وقتی نماز خویش را بسربرد به من گفت: «پیش بیا.» پیش رفتم.

گفت: «مرا می‌شناسی؟» گفتم: «نه.»

گفت: «من علی بن ابی طالبم، این بیل را بر گیر و به زمین بزن» بیلی پیش روی وی بود. آنرا بر گرفتم و چند بار به زمین زدم. به من گفت: «به مقدار ضربتها که زدی از فرزندان توبه خلافت می‌رسند، به آنها سفارش کن درباره فرزندان من نیکی کنند. بدر گوید: گفتم: «ای امیر مؤمنان بیاد آوردم.»

گفت: «مال را رها کن و آنمرد را آزاد کن و به اودستور بده به یار خویش به طبرستان بنویسد که آنچه را بنزد وی می‌فرستد آشکارا بفرستد، محمد بن - ورد نیز آنچه را بخش می‌کند، آشکارا بخش کند.» و دستور داد که با محمد در این کار کمک شود.

یازده روز مانده از ماه شعبان همین سال ابو طلحه منصور بن مسلم، در حبس

معتضد در گذشت.

وهم در این سال، هشت روز رفته از رمضان، عبیدالله بن سلیمان وزیر از ری به بغداد رسید و معتضد بدو خلعت داد.

هشت روز مانده از رمضان همین سال، ناعم، کنیز ام قاسم دختر محمد بن - عبدالله، برای معتضد پسری آورد که نام وی را جعفر کرد و نام کنیز را شغب کرد.

وهم در این سال، دوازده روز مانده از ذی حجه، ابراهیم بن احمد ماذرایی از دمشق از راه دشت سوی بغداد روان شد که یازده روزه به بغداد رسید و به معتضد خبر داد که خمارویه پسر احمد را بر بسترش سر بریده اند. یکی از خادمان خاصش او را سر بریده بود.

گویند: کشته شدن خمارویه سه روز رفته از ذی حجه بود. به قولی ابراهیم از دمشق هفت روزه به بغداد رسید. بیست و چند کس از خادمان خمارویه که به کشتن وی متهم بودند، کشته شدند.

و چنان بود که معتضد همراه ابن جصاص هدیه هایی برای خمارویه فرستاده و نامه ای برای وی به ابن جصاص سپرد و او برای کاری که مامور آن شده بود روان شد، وقتی به سامرا رسید معتضد از هلاکت خمارویه خبر یافت و بدو نوشت و دستور داد باز گردد که باز گشت و هفت روز مانده از ذی حجه به بغداد رسید.

آنگاه سال دویست و هشتاد و سوم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و هشتاد و سوم بود

از جمله آن بود که سیزده روز مانده از محرم همین سال، معتضد به سبب هارون -

جانفروش به ناحیه موصل رفت و بر او دست یافت. نامه معتضد درباره دست یافتن به وی به روز سه شنبه نه روز رفته از ماه ربیع الاول به بغداد رسید، چگونگی دست یافتن به هارون آن بود که حسین بن حمدان را با جمعی از سواران و پیادگان از خاندان خویش و دیگر یاران خویش سوی وی فرستاد. گویند: حسین بن-حمدان به معتضد گفت: «اگر او را بنزد امیر مؤمنان آوردم مرا به نزد امیر مؤمنان سه حاجت هست.»

گفت: «بگوی.»

گفت: «نخستین حاجتم این است که پدرم آزاد شود و دو حاجت دیگر را از آن پس که وی را به نزد امیر مؤمنان آوردم می خواهم.»

معتضد گفت: «بر آورده میشود، برو.»

گفت: «به سیصد سوار نیاز دارم که آنها را برگزینم.»

معتضد سیصد سوار با وی فرستاد به همراه موشکیر.

گفت: «می خواهم که امیر مؤمنان به موشکیر دستور دهد که با آنچه به او دستور

می دهم مخالفت نکند.»

معتضد در این باب به موشکیر دستور داد، حسین برفت تا به گذار دجله رسید،

به وصیف و همراهان وی گفت بنزد گذار بمانند و بدو گفت: «هارون راه فراری جز

این ندارد، از اینجا دور مشو تا هارون بر تو بگذرد، مانع عبور وی می شوی تا من بیایم

یا خبر به تو رسد که من کشته شده ام.»

حسین به طلب هارون برفت که بدو رسید و با وی نبرد کرد، کسانی از دو طرف

کشته شدند و هارون جانفروش هزیمت شد. وصیف سه روز به نزد گذار بماند،

یارانش بدو گفتند: «ماندن ما در این محل نامسکون بدر از کشید و این مایه زیان

ماست. شاید حسین، جانفروش را بگیرد و فتح از آن او باشد نه ما، درست اینست که

از پی آنها برویم.»

وصیف مطیع آنها شد و برفت. هارون جانفروش به هزیمت به محل گدار رسید و عبور کرد، حسین از پی وی بیامد و وصف و یاران وی را در جایی که نهاده بودندشان ندید. از هارون نیز خبری نیافت و اثری ندید. از خبر هارون پرسش همی کرد تا از عبور وی خبر یافت. از پی وی عبور کرد و سوی یکی از طوایف عرب رفت و درباره هارون از آنها پرسش کرد که کاروی را از او نهان داشتند. می خواست بر آنها بتازد و خبرشان داد که معتضد از پی او می رسد. بدو گفتند که هارون بر آنها گذشته و بعضی اسبان شان را گرفته و اسبان خویش را که خسته و وامانده بوده بنزد آنها نهاده، حسین از پی او برفت که پس از چند روز بدور سید. هارون با حدود صد کس بود. وی را قسم داد و تهدید کرد، اما حسین به نبرد هارون مصر بود و با وی نبرد کرد.

گویند: حسین بن حمدان خویشتن را بر هارون افکند و یاران حسین بر او تاختند و او را بگرفتند و بنزد معتضد بردند به تسلیم بی پیمان و قرار. معتضد دستور داد بندهای حمدان بن حمدون را بکشایند و وی را گشایش دهند و با وی نیکی کنند تا بیاید که او را آزاد کند و خلعت دهد.

وقتی ابن حمدان، هارون را اسیر کرد و به دست معتضد افتاد وی سوی مدینه السلام باز گشت و هشت روز مانده از ماه ربیع الاول آنجا رسید و بنزد در شماسیه فرود آمد و سپاه را بیاراست.

معتضد حسین بن حمدان را خلعت داد و طوق طلا بخشید و جمعی از سران کسان وی را نیز خلعت داد. فیلی را با پوشش دیبا بیاراستند و برای جانفروشی چیزی بر فیل نهادند، همانند تخت روان و وی را در آن نهادند و پیراهن دیبایی بر او پوشانیدند و کلاه دیبای درازی بر سرش نهادند.

ده روز مانده از جمادی الاول این سال، معتضد دستور داد به همه نواحی بنویسند که مازاد سهام میراث را به خویشاوندان دهند و دیوان میراث را منحل کنند

و عاملان آنها بر کنار کنند. نامه‌ها در این باب فرستاده شد و بر منبرها خوانده شد.

در همین سال عمرو بن لیث صفار از نیشابور در آمد و رافع بن هرثمه آنجا رفت و در آمد و به نام محمد بن زید طالبی و پدرش خطبه خواند و گفت: «خدا یاد عوث نگر حق را قرین صلاح بدار.» پس از آن ده روز رفته از ربیع الآخر عمرو سوی نیشابور بازگشت و بیرون شهر اردوزد و به دور اردوگاه خویش خندق زد و مردم نیشابور را محاصره کرد.

به روز دوشنبه چهار روز رفته از جمادی الآخر همین سال محمد بن اسحاق - کنداجیقی و خاقان مفلحی و محمد بن کمشجور معروف به بندقه و بدر بن جف، برادر طغج، و ابن حسنج با جمعی از سرداران به امانخواهی به بغداد رسیدند. گویند: سبب آمدنشان به امانخواهی به نزد معتضد آن بود که می خواسته بودند جیش بن خمارویه را به غافلگیری بکشند. خبرشان را بدو رسانیدند. وی برنشسته بود و اینان نیز همراه وی بودند و بدانستند که از کارشان با خبر شده، همانروز برون شدند. و راه دشت گرفتند و اموال و کسان خویش را بجای نهادند. چند روزی سرگردان شدند و گروهی از آنها از تشنگی بمردند. عاقبت دو یا سه منزل بالای کوفه به راه مکه رسیدند. سلطان، محمد بن سلیمان، سالار سپاه را به کوفه فرستاد که نامه‌هایشان را نوشت و برای آنها در کوفه مقرری معین کرد. وقتی نزدیک بغداد رسیدند مقرری و خیمه و خوراکی برای آنها فرستاده شد. روزی که در آمدند بنزد معتضد رفتند که خلعتشان داد و هریک از سرداران را اسبی داد و بازین و لگام و بقیه را خلعت داد، شمارشان شصت کس بود.

به روز شنبه، چهارده روز مانده از جمادی الآخر، عبید الله بن سلیمان وزیر سوی جبل رفت که در اصبهان با ابن ابی دلف نبرد کند.

و هم در این سال، چنانکه گفته اند، نامه‌ای از طرسوس آمد که سقاییان با

جمعی انبوه به غزای رومیان رفته اند و از آنها کشته اند و دهکده های بسیار از آن رومیان را ویران کرده اند تا به قسطنطنیه رسیده اند و رومیان را بدانجا رانده اند، رومیان درهای شهر خویش را بسته اند. آنگاه جبار روم کس پیش شاه سقلاییان فرستاده که دین ما و شما یکیست برای چه مردمان همدیگر را می کشیم؟

شاه سقلاییان پیغام داده که این ملک پدران منست و از مقابل تو نمی روم مگر آنکه یکی از ما بردیگری غلبه کند.

و چون شاه روم راهی برای رهایی از فرومانروای سقلاییان نیافته، مسلمانانی را که بنزد وی بوده اند فراهم آورده و سلاحشان داده و از آنها خواسته که وی را بر ضد سقلاییان یاری دهند که چنان کرده اند و سقلاییان را پس رانده اند. و چون شاه روم چنین دیده از مسلمانان برخویشتن بیمناک شده و کس فرستاده و پسران برده و سلاح از ایشان گرفته و در شهرها پراکنده شان کرده مبادا با وی ناسازگاری کنند.

در نیمه رجب این سال از مصر خبر آمد که سپاهیان مغربی و بربر به جیش بن-خمارویه تاخته اند و گفته اند از امارت تو خوشنود نیستیم، از ما کناره کن تا عموی تو را برگماریم. دبیر جیش، علی بن احمد ماذرایی، با آنها سخن کرده و خواسته که آنروز بروند که برفته اند و روز دیگر آمده اند، جیش به عموی خویش که گفته اند او را امارت می دهند تاخته و گردن او را با گردن عموی دیگرش زده و سرهایشان را سوی آنها افکنده. سپاهیان به جیش بن خمارویه هجوم برده اند و او را کشته اند، مادرش را نیز کشته اند و خانه اش را غارت کرده اند، مصر را نیز غارت کرده اند و سوخته اند و هارون پسر خمارویه را به جای برادرش نشانیده اند.

در رجب این سال معتضد دستور داد دجیل را حفاری کنند و پیش ببرند و سنگی را که برده اند آن بود و مانع آب می شد از پیش بردارند. چنانکه گویند برای این کار از ملکداران و تیولداران چهار هزار دینار و اندکی بیش گرفتند و

بر آن خرج کردند. دبیر زیرک و یکی از خدمه معتضد این کار را عهده کردند. در شعبان این سال مبادله اسیران میان مسلمانان و رومیان انجام گرفت، به دست احمد بن طغان. گویند نامه‌ای که در این باب از طرسوس رسید چنین بود:

«به نام خدای رحمان رحیم،

«خبرت می‌دهم که احمد بن طغان میان مردم ندا داد که به روز پنجشنبه، چهار روز رفته از شعبان سال دویست و هشتاد و سوم، برای مبادله حاضر باشند. وی پنج روز رفته از شعبان سوی لامس رفت که اردوگاه مسلمانان است. به مردم دستور داده بود که در همین روز با وی برون شوند. نماز جمعه را بکرد و از مسجد جامع بر نشست، راغب و وابستگانش با وی بودند. سران شهر و وابستگان و سرداران و داوطلبان با بهترین وضعی همراه وی برون شدند. مردم همچنان تا به روز دوشنبه، هشت روز رفته از شعبان، با وی برون می‌شدند. مبادله میان دو گروه به مدت دوازده روز انجام گرفت. جمع مبادله شدگان مسلمان از مرد و زن و کودک دوهزار و پانصد و چهار کس بود. فرستاده شاه روم به روز سه‌شنبه، هفت روز مانده از شعبان، مسلمانان را رها کرد. در همین روز یحیی بن عبدالباقی فرستاده مسلمانان برای مبادله، رومیان را رها کرد. آنگاه امیر با همراهان خویش باز گشت.»

چنانکه گفته‌اند احمد بن طغان پس از بازگشت از این مبادله، در همین ماه به دریا رفت و دمیانه را بر کار خویش در طرسوس جانشین کرد، پس از آن یوسف بن - باغمردی را به کار طرسوس فرستاد و خود او سوی آن بازنگشت.

به روز جمعه، ده روز رفته از ماه رمضان این سال، در مدینه السلام بر منبر مسجد جامع نامه‌ای خوانده شد که به روز شنبه، سه روز مانده از شعبان، عمر بن عبدالعزیز - دلفی به امانخواهی و شنوایی و اطاعت و انقیاد امیر مؤمنان بنزد بدر و عبیدالله بن - سلیمان رفته و به اطاعت گردن نهاد که با آنها به در امیر مؤمنان شود. عبیدالله بن سلیمان

سوی عمر رفته و از او پیشواز کرده، وی را به خیمه بدر برده که از وی و خاندان و یارانش برای امیر مؤمنان بیعت گرفته. بدر به عمر و سران خاندانش خلعت داده و سوی خیمه ای که برایشان فراهم شده بود رفته اند. پیش از آن بکر بن عبدالعزیز به امانخواهی بنزد بدر و عبیدالله بن سلیمان رفته بود که وی را بر عمل برادرش عمر گماشته بودند به شرط آنکه سوی وی رود و با او نبرد کند. وقتی عمر به امانخواهی آمد به بکر گفتند: «برادرت به اطاعت سلطان در آمد، ما ترا از اینرو بر عمل وی گماشتیم که نافرمان بود، اما اکنون امیر مؤمنان مرجع والای نگرستن در کار شماست به در او روید.»

آنگاه عیسی نوشری کار اصبهان را عهده کرد و چنان وانمود که از جانب عمر بن عبدالعزیز است. بکر بن عبدالعزیز بایاران خویش بگریخت. این را به معتضد نوشتند که به بدر نوشت و دستور داد در جای خویش بماند تا خبر بکر و سرانجام کار وی معلوم شود. بدر بماند و عبیدالله بن سلیمان وزیر بهری به نزد ابو محمد، علی بن معتضد رفت. بکر بن عبدالعزیز دلفی به اهواز پیوست. معتضد و صیف موشکیر را به تعقیب وی روان کرد که به تعقیب وی از بغداد برفت تا به حدود فارس رسید که چنانکه گفته اند بدانجا پیوسته بود. اما با وی نبرد نکرد و شب را نزد یک همدیگر بسر کردند. بکر شبانگاه حرکت کرد و و صیف از پی وی نرفت.

بکر به اصفهان رفت و و صیف به بغداد بازگشت. به بدر نوشت و دستور داد که بکر و عربان وی را تعقیب کند و بدر در این باب به عیسی نوشری دستور داد.

روز جمعه هفت روز رفته از شوال این سال، علی بن محمد شواربی درگذشت. همانروز او را در تابوتی به سامرا بردند. وی مدت ششماه در شهر ابو جعفر عهده دار قضا بوده بود.

به روز دوشنبه، چهار روز مانده از شوال این سال، عمر بن عبدالعزیز دلفی

که از اصفهان می آمد وارد بغداد شد. چنانکه گویند معتضد سرداران را بگفت تا از او پیشواز کنند. قاسم بن عبیدالله و سرداران به پیشواز وی رفتند. معتضد برای عمر بنشست، به حضور معتضد رسید که بدو خلعت داد و اسبی داد و لگام مزین به طلا. به دوپسرش نیز با برادر زاده اش، احمد بن عبدالعزیز و دو کس از سرداران خلعت داد. وی را در خانه ای که از آن عبیدالله بن عبدالله بوده بود، به نزد پل، فرود آوردند. خانه را برای وی فرش کرده بودند.

در این سال در خانه معتضد نامه ای که از عمرو بن لیث صفار آمده بود، بر سرداران خوانده شد که وی با رافع بن هرثمه نبرد کرده و او را هزیمت کرده و او به فرار برفته و عمر و سر تعقیب وی دارد و نبرد پنج روز مانده از ماه رمضان بوده.

نامه را به روز سه شنبه، دوازده روز رفته از ذی قعدة، و به روز یکشنبه، سیزده روز مانده از ذی قعدة، خواندند. چنانکه گویند خریطه ای از عمرو بن لیث به نزد معتضد رسید به وقتی که در عرصه اسبدوانی بود که از آنجا به دارالعامه رفت و نامه عمرو بن لیث بر سرداران خوانده شد که خبر می داد که از پس هزیمت رافع، محمد بن عمرو بلخی را با یکی دیگر از سرداران خویش به دنبال وی فرستاده، رافع به طوس رفته بود و با وی نبرد کردند که هزیمت شد و از پی وی برفتند تا به خوارزم پیوست و در آنجا کشته شد. انگشت رافع را با نامه فرستاده بود و نوشته بود که درباره سر، پیغامی به فرستاده داده که به سلطان خبر می دهد.

به روز جمعه، هشت روز مانده از ذی قعدة این سال، نامه ها درباره کشته شدن رافع بن هرثمه بر منبرها خوانده شد.

آنگاه سال دویست و هشتاد و چهارم در آمد.

سخن از حادثات معتبری که به سال دویست و هشتاد و چهارم بود

از جمله آن بود که به روز پنجشنبه، چهار روز رفته از محرم، فرستاده عمرو بن-لیث صفار با سر رافع بن هرثمه به نزد معتضد آمد که دستور داد آنرا تا نیمروز در جایگاه سمت شرقی نصب کنند، آنگاه به سمت غربی برند و تا شب آنجا نصب کنند. سپس به خانه سلطان باز برند. فرستاده را وقتی با سر به نزد معتضد رسید خلعت دادند.

به روز پنجشنبه، هفت روز رفته از صفر، میان راغب و دمیانه در طرسوس نبردی بود. چنانکه گفته اند سبب آن بود که راغب، وابسته موفق، دعای خمارویه پسر احمد را ترك کرد و برای بدر و وابسته معتضد دعا گفت و میان وی و احمد بن طغان اختلاف افتاد. وقتی ابن طغان از مبادله اسیران که به سال دویست و هشتاد و سوم بوده بود بازگشت به دریا نشست و به طرسوس در نیامد و برفت و دمیانه را به کار طرسوس گماشت. و چون صفر این سال در آمد، یوسف بن باغمردی را فرستاد که بر طرسوس جانشین وی باشد، و چون به طرسوس در آمد و دمیانه از او نیرو گرفت عمل راغب را درباره دعای بدر خوش نداشتند و میانشان فتنه افتاد که راغب بر آنها ظفر یافت و دمیانه و ابن باغمردی و ابن یتیم را در بند بنزد معتضد فرستاد.

ده روز مانده از صفر، به روز دوشنبه، از همین سال خریطه ای از جبل رسید که عیسی نوشری با بکر بن عبدالعزیز دلفی در حدود اصفهان نبرد کرده و مردان او را کشته و اردوگاهش را به غارت داده و او با گروهی اندک جان برده است.

به روز پنجشنبه، چهارده روز رفته از ماه ربیع الاول همین سال، ابو عمر، یوسف بن یعقوب، خلعت گرفت و به جای علی بن محمد شواربی به قضای شهر ابو-

جعفر منصور و قضای قطربل و مسکن و بزرگشاپور و رازانین گماشته شد و در همین روز برای اهل دعوی در مسجد جامع بنشست. شهرابو جعفر از وقتی که ابن ابی الشوراب در گذشته بود تا وقتی که ابو عمر به قضا گماشته شد، به مدت پنج ماه و چهار روز، بی قاضی مانده بود.

به روز چهارشنبه، سیزده روز رفته از ربیع الاول همین سال، يك خادم نصرانی از آن غالب نصرانی، طیب سلطان، به نام وصیف گرفته شد که او را به زندان بردند و درباره وی شهادت داده شد که پیمبر را، صلی الله علیه و سلم، ناسزا گفته که بداشته شد. سپس فردای آنروز جمعی از عامه به سبب این خادم فراهم آمدند و به قاسم ابن عبیدالله بانگ زدند و از او خواستند که به سبب شهادتی که بر ضد خادم داده شده بود او را حد بزنند. و چون روز یکشنبه شد، سیزده روز مانده از ربیع الاول، مردم باب الطاق تاپل بردان و بازارهای مجاور آن فراهم آمدند و همدیگر را بخواندند و به در سلطان رفتند. ابوالحسین بن وزیر آنها را بدید که بدو بانگ زدند، به آنها خبر داد که خبر خادم را به معتضد رسانیده که او را دروغگو خواندند و سخنان ناخوشایند با وی گفتند و به یاران و مردانش تاختند که از آنها گریزان شدند. سپس سوی خانه معتضد رفتند. به ثریا، و از در اول و دوم در آمدند، اما مانع ورودشان شدند که به منع کنندگان تاختند، یکی برون شد و از خبرشان پرسش کرد که بدو خبر دادند و آنرا به معتضد نوشت. جمعی از آنها را به نزد وی بردند که خبر را از آنها پرسید و با وی گفتند که خفیف سمرقندی را همراهشان بنزد یوسف قاضی فرستاد و به خفیف گفت که به یوسف دستور دهد که در کار خادم بنگرد و ما حاصل اطلاع خویش را درباره وی به معتضد خبر دهد.

خفیف با آنها بنزد یوسف رفت که وقتی بنزد یوسف در آمدند به سبب ازدحامی که کردند نزدیک بود او را و یوسف را بکشند. یوسف از آنها گریخت و از دری به درون رفت و آنرا بر جمع بیست. پس از آن از خادم سخنی نرفت و مردم را

درباره وی اجتماعی نبود.

چنانکه گویند در همین ماه همین سال گروهی از مردم طرسوس بنزد سلطان آمدند و از او خواستند که ولایتداری بر آنها بگمارد. می گفتند که شهرشان ولایتدار ندارد. طرسوس از آن پیش به دست ابن طولون بوده بود که با آنها بدی کرده بود و عامل وی را از شهر برون رانده بودند که در این باب پیامشان داد و وعده نکویی داد، اما نپذیرفتند که غلامی از آن وی وارد شهرشان شود، گفتند: « هر که از جانب تو سوی ما آید با وی نبرد می کنیم. » که از آنها چشم پوشید.

چنانکه گویند به روز پنجشنبه، سه روز مانده از ماه ربیع الاول همین سال، در مصر در آسمان، ظلمت و سرخی ای نمودار شد چندان که یکی به چهره دیگری می-نگریست و او را سرخ می دید، دیوارها و دیگر چیزها نیز چنین بود. از پسین تا به هنگام نماز عشا چنین بودند، مردم از خانه های خویش برون شدند که خدا را می خواندند و به پیشگاه وی زاری می کردند.

به روز چهارشنبه، سه روز رفته از جمادی الاول، یازده روز رفته از حزیران، در محلات و بازارهای بغداد ندا داده شد که شب نیروز آتش نیروزند و به روز نیروز آب نپاشند. به روز پنجشنبه نیز چنین ندا داده شد. شبانگاه روز جمعه بر سمت شرقی مدینه السلام بر در سعید بن یکسین، سالار نگهبانی، ندا داده شد که امیر مؤمنان مردم را در کار افروختن آتش و پاشیدن آب آزاد نهاده. مردم در این باب افراط کردند تا آنجا که، چنانکه گفته اند، در جایگاه پل بر متصدیان نگهبانی آب پاشیدند.

در این سال مردم هر کس از خادمان سیاه را می دیدند به وی بانگ ای عقیق می زدند و بر این حریص شدند که خادمان از این خشمگین می شدند. معتضد شبانگاه جمعه خادم سیاهی را با رقعهای بنزد ابن حمدون ندیم فرستاد. وقتی خادم در سمت شرقی بسر پل رسید یکی از مردم بدو بانگ زد: ای عقیق. که خادم بانگ زننده را ناسزا گفت و او را بگرفت. گروهی از مردم بر ضد خادم فراهم آمدند و او را پس زدند و بزدند و

رقعه‌ای که با وی بود گم شد که بنزد سلطان باز گشت و رفتاری را که با وی کرده بودند بدو خبر داد. معتضد طریف مخلصی خادم را بگفت که بر نشیند و هر که را به خادمان می‌پردازد بگیرد و تازیانه بزند.

طریف به روز شنبه، سیزده روز رفته از جمادی‌الاول، با جمعی از سوار و پیاده بر نشست و خادمی سیاه را پیش روی خود فرستاد و سوی باب الطاق رفت، به سبب دستوری که داشت که هر که را به خادم بانگ ای عقیق میزند بگیرد. چنانکه گویند در باب الطاق هفت کس را گرفت که گویند یکیشان پارچه فروش بود. آنها را در جایگاه نگهبانی سمت شرقی تازیانه زدند. طریف عبور کرد و سوی کرخ رفت، آنجا نیز چنان کرد و پنج کس را بگرفت و آنها را در جایگاه نگهبانی سمت شرقی تازیانه زد، همه را بر شتران نشانند و بانگ زدند که این سزای کسی است که به خادمان سلطان پردازد و به آنها بانگ ای عقیق زند. آنروز بداشتندشان و شبانگاه آزادشان کردند.

در این سال المعتضد بالله مصمم شد. معاویه بن ابی سفیان را بر منبرها لعن گوید و دستور داد نامه‌ای در این باب انشاء کنند که بر مردم خوانده شود. عبیدالله بن سلیمان وی را از بر آشفتن عامه بیم داد و اینکه خطر فتنه هست، اما به گفتار وی اعتنا نکرد.

گویند که معتضد وقتی این کار را می‌خواست کرد، نخستین چیزی که آغاز کرد این بود که دستور داد به عامه دستور دهند که می‌باید به کارهای خویش پردازند و فراهم آمدن و سخن کردن و شهادت دادن به نزد سلطان را رها کنند، مگر از شهادتی که به نزد آنها هست پرسش شود، و نقل گویان را از نشستن بر راهها منع کنند و در این باب نسخه‌ها کردند که در دو سمت مدینه‌السلام در محلات و بازارها خوانده شد، به روز چهارشنبه شش روز مانده از جمادی‌الاول این سال خوانده شد. سپس به روز جمعه، چهار روز مانده از آن ماه، نقل گویان را از نشستن در دو مسجد جامع منع کردند.

حلقه نشینان فتوی گوی و دیگران را نیز از نشستن در دو مسجد منع کردند. فروشندگان را نیز از نشستن در جلوخان مسجد منع کردند.

در ماه جمادی الاخر در مسجد جامع ندا دادند که مردم بر نقل گویی با دیگری فراهم نشوند و نقل گویان و حلقه نشینان از نشستن ممنوع شدند.

به روز یازدهم که روز جمعه بود در دو مسجد جامع بانگ زدند که کسانی که بر مناظره یا جدلی فراهم آیند حرمت از آنها برداشته شود و هر که چنین کند خویشتن را مستحق تازیانه کرده است. به کسانی که در دو مسجد جامع آب می دادند گفته شد بر معاویه رحمت نفرستند و از او به نیکی یاد نکنند.

سخن از مکتوب معتضد، درباره بنی امیه

مردم گفتند مکتوبی که معتضد دستور داده درباره لعن معاویه بنویسند پس از نماز جمعه بر منبر خوانده می شود. وقتی مردم نماز جمعه را بکردند به طرف اطاق رفتند که خواندن مکتوب را بشنوند اما خوانده نشد.

گویند: معتضد دستور داد مکتوبی را که مأمون دستور داده بود درباره لعن معاویه بنویسند در آرند که از دیوان در آوردند و نسخه این مکتوب را از روی آن گرفتند، به قولی این مکتوب را برای معتضد انشاء کردند.

«به نام خدای رحمان رحیم،

«ستایش خدای والای بزرگ حلیم حکیم عزیز رحیم را که در وحدانیت یگانه است و قدرتش عیان است و خلقتش به مشیت است و حکمت، که از مکنون دلها واقف است و چیزی از او پنهان نیست و هموزن موری در آسمانهای برین و زمینهای زیرین از او مخفی نمی ماند، علمش به همه چیز رساست و از شمار همه چیز واقف است و برای هر چیز مدتی نهاده که داناست و رازدان. سپاس خدایی را که

خلق را برای پرستش خویش پدید آورد و بندگان را برای معرفت خویش خلق کرد و اطاعت مطیع و عصیان عصیانگر در علم سابق و فرمان پیشین وی مقرر بود، و آنچه را باید کرد و آنچه را نباید کرد برای شان بیان کرد. راههای نجات را برای آنها مقرر داشت و از طرق هلاکت بر حذرشان داشت. حجت بر ایشان تمام کرد و جای عذر نگذاشت. دین پسندیده خویش را برای آنها برگزید و بدان حرمتشان داد و پیروان آنها را دوستان و مطیعان خویش شمرد و منحرفان و مخالفان آنها دشمنان و عصیانگران خویش دانست تا هر که هلاک می یابد از روی برهان هلاک یابد و هر که حیات می یابد از روی برهان حیات یابد که خدا شنوا و دانا است.

«سپاس خدای را که محمد پیمبر خویش را از همه مخلوق خویش برگزید و او را برای رسالت خویش انتخاب کرد و با هدایت و دین پسندیده به همه بندگان خویش فرستاد و کتاب روشن و روشنی بخش را بر او نازل کرد و او را از نصرت و غلبه خبر داد به قدرت و برهان قوی تأیید کرد، هر که را هدایت یافتنی بود به سبب وی هدایت کرد و هر که وی را اجابت کرد از کوری نجاتش بخشید و هر که را پشت کرد به گمراهی برد تا خدای کار وی را غلبه داد و نصرت وی را مهیا کرد و مخالف وی را مقهور کرد و وعده خویش را که با وی کرده بود محقق کرد و او را ختم فرستادگان خویش کرد و چون قرآن خدا را رسانید و رسالت خویش را ابلاغ کرد و امت خویش را اندرز گفت، او را که پسندیده و هدایتگر بود به بهترین جایگاه روندگان و والاترین منزلت پیمبران مرسل و بندگان رستگار خویش برد که بهتر و کاملتر و برتر و بزرگتر و پاکیزه تر و پاکترین درود خدای بر او باد و خاندان پاکیزه وی.

«ستایش خدای را که امیر مؤمنان را با اسلاف هدایت یافته وی وارثان ختم پیمبران و سرور رسولان کرد که پیادارند گان دینند و باستقامت آرند گان بندگان

مؤمن وی و حافظان ودایع حکمت و میراثهای نبوت و خلیفگان امت و منصوران به قدرت و مناعت و تأیید و غلبه تا خدای همه دین خویش را غلبه دهد و گرچه مشرکان نخواهند.^۱

«امیر مؤمنان از وضع گروهی از عامه خبر یافته که در دین خویش به شبهه افتاده اند و اعتقادشان تباهی گرفته و به غلبه هوس در عصبیتی افتاده اند که بی معرفت و تأمل از آن سخن کرده اند و بدون برهان و بصیرت از خاندان ضلالت تبعیت کرده اند و از سنتهای متبع به هوسهای مبتدع رفته اند که خدای عزوجل فرموده: «ومن اضل ممن اتبع هواه بغير هدى من الله ان الله لا يهدي القوم الظالمين»^۲»

«یعنی: ستمگرتر از آنکه هوس خویش را بدون هدایت خدا پیروی کند کیست که خدا گروه ستمکاران را هدایت نمی کند. از جماعت برون شده اند و سوی فتنه شتاب آورده اند و تفرقه و اختلاف را برگزیده اند و با کسی که خدای روشنی را از او بر گرفته و از عصمت خدا بریده و از دین برونش کرده و لعنت وی را واجب کرده، دوستی آورده اند و یکی از بنی امیه، شجره ملعون، را که خدایش حقیر شمرده و کارش را سست کرده و به زبونی انداخته بزرگ می دارند، و با کسی از خاندان برکت و رحمت که خدایشان به وسیله وی از هلاکت نجات داده و نعمتشان داده مخالفت آورده اند. خدای عزوجل فرموده: «يختص برحمته من يشاء والله ذو الفضل العظيم»^۳» «یعنی: هر که را خواهد خاص رحمت خود کند و خدا دارای کرمی بزرگ است.

«امیر مؤمنان آنچه را شنیده بود سخت بزرگ دانست و چنان دید که خود داری از انکار آن موجب حرج در دین است و تباهی مسلمانانی که خدای

۱- لیظهره علی الدین کله ولو کرة المشرکون، سورة توبه آیه ۳۲.

۲- سورة قصص (۲۸) آیه ۵۰.

۳- سورة آل عمران (۳) آیه ۲۲.

کارشان را بدو سپرده و اهل مال در تکلیف مقرر خدای که به استقامت آوردن مخالفان است و روشن کردن جاهلان و اقامه حجت بر شلکان و جلو گیری از معاندان.

«ای گروه مردم، امیر مؤمنان به شما می گوید که خدا عزوجل وقتی محمدا را بادین خویش برانگیخت و دستورش داد که کار خویش را آشکار کند از کسان و قوم خویش آغاز کرد و آنها را به پروردگار خویش خواند و بیمشان داد و بشارتشان رسانید و اندرزشان گفت و ارشادشان کرد. آنها که اجابت وی کردند و گفتارش را باور داشتند و دستورش را پیروی کردند گروهی اندک بودند از اقوام نزدیک وی که بعضیشان به آنچه از پروردگار خویش آورده بود مؤمن شدند و بعضی دیگر اگر چه پیرو دین وی نشدند یاری او می کردند که وی را عزیز داشتند و مشفق وی بودند که در علم خدای گذشته بود که کسانی از آنها نخبه باشند و به مشیت وی خلافت خدای و میراث پیمبر وی به آنها سپرده شود. به رعایت قرابت پیمبر به یاری وی کوشش کردند و مخالفان وی را دفع می کردند و معاندان وی را سرکوب می دادند و از یاران و پشتیبانان وی اطمینان می جستند و از کسانی که به یاری وی می شدند بیعت می گرفتند و اخبار دشمنان را می جستند و در غیاب، نیز چون حضور برای وی تدبیر می کردند»^۱

تا مدت به سررفت و وقت هدایت رسید که به دین خدا و اطاعت وی و تصدیق پیمبر خدا و ایمان بدو در آمدند با نصرت استوار و هدایت و رغبت نکو که خدا آنها را اهل بیت رحمت و اهل بیت دین کرد و ناپاکی را از آنها ببرد و پاکیزه.

۱- نویسنده مکتوب با این عبارات اخیر، کفر عباس را که تا جنگ بدر استمرار داشت

پرده پوشی می کند و نقش این رباخوار بزرگ برده طلارا که در خطبه حجة الوداع نام وی آمده و معلوم می دارد حتی به روزگار اسلام از معاملات ربا که جنگ با خدا بود دریغ نمی داشت، بزرگ می دارد به این عذر که وی در ایام اقامت مکه برای پیمبر جاسوسی می کرده است. (م)

شان کرد که معدن حکمت و وارثان نبوت و محل خلافت شدند و فضیلتشان را مقرر داشت و بندگان را به اطاعتشان ملزم داشت. بیشتر عشیرهٔ پیمبر به معاندت و مخالفت و تکذیب و مقابلهٔ وی پرداختند، وی را آزار و تهدید کردند، دشمنی کردند، به نبرد وی رفتند، کسانی را که سوی او می‌خواستند رفت باز می‌داشتند، پیروان وی را شکنجه می‌کردند از آن جمله کسی که در دشمنی و مخالفت از همه سختتر بود و در هر نبردی پیشقدم بود و هر پرچمی بر ضد اسلام بالا می‌رفت از آن وی بود و در همه نبردها از بدر و احد و خندق و فتح (مکه) سالار و سر بود ابو سفیان بن حرب بود و یارانش از بنی امیه که در کتاب خدای لعنت شده‌اند پس از آن نیز در چند محل و مورد بر زبان پیمبر خدای لعنت شده‌اند که نفاق و کفرشان در علم خدای مقرر شده بود.

ابو سفیان نبرد کرد، مخالفت آورد، دشمنی کرد تا وقتی که شمشیر او را مقهور کرد و کار خدا غلبه یافت و آنها خوشدل نبودند، پس به گفتار مسلمان شد، نه به دل، که در نهان کافر بود و از آن دل نکنده بود، پیمبر خدای صلی الله علیه و سلم او را بدین گونه می‌شناخت، مسلمانان نیز، و او را جزو المؤلفة قلوبهم آورد و او را و پسرش را با علم به احوالشان پذیرفت، از جمله لعنتها که خدایشان، به زبان پیمبر خویش صلی الله علیه و سلم کرد و در کتاب خویش آورد این بود که:

«والشجرة الملعونة فی القرآن ونحو فهم فما یزید هم الا طغیاناً کبیراً ۱.»

«یعنی: ... بادرخت ملعون که در قرآن هست (جز برای امتحان مردم) نکرده‌ایم، بیمشان می‌دهیم اما جز طغیان سخت نمی‌فزایدشان. و هیچکس اختلاف ندارد که از این آیه بنی‌امیه را منظور داشت.

«وهم از آن جمله گفتار پیمبر خداست که وقتی ابو سفیان را دید که بر خری می‌آید و معاویه خرا می‌کشد و یزید پسرش آنرا می‌راند فرمود: «خدای کشنده و سوار و راننده را لعنت کند.»

«وهم از آن جمله روایتی است که از گفتار ابوسفیان آورده اند که: ای بنی عبد- مناف، خلاف را چون گوی دست به دست کنید که نه بهشتی هست و نه جهنمی. و این کفر صریح است که به سبب آن لعنت خدای بدومی رسد چنانکه آنکسان از پسران اسرائیل که به کفر گرایندند به زبان داود و عیسی پسر مریم لعنت شدند برای آنکه عصیان ورزیدند و تعدی می کردند.^۱»

وهم از آن جمله این روایت است که وقتی کور شده بود بر بلندی احد ایستاد و به کسی که او را می کشید گفت اینجا بود که محمد و یاران وی را پس زدیم و نیز آن رویا که پیمبر صلی الله علیه وسلم دید که به سبب آن غمین بود و پس از آن کسی وی را خندان ندید و خدا چنین نازل فرمود:

«وما جعلنا الرؤيا التي أريناك الا فتنة للناس.^۲»

«یعنی: و رویائی را که به تو نمودار کردیم جز برای امتحان مردم نکرده ایم. که گویند وی کسانی از بنی امیه را دید که بر منبر وی می جهند.

«وهم از آن جمله این بود که پیمبر خدای صلی الله حکم بن ابی العاص را که تقلید حرکت وی را می کرده بود تبعید کرد و خدای به دعای پیمبر نشانی دایم در او به جای گذاشت که وقتی پیمبر او را دید که لرزش می نماید بدو گفت: «چنین باش» و همه عمر بر این حال باقی ماند. بعلاوه آنچه مروان کرد که نخستین فتنه را که در اسلام بود پدید آورد که هرچه خون ناحق در اثنای فتنه یا پس از آن ریخته شد نتیجه کار وی بود.

و نیز آنچه خدای بر پیمبر خویش نازل فرمود در سوره قدر که: «ليلة القدر

۱- لعن الذين كفروا من بني اسرائيل على لسان داود وعيسى بن مريم ذلك بما عصوا وكانوا

يعتدون. سورة مائدة (۵) آية ۸۲.

۲- سورة بني اسرائيل (۱۷) آية ۶۲.

خير من الف شهر^۱» یعنی شب قدر از هزار ماه بهتر است که منظور ملك بنی امیه است.

«وهم از آن جمله این بود که پیمبر معاویه را خواست که به دستور وی پیش روی وی چیز نویسد، اما فرمان وی را معطل نهاد و خوردن خویش را بهانه کرد و پیمبر فرمود: «خدا شکمش را اسیر نکند.» و چنان شد که هرگز سیر نمی شد و می گفت: «به خدا به سبب سیری از غذا دست نمی کشم بلکه خسته می شوم.»

«وهم از آن جمله اینکه پیمبر خدای صلی الله علیه وسلم فرمود:»

«از این دره یکی از امت من می آید که بر غیر دین من محشور می شود و معاویه نمایان شد. و هم از آن جمله اینکه پیمبر خدای صلی الله علیه وسلم فرمود: «وقتی معاویه را بر منبر من دیدید او را بکشید.» و هم از آن جمله حدیث مشهور منتسب به پیمبر است که فرمود:

«معاویه در تابوتی آتشین است در طبقه پائین تر جهنم و بانگ می زند یا حنان یا منان، اکنون که پیش از این نافرمانی آورده ام و از تباهاکاران بوده ام^۲»

«وهم از آن جمله اقدام وی به نبرد با علی بن ابیطالب بوده که مقام وی در اسلام از همه مسلمانان برتر بود و در مسلمانی از همه پیشتر بود و از همه مؤثرتر و بنام تر. و با باطل خویش درباره حق وی نزاع می کرد و با ضلالتگران و یاغیان خویش با یاران وی پیکار می کرد و چنان می خواست کرد که وی و پدرش پیوسته می خواسته بودند که نور خدا را خاموش کنند و دین وی را انکار کنند و «خدا نمی خواهد جز آنکه نور خویش را آشکار کند و گرچه کافران کراهت داشته باشند.»^۳ که با مکاری و سرکشی خویش مردم خرف را فریب می داد و اهل جهالت را به خطا

۱- سورة قدر (۹۷) آیه ۳.

۲- الان قد عصیت قبل و كنت من المفسدين. سورة یونس (۱۰) آیه ۹۱.

۳- ویأیی الله الان یتیم نوره ولو کره المشرکون. سورة توبه (۹) آیه ۳۲.

می‌افکند، همان کسان که پیمبر خدای صلی‌الله‌علیه‌وسلم از پیش از آنها خبر داده بود و به عمار گفته بود: «گروه سرکش ترا می‌کشند، تو آنها را به بهشت می‌خوانی و آنها تو را به جهنم می‌خوانند.» از آنرو که حاضر را برگزیده بود و به آخرت کافر بود و از قید اسلام به در رفته بود و خون ناحق را روا می‌داشت چندان که در فتنه خویش و راه ضلالت خویش گروهی بی‌شمار از نخبه مسلمانان را که از دین خدای دفاع می‌کردند و حق وی را نصرت می‌دادند و در راه خدا پیکار می‌کردند و می‌کوشیدند بکشت تا خدای را عصیان کنند و اطاعت نکنند و احکام وی باطل ماند و بی‌پای نماید و با دین وی مخالفت کنند و آنرا گردن نهند که کلمه ضلالت بالا گیرد و دعوت باطل برتر شود، اما کلمه خدا برتر است و دین وی منصور است و حکم وی متبع و روان است و فرمان وی غالب و حيله مخالف آن مغلوب و در هم کوفته. و گناه این پیکارها را با پیکارها که پس از آن بود عهده کرد و آن خونها را با خونها که پس از آن ریخته شد به گردن گرفت و روشهای تباهی را پیش آورد که گناه آن و گناه همه عاملان آن تا به روز رستاخیز بر او بار است، محرمات را بر مرتکبان روا داشت و حقوق را از اهل آن بداشت، فرصت او را مغرور کرد و مهلت او را به گناه کشانید، اما خدای در کمین وی بود.

«و نیز از چیزها که موجب لعنت وی شد آن بود که کسانی از اختیار صحابه و تابعان و اهل فضیلت و دیانت را دست بسته کشت. چون عمرو بن حمق و ححر بن عدی با کسان دیگر امثال آنها، تا عزت و ملک و غلبه از آن وی شود اما عزت و ملک و قدرت از آن خداست. خدا عز و جل می‌فرماید: «و من یقتل مؤمناً متعمداً فجزائه جهنم خالد فیها و غضب الله علیه و لعنه و اعد له عذاباً عظیماً»^۱

یعنی: هر که مؤمنی را به عمد بکشد سزای او جهنم است که جاودانه در آن باشد و خدا بر او غضب آورد و لعنتش کند و عذابی بزرگ برای او مهیا

دارد.

«از جمله چیزها که به سبب آن مستحق لعنت خدای و پیمبر وی شد آن بود که به خدای جرئت آورد و دعوی نسب زیاد بن سمیه کرد. خدای تعالی می فرماید: ادعوه‌م لا بائهم هو اقصط عند الله^۱. یعنی: پسر خواندگان را به نام پدرانشان بخوانید که این بنزد خدا منصفانه‌تر است.

«پیمبر خدای صلی الله علیه و سلم می فرماید: هر که جز پدر خویش را دعوی کند و جز به وابستگان خویش انتساب جوید ملعون است. و هم او گوید: فرزند از آن پسر است و از آن زنا کار سنگ. وی آشکارا با حکم خدای عز و جل و سنت پیمبر وی، صلی الله علیه و سلم، مخالفت آورد و فرزند را جز برای بستر نهاد که زنا کاری زنا کار را، زیان نرزد و با این انتساب ام حبیبیه همسر پیمبر را، صلی الله علیه و سلم، و غیر او را به معرض محرمات خدای و محرمات پیمبر وی برد و روهای را نمایان کرد که خدای حرام کرده بود و قرابتی را اثبات کرد که خدا آنرا دور نهاده بود و چیزی را روا داشت که خدا ممنوع داشته بود و خللی همانند این در اسلام نیفتاده بود و دین دستخوش تغییری همانند آن نشده بود.

«از جمله آن بود که دین خدا را بازیچه کرد و بندگان خدا را سوی پسر خویش یزید متکبر شرابخواره خروسباز یوزباز میمون باز، خواند و برای وی از اخیار مسلمانان با قهر و سطوت و تهدید و بیم دادن و هراس افکندن بیعت گرفت، در صورتیکه سفاکت وی را می دانست و از خبث وی خبر داشت و مستی و بدکاری و کفر وی را معاینه می دید. و چون قدرتی که برای یزید فراهم آورده بود و به سبب آن عصیان خدا و پیمبر کرده بود بر او راست شد به انتقامجویی مشرکان از مسلمانان پرداخت و با اهل حره نبردی کرد که در اسلام شنیع‌تر و زشت‌تر از آن نبود که در اثنای آن پارسایان را از پای در آورد و خشم خویش را فرو نشانید و پنداشت که از دوستان خدای انتقام گرفته

و مقصود خویش را به سبب دشمنان خدای انجام داده و به ابراز کفر و اظهار شرك گفت:

«ای کاش پیران من که به بدر بوده بودند

«دیده بودند که خزر جیان

«از ضربت شمشیر می نالند.

«گروه سروران شمارا کشتیم

«و انحراف بدر را به اصلاح آوردیم

«که به اعتدال باز گشت

«که از خرسندی غریو کردند

«و گفتند ای یزید آفرین.

«از خندف نباشم اگر از فرزندان احمد

«از کرده‌های وی انتقام نگیرم

«که نه خبری آمد و نه وحیی نزول یافت

«بلکه هاشمیان به ملك دلبسته بودند.»

این برون شدن از دین است و گفتار کسی که به خدای و دین وی و کتاب وی و پیغمبر وی، باز نمی‌گردد و به خدا و آنچه از نزد خدا آمده ایمان ندارد.

بدترین حرمتی که شکست و بزرگترین خطایی که کرد آن بود که خون حسین ابن علی و پسر فاطمه دختر پیغمبر خدای را، صلی الله علیه و سلم، ریخت با وجود مقام و منزلتی که به نزد پیغمبر خدای و در دین و فضیلت داشته بود و پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم درباره‌ی وی و برادرش شهادت داده بود که سرور جوانان اهل بهشتند و این را از روی جسارت با خدای و انکار دین و دشمنی پیغمبر خدای و مخالفت با حاندان وی و سبک گرفتن حرمت وی کرد که گویی با کشتن حسین و خاندان وی جمعی از کافران

ترك و ديلم را مى كشت و از عذاب و سطوت خداى باك نداشت كه خداى عمروى را ببريد و اصل و فرعش را از ريشه در آورد و آنچه را بدست داشت ازوى گرفت و عذاب و عقوبتى را كه به سبب نافرمانى خداى در خور آن بود، برايش مهيا كرد.

«اين همه بود بعلاوه آنچه بنى مروان كردند كه كتاب خدا را تغيير دادند و احكام وى را معوق نهادند و مال خدا را خاص خویش كردند و خانه وى را ويران كردند و حرمت آن را روا شمردند و منجنيقهها مقابل آن نهادند و آتش به خانه افكندند و از سوختن و ويران كردن آن باز نماندند و از شكستن حرمت آن دريغ نكردند و پناهندگان خانه را كشتند و سر كوب كردند و كسانى را كه خدا به سبب آن ايمانشان داشته بود بترسانيدند و برانندند تا وقتى كه عذاب برايشان مقرر شد و در خور انتقام خداى شدند و زمين را از جور و تعدى پر كردند و ستم و تجاوزشان بر بندگان خداى عام شد و مشمول غضب شدند و سطوت خداى بر آنها فرود آمد، خداى كسى از خاندان پيمبر و ميراث بران وى را مهيا كرد كه با خلافت وى بندگان را از آنها نجات داد، چنانكه خداوند گذشتگان مؤمن و نياكان مجاهدشان را براى قدمای كافر اينان مهيا کرده بود و بدست آنها، خونهایشان را در حال ارتداد ريخت، چنانكه بدست پدران آنها پدران كافر مشرك را ريخته بود و خداى گروه ستمگران را نابود كرد و سپاس خدا را پروردگار جهانيان، و زبوان را نير و داد و حق را به مستحقانش پس داد چنانكه او جل شأنه فرمود: «و نريد ان نمن على الذين استضعفوا فى الارض و لنجعلهم ائمة و لنجعلهم الوارثين.» يعنى: ولى ما مى خواستيم بر آن كسان كه در آن سرزمين زبون بشمار رفته بودند منت نهميم و پيشوايانشان كنيم و وارثانسان كنيم.

«اى مردم بدانيد كه خدا عز و جل فرمان داده كه اطاعتش كنند و دستور داده كه

به انجام برند و حکم کرده که بپذیرند و سنت پیمبر خویش را، صلی الله علیه و سلم فرض فرموده که پیروی کنند، اما بسیاری از ضلالت پیشگان و منحرفان و بگشتگان، اهل جهالت و سفاهت، جبران و راهبان خویش را به جای خدا پروردگارها گرفته‌اند. خدای عزوجل فرموده:

« قاتلوا ائمة الکفر. »^۱ یعنی: با پیشوایان کفر نبرد کنید.

«ای گروه مردمان از آنچه مایه خشم خداست بس کنید و بدانچه مایه رضای اوست باز گردید و به چیزی که خدا برایتان برگزیده رضایت دهید و بدانچه فرمانتان داده پای بند باشید و از آنچه منعتان کرده دوری کنید و از راه راست و حجت روشن و راههای عیان و اهل خاندان رحمت که خدای بدانها هدایتان فرموده و از جور و تعدی نجاتتان داده و در سایه دولتشان به آرامش و امان و صلاح دین و معاشتان رسانیده، پیروی کنید و کسی را که خدای و پیمبر وی لعنتش کرده لعن گوئید و از کسی که تقرب خدای جز به جدایی وی میسر تان نیست، دوری کنید.

» خدایا، ابوسفیان بن حرب و معاویه پسرش و یزید پسر معاویه و مروان بن حکم و پسرانش را لعنت کن. خدایا پیشوایان کفر و رهبران ضلال و دشمنان دین و مخالفان پیمبر و تغییر دهندگان احکام و تبدیل کنندگان کتاب و ریزندگان خون حرام را لعنت کن. خدایا در پیشگاه تواز دوستی دشمنانت و چشم پوشی از عصیانگرانت بیزاری می‌کنم چنانکه فرموده‌ای:

گروهی که به خدا و روز جزا ایمان دارند نبینی که با مخالفان خدا و رسول ری دوستی کنند.^۲

«ای مردم، حق را بشناسید، در راههای ضلالت بنگرید تا رهگذر آنرا بشناسید

۱- سورة توبه (۹) آیه ۱۲

۲- لا تجد قوماً يؤمنون بالله واليوم الآخر یوادون من حاد الله ورسوله. سورة مجادله

که اعمال کسان مبین حالشان است و پدرانشان آنها را به ضلال یا به صلاح پیوسته می کنند. در کار خدای از ملامت ملامتگری نهرا سید و فریب فریبکار و مکر مکار و اطاعت کسی که اطاعتش موجب معصیت پروردگار است شما را منحرف نکند.

«ای مردم، خدای شما را به سبب ما هدایت کرد، ماییم که فرمان خدای را میان شما حفاظت می کنیم، ما وارثان پیمبر خداییم که دین خدا را پپای می داریم، آنجا که متوقفتان می کنیم، متوقف شوید و آنچه را فرمانتان می دهیم اجرا کنید که تا وقتی از خلیفگان خدا و پیشوایان هدایت اطاعت می کنید در راه ایمان و تقوی می روید. امیر مؤمنان از خدا برای شما دوری از گناه می طلبد و توفیقتان را مسئلت می کند و از او می خواهد، که شما را به هدایت و رشاد برد و دین خویش را برای شما محفوظ دارد که وقتی به پیشگاه وی می روید قرین طاعت و مستوجب رحمت وی باشید. در کار شما امیر مؤمنان را خدای بس که بر او تکیه دارد و در امورتان که آنرا عهده کرده از خدای کمک می جوید که امیر مؤمنان را قدرت و توانی جز به وسیله خدانیست و درود بر شما باد.

«ابو القاسم عبیدالله بن سلیمان نوشت به سال دویست و هشتاد و چهارم.»
گویند: عبیدالله بن سلیمان، یوسف بن یعقوب قاضی را احضار کرد و دستورش داد برای جلوگیری از تصمیم معتضد تدبیر کند. یوسف بن یعقوب برفت و با معتضد در این باب سخن کرد و بدو گفت: «ای امیر مؤمنان بیم دارم که مردم آشفته شوند و به وقت استماع این مکتوب جنبشی کنند.»

گفت: «اگر مردم جنبش کردند یا سخنی آوردند شمشیر خویش را در آنها می نهم.»

گفت: «ای امیر مؤمنان با طالبیانی که در هر ناحیه قیام می کنند و بسیاری از

مردم به سبب خویشاوندی پیمبر و مآثرشان بدانها متمایل می‌شوند چه می‌کنی که مدحشان در این مکتوب هست؟.

(یا چیزی نظیر این گفت) و چون مردم این را بشنوند بیشتر به آنها متمایل شوند و زبان طالبیان از آنچه اکنون هست درازتر شود و حاجتشان استوارتر.»

معتضد خاموش ماند و پاسخی بدو نداد و پس از آن درباره مکتوب دستوری نداد.

روز جمعه، چهارده روز مانده از رجب این سال، جعفر بن بغلاغر سوی عمرو بن لیث صفار رفت که به نیشابور بود و خلعت‌ها و پرچمی به نشان ولایت‌داری وی بر نیشابور باهدیه‌هایی از جانب معتضد همراه داشت. در این سال، بکر بن عبدالعزیز دلفی به محمد بن زید علوی پیوست که به طبرستان بود، بدرو عبیدالله بن سلیمان که انتظار سرانجام کار بکر را داشتند به اصلاح کار جبل بودند.

چنانکه گفته‌اند در این سال، از قلمرو روم، قره، به دست راغب، وابسته موفق و پسر کلوب، گشوده شد و این به روز جمعه بود از ماه رجب.

چنانکه گفته‌اند به شب چهارشنبه، دوازده روز رفته از شعبان، یا شب پنجشنبه، یکی انسان نمای که شمشیر بدست داشت در خانه معتضد در ثریا پدیدار شد. یکی از خدمه سوی وی رفت که ببیند که چیست؟ آنکس خادم را با شمشیر بزد که کمر وی را ببرد و شمشیر به تن خادم رسید، خادم به فرار از نزد وی بازگشت و آن کس وارد کشت‌بستان شد و در آن نهان شد. باقی شب و روز بعد او را جستند، اما اثری از وی بدست نیامد. معتضد از این وحشت زده شد و کسان از روی گمان درباره آن بسیار سخن کردند تا آنجا که گفتند: وی از جیان بوده. سپس آن کس بارها نمودار شد، چندان که معتضد بر دیوار خانه خویش کسان گماشت و دیوار و

سر آن را استوار کرد و لوله‌های سفالین نهاد که اگر قلاب بر آن انداختند بند نشود و نیز دزدان را از زندان بیاوردند و با آنها در این باب سخن کردند که آیا کسی از دیوار یا از نقبی وارد خانه تواند شد؟

به روز شنبه، هشت روز مانده از شعبان این سال، کرامه بن مر از کوفه گروهی را فرستاد که بندشان نهاده بود و گفت که آنها از قرمطیانند که در باره ابو هاشم ابن صدقه دبیر اقرار کردند که با آنها مکاتبه می کرده و یکی از سران ایشانست، که ابو هاشم را گرفتند و در مطامیر به زندان کردند.

به روز شنبه، هفت روز رفته از ماه رمضان این سال، دیوانگان و منتر-خوانان را فراهم آوردند و به خانه معتضد بردند که در ثریا بود، به سبب کسی که بر او نمودار می شده بود. آنها را وارد خانه کردند، معتضد به بالا خانه‌ای رفت و بر آنها نمودار شد. وقتی آنها را بدید، زن دیوانه‌ای که با آنها بود غشی شد و آشفته شد و مکشوف شد که معتضد منزجر شد و از نزد آنها برفت. چنانکه گویند به هر يك از آنها پنج درم داد و بیرونشان کردند.

و چنان بود که پیش از آنکه بر منترخوانان نمودار شود کس به نزد آنها فرستاده بود که از آنها در باره کسی که بر او نمودار می شد پرسش کند که آیا از وضع وی واقف می توانند شد؟ گروهی از آنها گفته بودند که بر یکی از دیوانگان منتری می خوانند و چون بیفتاد از جن خبر آن شخص را می پرسند که چیست؟ و چون زن غشی را بدید، گفت تا آنها را بیرون کنند.

در ذی قعدة این سال از اصبهان خبر آمد که حارث بن عبدالعزیز دلفی معروف به ابولیلی به شفیع خادم که بروی گماشته بود تاخته و او را کشته، و چنان بود که برادرش عمر بن عبدالعزیز دلفی او را گرفته بود و بند نهاده بود و سوی قلعه‌ای از آن ابودلف فرستاده بود که به دز بود و آنجا به زندانش کرده بود. خاندان ابودلف هرچه مال و اثاث گرانقدر و جواهر داشتند در این قلعه بود که

شفیع وابسته خاندان به حفاظت آن و حفاظت قلعه گماشته بود، جمعی از غلامان و خاصان عمر نیز با وی بودند. وقتی عمر از سلطان امان خواست و بکر به نافرمانی سلطان بگریخت قلعه با هر چه در آن بود در دست شفیع بماند، ابولیلی در باره آزادی خویش با وی سخن کرد که نپذیرفت و گفت: «در باره تو و آنچه بدست من است جز به فرمان عمر کار نمی کنم.»

از کنیزی از آن ابولیلی آورده اند که گفته بود: «غلامی نوسال با ابولیلی بود که خدمت وی می کرد. یکی دیگر نیز بود که برای نیازمندیهای وی می رفت و به نزد وی نمی خفت، همان غلام نوسال به نزد وی می خفت. ابولیلی به غلامی که برای نیازمندیهای وی برون می شد. گفت: «تدبیری کن که سوهانی به نزد من آری.» و او چنان کرد و سوهان را جزو غذای وی ببرد.

و چنان بود که شفیع خادم هر شب وقتی می خواست بخوابد به اطاقی که ابولیلی آنجا بود می رفت و او را می دید و سپس بدست خویش در را به روی قفل می زد و می خفت، به وقت خواب شمشیری برهنه زیر بستر وی بود، ابولیلی خواسته بود کنیز کی بنزد وی ببرند که کنیز کی کمسال به نزد وی بردند.

از دلفا کنیزك ابولیلی آورده اند که گفته بود: «ابولیلی میخی را که در قید بود سوهان زده بود، چنانکه هر وقت می خواست آنرا از پای خویش برون می کرد.»

گوید: یکی از شبها شفیع خادم بنزد ابولیلی آمد و با وی بنشست . ابولیلی از او خواست که جامی چند با وی بنوشد که چنان کرد، پس از آن خادم برای کار خویش برفت.

گوید: ابولیلی مرا گفت که بستر وی را بیفکنم ، جامه هایی به جای انسان بر آن نهاد و لحاف را روی جامه ها انداخت. به من دستور داد پایین بستر بنشینم، و گفت: «وقتی شفیع آمد که مرا بنگرد و در را قفل بزند و در باره من از تو

پرسید، بگو او خفته است.»

آنگاه ابولیلی از اطاق برفت و میان فرش و اثاثی که روی سکویی مجاور در اطاق بود نهان شد. پس از آن شفیع بیامد و به بستر نگریست و از کنیز پرسش کرد که بدو گفت: «وی خفته است.» و شفیع در را قفل زد. وقتی خادم و کسانی که با وی در خانه داخل قلعه بودند، بخفتند، ابولیلی در آمد و شمشیر را از زیر بستر شفیع برگرفت و بدو هجوم برد و او را بکشت. غلامانی که به دور شفیع می‌خفتند هراسان بپا خاستند، ابولیلی که همچنان شمشیر را به دست داشت از آنها کناره گرفت و به آنها گفت: «من ابولیلیم. اگر یکی از شما به طرف من پیش آید او را می‌کشم. شما در امانید، از این خانه در آید تا هر چه می‌خواهم با شما بگویم.»

گوید: پس در قلعه را گشودند و برون شدند. ابولیلی بیامد و بر در قلعه بنشست. کسانی که در قلعه بودند فراهم آمدند، ابولیلی با آنها سخن کرد و وعده نیکی داد و قسمشان داد. وقتی صبح شد از قلعه فرود آمد و کس سوی کردان و اهل زم‌ها فرستاد و فراهمشان آورد و به آنها چیز داد و به مخالفت سلطان قیام کرد.

گویند: کشته شدن خادم به دست ابولیلی شب‌شنبه بود، دوازده روز مانده از ذی حجه این سال. به قولی خادم را با کاردی که غلام به نزد وی برده بود سر برید، سپس شمشیر را از زیر بستر خادم برگرفت و با آن به طرف غلامان رفت. در این سال، که سال دویست و هشتاد و چهارم بود، منجمان به مردم وعده می‌دادند که بیشتر اقلیمها زیر آب می‌رود و از اقلیم بابل جز اندکی سالم نمی‌ماند و این به سبب کثرت باران و فزونی آبها در نهرها و چشمه‌ها و چاهها خواهد بود، اما مردم به خشکسالی دچار شدند و در آن سال جز اندکی باران ندیدند. آب چشمه‌ها و چاهها فرورفت، چندان که مردم را به نماز استسقا نیاز افتاد و در بغداد

چند بار به نماز استسقا برون شدند.

چنانکه گویند يك روز مانده از ذی حجه این سال، میان عیسی نوشری و ابولیلی پسر عبدالعزیز دلفی نبردی بود در دو فرسخی اصفهان، بهروز پنجشنبه، که چنانکه گویند تیری به گلوی ابولیلی رسید و او را بکشت که از اسب خویش بیفتاد و یارانش هزیمت شدند، سر او را بر گرفتند و به اصفهان برد.

در این سال محمد بن عبدالله هاشمی معروف به اترجه سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و هشتاد و پنجم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال

دویست و هشتاد و پنجم بود

از جمله آن بود که صالح بن مدرک طایی با گروهی از مردم طی در اجفر راه حج گزاران را ببرید، به روز چهارشنبه دوازده روز مانده از محرم. حی کبیر که امیر کاروان بود باوی نبرد کرد. بدویان به کاروان دست یافتند و هر چه مال و کالای بازار گانی در آن بود بر گرفتند و گروهی از زنان آزاد و مملوک را بگرفتند. گویند: معادل دو هزار هزار دینار از اموال مردم را گرفتند.

هفت روز مانده از محرم این سال بر گروهی از حج گزاران خراسان در خانه معتضد مکتوبی خوانده شد به ولایتداری عمرو بن لیث صفار بر ماوراءالنهر و عزل اسماعیل بن احمد از آنجا.

پنجروز رفته از صفر همین سال، وصیف کامه با گروهی از سرداران از جبل از جانب بدر وابسته معتضد و عبیدالله بن سلیمان وارد بغداد شد که سر حارث بن- عبدالعزیز دلفی معروف به ابولیلی را همراه داشتند و آنرا به خانه معتضد بردند، در ثریا، برادر ابولیلی از معتضد خواست که سر را به وی ببخشد که بدو بخشید.

اجازه خواست که آنرا به خاك كند که اجازه داد. در همین روز به عمر بن عبدالعزیز - دلفی و جمعی از سرداران که آمده بودند خلعت بخشید.

چنانکه گفته‌اند در همین سال متصدی برید از کوفه نوشته بود و می‌گفت که به شب یکشنبه ده روز مانده از ماه ربیع الاول در نواحی کوفه بادی زرد برخاست و تا به وقت نماز مغرب بیود، سپس سیاه شد و مردم همچنان به پیشگاه خدا به تضرع بودند، پس از آن، آسمان بارانی سخت بارید بارعدهای هول انگیز و برقهای پیوسته، پس از ساعتی در دهکده‌ای به نام احمد آباد و اطراف آن سنگهای سپید و سیاه فرود آمد با رنگهای گونه‌گون که در میان آن فرر رفتگی‌ای بود همانند سنگ صلاية عطاران، یکی از سنگهارا فرستاده بود که به دیوانها بردند و به نزد مردم که آنرا بدیدند.

نه روز مانده از ربیع الاول، ابن اخشاد از بغداد به همراهی کسانی که از طرسوس آمده بودند و می‌خواستند یکی ولایتدارشان شود به امیری آنجا فرستاده شد. و هم در این روز فاتك، وابسته معتضد، برای نگریستن در کار عاملان موصل و دیار ربیعه و دیار مضر و مرزهای شام و جزیره و سامان دادن کارهایشان از بغداد برون شد، بعلاوه کار برید این نواحی که به عهده داشت.

چنانکه گویند در همین سال از بصره خبر آمد که آنجا، پنج روز مانده از ماه ربیع الاول، از پس نماز جمعه بادی زرد برخاسته سپس سبز شده، آنگاه سیاه، سپس بارانهای پیاپی باریده که نظیر آنرا ندیده بودند، آنگاه تگرگی درشت افتاده که وزن هر يك، چنانکه گفته شده بود یکصد و پنجاه درم بوده و باد از نهر حسین پنجاه نخل و بیشتر بکنده و از نهر معقل یکصد نخل، بشماره در این سال خلیل بن ریمال به حلوان در گذشت.

پنج روز رفته از جمادی الاخر، خبر به سلطان رسید که بکر بن عبدالعزیز - دلفی به طبرستان در گذشته، از بیماری‌ای که گرفته بود، و همانجا به گور شده.

چنانکه گویند: هزار دینار به کسی که این خبر را آورده بود داده شد.

در همین سال معتضد، کار آذربایجان و آرمینیه را به محمد بن ابی الساج داد، وی بر آن ناحیه تسلط یافته بود. معتضد خلعتها برای او فرستاد با چند مرکب.

در همین سال، سه روز رفته از شعبان، خبر آمد که راغب خادم، وابسته موفق، به غزای دریا رفته و خدا او را بر کشتیهای بسیار ظفر داده، با همه رومیانی که در آن بوده اند، سه هزار رومی را که در کشتیها بوده اند گردن زده و کشتیها را بسوخته و بسیاری از دژهای رومیان را گشوده، و همگان سلامت باز آمده اند.

در ذی حجه همین سال خبر آمد که احمد بن عیسی شیخ در گذشته و پسرش محمد بن احمد در آمد و اطراف، بر سبیل غلبه جویی، به کار متصرفات بدر پرداخته. یازده روز مانده از ذی حجه همین سال معتضد از بغداد به آهنگ آمد برون شد پسرش ابو محمد و سرداران و غلامان نیز با وی برون شدند صالح امین حاجب را در بغداد جانشین کرد و رسیدگی به مظالم و کار دوپل و چیزهای دیگر را بدو سپرد.

در این سال هارون پسر خمارویه و سرداران مصری که با وی بودند، وصیف قاطر میز را به نزد معتضد فرستادند؛ از او میخواستند که مصر و شام را که به تصرف داشتند به خراج مقطوع به آنها واگذار کند و با هارون نیز همانند پدرش رفتار کند. وصیف به بغداد آمد، معتضد او را پس فرستاد، عبدالله بن فتح را نیز همراه وی فرستاد که پیامهایی را رو به رو با آنها بگوید و شرطهایی بنهد و آخر همین سال برای این کار برون شدند.

در این سال، در ماه ذی حجه، پسر اخشاد با مردم طرسوس و دیگران به غزارفت و تا سلندو رسید و فتح کرد، بازگشت وی به طرسوس به سال دویست و هشتاد و ششم بود.

در این سال محمد بن عبدالله هاشمی سالار حج بود.
آنگاه سال دویست و هشتاد و ششم در آمد.

سخن از حادثات معتبری که
به سال دویست و هشتاد و ششم بود

از جمله آن بود که محمد بن ابی الساج، پسر خویش ابوالمسافر را به بغداد فرستاد به گرو گانی تعهدی که در باره اطاعت و نیکخواهی برای سلطان کرده بود، چنانکه گویند به روز سه شنبه، هفت روز رفته از محرم همین سال رسید. هدیه‌هایی از اسب و اثاث و غیره همراه داشت. معتضد در آن وقت در بغداد نبود.
در ماه ربیع الآخر این سال خبر آمد که المعتضد بالله به آمد رسیده بود و با سپاه خویش مقابل آن فرود آمده بود. محمد احمد بن شیخ درهای شهر آمد را بر وی و نیز بر پیروانش که در آمد بودند بسته بود. معتضد سپاهیان خویش را اطراف آمد پراکنده کرده بود و این چند روز مانده از ربیع الاول بود، سپس میان آنها نبردها رفته بود که معتضد مقابل آنها منجیقها نهاده بود. مردم آمد نیز بر دیوار خویش منجیقها نهاده بودند و با آن سنگ سوی همدیگر افکنده بودند. به روز شنبه یازده روز مانده از جمادی الاول محمد بن احمد شیخ، کس بنزد معتضد فرستاده بود و برای خویشتن و کسانش و مردم آمد امان خواسته بود که از او پذیرفته بود و همان روز محمد بن احمد با همراهان خویش از یاران و دوستانش برون شده بود که بنزد معتضد رسیده بودند که وی و سران اصحابش را خلعت داده بود سپس سوی سراپرده‌ای رفته بودند که برای شان آماده شده بود و معتضد از اردوگاه خویش به منزلها و خانه‌های محمد بن احمد شیخ رفته بود و در این باب مکتوبی به مدینه السلام نوشته بود به تاریخ روز یکشنبه ده روز مانده از جمادی-الاولی.

مکتوب معتضد در باره فتح آمد پنج روز مانده از جمادی الاول به مدینه- السلام رسید و بر منبر مسجد جامع خوانده شد.

در همین سال عبدالله بن فتح از مصر به نزد معتضد رسید که در آمد مقیم بود، با جواب نامه‌های وی که به هارون پسر خمارویه نوشته بود که پذیرفته بود که قنسرین و عواصم را تسلیم کند و هر سال چهارصد و پنجاه هزار دینار به بیت- المال بغداد فرستد و خواسته بود که ولایتداری وی بر مصر و شام تجدید شود و معتضد یکی از خادمان خویش را در این باب به نزد وی فرستد. معتضد هر چه را خواسته بود پذیرفت و بدرقدامی و عبدالله بن فتح را با فرمان ولایت و خلعت سوی وی فرستاد که از آمد برای این منظور به مصر رفتند. عاملان معتضد در جمادی الاول کارهای قنسرین و عواصم را از یاران هارون تحویل گرفتند. معتضد باقیمانده جمادی- الاول و بیست و سه روز از جمادی الاخر را در آمد بماند، سپس به روزشنبه، هفت روز مانده از جمادی الاخر، از آنجا سوی رقه حرکت کرد و پسر خویش علی را با سپاهیانی که برای مضبوط داشتن آن ناحیه و قنسرین و عواصم و دیار ربیع و دیار مضر بدو پیوسته بود در آمد نهاد. در آنوقت دبیر علی بن معتضد، حسین بن عمرو نصرانی بود که نظر در کارهای این نواحی و مکاتبه با عاملان آن را به حسین بن عمرو سپرد. معتضد دستور داد دیوار آمد ویران شود که ویران شد.

در این سال هدیه عمرو بن لیث صفار از نیشابور به بغداد رسید، مبلغ مالی که فرستاده بود چهار هزار هزار درم بود با بیست اسب بازینها و لگامهای مزین نقره کاری، و یکصد و پنجاه اسب با جلای منقش با جامه‌ها و بوی خوش و تعدادی باز؛ و این به روز پنجشنبه بود هشت روز مانده از جمادی الاخر.

در همین سال یکی از قرمطیان به نام ابوسعید جنابی در بحرین ظهور کرد و گروهی از بدویان و قرمطیان بر او فراهم آمدند. قیام وی چنانکه

گفته‌اند در آغاز این سال بود، در جمادی‌الآخر. یاران‌ش بسیار شدند و کارش نیرو گرفت و مردم دهکده‌های اطراف خویش را بکشت. آنگاه به جایی رفت به نام قطیف که از آنجا تا بصره چند منزل بود و کسانی را که آنجا بودند بکشت و گفت که آهنگ بصره دارد. احمد بن محمد و اثنی که در آن وقت کمکهای بصره و ولایت بصره بدو سپرده بود آنچه را از عزم این قریطیان بدور سیده بود به سلطان نوشت که به او و محمد بن هشام، عهده‌دار کارزکات و خراج و املاک آنجا، نوشت که دیواری برای بصره بسازند که مخارج آن بیست و چهار هزار دینار تخمین شد که دستور داد خرج کنند و دیوار ساخته شد.

در رجب این سال گروهی از بدویان بنی شیبان سوی انبار شدند و به دهکده‌ها هجوم بردند و به هر کس رسیدند او را کشتند و گوسفندان را براندند. احمد بن محمد که مشجور که عهده دار کمکهای آنجا بود به مقابله آنها رفت اما تابشان نیاورد و به سلطان نوشت و کارهایشان را بدو خبر داد که نفیس مولدی و احمد بن محمد زرنگی و مظفر بن حاج را با نزدیک هزار کس از مدینه السلام به کمک وی فرستاد که به محل بدویان رفتند و در محلی به نام منقبه از انبار، با آنها نبرد کردند که بدویان هزیمتشان کردند و یاران‌شان را کشتند و بیشترشان در فرات غرق شدند و پراکنده شدند. نامه ابن حاج شش روز مانده از رجب با خبر این نبرد و اینکه بدویان هزیمتشان کرده‌اند رسید، بدویان در آن ناحیه بماندند که در دهکده‌ها تباهی و تاخت و تاز می‌کردند. خبر آنها به معتضد نوشته شد که عباس بن عمرو غنوی و خفیف کو تکینی و گروهی از سرداران را از رقه برای نبرد بدویان فرستاد. این سرداران در آخر شعبان این سال به هیت رسیدند و خبرشان به بدویان رسید که از محل خویش از اطراف انبار حرکت کردند و سوی عین‌التمر رفتند و آنجا فرود آمدند. سرداران وارد انبار شدند و آنجا بماندند. بدویان در عین‌التمر و اطراف کوفه نیز تباهی کردند چنانکه در اطراف انبار کرده بودند، و این در باقیمانده شعبان و ماه

رمضان بود.

در این سال معتضد کس به نزد راغب، وابسته ابوالاحمد فرستاد که به طرسوس بود و دستور داد که در رقه به نزد وی شود. راغب به نزد معتضد شد. وقتی به رقه رسید، وی را يك روز در اردو گاهش وا گذاشت و روز بعد او را بگرفت و بداشت و هرچه را که همراهش بود بگرفت. خبر حادثه به روز دو - شنبه نه روز رفته از شعبان به مدینه السلام رسید. پس از چند روز راغب بمرد. به روز سه شنبه، شش روز مانده از رجب، در طرسوس مکنون، غلام راغب و یاران وی را گرفتند و مال وی را مصادره کردند، پسر اخشاد گرفتن آنها را عهده کرد.

ده روز مانده از رمضان همین سال معتضد، مونس خازن را به مقابله بدویان به اطراف کوفه و عین التمر فرستاد، عباس بن عمرو و خفیف از کوفه و دیگر سرداران را نیز بدو پیوست. مونس با همراهان خویش برفت تا به محل معروف به نینوی رسید و دید که بدویان از محل خویش برفته اند و بعضیشان وارد صحرای راه مکه و بعضی دیگر وارد صحرای شام شده اند. مونس چند روزی در جای خویش بماند، سپس به مدینه السلام باز گشت.

در شوال این سال معتضد و عبیدالله بن سلیمان دیوان مشرق را به محمد بن - داود جراح سپردند و احمد بن محمد بن فرات را از آن برداشتند. دیوان مغرب را نیز به علی بن داود جراح سپردند و ابن فرات را از آن برداشتند. آنگاه سال دویست و هشتاد و هفتم در آمد.

سخن از حادثاتی که بسال

دویست و هشتاد و هفتم بود

سخن از حادثاتی که به سال دویست و هشتاد و هفتم بود

از جمله آن بود که معتضد، محمد بن احمد شیخ را با گروهی از کسان وی بگرفت و بندشان نهاد و آنها را در خانه ابن طاهر بداشت، زیرا چنانکه گفته اند یکی از خویشاوندان وی به نزد عبیدالله بن سلیمان رفته بود و بدو خبر داده بود که محمد سر آن دارد که با گروهی از یاران و کسان خویش بگریزد. عبیدالله این را به معتضد نوشت، معتضد بدو نوشت و دستور داد که محمد را بگیرد و عبیدالله به روز چهارشنبه، چهار روز رفته از محرم این سال، چنان کرد.

در همین ماه همین سال نامه ابوالاغر به سلطان رسید که قبیله طی فراهم آمده اند و انبوه شده اند و از بدویانی که توانسته اند کمک گرفته اند و راه کاروان حج گزاران را گرفته اند و همینکه کاروان که ضمن بازگشت از مکه سوی مدینه السلام می رفته ده و چند میل از معدن گذشته با آنها نبرد کرده اند. سواران و پیادگان بدوی به مقابله حج گزاران آمده اند که خیمه ها و حرمتها و سران خویش را همراه داشته اند، پیادگان شان بیشتر از سه هزار کس بوده است. نبرد در میانه در گرفته و همه روز پنجشنبه، سه روز مانده از ذی حجه، را به نبرد بوده اند. به هنگام شب از همدیگر جدا شده اند. صبحگاهان جمعه تا به وقت نیمروز نبرد کرده اند آنگاه خداوند دوستان خود را نصرت داده و بدویان هزیمت شده اند و پس از پراکندگی، دیگر فراهم نیامده اند و او با همه حج گزاران به سلامت حرکت کرده اند و مکتوب خویش را با سعید ابن اصفیر که یکی از سران بنی عمان وی است و دستگیری صالح بن مدرک را عهده کرده بود فرستاده است.

به روز شنبه، سه روز مانده از محرم، ابوالاغر به مدینه السلام رسید. سر صالح ابن مدرک و سر جحش و سر غلامی سیاه از آن صالح با چهار اسیر از عمو زادگان

صالح پیشاپیش وی بود، سوی خانه معتضد رفت که خلعتش داد و طوقی از طلا بدو بخشید. سرها را سرپل بالا در سمت شرقی نصب کردند و اسیران را به زندان بردند.

در ماه ربیع الاول این سال، کار قرمطیان در بحرین بالا گرفت که به اطراف هجر، هجوم بردند و بعضی شان به حدود بصره نزدیک شدند. احمد بن محمد واثقی نوشت و کمک خواست که در آخر این ماه هشت کشتی سوی وی فرستاده شد که سیصد کس در آن بود. معتضد بگفت تا سپاهی برگزینند که به بصره فرستد.

به روز یکشنبه، یازده روز رفته از ماه ربیع الاول بدر وابسته معتضد در خانه وی بنشست و در کارهای خاص و عام مردم و خراج و املاک و کمکها نظر کرد.

به روز دوشنبه، یازده روز رفته از ماه ربیع الآخر، محمد بن عبدالحمید کاتب، متصدی دیوان زمام مشرق و مغرب، در گذشت. به روز چهارشنبه، سیزده روز رفته از همین ماه جعفر بن محمد حفصی بر این دیوان گماشته شد و همان روز به دیوان رفت و در آن نشست.

در ماه ربیع الآخر این سال معتضد، عباس بن عمرو غنوی را بریمامه و بحرین و نبرد ابوسعید جنابی و قرمطیان همراه وی گماشت و نزدیک دو هزار کس را بدو پیوسته کرد. عباس روزی چند در فرك اردو زد تا یارانش براو فراهم آمدند. آنگاه سوی بصره رفت و از آنجا سوی بحرین و یمامه حرکت کرد.

چنانکه گفته اند در همین سال، دشمن به در قلمیه طرسوس آمد و ابو ثابت که پس از در گذشت پسر اخشاد امیر طرسوس بود روان شد و وقتی پسر اخشاد به غذا می رفته بود وی را بر طرسوس گماشته بود و چون در اثنای غذا بمرد وی بر این کار بود. ابو ثابت تا نهر ریحان به جستجوی دشمن برفت. که اسیر شد و مردم همراه وی

تلف شدند. ابن کلوب در تنگه سلامت به غذا بود، وقتی از غذای خویش باز-آمد، پیران مرز را فراهم آورد که برامیری تراضی کنند که کارهایشان را عهده کند که بر علی بن اعرابی اتفاق کردند و کار خویش را بدو سپردند. ابن ابی ثابت نخست مخالفت آورده بود، می گفت پدرش او را جانشین کرده و گروهی را برای نبرد مردم شهر فراهم آورد، اما ابن کلوب میانه را گرفت و ابن ابی ثابت رضایت داد، و این در خرما ماه ربیع الآخر بود. در آن وقت نغیل در دیار روم به غذا بود و چون به طرسوس بازگشت خبر آمد که ابو ثابت را با گروهی از مسلمانان از قلعه قونیه به قسطنطنیه برده اند.

در ماه ربیع الآخر، اسحاق بن ایوب که کار کمکهای دیار ربیع با وی بود در-گذشت و کارش را عبدالله بن هیشم عهده کرد.

چنانکه گفته اند به روز چهارشنبه، پنج روز مانده از جمادی الاول، نامه ای به سلطان رسید که اسماعیل بن احمد، عمرو صفار را اسیر کرده و اردوگاه وی را به غارت داده. خبر عمرو و اسماعیل چنان بود که عمرو از سلطان خواسته بود که وی را ولایتدار ماوراءالنهر کند که آن ولایت را بدو داد و به وقتی که او به نیشابور بود، خلعت ها و پرچم سوی او فرستاد به ولایتداری ماوراءالنهر. عمرو برای نبرد اسماعیل بن احمد برون شد، اسماعیل بن احمد بدو نوشت که توجّهانی پهناور به دست داری، تنها ماوراءالنهر به دست من است و من در يك مرز هستم. به آنچه در دست تو هست قانع باش و مرا بگذار در این مرز مقیم باشم. اما عمرو از او نپذیرفت. از نهر بلخ و سختی عبور از آن با وی سخن کردند که گفت: « اگر خواهم که با کیسه های مال بر آن بندزنم و عبور کنم، توانم.»

وقتی اسماعیل از بازگشت وی نومید شد کسانی را که با وی بودند بابو میان و دهقانان فراهم آورد و از نهر به سمت غربی عبور کرد. عمرو برفت و در بلخ فرود آمد، اسماعیل اطراف او را بگرفت که همانند محصور شد و از آنچه کرده

بود پشیمان شد و چنانکه گفته‌اند خواستار جدایی شد اما اسماعیل این را از او نپذیرفت.

چندان نبردی در میانه نرفته بود که عمرو هزیمت شد و بگریخت و در راه خویش به بیشه زاری رسید که گفتند راه نزدیکتر است، به همه همراهان خویش گفت: «در راه آشکار بروید.» و با گروهی اندک برفت و وارد بیشه زار شد که اسبش در گل فرو رفت و بیفتاد و تدبیری نتوانست کرد. همراهانش برفتند و بدو - نپرداختند، یاران اسماعیل بیامدند و او را به اسیری گرفتند. چنانکه گویند وقتی معتضد از کار عمرو و اسماعیل خبر یافت اسماعیل را بر آنچه کرده بود ستود و عمرو را نکوهش کرد.

یک روز مانده از جمادی الاول این سال خبر به سلطان رسید که وصیف، خادم ابن ابی الساج، از برذعه گریخته و به مخالفت ابن ابی الساج با یاران خویش به ملطیه رفته. وصیف به معتضد نوشت و خواست که وی را بر مرزها گمارد. معتضد به او نوشت و دستور داد به نزد وی شود و رشیق حرمی را سوی وی فرستاد.

هفت روز رفته از رجب سه کس بنزد سلطان رسیدند که وصیف، خادم ابن ابی الساج، آنها را فرستاده بود و خواسته بود که وی را بر مرزها گمارد و برای وی خلعت فرستد. گویند: معتضد دستور داد که فرستادگان را به اقرار آرند که به چه سبب وصیف از یار خویش ابن ابی الساج جدایی گرفته و آهنگ مرزها کرده؟ که با تازیانه - زدن به اقرارشان آوردند، گفتند که جدایی وصیف با توافقی میان وی و یارش بوده که وقتی وصیف به جایی رسید که اکنون هست یارش نیز بدو ملحق شود و همگی سوی مضر روند و بر آن مسلط شوند، این در میان مردم شایع شد و از آن سخن آوردند.

یازده روز رفته از رجب این سال، حامد بن عباس بر خراج و املاک فارس

گماشته شد که به دست عمرو بن لیث صفار بوده بود. نامه‌های مربوط به تصدی وی را به برادرش احمد بن عباس دادند. حامد مقیم واسط بود که ولایتدار آنجا بود و ولایت دجله. به عیسی نوشری که در اصبهان بود نوشته شد که سوی فارس شود و کمکهای آنجا را عهده کند.

برون شدن عباس بن عمرو غنوی از بصره

چنانکه گفته‌اند در این سال عباس بن عمرو غنوی با سپاه‌یانی که بدو پیوسته شده بود و داوطلبان بصره که سوی وی شتافته بودند، سوی ابوسعید جنابی و قرمطیانی که بنزد وی بودند روان شد. پیش‌تازان ابوسعید به آنها رسیدند. عباس عمده سپاه خویش را به‌جا نهاد و سوی آنها رفت و شبانگاهی با ابوسعید و همراهان وی مقابل شد که نبرد آغاز کردند، آنگاه شب میانشان حایل شد و هر گروه به محل خویش باز گشتند. هنگام شب کسانی از بدویان بنی ضبه که همراه عباس بودند و نزدیک سیصد کس بودند، سوی بصره باز گشتند. سپس داوطلبان بصره از آنها پیروی کردند. صبحگاهان قرمطیان سوی عباس شدند و نبردی سخت کردند. پس از آن پهلوی دارچپ عباس که نجاح، غلام احمد بن عیسی شیخ، بود با گروهی از یاران خویش در حدود یکصد مرد بر پهلوی چپ ابوسعید حمله برد که میان آنها پیش رفتند و نجاح با همه همراهان خویش کشته شد. آنگاه جنابی و یارانش به یاران عباس هجوم بردند که هزیمت شدند. عباس اسیر شد، از یاران وی نیز نزدیک به هفتصد کس اسیر شدند و جنابی هر چه را که در اردوگاه عباس بود به تصرف آورد.

فردای روز نبرد جنابی آن گروه از یاران عباس را که اسیر گرفته بود بیاورد و همگی را کشت. سپس بگفت تا هیزم بر آنها افکندند و همه را بسوخت.

چنانکه گفته‌اند این نبرد در آخر رجب بود و چهار روز رفته از شعبان خبر آن به بغداد رسید.

چنانکه گفته‌اند در همین سال جنابی سوی هجر شد و به آنجا درآمد و مردمش را امان داد، و این از پس بازگشت وی از نبرد عباس بود. فراریان یاران عباس بن عمرو بی‌توشه و پوشش به آهنگ بصره می‌رفتند. جز اندکی از آنها جان نبرده بودند. از بصره گروهی با نزدیک چهارصد چهارپا که خوردنی و جامه و آب بر آن بود سوی آنها روان شدند. چنانکه گویند بنی‌اسد سوی آنها رفتند و این چهارپایان را با بار آن بگرفتند و جمعی از کسانی را که همراه آن بودند و فراریان یاران عباس را بکشتند، و این به ماه رمضان بود. بصره از این رخداد سخت آشفته شد و قصد کردند که از آنجا بروند که از هجوم قرمطیان برخویشتن بیمناک بودند اما احمد بن محمد واثقی که عهده دار کمکهای بصره بود از این کار بازشان داشت.

چنانکه گویند هشت روز رفته از رمضان، از ابله خریطه‌ای به سلطان رسید که عباس بن عمرو در کشتی‌ای از کشتی‌های دریا می‌رسد که ابو سعید جنابی وی و خادمی از آن او را رها کرده‌است.

یازده روز رفته از رمضان عباس بن عمرو به مدینه‌السلام رسید و به خانه معتضد به ثریا رفت. گویند وی چند روز پس از نبرد به نزد جنابی بیود پس از آن وی را پیش خواند و گفت: «می‌خواهی ترا آزاد کنم؟»

گفت: «آری.»

گفت: «برو و آنچه را دیدی با آنکه ترا سوی من فرستاد بگوی.» و او را بر مرکبانی نشاند و کسانی از یاران خویش را بدو پیوست و آنچه را از توشه و آب بایسته‌شان بود همراهشان کرد و به مردانی که همراه عباس فرستاد دستور داد وی را به امانگاهش برسانند. وی را بردند تا به یکی از سواحل رسید و به کشتی‌ای

برخورد که او را برداشت و سوی ابله شد.

معتضد عباس را خلعت داد و سوی منزلش فرستاد. به روز پنجشنبه یازده روز رفته از شوال. معتضد از خیمه گاه خویش از درشماسیه به طلب وصیف، خادم ابن ابی الساج روان شد اما این را نهان داشت و چنان وانمود که آهنگ دیار مضر دارد.

چنانکه گفته اند به روز جمعه یازده روز رفته از همین ماه خبر به سلطان رسید که قرمطیان جنبلا که جزو سواد بود به ولایتدار خویش بدر، غلام طایی، تاخته اند و گروهی از مسلمانان، از جمله زنان و کودکان، را کشته اند و منزلها را سوخته اند.

چهارده روز رفته از ذی قعدة، معتضد به طلب وصیف خادم در کلیسای سیاه فرود آمد و روز دوشنبه و سه شنبه و چهارشنبه را آنجا بیود تا مردم بدو پیوستند، میخواست از راه مصیصه حرکت کند، خبر گیران به نزد وی آمدند که خادم آهنگ عین زربه دارد. رهنوردان مرز و اهل خبره را احضار کرد و درباره کوتاهترین راه به عین زربه از آنها پرسش کرد که صبحگاه روز پنجشنبه هفده روز رفته از ذی قعدة وی را از جیحان عبور دادند، پسر خویش علی را با حسن پسر علی کوره پیش فرستاد، جعفر بن مسعر را نیز از پی وی فرستاد، سپس کمشجور را از پی جعفر فرستاد. سپس خاقان مفلحی، سپس مونس خادم، سپس مونس خازن را از پی فرستاد. سپس با غلامان اطاقی از پی آنها برفت تا به عین زربه رسید و در آنجا برای وی خیمه زدند، خفیف سمرقندی را با عمده سپاه خویش آنجا نهاد و به آهنگ خادم از پی سرداران برفت.

پس از نماز پسین مژده آمد که خادم گرفته شد، او را به نزد معتضد آوردند که وی را به مونس خادم سپرد که در آنوقت سالار نگهبانی اردوگاه بود، دستور داد که یاران خادم را امان دهند و در اردوگاه ندادند که هر کس در باروی چیزی از

غار تی اردو گاه خادم یافت شود و آنرا به صاحبان پس ندهد حرمت از وی برداشته شود، و مردم به بسیاری از آنها چیزهایی را که از اردو گاهشان به غارت برده بودند پس دادند. چنانکه گفته اند این نبرد و اسیر شدن خادم به روز پنجشنبه بود، سیزده روز مانده از ذی قعدة. از روزی که معتضد از خیمه گاه خویش از در شماسیه حرکت کرد تا وقتی که خادم را دستگیر کرد، سی و شش روز بود.

چنانکه گویند، وقتی معتضد خادم را بگرفت، به عین زربه باز گشت، دو روز آنجا بود. صبحگاه روز سوم مردم عین زربه بنزد وی فراهم آمدند و از او خواستند که از نزد آنها برود که آذوقه در شهرشان کمیاب بود. به روز سوم حرکت کرد و با همه سپاهیان خویش در مصیصه فرود آمد، بجز ابو الاغر، خلیفه بن مبارک، که وی را فرستاده بود که راه خادم را بگیرد مبادا سوی مرعش و ناحیه ملطیه شود. و چنان بود که خادم عیال خویش و عیال یاران خویش را به مرعش فرستاده بود. وقتی یاران خادم که فراری بودند خبر یافتند که معتضد به آنها امان داده و دستور داده ائانشان را پس دهند به اردو گاه معتضد پیوستند و به امان وی درآمدند.

چنانکه گویند: ورود معتضد به مصیصه به روز یکشنبه بود، ده روز مانده از ذی قعدة که تا روز یکشنبه بعد در آنجا بماند. به سران طرسوس نوشت که سوی وی شوند که سوی وی رفتند، از جمله نغیل که از سران مرز بود با یکی از پسرانش و یکی به نام ابن مهندس و جمعی دیگر، که اینان را با کسان دیگر بداشت و بیشتر جمع را رها کرده کسانی را که بداشت بود با خویشان به بغداد برد، از آنها آزرده بود زیرا چنانکه گویند باوصیف خادم مکاتبه کرده بودند. دستور داده همه کشتیهای دریارو را که مسلمانان بر آن غزای کرده بودند با همه ازارهای آن بسوزانند. گویند میان غلام یازمان بود که وی را بدین کار واداشت به سبب کینه ای که با مردم طرسوس داشت. همه کشتیها سوخته شد. نزدیک به پنجاه کشتی کهن در آن میان بود که مالهای گزاف بر آن خرج شده بود و در آنوقت همانند آن ساخته نمی شد که سوخته شد و این مایه

زیان مسلمانان شد و بازوهایشان را سست کرد، رومیان نیرو گرفتند و از اینکه به دریا بر آنها هجوم برند، ایمن شدند.

معتضد، حسن بن علی کوره را بر مرزهای شامی گماشت، به خواست مردم مرزها که بروی اتفاق کرده بودند. آنگاه از مصیصه حرکت کرد و چنانکه گویند در فندق الحسین فرود آمد. سپس اسکندریه، سپس دوروز رفته از ذی حجه به انطاکیه رسید و آنجا بماند تا قربان کرد. به روز دوم قربان صبحگاهان حرکت کرد و در ارتاح فرود آمد، سپس در اثارب، سپس حلب که در آنجا دوروز بماند. سپس سوی ناغوره حرکت کرد، سپس سوی خساف و صفین، در سمت جزیره که بیت المال امیر مؤمنان علی بن ابیطالب رضی الله عنه در سمت دیگر بوده بود، سپس سوی بلس رفت، سپس دوسر، سپس بطن دامن، سپس رقه که هشت روز مانده از ذی حجه به آنجا در آمد و تا دو روز مانده از ذی حجه آنجا بماند.

پنج روز مانده از شوال خبر به سلطان رسید که محمد بن زید علوی کشته شده.

سخن از چگونگی کشته -

شدن محمد بن زید علوی

گویند: وقتی محمد بن زید خبر یافت که اسماعیل بن احمد، عمرو بن لیث را اسیر گرفته با سپاهی انبوه سوی خراسان روان شد که در آن طمع بسته بود به این پندار که قلمرو اسماعیل بن احمد، از آنچه در ایام ولایتداری عمرو بن لیث صفار بر خراسان بوده بود، تجاوز نمی کند و کسی او را از خراسان باز نمی دارد که عمرو اسیر شده بود و سلطان عاملی آنجا نداشت. وقتی به گرگان رسید و آنجا مستقر شد اسماعیل بدو نوشت و خواست که سوی طبرستان باز رود و گرگان را بدو واگذارند، اما ابن زید این را از او نپذیرفت. چنانکه به من گفته اند اسماعیل یکی را

به نام محمد بن هارون که در ایام ولایتداری رافع بن هرثمه بر خراسان، نایب وی بوده بود برای نبرد محمد بن زید در نظر گرفت که آماده این کار شد. اسماعیل گروهی بسیار از مردان و سپاهیان خویش را بدو پیوست و او را برای نبرد ابن زید فرستاد. محمد بن هارون سوی ابن زید حرکت کرد، به دروگران تلافی کردند و نبردی سخت کردند که سپاه محمد بن هارون هزیمت شد. پس از آن محمد بن هارون بازگشت به وقتی که صفهای علوی درهم ریخته بود که سپاه محمد بن زید هزیمت شد و به فرار پشت بدادند و چنانکه گفته اند بسیار کس از آنها کشته شد. ابن زید چند ضربت خورد، پسرش زید اسیر شد و محمد بن هارون اردوگاه وی را به تصرف آورد. چند روز پس از این نبرد محمد بن زید از ضربتهایی که بدو رسیده بود درگذشت و به دروگران بگور شد. زید، پسر وی را به نزد اسماعیل بن احمد بردند و محمد بن هارون سوی طبرستان رفت.

به روز شنبه دوازده رفته از ذی قعدة بدر، غلام طایی، در نواحی رود میسان و غیره به غافلگیری بر قرمطیان تاخت و چنانکه گفته اند از آنها کشتاری بزرگ کرد، سپس از بیم ویرانی سواد از آنها دست برداشت که کشاورزان و عملگران سواد بودند و به طلب سرانشان برآمد و هر کس از آنها را بدست آورد بکشت. سلطان، بدر را به گروهی از سپاهیان و غلامان خویش نیرو داده بود به سبب حادثه ای که از قرمطیان روی نموده بود.

در این سال محمد بن عبدالله بن داود سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و هشتاد هشتم در آمد

سخن از خبر حادثاتی که به سال
دویست و هشتاد و هشتم بود.

چنانکه گفته اند از جمله آن بود که خبر به سلطان رسید که در آذربایجان وبا

رخ داده و خلق بسیار از آن مرده‌اند، چندان که مردم برای مردگان خویش کفن بدست نمی‌آورده‌اند و در عباها و نمدها کفنشان می‌کرده‌اند، سپس چنان شده بود که برای به‌گور کردن مردگان کسی را نمی‌یافته‌اند، مردگان را در راهها می‌افکنده‌اند و رها می‌کرده‌اند.

در این سال، دوازده روز مانده از صفر، یاران طاهر، نوادهٔ عمرو بن لیث صفار، به فارس شدند و عاملان سلطان را از آنجا برون راندند.

در این سال، محمد بن ابی الساج ملقب به افشین در آذربایجان در گذشت، غلامان و گروهی از یاران وی فراهم آمدند و دیوداد، پسر محمد، را امیر خویش کردند و یوسف بن ابی الساج به مخالفت از آنها کناره گرفت.

دو روز مانده از ماه ربیع الآخر، نامهٔ متصدی برید اهواز رسید که در آن آمده بود که یاران طاهر بن محمد صفاری به سنبل شده‌اند و آهنگ اهواز دارند.

در آغاز جمادی الاول، عبدالله بن فتح که سوی اسماعیل بن احمد فرستاده شده بود، با شناس، غلام اسماعیل، عمرو بن لیث را وارد بغداد کردند. به من گفتند که اسماعیل ابن احمد، عمرو را مخیر کرده بود که به نزد وی اسیر بماند یا وی را به درامیر مؤمنان فرستد که فرستادن را برگزید که او را فرستاد.

چنانکه گفته‌اند دو روز رفته از جمادی الاول، نامهٔ متصدی برید اهواز آمد که می‌گفت: نامهٔ اسماعیل بن احمد به نزد طاهر بن محمد صفاری رسیده و خبر داده که سلطان وی را بر سیستان گماشته و دستور داده که آنجا رود و او سوی طاهر می‌رود به فارس، که با وی نبرد کند آنگاه به سیستان می‌رود. طاهر نیز برای نبرد برون شده، و به عموزادهٔ خویش که با سپاه خود مقیم ارگان بوده نوشته و دستور داده با همراهان خویش به فارس بنزد وی باز گردد.

در این سال، نه روز رفته از جمادی الآخر، معتضد، بدر وابستهٔ خویش را

ولایتدار فارس کرد و دستور داد سوی آن حرکت کند، از آنرو که خبر یافته بود که طاهر بن محمد صفاری بر فارس تسلط یافته است. وی را خلعت داد و جمعی از سرداران را بدو پیوست. بدر با گروهی انبوه از سپاهیان و غلامان حرکت کرد.

ده روز رفته از جمادی الآخر این سال، عبدالله بن فتح و اشناس، غلام اسماعیل ابن احمد، از جانب معتضد با خلعتها سوی اسماعیل بن احمد بن سامان رفتند بایک شتر و تاج و شمشیری از طلا که هر دو جواهر نشان بود با هدیه‌های دیگر و سه هزار هزار درهم که بر یکی از سپاههای خراسان بخش کند و آنرا برای نبرد یاران طاهر بن محمد که به سیستان بودند آنجا فرستد. به قولی مالی که معتضد به نزد اسماعیل فرستاد ده هزار هزار درهم بود که قسمتی از آنرا از بغداد فرستاد و باقیمانده را به عاملان جبل نوشت و دستور یافتند که آنرا به فرستادگان تسلیم کنند.

در رجب همین سال، بدر و وابسته معتضد به جایی رسید که نزدیک سرزمین فارس بود و کسان طاهر بن محمد که در فارس بودند از آنجا برون شدند، یاران بدر وارد فارس شدند و عاملان وی در آنجا خراج گرفتند.

چنانکه گفته‌اند دو روز رفته از ماه رمضان این سال، نامه عجب بن حاج عامل مکه رسید که می‌گفت بنی‌یعفر با یکی که بر صنعا تسلط یافته بود - گفته بود که وی علوی بوده - نبرد کرده‌اند و هزیمتش کرده‌اند که به شهری رفته و آنجا حصار شده که سوی وی رفته‌اند و با وی نبرد کرده‌اند و باز هزیمتش کرده‌اند و یکی از پسران وی را اسیر گرفته‌اند و خود او با حدود پنجاه کس فرار کرده، بنی‌یعفر وارد صنعا شده‌اند و در آنجا به نام معتضد خطبه خوانده‌اند.

در این سال یوسف بن ابی‌الساج که با گروهی اندک بود با برادر زاده خویش دیوداد که سپاه پدرش محمد بن ابی‌الساج با وی بود نبرد کرد که سپاه دیوداد هزیمت شدند و او با جمعی اندک بماند، یوسف به دیوداد پیشنهاد کرد که با وی بماند اما نپذیرفت و راه موصل گرفت و به روز پنجشنبه، هفت روز مانده از ماه

رمضان همین سال، به بغداد رسید، نبردمیان آنها در ناحیه آذربایجان بوده بود. در این سال نزار بن محمد، عامل حسن بن علی کوره، غزای تابستانی کرد و بسیاری قلعه‌های رومی را بگشود، یکصد کافر و شصت و چند کافر از بزرگان و شماسان^۱ را با صلیب‌های بسیار و علمهایی از آن رومیان وارد طرسوس کرد و همه را به بغداد فرستاد.

دوازده روز رفته از ذی‌حجه، نامه‌های بازار گانان ازرقه رسید که رومیان در کشتیهای بسیار به ناحیه یکسوم آمده‌اند، بعضیشان نیز از راه زمین آمده‌اند و بیشتر از پانزده هزار کس از مسلمانان را از مرد وزن و کودک رانده‌اند و برده‌اند، بجز آنها گروهی از اهل ذمه را نیز برده‌اند.

در همین سال، یاران ابوسعید جنابی به بصره نزدیک شدند و اهل بصره از آنها سخت هراسان شدند، چندان که می‌خواستند از آنجا بگریزند و به جای دیگر روند، اما ولایتدارشان از این کار منعشان کرد.

در آخر ذی‌حجه همین سال، وصیف، خادم ابن ابی‌الساج، کشته شد که پیکروی را بردند و در سمت شرقی بیاویختند، به قولی او در گذشت و کشته نشد و چون در گذشت سرش را بریدند.

در این سال هارون بن محمد که کنیه ابو بکر داشت، سالار حج بود. پس از آن سال دویست و هشتاد و نهم در آمد.

سخن از کارهایی که به سال
دویست و هشتاد و نهم بود

از جمله آن بود که قرمطیان در سواد کوفه پراکنده شدند که شبل، غلام احمد ابن محمد طایی، سوی آنها فرستاده شد و به او دستور داده شد که قرمطیان را

۱- بگفته المنجد خادمان کلیسا، به رتبه مادون کشیش.

تعقیب کند و به هر کس از آنها دست یافت بگیردشان و به در سلطان نشان فرستد. شبل سالاری از آنها را به نام ابن ابی فوارس دستگیر کرد و با دیگر قرمطیان فرستاد. هشت روز مانده از محرم، معتضد او را خواست و از وی پرسش کرد سپس دستور داد که دندانهای وی را بکنند سپس اعضایش را از جای ببرند. چنانکه گفته اند یکی از دستان وی را به قرقره‌ای آویختند و سنگی به دست دیگر آویختند و از نیمروز تا به وقت مغرب بدین گونه رها کردند. پس از آن دودست و دو پای وی را ببریدند و گردنش را زدند و او را بر سمت شرقی بیاویختند. از پس چند روز پیکرش را به یاسریه بردند و با قرمطیان دیگر آنجا بیاویختند.

دو روز رفته از ماه ربیع الاول، هر که را که بر در شماسیه خانه یادکان داشت از خانه و دکانش برون کردند، به آنها گفتند: « قفس‌هایتان را برگزید و بروید. » به سبب آنکه معتضد در نظر داشت برای خویش خانه‌ای بنیان کند که در آن سکونت گیرد. محل دیوار را خط کشیدند قسمتی از آنرا حفاری کردند آنگاه ساختن دکه‌ای را بر کنار دجله آغاز کردند که معتضد دستور ساختن آنرا داده بود که جابجا شود و در آن اقامت گیرد تا بنای خانه و قصر بسر رود.

در ربیع الاخر این سال به شب دوشنبه معتضد در گذشت. صبحگاه آن شب یوسف ابن یعقوب و ابو حازم عبدالحمید بن عبدالعزیز، و ابو عمرو محمد بن یوسف، به خانه سلطان احضار شدند. قاسم بن عبیدالله وزیر و ابو حازم و ابو عمرو و اهل حرم و خواص در نماز بر او حضور یافتند. وصیت کرده بود که در خانه محمد بن طاهر به گور شود که در آنجا گور وی را بکنند و شبانگاه وی را از قصر حسنی ببرند و در آنجا به گور کردند.

هفت روز مانده از ماه ربیع الاخر این سال، که سال دویست و هشتاد و نهم بود، قاسم بن عبیدالله در خانه سلطان در قصر حسنی نشست و مردم را اجازه ورود داد که مرگ معتضد را بدو تسلیت گفتند و درباره تجدید بیعت مکتفی تهنیت گفتند و به دبیران و

سرداران دستور داد که از نوبا المکتفی بالله بیعت کنند که پذیرفتند.

خلافت المکتفی بالله

وقتی معتضد در گذشت، قاسم بن عبیدالله نامه‌هایی درباره این خبر به مکتفی نوشت و دردم بفرستاد. مکتفی مقیم رقه بود، وقتی خبر بدو رسید به حسین بن عمرو نصرانی که در آنوقت دیروی بود دستور داد از کسانی که در اردوگاه وی بودند بیعت بگیرد و مقرری آنها را بدهد، حسین چنان کرد. آنگاه از رقه سوی بغداد حرکت کرد و کسان به دیار ربیع و دیار مضر و نواحی مغرب جزیره فرستاد که آنجا را مضبوط دارند.

به روز سه‌شنبه، هشت روز رفته از جمادی‌الآخر، مکتفی به خانه خویش در قصر حسنی وارد شد و چون به منزل خویش شد، دستور داد زیرزمینهایی^۱ را که پدرش برای مجرمان ساخته بود ویران کنند.

در همین روز مکتفی، قاسم بن عبیدالله را به زبان خویش کنیه داد و خلعت بدو بخشید.

در همین روز عمرو بن لیث صفار در گذشت و فردای آنروز نزدیک قصر حسنی بگور شد. چنانکه گویند معتضد به هنگام مرگ وقتی از تکلم بازماند با اشاره به صافی حرمی دستور داد عمرو را بکشد، دست به گردن و چشم خویش نهاد که منظورش کشتن يك چشم بود. اما صافی چنان نکرد که از حال معتضد و نزدیک رسیدن مرگ وی خبر داشت. وقتی مکتفی وارد بغداد شد چنانکه گویند از قاسم بن عبیدالله درباره عمرو پرسید که آیا زنده است؟ گفت: «آری.» مکتفی از زنده بودن وی خرسند شد و گفت که قصد دارد با وی نیکی کند که عمرو برای مکتفی در ایام اقامت وی به ری هدیه

می فرستاده بود و نیکی بسیار می کرده بود و می خواست وی را پاداش دهد. گویند:
قاسم بن عبیدالله این را خوش نداشت و نهانی کس فرستاد که عمرو را بکشت.

در رجب این سال، چهار روز مانده از آن، خبر آمد که گروهی از مردمی با
محمد بن هارون که اسماعیل بن محمد از پس کشتن محمد بن زید علوی او را عامل
طبرستان کرده بود مکاتبه کرده اند و محمد بن هارون خلع کرده و سپید پوشیده و از
او خواسته اند که سوی ری شود که وی را به شهر در آرند، به سبب آنکه او کرتمش،
ترک و لایتدارشان، چنانکه گویند، با آنها رفتار بد داشته بود. محمد بن هارون با او کرتمش
فبرد کرد و او را هزیمت کرد و بکشت و دو پسر وی را نیز بکشت با یکی از سرداران
سلطان به نام ابرون که برادر کیغلیغ بود. پس از آن محمد بن هارون وارد ری شد و بر آن
تسلط یافت.

در رجب این سال در بغداد زلزله شد و روزها و شبهای بسیار زلزله در آن دوام
یافت.

کشته شدن بدر غلام معتضد در این سال بود.

سخن از سبب کشته شدن

بدر غلام المعتضد بالله

گویند سبب آن بود که قاسم بن عبیدالله قصد کرده بود از پس معتضد خلافت
را به غیر فرزندان معتضد دهد. در این باب با بدر گفتگو کرد، اما بدر از او
نپذیرفت و گفت: «من کسی نیستم که خلافت را از فرزندان مولایم که ولی نعمت من
است بگردانم.»

وقتی قاسم این را بدید و بدانست که راهی برای مخالفت بدر نیست که وی
سالار سپاه معتضد بود و بر کار وی تسلط داشت و خدمه و غلامان وی اطاعتش
می کردند، کینه بدر را در دل گرفت. وقتی مرگ معتضد رخ داد بدر در فارس بود،

قاسم برای مکتفی که در رقه بود پیمان خلافت گرفت و برای وی بیعت گرفت و چون غلامان پدر مکتفی برای وی بیعت خلافت کردند و قاسم از آنها بیعت گرفت آنچه را کرده بود به مکتفی نوشت و او به بغداد آمد. هنوز بدر در فارس بود. وقتی از آنجا پیامد قاسم از بیم جان خویش برای هلاکت بدر بکوشید مبادا بدر به نزد مکتفی شود و با وی بگوید که در زندگی معتصم، قاسم قصد داشته بود و مصمم شده بود که از پس مرگ معتصم خلافت را از فرزندان وی بگرداند. چنانکه گویند مکتفی محمد بن - کمشجور و جمعی از سران را با پیامها و نامه‌ها بنزد سردارانی که با بدر بودند فرستاد و دستورشان داد که بنزد وی روند و از بدر جدایی گیرند و او را رها کنند. نامه‌هائمانی به سرداران رسید. یانس، خادم موفق، را سوی بدر فرستاد باده هزار هزار - درم که در کار بیعت مکتفی به یاران خویش دهد. یانس با آن مال روان شد. گویند که وقتی به اهواز رسید بدر کس فرستاد و آن مال را از وی بگرفت. یانس به مدینه السلام بازگشت. وقتی نامه‌های مکتفی به سرداران پیوسته به بدر رسید گروهی از آنها از بدر جدایی گرفتند و از نزد وی سوی مدینه السلام رفتند که عباس بن عمر و غنوی و خاقان مفلحی و محمد بن اسحاق کنداجی و خفیف از کوتکینی از آنجمله بودند با کسان دیگر.

وقتی این سرداران به مدینه السلام شدند به نزد مکتفی رفتند، چنانکه گفته‌اند، سی و چند کس از آنها را خلعت داد و جمعی از سرانشان را جایزه داد، هر کدام یکصد هزار درم. بعضی دیگر را کمتر از این جایزه داد، بعضی را خلعت داد و جایزه نداد. بدر در رجب به آهنگ واسط حرکت کرد. وقتی خبر آمدن وی سوی واسط به مکتفی رسید، کس به خانه بدر گماشت، گروهی از غلامان و سرداران وی را گرفتند و از آن جمله نحریر کبیر و عریب جبلی و منصور برادر زاده عیسی نوشری را بداشتند.

مکتفی این سرداران را بنزد خویش در آورد و به آنها گفت: «هیچکس را

بر شما امارت نمی‌دهم. هر کس از شما نیازی دارد وزیر را ببیند. بدو گفته‌ام که نیازهای شما را برآورد. دستور داد نام بدر را از سپرها و علمها که ابوالنجم وابسته معتضد گماشته آن بود محو کنند.

بدر نامه‌ای به مکتفی نوشت و آنرا به زیدان سعیدی داد و وی را بر جمازه‌ها فرستاد. و چون نامه به مکتفی رسید آنرا بگرفت و کس بر ابن زیدان گماشت و حسین ابن علی کوره را با سپاهی به ناحیه واسط فرستاد، به قولی مکتفی او را بر مقدمه خویش فرستاد. پس از آن يك روز مانده از شعبان همین سال به وقت مغرب محمد بن یوسف را با نامه‌ای سوی بدر فرستاد.

و چنان بود که وقتی بدر از عمل فارس جدا شده بود مکتفی بدو پیام داده بود و ولایتداری هر يك از نواحی را که بخواهد، اصبهان یا ری یا جبال، بدو عرضه کرده بود و دستور داده بود با هر يك از پیادگان و سوارگان به هر يك از این نواحی که خواهد برود و با آنها به ولایتداری آنجا بماند.

اما بدر این را نپذیرفت و گفت: «ناچار باید بدرمولا یم شوم.» قاسم بن عبیدالله فرصتی برای سخن درباره وی یافت و به مکتفی گفت: «ای امیر مؤمنان بدو گفتیم هر يك از این نواحی را که خواهد بدو سپاریم که آنجا رود، اما اصرار دارد به در تو آید.» و مکتفی را از غایله وی بیم داد و او را به مقابله و نبرد بدر برانگیخت.

خبر به بدر رسید که کس به خانه او گماشته‌اند و غلامان و کسانش را بداشته‌اند و به یقین دانست که شری هست و کس فرستاد که به حيله پسرش هلال را خلاص کند و بنزد وی برد.

قاسم بن عبیدالله از این خبردار شد و دستور داد پسر را حفاظت کنند. آنگاه ابو حازم، قاضی سمت شرقی را پیش خواند و دستور داد سوی بدر رود و او را ببیند و خوشدش کند و از جانب امیر مؤمنان به جان و مال و فرزند

امانش دهد.

گویند: ابو حازم بدو گفت: « نیاز دارم که این را از امیر مؤمنان بشنوم تا از جانب وی به بدر برسانم. »

بدو گفت: « برو تا در این باب برای تو از امیر مؤمنان اجازه بخواهم. » پس از آن ابو عمر، محمد بن یوسف، را پیش خواند و بدو چنان دستور داد که به ابو حازم دستور داده بود که بی درنگ دستور وی را پذیرفت.

قاسم بن عبید الله اماننامه‌ای از جانب مکتفی به ابو عمر داد که آنرا سوی بدر برد. وقتی بدر از واسط روان شد یارانش و بیشتر غلامانش چون عیسی نو شری و داماد وی، یانس مستامن، و احمد بن سمعان و نحریر صغیر از او جدا شدند و به امانخواهی به خیمه گاه مکتفی رفتند.

دو روز رفته از ماه رمضان این سال مکتفی از بغداد به خیمه گاه خویش رفت که بر کنار نهر دیالی بود، همه سپاهش نیز با وی برون شدند. در آنجا اردو زد و به آن گروه که نامشان را بگفتم با جمعی دیگر از سرداران و سپاهیان خلعت داد. به جمعی از آنها نیز کس گماشت. سپس نه کس از آنها را به بند کرد و دستور داد ایشان را همچنان در بند به زندان تازه ببرند.

چنانکه گفته اند، ابو عمر محمد بن یوسف نزدیک واسط بدر را بدید و اماننامه را بدو داد و آنچه را قاسم بن عبید الله به وی گفته بود از جانب مکتفی با وی بگفت و در کشتی آتش افکن بدر، با وی روان شد. وی را بر سمت شرقی می برد. غلامان بدر که با وی مانده بودند با جمعی از سپاهیان و مردم بسیار از کردان و اهل جبل، همراه وی بر کنار دجله می رفتند. میان بدر و ابو عمر چنان رفت که بدر به شنوایی و اطاعت وارد بغداد شود. بدر از دجله عبور کرد و به نعمانیه رفت، به غلامان و یاران خویش که با وی مانده بودند دستور داد که سلاح فرو نهند و با کسی نبرد نکنند. به آنها خبر داد که ابو عمر با اماننامه بنزد وی آمده

است.

در آن اثنا که روان بود محمد بن اسحاق کنداجی به وی رسید که در يك کشتی بود و گروهی از غلامان نیز با وی بودند. محمد به کشتی آتش افکن رفت، بدر خبر از او پرسید که وی را خوشدل کرد و سخنان نیکو گفت و در همه حال او را به نام امیر می خواندند.

و چنان بود که قاسم بن عبیدالله محمد را فرستاده بود و بدو گفته بود، وقتی با بدر فراهم آمدی و با وی به یکجا شدی به من خبر بده. پس او کس به نزد قاسم فرستاد و بدو خبر داد. قاسم بن عبیدالله، لؤلؤ، یکی از غلامان سلطان، را پیش خواند و گفت: «ترا برای کاری در نظر گرفته ام.»

گفت: «شنوایی و اطاعت.»

گفت: «برو و بدر را از پسر گنداجیق بگیر و سر او را به نزد من آر.» لؤلؤ در کشتی-ای برفت و مابین سیب بنی کوبا و اضطربد به بدر و همراهان وی رسید و از کشتی خویش به کشتی بدر رفت و بدو گفت: «برخیز.»

بدر گفت: «خبر چیست؟»

گفت: «نگرانی ای برای تو نیست.» سپس او را به کشتی خویش نشانید و ببرد تا به جزیره ای رسانید که در صافیه بود. وی را به آن جزیره برد و با وی برفت و شمشیری را که همراه داشت خواست و آن را برهنه کرد. وقتی بدر کشته شدن خویش را به یقین دانست از او خواست فرصتش دهد تا دو رکعت نماز کند. لؤلؤ مهلتش داد که دو رکعت نماز بکرد سپس او را پیش آورد و گردنش را بزد و این به روز جمعه بود پیش از نیمروز، شش روز رفته از ماه رمضان. پس از آن سر وی را برگرفت و به کشتی خویش باز گشت و سوی اردوگاه مکتفی بر کنار نهر دیالی باز گشت، سر بدر را نیز همراه داشت، پیکروی را به جانهاده بود که همانجا بماند. پس از آن عیال وی یکی را فرستاد که پیکرش را نهانی برگرفت که آنرا در تابوتی

نهاد و پیکر را بنزد خویش نهان داشتند و چون ایام حج رسید آنرا به مکه بردند و چنانکه گفته‌اند در آنجا به گور کردند که چنین وصیت کرده بود و پیش از آنکه کشته شود همه مملوکان خویش را آزاد کرده بود.

هفت روز رفته از ماه رمضان این سال پس از کشته شدن بدر، سلطان املاک و مستغلات و خانه و همه مال وی را تصرف کرد.

خبر کشته شدن بدر هفت روز رفته از ماه رمضان به نزد مکتفی رسید که حرکت کرد و سوی مدینه السلام باز گشت، سپاهیان که با وی بودند نیز باز گشتند. سر بدر را سوی وی بردند و پیش از آنکه از محل اردوگاه خویش حرکت کند به نزد وی رسید. دستور داد سر را پاکیزه کردند و در خزانه وی نگاه داشتند.

ابو عمر قاضی به روز دوشنبه گرفته و غمگین به خانه خویش باز گشت، به سبب آنچه در این باب کرده بود. مردم درباره ابو عمر سخن کردند و گفتند که سبب کشته شدن بدر او بوده است و درباره او شعرها گفتند که از جمله شعری است به این مضمون:

« به قاضی شهر منصور بگوی

« به چه سبب برگرفتن سر امیر را

« روا داشتی؟

« از آن پس که پیمان و قرار مکتوب بدو دادی

« و برای وی قسم‌ها یاد کردی

« که خدامی داند دروغ بود

« گفתי که دستهای تو دستهای وی را

« رها نمیکند تا بوقتی که صاحب تخت را ببینی

« ای کم آزرم، ای دروغگو ترا ز همه امت،

« ای ادا کننده شهادت نادرست!

« این کار در خور قاضیان نیست
 « و امثال آن از مأموران پل نیز
 « شایسته نیست.
 « در آن روز جمعه بهترین ماهها
 « چه کاری از تو سرزد!
 « کسی که او را کشتی
 « در رمضان از پس سجده جان داد.
 « ای پسران یوسف بن یعقوب
 « مردم بغداد از شما فریب خورده‌اند
 « خدای جمعتان را پراکنده کند
 « و درزندگی این وزیر.
 « ذلت شما را بمن بنماید.
 « پاسخ داور عادل را
 « از پی نکیر و منکر، آماده کن.
 « همه شما فدای ابوحازم شوید
 « که در همه کارها با استقامت قرین است.»

هفت روز رفته از رمضان، زیدان سعیدی را که از جانب بدر به پیام رسانی
 به نزد مکتفی می‌آمده بود با آن نه کس از سرداران بدر که به بند شده بودند و
 هفت کس دیگر از یاران بدر که پس از آنها دستگیر شده بودند در کشتی‌ای سر
 پوشیده بیاوردند و همچنان در بند به بصره بردند و در زندان آنجا گذاشتند.
 گویند لؤلؤ که کشتن بدر را عهده کرد یکی از غلامان محمد بن هارون بود که
 محمد بن زید را در طبرستان واکرتمش را در ری کشته بود، وی با گروهی از غلامان
 محمد بن هارون با امان به نزد سلطان آمده بود.

چنانکه گفته‌اند شب دوشنبه، چهارده روز مانده از ماه رمضان این سال، عبدالواحد پسر ابوالاحمد موفق کشته شد. چنانکه گفته‌اند وقتی گرفته شده بود مادرش دایه^۱ وی را همراهش به خانه مونس فرستاده بود که میان وی و دایه جدایی آوردند که دو یا سه روز بدین گونه بود، سپس دایه را به خانه بانویش فرستادند. و چنان بود که وقتی مادر عبدالواحد از خبر وی پرسش می‌کرد بدو می‌گفتند در خانه مکتفی است و به سلامت است که مادرش به زنده بودن وی امیدوار بود و چون مکتفی در گذشت از وی نومید شد و ماتم وی را بپا کرد.

سخن از بقیه کارهای مهم سال دویست و هشتاد و نهم

از جمله حوادث سال آن بود که نه روز مانده از شعبان این سال نامه‌ای از اسماعیل بن احمد فرمانروای خراسان به سلطان رسید در باره خبر نبردی که میان یاران وی و ابن جستان دیلمی در طبرستان بوده بود و اینکه یاران وی ابن جستان را هزیمت کرده بودند. نامه اسماعیل در این باب در دو مسجد جامع بغداد خوانده شد. در این سال یکی به نام اسحاق فرغانی از یاران بدر، از پس کشته شدن بدر با گروهی از یاران خویش به مخالفت سلطان به ناحیه صحرا پیوست و در آنجا میان وی و ابوالاغر نبردی بود که ابوالاغر در آن نبرد هزیمت شد و تعدادی یاران و سرداران وی کشته شدند. آنگاه مونس خازن با گروهی بسیار برای نبرد فرغانی به کوفه روان شدند.

در سلخ ذی‌قعدة، خاقان مفلحی خلعت گرفت و عامل کمکهای ری شد و پنجهزار مرد بدو پیوسته شد.

در همین سال یکی در شام ظهور کرد که گروههای بسیار از بدویان و غیر

بدویان فراهم آورد و با آنها سوی دمشق رفت که طغج پسر جف از جانب هارون ابن خمارویه آنجا بود، به عاملی کمکها، و این در آخر همین سال بود. میان طغج و آنمرد نبردهای بسیار شد که چنانکه گفته اند مردم بسیار کشته شدند.

سخن از خبر مردی که در شام ظهور کرد و چگونگی ظهور وی در آنجا

گویند وقتی که معتضد پیایی سپاهها سوی قرمطیان سواد کوفه فرستاد و در تعقیب آنها مصر شد و بسیار کس از آنها کشته شد ز کرویة پسر مهرویه که گفتیم دعوتگر قرمط بود چنان دید که قرمطیان بنزد مردم سواد مجال دفاع از جان خویش ندارند و کاری از آنها ساخته نیست، از اینرو کوشید که بدویان اسد و طی و تمیم و دیگر قبایل بدوی را گمراه کند، آنها را به عقیده خویش خواند و گفت: اگر دعوت وی را بپذیرند قرمطیانی که در سواد کوفه اند نیز همانند آنها موافق وی هستند اما دعوت وی را نپذیرفتند.

و چنان بود که گروهی از مردم کلب در دشت سماوه مابین کوفه و دمشق راه تدمر و غیره را نگهبانی می کردند و پیام رسانان و کالای بازرگانان را برشتران خویش می بردند، ز کرویة پسران خویش را سوارانشان فرستاد که با آنها بیعت کردند و آمیزش کردند. (پسران ز کرویة) به علی بن ابی طالب و محمد بن اسماعیل ابن جعفر انتساب گرفتند و گفتند که از سلطان بیمناکند و به آنها پناه برده اند که آنان را بپذیرفتند. پس از آن پسران ز کرویة در آن جمع نفوذ کردند و ایشان را به عقیده قرمطیان خواندند که هیچکس از آنها یعنی کلبیان این را نپذیرفتند، مگر تیره معروف به بنی-علیص بن ضمضم و وابستگان ایشان که در آخر سال دویست و هشتاد و نهم در ناحیه سماوه با پسر ز کرویة موسوم به یحیی که کنیه ابوالقاسم داشت بیعت کردند و او را شیخ لقب دادند که وی با آنها حيله کرده بود و خویشان را چنین خوانده بود و گفته

بود که وی ابو عبدالله پسر محمد بن اسماعیل بن جعفر است. به قولی گفته بود که محمد بن - عبدالله بن یحیی است. به قولی دیگر گفته بود که محمد بن عبدالله بن محمد بن اسماعیل بن جعفر است. به قولی محمد بن اسماعیل پسر ی به نام عبدالله نداشته بود. پسرز کروی به آنها گفته بود که پدرش به نام ابو محمود دعوتگروی بوده و محمد بن اسماعیل در سواد و مشرق و مغرب یکصد هزار تبعه دارد و شتری که بر آن برمی نشیند مأمور است اگر از راه عبور آن پیروی کنند ظفر می یابند. برای آنها کاهنی کرد و بازوی ناقص خویش را به آنها نمود و گفت که این آیت است. گروهی از بنی الاصبغ بدو گرا- ییدند و با وی صمیمی شدند و نام فاطمیان گرفتند و پیرو دین وی شدند. سبک دیلمی، وابسته معتضد، در ناحیه رصافه بر سمت غربی فرات که ازدیار مضر است آهنگ آنها کرد که وی را غافلگیر کردند و او را بکشتند و مسجد رصافه را بسوختند و به هر دهکده ای گذشتند مردم آنرا بکشتند تا به ولایتهای شام رسیدند که به خراج مقطوع به هارون بن خمارویه داده شده بود و هارون کار آنرا به طغج پسر جف سپرده بود. یحیی آنجا بماند و با هر سپاهی از آن طغج که مقابل شد آنرا هزیمت کرد و عاقبت طغج را در دمشق حصار کرد. مصریان، بدر کبیر غلام ابن طولون را سوی شیخ فرستادند که با طغج بر نبرد وی همدست شد، یحیی به نزدیک دمشق با آنها نبرد کرد که خدا یحیی پسر ز کروی دشمن خدا را بکشت.

چنانکه گفته اند سبب کشته شدن وی آن بود که یکی از بربران با نیم نیزه ضربتی به او زد و نفت اندازی آتش به وی افکند و او را بسوخت و این در گرما گرم پیکار بود، آنگاه پیکار بر ضد مصریان شد که عقب نشستند آنگاه وابستگان بنی علیص و دیگر اصبغیان و غیر اصبغیان که با آنها بودند اتفاق کردند که حسین بن ز کروی به برادر شیخ را منصوب دارند و او را منصوب داشتند که می گفت احمد بن عبدالله نبیره جعفر بن محمد است، وی بیست و چند ساله بود. و چنان بود که شیخ وابستگان بنی - علیص را بر ضد اخیلان آنها برانگیخت که گروهیشان را بکشتند و زبونشان کردند

آنگاه با حسین پسر زکریه که از پس برادر خویش نام احمد گرفته بود و می گفت نواده اسماعیل بن جعفر بن محمد است بیعت کردند و او خالی را که در چهره داشت بنمود و گفت که این آیت اوست. پسر عمویش عیسی پسر مهرویه که نام عبدالله گرفته بود بنزد وی رفت و گفت او نیز عبدالله بن احمد، نواده جعفر بن محمد، است که احمد لقب مدثر بدوداد و اورا جانشین خویش کرد و گفت مقصود از مدثر که در سوره قرآن آمده هم اوست. نوجوانی از کسان خویش را مطوق لقب داد و کشتن اسیران مسلمان را در عهده او کرد. احمد بر مصریان و بر ولایت حمص و دیگر ولایتهای شام تسلط یافت که بر منبرهای آن به نام امیر مؤمنان نامیده شد. همه این رخدادها به سال دویست و هشتاد و نهم و دویست و نودم بود.

به روز نهم ذی حجه همین سال مردم در دل تابستان در بغداد نماز پسین کردند. آنگاه به وقت پسین باد شمال وزید و هوا سرد شد، چندان که از شدت سرما مردم را به سوخت و گرم شدن از آتش و پوشیدن جامه مغزی دارو جبه نیاز افتاد و سرما همچنان فزونی گرفت چندان که آب یخ بست.

در این سال درری میان اسماعیل بن احمد و محمد بن هارون نبردی رخ داد. چنانکه گفته اند در آنوقت این هارون با نزدیک هشت هزار کس بود. محمد بن هارون هزیمت شد و پیش روی یاران خویش رفت نزدیک هزار کس از یارانش به دنبال وی روان شدند و سوی دیلم رفتند که به پناهندگی وارد آنجا شد. چنانکه گفته اند نزدیک هزار کس از هزیمتیان یاران وی به در سلطان رفتند.

چهار روز رفته از جمادی الاخر این سال، قاسم بن سیما به غزای تابستانی مرزهای جزیره گماشته شد و سی و دو هزار دینار بدوداده شد.

در این سال فضل بن عبدالملک هاشمی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و نودم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و نودم رخ داد

از جمله حوادث سال آن بود که دوروز رفته از محرم همین سال مکتفی یکی را با خلعت و فرمان ولایتداری ری به نزد اسماعیل بن احمد فرستاد و نیز همراه عبدالله ابن فتح هدیه‌هایی فرستاد.

چنانکه گفته‌اند پنجروز مانده از محرم این سال نامه‌ی علی بن عیسی از رقه آمد که می‌گفت قرمطی پسر زکویه، معروف به شیخ، با گروهی بسیار به رقه رفته و گروهی از یاران سلطان به سالاری سبک، غلام مکتفی، به مقابله‌ی وی رفته‌اند و با وی نبرد کرده‌اند که سبک کشته شده و یاران سلطان هزیمت شده‌اند.

شش روز رفته از ماه ربیع‌الآخر خبر آمد که طغج پسر جف از دمشق، سپاهی به مقابله‌ی قرمطی فرستاده به سالاری غلامی از آن خویش به نام بشیر که قرمطی با آنها نبرد کرده و سپاه را هزیمت کرده و بشیر را کشته.

سیزده روز مانده از ماه ربیع‌الآخر ابوالعشایر، احمد بن نصر، خلعت گرفت و ولایتدار طرسوس شد، مظفر بن حاج از آنجا معزول شد به سبب شکایتی که مردم مرزها از او داشتند.

نیمه‌ی جمادی‌الاول این سال، نامه‌های تجار که تاریخ هفت روز مانده از ربیع‌الآخر داشت از دمشق به بغداد رسید که خبر می‌دادند که قرمطی ملقب به شیخ بارها طغج را هزیمت کرده و یاران او را کشته، بجز اندکی، طغج با گروهی اندک بمانده و از برون شدن باز مانده، تنها مردم فراهم می‌شوند و برای نبرد برون می‌شوند و نزدیک هلاکت رسیده‌اند. در همین روز گروهی از بازرگانان بغداد فراهم شدند و بنزد یوسف بن-

یعقوب شدند و نامه‌های تجار دمشق را بدو دادند که بخواند و از او خواستند که بنزد وزیر رود و خبر مردم دمشق را با وی بگوید و او وعده داد که چنین می‌کند. هفت روزمانده از جمادی‌الآخر، ابو حازم و یوسف و پسرش محمد به خانه سلطان احضار شدند، یار طاهر بن محمد صفاری نیز احضار شد و درباره خراج فارس قرار مقطوع داده شد. آنگاه مکتفی در باره ولایتهای فارس فرمان طاهر را بداد، یارش را خلعت داد و همراه فرمان خلعت‌هایی برای وی فرستاد.

در جمادی‌الاول، سردار امان خواسته، موسوم به ابوسعید خوارزمی، از مدینه‌السلام گریخت و راه موصل گرفت به عبدالله موسوم به غلام نون که عهده‌دار کمکهای تکریت و کارهای پیوسته بدان تا حدود سامرا و موصل بود نوشته شد که راه وی را بگیرد و او را بگیرد. گویند عبدالله راه او را گرفت. اما ابوسعید با وی خدعه کرد که بی‌نبرد فراهم آمدند و ابوسعید او را به غافلگیری بکشت. آنگاه ابوسعید سوی شهر زور رفت و با ابن ابی‌الربیع کرد فراهم آمد و داماد وی شد و برنا فرمانی سلطان اتفاق کردند. پس از آن ابوسعید کشته شد و کسانی که با وی فراهم آمده بودند پراکنده شدند.

ده روز رفته از جمادی‌الآخر، ابو العشایر سوی کارخویش به طرسوس رفت. گروهی از داوطلبان نیز با وی برای غزا بیرون شدند و هدیه‌هایی از مکتفی برای شاه روم همراه داشت.

ده روزمانده از جمادی‌الآخر، بعد از پسین مکتفی به آهنگ سامرا برون شد که می‌خواست در آنجا بنا کند و بدان انتقال یابد. به روز پنج‌شنبه، پنج روزمانده از جمادی‌الآخر، به سامرا درآمد. آنگاه به خیمه‌هایی رفت که برای وی در جوسق زده بودند و قاسم بن عبیدالله کسانی را که به کار بنا می‌پرداختند پیش خواند که بنا و مال مورد نیاز آنرا برای مکتفی تخمین زدند و بسیار گفتند. مدت بسر بردن بنایی را که می‌خواست

کرد نیز طولانی کردند.

قاسم بنا کرد وی را از نظری که در این باب داشت بگرداند و کارمخارج و مقدار مال را بزرگ وانماید و او را از تصمیمی که داشت بگردانید. آنگاه چاشت خواست که چاشت کرد سپس بخفت، وقتی از خواب برخاست بر نشست و به کناره رفت و بر کشتی نشست و به قاسم بن عبیدالله دستور داد که سوی بغداد روان شود. بیشتر کسان پیش از آنکه به سامرا برسند از راه باز گشتند. از آنرو که همراهان مکتفی در اثنای باز گشت به آنها رسیدند.

هفت روز رفته از رجب دو پسر قاسم بن عبیدالله خلعت گرفتند، بزرگترشان بر املاک پسران و حرم و مخارج گماشته شد و کوچکترشان به کار دبیران ابوالاحمد پسر مکتفی گماشته شد. این کارها با حسین بن عمرو نصرانی بوده بود که با گماشته شدن آنها معزول شد. و چنان بود که قاسم بن عبیدالله، حسین بن عمرو را متهم داشته بود که در باره وی به نزد مکتفی سعایت کرده است. پس از آن حسین بن عمرو به نزد مکتفی نسبت به قاسم بن عبیدالله دشمنی نمود و قاسم همچنان بر ضد وی تدبیر می کرد و دل مکتفی را نسبت به وی رنجه تر می کرد تا درباره او به مقصودی که داشت رسید.

به روز جمعه، چهارده روز مانده از شعبان، درباره کشته شدن یحیی بن- زکریه، ملقب به شیخ، دو مکتوب در دو مسجد جامع مدینه السلام خوانده شد که مصریان وی را به دردمشق کشته بودند، و چنان بود که نبرد میان وی و مردم و سپاهیان دمشق و کمکهای مصریشان که با وی به نبرد بودند پیوسته بود که از آنها سپاهها شکسته بود و مردم بسیار از ایشان کشته بود. این یحیی بن زکریه با بنه خویش بر شتری می نشسته بود و جامه های فراخ بتن می کرده بود و عمامه بدوی به سر می نهاده بود و روی می پوشیده بود و از وقتی که قیام کرده بود تا وقتی که کشته شد بر اسبی ننشسته بود. به یاران خویش دستور داده بود که با هیچکس نبرد نکنند، اگرچه آنها

را بکشند تا وقتی که شتر، خود به خود بپا خیزد. به آنها گفته بود اگر چنین کنید هزیمت نمی شوید.

گویند: وقتی به دست خویش به سویی که محاربان وی در آنجا بودند اشاره می کرد مردم آنسوی هزیمت می شدند و بدین وسیله بدویان را به گمراهی کشانید. وقتی که یحیی بن زکرویه، ملقب به شیخ، کشته شد بدویان به برادرش حسین بن- زکرویه پیوستند و او برادر خویش، شیخ را در میان کشتگان جستجو کرد و او را بیافت و به خاکش کرد، آنگاه برای خویش پیمان کرد و نام احمد گرفت، پسر عبدالله با کنیه ابو العباس. پس از آن یاران بدر از کشته شدن شیخ خبر یافتند و او را میان کشتگان جستجو کردند و نیافتند. حسین بن زکرویه نیز به همان چیزی دعوت می کرد که برادرش دعوت می کرده بود. بیشتر مردم بادیه ها و کسان دیگر از وی پذیرفتند و کارش بالا گرفت و نیرو گرفت و سوی دمشق رفت. گویند که مردم آنجا با وی صلح کردند، بر خراجی که بدو دادند. سپس از نزد آنها به اطراف حمص رفت و بر آنجا غلبه یافت و بر منبرهای آنجا به نام وی خطبه خواندند و نام مهدی گرفت. سپس سوی شهر حمص رفت که مردم آنجا از بیم جان خویش به اطاعت وی آمدند و درهای شهر را بروی گشودند که وارد آن شد. سپس از آنجا به حماة و معرة النعمان و جاهای دیگر رفت و مردم آنجا را بکشت زنان و کودکان را نیز بکشت. پس از آن سوی بعلبك رفت و بیشتر مردم آنرا بکشت، تا آنجا که چنانکه گفته اند جز اندکی از آنها نماند. سپس سوی سلمیه رفت که مردم آنجا با وی نبرد کردند و او را از ورود باز داشتند که با آنها صلح کرد و امانشان داد که در شهر را بروی گشودند و بدان در آمد. نخست از بنی هاشم آغاز کرد که جمعی از آنها در سلمیه بودند و آنها را بکشت. پس از آن به مردم سلمیه پرداخت و همگی را بکشت. سپس چهار- پایان را بکشت. سپس کودکان مکتبها را بکشت. پس از آن از سلمیه برفت و چنانکه گفته اند جنبنده ای در آنجا نمانده بود. آنگاه در دهکده های اطراف

روان شد که می کشت و اسیر می گرفت و می سوخت و راهها را نا امن می کرد.
از طبیبی که بر در محول بوده بود به نام ابوالحسین آورده اند که گفته
بود از آن پس که قرمطی خالدار و یارانش را وارد بغداد کردند، زنی به نزد من
آمد و گفت: « می خواهم چیزی را که بر شانه من هست معالجه کنی؟ »

گفتم: « چیست؟ »

گفت: « يك زخم. »

گفتم: « من کحالم، اینجا زنی هست که زنان را معالجه می کند و زخمها را
معالجه می کند، منتظر آمدن وی بمان. » که بنشست، او را گرفته و غمین و گریان
دیدم از حال وی پرسیدم و گفتم: « سبب زخم تو چیست؟ »

گفت: « قصه من دراز است. »

گفتم: « قصه خویش را برای من بگوی و راست بگوی. » در آنوقت کسانی

که بنزد من بودند رفته بودند.

گفت: « مرا پسری بود که از نزد من رفته بود و غیبت وی به درازا کشیده
بود. خواهران وی بنزد من بودند که به سختی افتادم و نیازمند شدم و بدو مشتاق
شدم، وی به ناحیه رقه رفته بود. پس سوی موصل و سوی بلد و سوی رقه رفتم
و در همه جا او را می جستیم، تا به اردوگاه قرمطی افتادم و می گشتم و او را می جستیم.
در این حال بودم که او را بدیدم و در او آویختم و گفتم: « پسر. »

گفت: « مادرم؟ »

گفتم: « آری. »

گفت: « خواهران من چه شدند؟ »

گفتم: « خوبند. » و از سختی ای که پس از وی به ما رسیده بود شکوه کردم.
مرا به خانه خویش برد و پیش روی من بنشست و از اخبار ما پرسیدن گرفت که
بدو خبر دادم.

گفت: « از این در گذر، به من بگوی دین تو چیست؟ »

گفتم: « پسر، مگر مرا نمی شناسی؟ »

گفت: « چگونه ترا شناسم؟ »

گفتم: « تو که مرا می شناسی و دین مرا می دانی پس چرا از دین من

می پرسی؟ »

گفت: « همه آنچه ما بر آن بودیم باطل است و دین درست آنست که ما

کنون بر آن هستیم. »

من اینرا بزرگ شمردم و از وی به شگفتی شدم. وقتی مرا چنان دید برون

شد و مرا وا گذاشت. آنگاه نان و گوشت و آنچه مرا بایسته بود بنزد من فرستاد

و گفت: « آنرا طبخ کن. » اما من آنرا وا گذاشتم و دست بدان نردم. پس از آن

بیامد و آنرا طبخ کرد و کار منزل خویش را سامان داد. یکی در را بکوفت که پسر

بنزد وی رفت، مردی بود که از او پرسش می کرد و می گفت: « این زن که

بنزد تو آمده چیزی از سامان دادن کار زنان را می داند؟ » از من پرسید بدو گفتم:

« آری. »

گفت: « با من بیا » که با وی برفتم. مرا به خانه ای در آورد، زنی را دیدم

که در حال وضع بود. پیش روی او نشستم و با وی سخن کردن آغاز کردم، اما او

با من سخن نکرد. مردی که مرا بنزد وی برده بود. گفت: « ترا با سخن کردن

وی چکار؟ کاروی را سامان بده و از سخن کردن وی در گذر. » من بیوادم تا پسری

آورد و کاروی را سامان دادم و بنا کردم با وی سخن کنم و نرمی کنم. گفتم: « ای

کس! بامن حشمت میار که حق من بر تو مقرر است، خبر خویش و قصه خویش را

با من بگوی و اینکه پدر این کودک کیست؟ »

گفت: « مرا از پدر وی می پرسی که از او بخواهی چیزی به تو دهد؟ »

گفتم: « نه، ولی می خواهم خبر ترا بدانم. »

گفت: « من زنی هاشمی ام. » سرخویش را بلند کرد و من او را از همه کس زیاروی تردیدم، گفت: « این قوم سوی ما آمدند، پدر و مادر و برادران و همه کسانم را سربریدند. پس از آن سرشان مرا گرفت که پنج روز بنزد وی بیودم. آنگاه مرا برون آورد و به یاران خویش داد و گفت: « او را پاك كنید. » خواستند مرا بکشند که گریان شدم. یکی از سردارانش به نزد وی بود که گفت: « او را به من ببخش. » گفت: « او را بگیر. » و او مرا برگرفت. سه کس از یارانش بنزد وی ایستاده بودند که شمشیرهای خویش را کشیدند و گفتند: « او را به تو نمی دهیم، او را به ما بده و گرنه او را می کشیم. » خواستند مرا بکشند و سرو صدا کردند، سر قرمطیان آنها را پیش خواند و از خبرشان پرسش کرد که بدو خبر دادند، گفت: « از هر چهارتان باشد. » پس مرا بگرفتند، من با هر چهارشان هستم، خدا می داند که این مولود از کدامشان است .

گوید: پس از آنکه شب شد مردی آمد، زن به من گفت: « او را تهنیت گوی. » و من او را تهنیت گفتم. که پاره نقره ای به من داد، سپس دیگری آمد و باز دیگری که هر کدامشان را تهنیت می گفتم و يك پاره نقره به من می داد. وقتی سحر شد گروهی همراه مردی بیامدند که شمعی پیش روی وی بود و پوشش حریر داشت که بوی مشک از آن بلند بود، زن به من گفت: « او را تهنیت گوی. » من بپا خاستم و بدو گفتم: « خدای رویت را سفید کرد، ستایش خدای که این پسر را به تو داد » و او را دعا گفتم و او پاره نقره ای به من داد که هزار درم بود. آن مرد باقی شب را در اطاقی بماند، من نیز در اطاقی بماندم، صبحگاه به آن زن گفتم: « ای کس به خدا حق من بر تو واجب شد، خدا را، خدا را، درباره من رعایت کن و مرا نجات بده. »

گفت: « از کی نجات بدهم؟ » پس خبر پسر را با وی بگفتم و گفتم من به دلبستگی وی آمدم و او به من چنان و چنان گفت و چیزی از او به دست من نیست. دختران خرد دارم که آنها را در بدترین وضعی بجای گذاشته ام، مرا از اینجا نجات بده که

به دخترانم برسم. »

گفت: « از این مرد که پس از همه آمد بخواه که او ترا خلاص می کند. »
گوید: « آنروز تا شب بیوادم، وقتی می رفت پیش روی وی رفتم و دست و
پایش را بیوسیدم و گفتم: « سرور من! حق من بر تو واجب شده، با آنچه به من دادی
خدای مرا به دست تو توانگر کرد، مرا دختران خرده ست. اگر اجازه ام دهی بروم و
دخترانم را بنزد تو بیارم که ترا خدمت کنند و به نزد تو باشند. »

گفت: « چنین می کنی؟ »

گفتم: « آری. »

پس او گروهی از غلامان خویش را پیش خواند و گفت: « باوی بروید
تا وی را به فلان و بهمان جای برسانید، آنگاه وی را واگذارید و باز گردید. » پس
آنها مرا براسبی نشانند و ببردند.

گوید: در آن اثنا که به راه می رفتیم پسر من به تاخت بیامد، چنانکه آن قوم
که همراه من بودند به من گفتند ده فرسنگ رفته بودیم. پسر من رسید و گفت:
« ای بدکاره گفته ای که می روی و دخترانت را می آری؟ » شمشیر خویش را کشید
که مرا ضربت بزند، آن قوم مانع وی شدند. نوک شمشیر به من رسید و به شانهم
خورد. آن قوم شمشیرهای خویش را کشیدند و قصد وی کردند، وی از من دور شد.
آنها مرا بیاوردند تا به جایی رسانیدند که یارشان گفته بود. آنگاه مرا وا گذاشتند
و برفتند. من اینجا رسیدم. »

گوید: وقتی امیر مؤمنان، قرمطی و یاران اسیر وی را بیاورد، برون شدم که
آنها بنگرم، پسر مرا، و همی گشتم تا زخم خویش را معالجه کنم، این محل را برای من وصف
کردند و من اینجا آمدم. « میانشان دیدم که برشته بود و کلاهی دراز به سر داشت و
می گریست. وی جوانی نوسال بود. بدو گفتم: « خدایت تخفیف نیارد و نجات ندهد. »
طبيب گوید: وقتی آن زن طبيب بیامد بازن بنزد وی رفتم و بدو سفارش

کردم که زخمش را علاج کرد و مرهمی بدوداد . پس از رفتنش از زن طبیب درباره وی پرسش کردم. گفت: «دست خویش را بر زخم نهادم و گفتم: دم برار. و چون دم بر آورد دم از زخم، از زیر دست من برون شد، گمان ندارم از آن بهی یابد.» و چون برفت دیگر به نزد ما باز نگشت.

یازده روز مانده از شوال این سال، قاسم بن عبیدالله، حسین بن عمرو نصرانی را بگرفت و بداشت. قاسم پیوسته درباره وی به نزد مکتفی سعایت می کرد و بد وی می گفت تا دستورش داد که او را بگیرد. وقتی حسین را گرفتند. دبیر وی به نام شیرازی گریخت که به طلب وی بر آمدند و خانه های همسایگانش را ویران کردند و بانگ زدند که هر که او را بیابد فلان و بهمان دارد، اما یافت نشد.

هفت روز مانده از همین ماه حسین بن عمرو را به منزلش فرستادند به شرط آنکه از بغداد برون شود. به روز جمعه ای که پس از آن بود، حسین بن عمرو برون شد و به صورت تبعید، سوی ناحیه واسط رفت. سه روز مانده از ذی قعدة شیرازی دبیر وی در گرفتند.

دو روز مانده از رمضان این سال، مکتفی بگفت تا مقرری سپاهیان را بدهند و برای رفتن به نبرد قرمطی به ناحیه شام آماده شوند و به یکبار صد هزار دینار به سپاهیان پرداخت شد.

سبب آن بود که مردم مصر به مکتفی نوشته بودند و از آنچه از پسر زکریه معروف به خالدار^۱ تحمل کرده بودند شکایت کردند که وی شهرها را ویران کرده و مردم کشته، و نیز از آنچه پیش از وی از برادرش تحمل کرده بودند، که دو برادر مردانشان را کشته اند و جزا ندکی از آنها نمانده اند.

پنج روز رفته از ماه رمضان خیمه های مکتفی را برون بردند و به در شماسیه پیا کردند، سرداران و غلامان و سپاهیان نیز با وی بودند. دوازده روز رفته

از ماه رمضان، سحرگاه، مکتفی از خیمه‌گاه خویش از در شماسیه حرکت کرد و راه موصل گرفت.

نیمه ماه رمضان همین سال، ابوالاغرسوی حلب رفت و در دره بطنان نزدیک حلب فرود آمد و همه یارانش با وی فرود آمدند. چنانکه گویند گروهی از یاران وی جامه‌های خویش را برون کردند و وارد رود شدند که از آب آن خنک شوند که روزی سخت گرم بود، در این حال بودند که سپاه قرمطی معروف به خالدار بیامد و قرمطی معروف به طوقدار^۱ به آنها تاخت و در همشان کوفت و گروهی بسیار از آنها را بکشت و اردوگاه را غارت کرد. ابوالاغر با گروهی از یاران خویش نجات یافت و وارد حلب شد، نزدیک به هزار کس با وی نجات یافتند، وی باده‌زار کس بود از سوار و پیاده. و چنان بود که گروهی از سرداران و مردان فرغانی را که به در سلطان بودند بدو پیوسته بودند و از آن جمع بجز اندکی خلاصی نیافتند.

پس از آن قرمطی به در حلب رفت، ابوالاغر و کسانی از یارانش که با وی مانده بودند و مردم شهر، با قرمطی نبرد کردند و از پس نبردی که در میانه رفت، قرمطیان با مرکب و سلاح و مال و اثاثی که از اردوگاه ابوالاغر گرفته بودند از مقابل آنها برفتند. مکتفی با سپاهیان که همراه داشت برفت تا به رقه رسید و آنجا فرود آمد و سپاه از پی سپاه سوی قرمطی فرستاد.

دو روز رفته از شوال، نامه‌ای از قاسم بن عبیدالله به مدینه السلام رسید که می گفت: نامه‌ای از دمشق از بدر حمami، یار ابن طولون، بدورسیده که وی با قرمطی خالدار نبرد کرده و هزیمتش کرده و تیغ در یاران وی نهاده و کسانی از آنها که جان برده‌اند سوی صحرا رفته‌اند و امیر مؤمنان حسین بن حمدان و سرداران دیگر را از پی وی فرستاده است.

و نیز در همین ایام، چنانکه گفته‌اند، نامه‌ای از بحرین رسید از ابن بانوا امیر آنجا، که می‌گفت: وی به قلعه‌ای از آن قرمطیان هجوم برده و به مردم قلعه دست یافته.

چنانکه گویند، سیزده روز رفته از ذی‌قعدة همین سال، نامه‌ای دیگر از بحرین رسید، از ابن بانوا، که می‌گفت که با خویشاوند ابوسعید جنابی که بنا بوده که پس از وی کار مطیعانش را عهده کند نبرد کرده و او را هزیمت کرده، این هزیمت شده مقیم قطیف بوده و پس از هزیمت یارانش او را میان کشتگان یافته‌اند که سرش را بریده‌اند. ابن بانوا وارد قطیف شده و آنجا را گشوده است.

یکی از نامه‌ها که قرمطی خالدار به یکی از عاملان خویش نوشته بود چنین بود:

« به نام خدای رحمان رحیم،

«از بنده خدا احمد بن عبد الله مهدی، المنصور بالله، الناصر لدين الله، القائم بامر الله الحاکم بحکم الله، دعوتگر کتاب خدای، مدافع مردم خدای و برگزیده فرزندان پیمبر خدای، امیر مؤمنان و امام مسلمانان و زبون کننده منافقان، خلیفه خدای بر جهانیان، درو کننده ظالمان، درهم شکننده متجاوزان، نابود کننده ملحدان، کشنده منحرفان، هلاک کننده تباہکاران، چراغ روشن بینان، نور نورجویان، پراکنده کن مخالفان، پیا دارنده سنت مرسلین و فرزندان بهترین وصیان، که درود خدا بروی و خاندان پاک وی باد باسلام بسیار.

» به جعفر بن حمید کرد

« سلام بر تو، من به نزد تو ستایش خدایی می‌کنم که جز او خدایی نیست و از وی مسئلت دارم که بر جد من محمد، پیمبر خدای درود فرستد.

» اما بعد، رخدادها که به نزد تو بود، و اخبار دشمنان کافر خدای و آنچه در ناحیه تو کرده‌اند و ستم و بیهوده‌سری و تباہی‌ای که در آن سرزمین آورده‌اند به ما

رسید که آنرا بزرگ شمردیم و چنان دیدیم که از سپاهیان خویش کسانی آنجا فرستیم که خدای به وسیله آنها از دشمنان ستمگر خویش که در زمین به فساد می کوشند انتقام بگیرد. عطیر، دعوتگر خویش را با گروهی از مؤمنان به شهر حمص فرستادیم و آنها را به سپاهها کمک دادیم ما نیز از پی آنها هستیم. به آنها گفته ایم که به ناحیه تو آیند و دشمنان خدا را هر کجا باشند بجویند. امیدواریم که خدا درباره آنها بهترین ترتیبی را که درباره امثالشان مرسوم بوده برای ما پیش آرد. باید دل خویش را ودلهای دوستان ما را که بنزد تو هستند محکم بداری و به خدا و نصرت وی که پیوسته درباره عصیانگران و ملحدان به ما داده، اعتماد داشته باشی و اخبار و رخدادهای آن ناحیه را زودتر به نزد ما فرستی و چیزی از کار آنجا را از مانهان نداری. ان شاء الله. خدایا تسبیح تومی گوئیم. «و درودشان سلام است و ختم دعایشان این است که ستایش خاص پروردگار جهانیان است.»^۱ و درود خدای بر جد من محمد پیمبر خدا و خاندان وی با سلام بسیار.

نسخه ای از مکتوب یکی از عاملان قرمطی به وی:
 «به نام خدای رحمان رحیم،
 «به بنده خدا، احمد امام مهدی، المنصور بالله.
 مقدمه نامه همانند نامه ای است که از پیش یاد کردیم تا «فرزند بهترین وصیان که درود خدای بروی و خاندان پاک وی باد با سلام بسیار.»
 پس از آن چنین است:

«از عامر بن عیسی عنقایی
 «درود بر امیر مؤمنان با رحمت و برکات خدای
 «اما بعد، خدا بقای امیر مؤمنان را دراز بدارد و عزت و تأیید و نصرت و

۱- و تعجبتهم فیها سلام و آخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمین. سورة یونس (۱۰)

وسلامت و کرامت و نعمت و سعادت وی را مستمر کند و نعمتهای خویش را بروی بیشتر کند و احسان و تفضل خویش را بر او بیفزاید.

« نامهٔ سرور من امیر مؤمنان که خدا بقایش را دراز کند به من رسید که معلوم می‌داشت که یکی از سپاههای منصور، بایکی از سرداران وی به ناحیهٔ ما روان شده‌اند تا با بنی‌الفصیص دشمنان خدا و ابن دحیم خائن نبرد کنند و آنها را هر کجا باشند بجویند و با کسانشان و املاکشان درهم بکوبند، و او که خدا عزتش را داریم بدارد دستورم داده بود که به وقت دیدن نامه وی با هر کس از یاران و عشیره‌هایم که توانم برای مقابلهٔ آنها و یاری و پشتیبانی سپاه بپا خیزم و با آنها بروم و هر چه می‌کنند چنان کنم و هر چه دستور می‌دهند انجام دهم، مضمون نامه را فهم کردم.

« خدای امیر مؤمنان را عزیز بدارد. این نامه وقتی به من رسید که سپاهیان منصور رسیده بودند و به سویی از ناحیهٔ ابن دحیم دست‌اندازی کرده بودند و چون نامهٔ مسرور بن احمد دعوتگر به آنها رسیده بود که وی را در شهر افامیه دیدار کنند رفته بودند. پس از آن نامه مسرور بن احمد به من رسید به مضمون نامه‌ای که مفاد آنرا در آغاز همین مکتوب آوردم و دستورم می‌داد که یاران و عشیره‌های خودم را که به دسترس باشند فراهم آرم، و سوی وی روم و از تخلف بر حذر داشته بود. رسیدن نامهٔ وی به وقتی بود که به نزد ما به درستی پیوست که سبک منحرف از دین، غلام مفلح، با نزدیک هزار کس از سوار و پیاده به شهر عرقه فرود آمده و نزدیک شهر ماست و بر ناحیهٔ ما مشرف است. احمد بن ولید، بندهٔ امیر مؤمنان، که خدا بقای وی را طولانی بدارد، به نزد همه یاران خویش کس فرستاد من نیز بنزدهمه یاران خویش فرستادم و آنها را به نزد خویش فراهم آوردیم، آنگاه خبر گیران به ناحیهٔ عرقه فرستادیم که اخبار این خائن را بدانیم که آهنگ کجا دارد تا ما نیز بدان سوی رویم. امیدواریم خدا به منت و قدرت خویش بروی ظفر دهد و او را مغلوب کند. اگر این

حادثه نبود و این منحرف از دین به این ناحیه فرود نیامده بود و بر شهر ما مشرف نبود با جمع یارانم از رفتن به شهر افامیه باز نمی ماندم و با سردارانی که برای نبرد منحرفان آن ناحیه در آنجا مقیمند، همدست می شدم تا خدای که بهترین داوران است میان ما داوری کند. به سرور خویش امیر مؤمنان که خدا بقای وی را دراز بدارد، سبب بازماندن خویش را از سرور بن احمد خبر دادم تا بداند و اگر او، که خدا عز و جل را مداوم بدارد، دستورم دهد که سوی افامیه روم، رفتنم به رای وی باشد و آنچه را دستورم می دهد به کار بندم، انشاء الله. و خدای نعمت خویش را بر امیر مؤمنان کامل کند و عزت و سلامت وی را دایم بدارد و کرامت خویش را بر او خوش کند و او را قرین عفو و عاقبت بدارد سلام بر امیر مؤمنان با رحمت و برکات خدا، و ستایش خدا را پروردگار جهانیان و درود خدای بر محمد پیمبر و مردم خاندان وی که پاکانند و نیکوان.»

در این سال قاسم بن عبیدالله، سپاههایی سوی خالد فرستاد و محمد بن سلیمان دبیر متصدی دیوان سپاه را بر نبرد وی گماشت و همه سرداران را بدو پیوست و دستورشان داد از وی شنوایی و اطاعت کنند. وی از رقه با سپاهی انبوه روان شد و به سردارانی که پیش از وی رفته بودند نوشته شد که شنوا و مطیع وی باشند.

در این سال دو فرستاده پادشاه روم پیامدند که یکیشان خادم بود و دیگری سالار. از مکتفی خواسته بود که اسیران مسلمان که بدست وی بودند مبادله شوند. هدیه هایی نیز از فرمانروای روم همراه داشتند. تقاضای آنها پذیرفته شد و خلعت گرفتند. در این سال فضل بن عبدالملک سالار حج بود. آنگاه سال دو بیست و نود و یکم در آمد.

سخن از امور مهمی که به
سال دویست و نود و یکم بود

از جمله نبردی بود که میان یاران سلطان و خالدار رخ داد.

سخن از نبردی که میان
یاران سلطان و خالدار بود

ابوجعفر گوید: پیش از این از حرکت مکتفی از مدینه السلام سوی خالدار
برای نبرد وی و رفتن به رقه و پراکندن سپاههای خویش مابین حلب و حمص و
گماشتن محمد بن سلیمان دبیر بر نبرد خالدار و سپردن کار سپاه و سرداران خویش به
وی سخن آورده‌ام.

وقتی این سال در آمد مکتفی به وزیر خویش قاسم بن عبیدالله و سرداران
سلطان نوشت و به وی و آنها دستور داد بر ضد خالدار و یاران وی بپاخیزند. پس
آنها سوی خالدار روان شدند تا به جایی رسیدند که چنانکه گفته‌اند میان آنها و
حماة دوازده میل بود. در آنجا، به روز سه‌شنبه شش روز رفته از محرم، بایاران قرمطی
مقابل شدند.

و چنان بود که قرمطی یاران خویش را پیش فرستاده بود و خود وی با
گروهی از یارانش عقب مانده بود، مالی را که فراهم آورده بود همراه داشت و
سیاهی لشکر را پشت سر نهاده بود. پیکار میان یاران سلطان و یاران قرمطی در -
گرفت و سخت شد. یاران قرمطی هزیمت شدند و بسیار کس از مردانشان کشته
شدند و اسیر، و باقیمانده در صحراها پراکنده شدند. یاران سلطان شب چهارشنبه، هفت
روز رفته از محرم، به تعقیب آنها رفتند. وقتی قرمطی شکست و هزیمت یاران خویش
را بدید، چنانکه گویند، مالی به یکی از برادران خویش داد که کنیه ابو الفضل داشت

و بدو دستور داد سوی صحراها رود تا وقتی که وی در محلی ظهور کند و پیش وی آید. خالدار با پسر عموی خویش به نام مدثر و یار خویش، طوقدار، و يك غلام رومی بر نشست و بلدی گرفت و از راه صحرا به آهنگ کوفه روان شد تا به محلی رسید به نام دالیه از توابع راه فرات. توشه و علوفه آنها تمام شد. یکی از همراهان خویش را فرستاد که آنچه را مورد نیازشان بود بگیرد، وی وارد دالیه شد که بنام دالیه ابن طوق شهره بود که چیزی به خورد. پوشش وی جلب نظر کرد، از کارش پرسیدند که پاسخ صریحی نداد. خبر وی را به متصدی پادگان آن ناحیه گفتند. وی مردی بود به نام ابوخبزه که جانشین احمد بن محمد کشمرد عامل امیر مؤمنان بر کمکهای رحبه و راه فرات بود. ابوخبزه با گروهی بر نشست و از آن مرد در باره کارش پرسش کرد که خبر داد که خالدار با سه کس پشت تپه ای در همان نزدیکی است. ابوخبزه سوی آنها رفت و بگرفتشان و آنها را بنزد یار خویش برد. ابن کشمرد و ابوخبزه آنها را در رقه بنزد مکتفی بردند. سپاهیان از آن پس که همه یاران قرمطی را که بدست آوردند بکشتند و اسیر کردند و باز آمدند.

محمد بن سلیمان، فتح را به وزیر چنین نوشت:

« به نام خدای رحمان رحیم،

« در نامه های پیشین خبر قرمطی لعین و یارانش را به وزیر، که خدایش عزیز بدارد، نوشته بودم که امیدوارم رسیده باشد، انشا الله. و چون روز شنبه رسید، شش روز رفته از محرم، در محل معروف به قروانه با همه سپاه یاران سوی محلی رفتم به نام علیانه، آنها را به ترتیب قلب و پهلوی چپ و پهلوی راست و غیره بیردیم. چندان نرفته بودم که خبر آمد که قرمطی کافر، نعمان برادر زاده اسماعیل بن نعمان، یکی از دعوتگران خویش را با سه هزار سوار و گروهی پیاده فرستاده و او در محلی فرود آمده به نام تمنع که از آنجا تاحماة دوازده میل راه است و همه سواران و پیادگانی که در معرعة-

النعمان وناحية فصيصی وديگرانواحی بوده‌اند بنزد وی فراهم آمده‌اند. این را از سرداران و همه مردم نهان داشتم و آشکار نکردم. از بلدی که همراهم بود درباره آن محل پرسش کردم که میان ما و آن چه مقدار فاصله است. گفت: «شش میل است.» و من به خدای عزوجل توکل کردم و بدو گفتم که سوی آنجا روان شود. وی همه مردم را حرکت داد و برفتیم تا به کافران رسیدیم، دیدمشان که به حال آرایش بودند و پشتازانشان را بدیدیم. وقتی ما را بدیدند سوی ما آمدند. ما نیز سوی آنها رفتیم. آنها به شش دسته شدند و چنانکه یکی از سرانشان که بدست من افتاد به من خبرداد، مسرورعلیسی و ابوالحمل و غلام‌هارون علیسی و ابوالعذاب و رجاء و صافی و ابویعلی علوی را بر پهلوی چپ خویش نهادند، با هزار و پانصد سوار. کمینی مرکب از چهارصد سوار پشت پهلوی چپ خویش نهادند در قلب، نیز نعمان علیسی را نهادند با ابوالحطی و حماری و جمعی از دلیرانشان با یک هزار و چهارصد سوار و سه هزار پیاده. در پهلوی راستشان نیز کلب بود و سدید و ابوالجراح و حمید، همگان علیسی، و حسین بن علیسی و جمعی از امثالشان با یک هزار و چهارصد سوار، دویست سوار نیز کمین نهاده بودند. همچنان سوی ما می‌آمدند و ما سوی آنها روان بودیم، بی آنکه پراکنده شویم و توکل به خدا عزوجل داشتیم.

«من یاران و غلامان و دیگران را ترغیب کرده بودم. وقتی همدیگر را بدیدیم دسته‌ای که در پهلوی راستشان بود باتازیانه‌ها حمله آوردند و آهنگ حسین بن حمدان کردند که در پهلوی چپ بود.

«حسین، که خدایش مبارك بدارد و پاداش نیکویش دهد، با دیگر یاران خویش با نیزه‌ها با آنها رو برو شدند و نیزه‌ها را در سینه کافران بشکستند که از مقابلشان هزیمت شدند. با دیگر قرمطیان بر آنها هجوم آوردند که شمشیرها را برگرفتند و چهره‌ها-شان را زدن گرفتند که از کافران بدکاره در نخستین برخورد ششصد کس از پای درآمد و از یاران حسین پانصد اسب گرفتند با چهارصد طوق نقره. قرمطیان به هزیمت پشت

بکردند و حسین به تعقیبشان رفت که سوی او باز گشتند و پیوسته هجوم می آوردند و در اثنای آن گروه از پی گروه از پای می افتادند تا خدا عزوجل نابودشان کرد و بجز کمتر از دویست سوار از آنها جان نبردند.

«دسته‌ای که بر پهلوی چپشان بود به قاسم بن سیم و یمن خادم و همراهانشان و مردم بنی شیبان و بنی تمیم حمله آوردند که بانیزه‌ها با آنها روبرو شدند و نیزه‌ها را در آنها بشکستند و دست و گریبان شدند و گروهی بسیار از بدکاران کشته شد.

«به وقت حمله قرمطان خلیفه بن مبارک به آنها حمله برد بالؤلؤ، که من او را با سیصد سوار پهلوی خلیفه کرده بودم، و همه یاران خلیفه در آن وقت قرمطیان با بنی شیبان و بنی تمیم به نبرد بودند. از کافران کشتاری بزرگ شد و آنها را تعقیب کردند. بنی شیبان از آنها سیصد اسب گرفتند و یکصد طوق. یاران خلیفه نیز همانند آن گرفتند. «نعمان و کسانی که در قلب باوی بودند سوی ما آمدند. من نیز که مابین قلب

و پهلوی راست بودم با همراهان خویش حمله بردم. خاقان و نصر قشوری و محمد بن - کمشجور و کسانی که با آنها در پهلوی راست بودند نیز حمله بردند باوصیف موشکیر. و محمد بن اسحاق کنداجیقی و دوپسر کیغلغ و مبارک قمی و ربیعه بن محمد و مهاجر بن - طلیق و مظفر بن حاج و عبدالله بن حمدان و حی کبیر و وصیف بکتمری و بشر بکتمری و محمد بن قراطغان. همه کسانی که به قلب حریف حمله بردند و آنها که از حمله به مهاجمان حسین بن مهران باز مانده بودند در پهلوی راست بودند که سواران و پیادگان شان تا مسافت پنج میل با کافران پیکار می کردند و از آنها می کشتند. وقتی نیم میل از نبرد گاه گذشتیم. بیم کردم که از جانب کافران بر پیادگان و سیاهی لشکر حمله ای باشد. پس بماندم تا به من پیوستند که آنها را فراهم آوردم و مردم را به دور خویش فراهم آوردم. نیم نیزه مبارک، نیم نیزه امیر مؤمنان، آنجا بود که از نخستین مرحله آورده شده بود. مردمان حمله بردند. عیسی نوشری به ترتیبی که برای وی معین کرده بودم با سواران و پیادگان خویش سیاهی لشکر را از صفهای عقب مضبوط می داشت و از جای خویش نرفت تا وقتی -

که همه مردم از همه جا به نزد من آمدند. من خیمه خویش را در همانجا که توقف کرده بودم بپا کردم. همه مردم فرود آمدند. من همچنان متوقف بودم تا وقتی که نماز مغرب بکردم و مردم در اردو گاه قرار گرفتند و من پشتازان فرستادم. سپس منزل گرفتم و خدای را بر نصرتی که نصیب ما کرده بود بسیار ستایش کردم. همه سرداران و غلامان امیر مؤمنان با عجمان و دیگر کسان در کار نصرت این دولت مبارک و نیک خواهی آن بغایت رسیدند که خدای همگی شان را قرین برکت بدارد.

«وقتی مردم بیاسودند من و سرداران همگی برون شدیم که تا صبحگاه برون از اردو گاه بسر بردیم، مبادا حيله‌ای رخ دهد. از خدای اکمال نعمت و توفیق شکر می‌خواهم.

«خدای سرور ما وزیر را قرین عزت بدارد، به منت و یاری خدای سوی حماة می‌روم. سپس سوی سلمیه که کسانی از این کافران که با کافر مانده‌اند در سلمیه‌اند که از سه روز پیش آنجا رفته‌است، مرا نیاز هست که وزیر به همه سرداران و دیگر تیره‌های عرب از بنی شیبیان و تغلب و بنی تمیم نامه نویسد و برای همگی درباره آنچه در این نبرد بوده پاداش خیر مسئلت کند که هیچکس از آنها از بزرگ و کوچک از غایت کوشش باز نماندند و خدای را ستایش بر آنچه تفضل کرد و از او اکمال نعمت می‌خواهم.»

«وقتی دستور دادم سرها را فراهم آرند سر ابو الحمل و سر ابو العذاب و ابو البغل یافته شد. گفتند: «نعمان نیز کشته شده. دستور دادم که او را بجویند و سرش را بر گیرند و با سرها به حضرت امیر مؤمنان حمل کنند. انشاء الله.»

به روز دوشنبه چهار روز مانده از محرم خالدار را در منظر عام وارد رقه کردند بر شتری بود، کلاه حریری بسر داشت و جبهه دیا به تن. گلیم پوش^۱ و طوقدار نیز بر دوشتر پیش روی وی بودند.

پس از آن مکتفی سپاههای خویش را با محمد بن سلیمان بجای نهاد و با خواص و غلامان و خادمان خویش حرکت کرد و از رقه به بغداد روان شد، قاسم بن-عبید الله نیز با وی بود. قرمطی و گلیم پوش و طوقدار و جمعی از اسیران نبرد را نیز با خویش برد و این در آغاز صفر همین سال بود. وقتی به بغداد شد چنانکه گفته اند مصمم شد قرمطی را آویخته برد کلی وارد بغداد کند که دکل بر پشت فیل باشد. پس دستور داد که طاق درهایی را که فیل از آن عبور می کرد و کوتاهتر از دکل بود ویران کنند، چون باب اطاق و باب الرصافه و درهای دیگر.

پس از آن، چنانکه گفته اند مکتفی کاری را که بر آن مصمم شده بود ناپسند یافت و دمیانه غلام یا زمان کرسی ای برای قرمطی ساخت و کرسی ای بر پشت فیل نهاد که ارتفاع آن از پشت فیل، چنانکه گفته اند، دوزخ و نیم بود.

مکتفی صبحگاه دوشنبه، دو روز رفته از ماه ربیع الاول، وارد بغداد شد. اسیران را پیش روی وی می بردند که بر شتران بودند و در بند و جبهه ها و کلاه های حریر داشتند، طوقدار در میان شان بود. وی نوسال بود و ریشش بر نیامده بود، یک چوب خراطی شده را همانند لگام در دهان وی نهاده بودند، از آن روز که وقتی وی را وارد رقه کردند مردمی را که نفرین اومی گفتند دشنام می داد و بر آنها تف می کرد. با وی چنین کردند تا کسی را دشنام نگوید.

پس از آن مکتفی دستور داد تا در نماز گاه عتیق سمت شرقی سکویی بسازند بیست ذراع در بیست ذراع به ارتفاع ده ذراع و پله ها برای آن ساختند که از آنجا بر سکو بالا روند.

و چنان بود که مکتفی هنگام بازگشت از رقه سپاههای خویش را به نزد محمد بن سلیمان بجای نهاد. محمد بن سلیمان سرداران و قاضیان و نگهبانان قرمطی را که در آن ناحیه بوده بودند بجست و به بند کرد و با سردارانی که با وی بجا مانده بودند از راه فرات سوی مدینه السلام روان شد، و شب پنجشنبه دوازده

روز رفته از ماه ربیع الاول به درانبار رسید. جمعی از سرداران با وی بودند از جمله خاقان مفلحی و محمد بن اسحاق کنداجیقی و دیگران. سردارانی که به بغداد بودند دستور یافتند از محمد بن سلیمان پیشواز کنند و با وی در آیند.

محمد وارد بغداد شد. هفتاد و چند اسیر پیش روی وی بود. و چون به ثریا رسید خلعت گرفت، يك طوق طلا نیز به وی داده شد با دو بازو بند طلا. همه سردارانی که با وی آمده بودند خلعت گرفتند، با طوق و بازو بند، و به منزلهای خویش فرستاده شدند. دستور داده شد که اسیران را به زندان برند.

درباره خالدار گفته اند که در زندان مکتفی از خوانی که به نزد وی می بردند کاسه ای برگرفت و آنرا شکست و پاره ای از آنرا برگرفت و یکی از رگهای خویش را با آن برید که خون بسیار از آن برفت، سپس دست خویش را بست. وقتی کسی که به خدمت وی گماشته بود این را بدانست از او پرسید که چرا چنین کرده؟ گفت: «خونم فزونی گرفته بود و آنرا برون آوردم.» پس او را وا گذاشتند تا بهی یافت و نیرویش باز آمد.

وقتی روز دوشنبه رسید، هفت روز رفته از ربیع الاول، مکتفی سرداران و غلامان را دستور داد که بنزد سکویی که دستور ساخت آنرا داده بود حضور یابند که حضور یافتند، بسیار کس از مردم نیز برای حضور در آنجا برون شدند. احمد بن محمد واثقی نیز که در آنوقت سالار نگهبانان مدینه السلام بود با محمد بن سلیمان، دبیر سپاه، به نزد سکو حضور یافتند و بر آن نشستند. اسیرانی را که مکتفی با خویشتن ازرقه آورده بود، با قرمطیانی که در زندان بوده بودند و از کوفه فراهم آمده بودند با جمعی از مردم بغداد که عقیده قرمطیان داشتند و گروهی او باش غیر قرمطی از ولایتهای دیگر بیاوردند که برشتران بودند و به نزد سکو حاضرشان کردند و برشتران نگهداشتند، به هر يك از آنها دو کس را گماشته بودند. گویند جمعشان سیصد و بیست و چند کس بود و به قولی سیصد و شصت کس. حسین بن زکریه قرمطی معروف

به خالدار را بیاوردند که براستری بود در يك كجاوه، پسر عمویش گلیم پوش نیز با وی بود، که پرده بر آنها کشیده بودند. گروهی سوار و پیاده نیز همراهشان بود. آنها را به سکو بالا بردند و بنشانیدند. سی و چهار کس از اسیران را نیز پیش آوردند. یکی پس از دیگری دستها و پاهایشان را بریدند و گردنهایشان را بزدند. چنان بود که یکی رامی گرفتند و به رومی افکندند و دست راست وی را می بریدند و به طرف پایین می آویختند که مردم آنها را ببینند، سپس پای چپ وی را می بریدند، سپس دست چپ، سپس پای راست، و آنچه را بریده بودند به پایین می انداختند، سپس او را می نشاندند و سرش را می کشیدند و گردنش را می زدند و سرش را و پیکرش را به پایین می افکندند. گروه اندکی از این اسیران بودند که می نالیدند و استغاثه می کردند و قسم یاد می کردند که از قرمطیان نیستند.

چنانکه گفته اند وقتی کشتن این سی و چهار کس که از سران و بزرگان اصحاب قرمطی بودند بسر رفت گلیم پوش را پیش آوردند و دودست و دو پای او را بریدند و گردنش را بزدند. سپس قرمطی را پیش آوردند و دویست تازیانه به او زدند. سپس دودست و دو پای او را بریدند و داغ کردند که از خویشتن برفت. آنگاه چوبی بر گرفتند و آتش در آن افروختند و در تهیگاهها و شکمش نهادند که بنا کرد چشم خود را می گشود و می بست، و چون بیم کردند که بمیرد گردنش را زدند و سرش را بر چوبی بر آوردند کسانی که بر سکو بودند تکبیر گفتند، کسان دیگر نیز تکبیر گفتند.

وقتی قرمطی کشته شد سرداران و کسانی که آنجا حاضر شده بودند که ببینند باوی چه می کنند برفتند. واثقی با گروهی از یاران خویش تا به وقت نماز عشا در آنجا بماند تا گردن باقی اسیرانی را که به نزد سکوها حاضرشان کرده بودند زدند، سپس برفت.

فردای آنروز سرهای کشتگان را از نماز گاه به نزد پل بردند. پیکر قرمطی را در سمت پل بالا در بغداد بیاویختند. به روز چهارشنبه چاههایی بر کنار سکو کردند

و پیکر کشتگان را در آن افکندند و پر کردند. چند روز بعد دستور داده شد که سکو را ویران کنند که چنان کردند.

«چهارده روز مانده از ماه ربیع الآخر، قاسم بن سیمما که از راه فرات، قلمرو و عمل خویش، باز می‌گشت به بغداد رسید، یکی از یاران قرمطی خالد را که از مردم بنی علیص بود و با امان به نزد وی آمده بود، همراه داشت وی یکی از دعوتگران قرمطی بوده بود و کنیه ابو محمد داشت. سبب امان یافتن وی آن بود که سلطان بدو پیام داده بود و وعده داده بود که اگر به امانخواهی بیاید با او نیکی کند، زیرا از سران قرمطی در نواحی شام جز او کسی نمانده بود. وی از وابستگان بنی علیص بود که به وقت نبرد به محلی نامعلوم گریخته بود و خلاصی یافته بود، آنگاه از بیم جان خویش به امان گرفتن و اطاعت کردن، رغبت آورده بود. وی و همراهانش که شصت و چند کس بودند به بغداد آمدند که امان یافتند و با آنها نکویی شد و مالی به آنها داده شد که نزدشان بردند و قرمطی را با همراهانش با قاسم بن سیمما به رحبه مالک بن طوق فرستادند و برای شان مقرری معین شد. وقتی قاسم بن سیمما با آنها به قلمرو و عمل خویش رسید مدتی با وی بیودند، سپس درباره خیانت با قاسم بن سیمما اتفاق کردند و بر ضد وی شدند. قاسم قصد آنها را بدانست و پیشدستی کرد و شمشیر در آنها نهاد و نابودشان کرد و گروهی از ایشان را اسیر کرد و بقیه بنی علیص و وابستگان شان به جای خویش نشستند و مدتی در سرزمین سماوه و اطراف آن بماندند تا خبیث، زکروه، به آنها پیام داد و گفت از جمله وحی‌ها که بدور رسیده اینست که شیخ و برادرش کشته می‌شوند و امام وی که بدو وحی می‌رسد از پی آنها نمودار می‌شود و ظفر می‌یابد.

به روز پنجشنبه، نه روز رفته از جمادی الاول، مکتفی دختر ابو الحسین، قاسم بن عبیدالله را برای پسر خویش محمد که کنیه ابو احمد داشت به زنی گرفت به صداق یکصد هزار دینار.

چنانکه گویند، در آخر جمادی الاول این سال، نامه‌ای از ناحیه جبی آمد که می‌گفت که از دره کوه سیل به جبی و اطراف آن آمده و نزدیک سی فرسخ زیر آب رفته و مردم بسیار غرق شده‌اند، گوسفندان و غلات را آب برده و منزلها و دهکده‌ها ویران شده، یک هزار و دو بیست کس از غرق شدگان را یافته‌اند بجز آنها که یافت نشده‌اند.

به روز یکشنبه غره رجب، مکتفی، محمد بن سلیمان، دبیر سپاه، را خلعت داد، با گروهی از سران و سرداران، از جمله محمد بن اسحاق کنداجیقی و خلیفه بن مبارک، معروف به ابوالاغر، و دو پسر کیغلغ و بندقه پسر کمشجور و دیگر سرداران، و دستورشان داد که شنوا و مطیع محمد بن سلیمان باشند. آنگاه محمد بن سلیمان که خلعت به تن داشت به خیمه گاه خویش به در شماسیه رفت و آنجا اردو زد، جمعی از سرداران نیز که برون شده بودند با وی اردو زدند. برون شدنشان برای آن بود که آهنگ دمشق و مصر داشتند تا کارها را از دست هارون پسر خمارویه بگیرند که ضعف وی و ضعف یارانش بر سلطان آشکار شده بود و مردانش از دست برفته بودند و قرمطی بسیاری از آنها را کشته بود.

پس از آن، شش روز رفته از رجب، محمد بن سلیمان با مردانی که بدو پیوسته شده بودند و نزدیک ده هزار کس بودند از در شماسیه حرکت کرد و دستور یافت که در رفتن شتاب کند.

سه روز مانده از رجب در دو مسجد جامع مدینه السلام، نامه اسماعیل بن احمد که از خراسان آمده بود، خوانده شد که در آن گفته بود که ترکان با سپاهی انبوه و جمعی بسیار آهنگ مسلمانان کرده بودند و در اردو گاهشان هفتصد قبه ترکی بود که خاص سران ترک است و او یکی از سرداران خویش را با سپاهی که بدو پیوسته بود فرستاد و میان مردم ندای حرکت داد که مردم بسیار از داوطلبان برون شدند. سردار سپاه با همراهان خویش سوی ترکان رفت. مسلمانان وقتی به آنها رسیدند که غافل

بودند، صبحگاهان به ترکان تاختند که بسیار کس از آنها کشته شد، باقیمانده هزیمت شدند و اردوگاهشان به غارت رفت و مسلمانان به سلامت و با غنیمت بجای خویش باز گشتند.

در شعبان این سال خبر آمد که فرمانروای روم یکصد صلیب همراه یکصد هزار مرد به مرزها فرستاده که جمعی از آنها سوی حدث رفته اند و هجوم برده اند و هر کس از مسلمانان را که بدست آورده اند اسیر کرده اند و حریق پیا کرده اند.

در ماه رمضان همین سال، از رجبه نامه ای از قاسم بن سیما به سلطان رسید که می گفت که بدویان بنی علیص و وابستگان شان که یاران قرمطی بوده بودند و از وی و سلطان امان گرفته بودند پیمان شکسته اند و خیانت آورده اند و آهنگ آن داشته اند که به روز فطر هنگام اشتغال مردم به نماز عید به رجبه هجوم کنند و هر که را بدست آوردند بکشند و حریق پیا کنند و غارت کنند، من با آنها حيله کردم و یکصد و پنجاه کس از ایشان را کستم و اسیر کردم. بجز آنها که در فرات غرق شدند. من اسیران را که گروهی از سران قوم از آن جمله اند با سر کشتگان همراه می آورم.

چنانکه گفته اند، در آخر ماه رمضان این سال، نامه ای از ابی معدان آمد، از رقه، که خبر می داد که از طرسوس خبر بنزد وی رسیده که خدا غلام زرافه را در غزایی که بارو میان در شهر انطاکیه داشته ظفر داده. گفته اند که این شهر هم سنگ قسطنطنیه است و بر ساحل دریاست و غلام زرافه آنرا به شمشیر و غلبه گشوده و چنانکه گفته اند پنج هزار کس را در آنجا کشته و همانند این تعداد اسیر گرفته و چهار هزار اسیر را نجات داده و شصت مرکب از رومیان گرفته و طلا و نقره و اثاث و پرده ها را که به غنیمت گرفته بر آن بار کرده و سهم هر مردی که در این غزا حضور داشته هزار دینار تخمین شده که مسلمانان از این خوشدل شده اند. من این نامه را با شتاب می فرستم که وزیر از

این خبردار شود، به روز پنجشنبه ده روز رفته از ماه رمضان نوشته شد»

در این سال فضل بن عبدالله عباسی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و نود و دوم در آمد.

سخن از حادثات معتبری که

به سال دویست و نود و دوم بود

از جمله آن بود که نزار بن محمد از بصره، یکی را بنزد سلطان فرستاد به بغداد و گفت که وی می خواسته بر ضد سلطان قیام کند و به واسطه شده و نزار کس از پی وی فرستاده که او را گرفته و به بصره برده. در بصره نیز گروهی را گرفته که گفته می شد با وی بیعت کرده اند و نزار همه را در کشتی ای به بغداد فرستاده بود که در توقفگاه بصریان نگاهشان داشتند و گروهی از سرداران به توقفگاه بصریان رفتند و این مرد را بیاوردند. بر بختی ای، پسری خردسال از آن وی پیش رویش بود، بر شتری. سی کس نیز همراه وی بودند، بر شتران و همگی شان کلاهها و جبهه های حریر داشتند. بیشتر شان استغاثه می کردند و می گریستند و قسم یاد می کردند که بیگانه اند و از آنچه به آنها نسبت داده اند چیزی نمی دانند. آنها را از محل خرما فروشان و در کرخ و خلد عبور دادند تا به خانه مکتفی رسانیدند که دستور داد آنها را ببرند و در زندان معروف به «نو» بدارندشان.

در محرم این سال اندرون قس رومی به مرعش و اطراف آن هجوم آورد. مردم مصیصه و مردم طرسوس برای نبرد رفتند و ابو الرجال بن ابی بکار با گروهی از مسلمانان کشته شدند.

در محرم این سال، محمد بن سلیمان برای جنگ هارون پسر خمارویه به حدود مصر رفت. مکتفی دمیانه غلام یا زمان را از بغداد فرستاد و دستورش داد که به دریا نشیند و به مصر رود و وارد نیل شود و لوازم از سپاهیان مصر ببرد، که برفت و وارد نیل

شد تا به پل رسید و آنجا بماند و آنها را به سختی انداخت. محمد بن سلیمان با سپاه از راه خشکی رفت تا نزدیک فسطاط شد و به سردارانی که آنجا بودند نامه نوشت. نخستین کسی که سوی وی شد بدرحمایمی بود که سر قوم بود و این رخداد آنها را شکست. آنگاه سرداران بصری و دیگران پیایی به امانخواهی سوی وی آمدند و چون هارون و دیگر کسانی که با وی بودند این را بدیدند، سوی محمد بن سلیمان حرکت کردند و چنانکه گویند میانشان نبردها شد، پس از آن یکی از روزها میان یاران هارون اختلاف افتاد که به پیکار برخاستند. هارون رفت تا آرامشان کند. یکی از مغربیان نیزه کوتاهی سوی وی انداخت و او را بکشت. خبر به محمد بن سلیمان رسید که با همراهان خویش وارد فسطاط شد و خانه‌های آل طولون و کسانی را که به تصرف آورد و همگی‌شان را که ده و چند کس بودند دستگیر کرد و به بندشان کرد و بداشت و اموالشان را مصادره کرد و خبر فتح را نوشت. این نبرد در صفر همین سال بود به محمد بن سلیمان نوشته شد که همه آل طولون و سرداران وابسته به آنها را بفرستد و هیچکدامشان را نه در مصر، نه در شام بجا نگذارد و همه را به بغداد فرستد و او چنان کرد.

سه روز رفته از ماه ربیع الاول این سال، دیواری که بر سر پل اول بود، در سمت شرقی خانه عید الله طاهری، بر حسین بن زکویه قرمطی افتاد که به نزدیک دیوار آویخته بود و او را درهم شکست و پس از آن چیزی از وی یافت نشد.

در ماه رمضان این سال، خبر به سلطان رسید که یکی از سرداران مصری معروف به خلیجی به نام ابراهیم، در انتهای حدود مصر با جمعی از سپاهیان و دیگران که استمالتشان کرده، از محمد بن سلیمان عقب مانده و به مخالفت سلطان سوی مصر رفته و در راه، گروهی دوستداران فتنه با وی شده‌اند و جمعش بسیار شده وقتی به مصر رفته عیسی نو شری که در آنوقت عامل کمکهای مصر بوده آهنگ پیکار وی کرده، اما به سبب فزونی همراهان خلیجی تاب وی نیاورده و از مقابل وی سوی اسکندریه رفته

و مصر را خالی کرده که خلیجی وارد آنجا شده. در همین سال سلطان، فاتک، وابسته معتضد، را برای نبرد خلیجی و سامان دادن کار مغرب دعوت کرد، بدر حمّامی را نیز بدو پیوست و در کارها مشاور او کرد. جمعی از سرداران را نیز با سپاهی انبوه بدو پیوست.

هفت روز رفته از شوال همین سال، فاتک و بدر حمّامی به سبب آنکه برای رفتن سوی مصر دعوت شده بودند خلعت گرفتند و دستور یافتند زودتر روانه شوند. پس از آن فاتک و بدر حمّامی دوازده روز رفته از شوال روان شدند.

در نیمه شوال همین سال، رستم پسر بردوا وارد طرسوس شد، به ولایتداری آنجا و مرزهای شام.

و هم در این سال میان مسلمانان و رومیان مبادله اسیران بود و نخستین روز آن، شش روز مانده از ذی قعدة همین سال بود. چنانکه گفته اند، جمله مسلمانانی که مبادله شدند، هزار و نزدیک به دویست کس بودند. پس از آن رومیان خیانت آوردند و برفتند و مسلمانان با بقیه اسیران رومی که به دستشان مانده بود باز گشتند. پیمان مبادله و متار که را ابوالعشایر بسته بود با ابن مکرّم قاضی. وقتی کار داندرون نقش چنان شد و بر مردم مرعش هجوم برد و ابوالرجال و غیر او را بکشت، ابوالعشایر معزول شد و رستم ولایتدار شد و مبادله بدست وی بود.

متصدی مبادله از جانب رومیان یکی بود به نام اسطانه.

در این سال فضل بن عبدالملک عباسی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و نود و سوم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال

دویست و نود و سوم بود

از جمله آن بود که پنج روز مانده از صفر خبر آمد که خلیجی که بر مصر مسلط

شده بود در نزدیکی عریش با احمد بن کیغلیغ و گروهی از سرداران نبرد کرده و آنها را به زشت‌ترین وضعی هزیمت کرده که گروهی از سرداران مقیم مدینه السلام برای رفتن به مقابله وی دعوت شدند، از جمله ابراهیم بن کیغلیغ، که روان شدند.

هفت روز رفته از ربیع الاول این سال، یکی از سرداران طاهر بن محمد صفاری به نام ابوقابوس که از سپاه سگزیان جدا شده بود به امانخواهی به بغداد رسید. سبب آن بود که طاهر بن محمد چنانکه گویند به سرگرمی و شکار مشغول بود و برای شکار سوی سیستان رفت. لیث بن علی بن لیث به همدستی سبکری وابسته عمرو بن لیث بر کار فارس تسلط یافت که تدبیر امور قلمرو طاهر با وی بود و نام، از آن طاهر بود. آنگاه میان آنها و ابوقابوس اختلاف افتاد که از آنها جدا شد و به در سلطان شد که سلطان او را پذیرفت و خلعت داد و گروهی از همراهانش را نیز چیز داد و حرمت کرد. طاهر صفاری به سلطان نوشت و خواست که ابوقابوس را پس فرستد، می گفت که بعضی ولایتهای فارس را بدو سپرده و او خراج گرفته و آنرا با خویش برده و خواسته بود که اگر او را پس نمی فرستد، آنچه را از مال فارس بوده به پای وی محسوب دارد. اما سلطان از این باب چیزی را از طاهر نپذیرفت.

در همین ماه، از همین سال، خبر آمد که یکی از برادران حسین بن زکریا معروف به خالد را با گروهی، در دالیه از راه فرات پیاخاسته و گروهی از بدویان و دزدان بر او فراهم آمده اند که با آنها از راه خشکی سوی دمشق رفته و در آن ناحیه تباهی کرده و با مردم آنجا نبرد کرده. حسین بن حمدان برای رفتن به مقابله وی دعوت شد که با گروهی انبوه از سپاهیان روان شد. ابن قرمطی در جمادی الاول همین سال سوی دمشق روان شده بود. پس از آن خبر آمد که وی سوی طبریه رفته که وی را بدانجا راه نداده اند، با مردم طبریه نبرد کرده و وارد آن شده و مردم آن را از مرد وزن کشته و آنجا را غارت کرده، سپس سوی صحرا رفته.

در ماه ربیع الآخر خبر آمد که دعوتگری که در نواحی یمن بوده سوی شهر صنعا شده که مردم آنجا باوی پیکار کرده اند و بر آنها ظفر یافته و مردم آنجا را بکشته که جز اندکی جان نبرده اند، بر دیگر شهرهای یمن نیز تسلط یافته.

دنباله سخن درباره

کار برادر ابن زکریه

محمد بن داود گوید: زکریه پسر مهرویه از آن پس که خالدار پسرش کشته شد یکی را که کودکان را تعلیم می داده بود به دهکده ای به نام زابوقه از توابع فلوجه فرستاد، نام وی عبدالله بود، پسر سعید و کنیه ابو غانم داشت که نصر نام گرفت تا کار خویش را مکتوم دارد. پس او بر قبایل کلب همی گشت و آنها را به عقیده خویش می خواند، اما هیچکس از آنها اجابت وی نکرد مگر یکی از بنی زیاد به نام مقدم پسر کیال که طوایفی از اصبغیان منتسب به فواطم و سفلگانی از علیصیان و او باشی از دیگر تیره های کلب را برای وی به گمراهی کشانید و آهنگ ناحیه شام کرد. در آنوقت عامل سلطان بردمشق واردن احمد پسر کیغلیغ بود که به پیکار ابن-خلیج- همانکه با محمد بن سلیمان مخالفت کرده بود و سوی مصر رفته بود و بر آن تسلط یافته بود- در مصر اقامت داشت. عبدالله بن سعید این را غنیمت شمرد و سوی دو شهر بصری و اذرعات رفت که از ولایت حوران و بثنیه بود و با مردم آنجا نبرد کرد. سپس امانشان داد و چون تسلیم شدند جنگاورانشان را بکشت و فرزندانشان را اسیر کرد و اموالشان را مصادره کرد، آنگاه به آهنگ دمشق روان شد گروهی از آنها که برای حفاظت دمشق معین شده بودند و احمد پسر کیغلیغ آنها را با صالح بن فضل به جای نهاده بود، به مقابله وی رفتند که قرمطیان بر- آنها غلبه یافتند و بسیار کس از آنها بکشتند، سپس با دادن امان فریشان دادند و صالح را بکشتند و سپاه وی را پراکنده کردند، به شهر دمشق طمع نیاوردند که سوی آنجا رفته بودند و مردمش آنها را از شهر پس رانده بودند. و گروهی از

سپاهیان دمشق که مفتون شده بودند بدانها پیوستند، یوسف بن ابراهیم بغا مردی، عامل احمد بن کیغلیغ بر اردن، با آنها نبرد کرد که وی را بشکستند و امانش دادند، سپس با وی خیانت کردند و او را بکشتند و شهر طبریه را غارت کردند و زنان را به اسیری گرفتند و گروهی از مردم آنها را بکشتند. سلطان، حسین بن حمدان را با سرداران معتبر به تعقیب آنها فرستاد که وارد دمشق شد به وقتی که دشمنان خدا وارد طبریه شده بودند و چون خبر ابن حمدان به آنها رسید سوی سماوه رفتند. حسین به دنبال آنها رفت و در صحرای سماوه تعقیبشان می کرد، آنها از آبی به آبی می رفتند و آنها را کور می کردند تا به دو آب دمعانه و حاله رسیدند و حسین از دنبال کردنشان باز ماند که آب نداشت. پس سوی رجبه باز گشت.

قرمطیان با نصر که گمراهشان کرده بود، شبانه سوی دهکده هیت رفتند و صبحگاهان که مردم آن غافل بودند با طلوع آفتاب بدانجا حمله برد، نه روز مانده از شعبان، که اطراف هیت را غارت کرد و هر کس از مردم دهکده را بدست آورد بکشت و منزلها را بسوخت و کشتی‌هایی را که در فرات به دسترس وی بود به غارت داد. چنانکه گویند از هیت نزدیک دویست کس را از مرد و زن و کودک بکشت و هر چه مال و کالا بدست آورد بگرفت و چنانکه گویند سه هزار مرکوب بار کرد که دست کم نزدیک دویست خروار^۱ گندم همراه برد و چندان پارچه و عطر و خرده. کالا که بدان نیاز داشت. بقیه روزی را که وارد هیت شده بود و روز بعد را آنجا بیود و پس از مغرب سوی صحرا رفت، این همه را از اطراف هیت بدست آورده بود و مردم شهر در داخل دیوار حصارى شده بودند.

محمد بن اسحاق کنداجیقی با جمعی از سرداران با سپاهی انبوه به سبب ابن قرمطی سوی هیت روان شد و چند روز بعد مونس خازن نیز از پی وی رفت. از محمد بن داود آورده‌اند که گفته بود: «قرمطیان صبحگاهان به هیت هجوم بردند، به وقتی که مردم آن غافل بودند، خدا به وسیله دیوارهای هیت از هجوم

(۱) کلمه متن: کر، که آنها را برا بر پنج بار خر گرفته‌اند که بتقریب همان خروار میشود (م)

مصو نشان داشت. پس از آن سلطان، محمد بن اسحاق کنداجیقی را با شتاب به مقابله آنها فرستاد، بیش از سه روز آنجا نمانده بودند که محمد بن اسحاق به آنها نزدیک شد و از آنجا به طرف دو آب گریختند. محمد سوی آنها رفت و دید که آبهای مابین وی و خودشان را کور کرده اند. از حضرت، شتران و مشکها و توشه سوی وی فرستاده شد. به حسین بن حمدان نیز نوشته شد که از جانب رجه سوی آنها رود تا وی و محمد بن اسحاق بر نبردشان فراهم آیند. وقتی کلبیان بدانستند که سپاه - نزدیکی شان رسیده بر ضد دشمن خدا، نصر، همسخن شدند و بر او جستند و او را کشتند. یکی از آنها که او را گرگمی گفتند پسر قایم بتنهایی او را کشت و سوی در خلافت رفت که به آنچه کرده بود تقرب جوید و برای باقیمانده قوم امان بخواهد که جایزه خوب گرفت و آنچه را کرده بود قدر دانستند و از تعقیب قوم وی دست برداشتند که چند روزی نبود، سپس بگریخت. پیش از آن محمد بن اسحاق، به سر نصر دست یافتند و آنرا بیریدند و به مدینه السلام بردند. پس از نصر، قرمطیان با همدیگر نبرد کردند و میان شان خونها ریخته شد، مقدم بن کمال با اموالی که بدست آورده بود سوی ناحیه طی گریخت. گروهی از آنها که کارهای شان رانمی پسندیدند سوی بنی اسد رفتند که در اطراف عین التمر مقیم بودند، مجاور آنها شدند و هیئتی به نزد سلطان فرستادند و از آنچه کرده بودند عذر خواستند و خواستند که آنها را در مجاورت بنی اسد بجای گذارند که این را از آنها پذیرفتند. باقیمانده فاسقان که به دین قرمطیان دلبستگی داشتند دو آب را به تصرف داشتند. سلطان به حسین بن حمدان نوشت که باز به آنها پردازد و ریشه های شان را بر آرد. زکریا دعوتگری از آن خویش را که از کشتکاران مردم سواد بود، به نام قاسم پسر احمد، معروف به ابو محمد از روستای نهر تلحانا، بنزد آنها فرستاد و گفت که عمل گرگ پسر قاسم او را از آن جمیع نفرت زده کرده و دل وی را از آنها رنجه کرده که آنها از دین بدر رفته اند و گفت که هنگام غلبه قرمطیان رسیده و در کوفه چهل هزار کس و در سواد کوفه چهار صد هزار کس با وی بیعت کرده اند و روز

و عده آنها همانست که خدای در کتاب خویش در قصه موسی کلیم خویش، صلی الله علیه وسلم، و فرعون دشمن خویش آورده و گوید: «و عده گاه شما روز آرایش است که نیمروز مردم مجتمع شوند^۱»، ز کرویہ دستورشان می دهد که کار خویش را نهان دارند و چنان وانمایند که سوی شام حرکت می کنند اما سوی کوفه روند و صبحگاه روز قربان، روز پنجشنبه، ده روز رفته از ذی حجه سال دویست و نود و سوم، بدان هجوم برند که کس از کوفه بازشان نمی دارد، ز کرویہ بر آنها ظاهر می شود و عده خویش را که فرستادگان وی به آنها میگفته اند محقق می کند. قاسم بن احمد را نیز همراه خویش ببرند. قرمطیان دستور وی را کار بستند و به در کوفه رسیدند به وقتی که مردم همراه اسحاق بن عمران عامل سلطان بر کوفه از نماز گاهشان باز گشته بودند. چنانکه گفته اند هشتصد سوار، یا در حدود آن، بودند که سرشان ذبلانی پسر مهرویه بود، از مردم صواره و به قولی از مردم جنبلا. همه سواران زره و جوشن و افزار خوب داشتند، جمعی از پیادگان نیز همراهشان بودند که بر مرکب آمده بودند. به هر کس از مردم که رسیدند بدو تاختند. جامه های گروهی را ربودند و نزدیک بیست کس را بکشتند. مردم سوی کوفه شتافتند و وارد آن شدند و بانگ «سلاح بر گیرید» زدند. اسحاق بن عمران نیز با یاران خویش بپاخواست. نزدیک یکصد سوار از قرمطیان از در معروف به درکنده وارد کوفه شده بودند که مردم و جمعی از یاران سلطان فراهم آمدند و نان را با سنگ بزدند و با آنها نبرد کردند و با پسر ها بکوفتندشان و نزدیک نیست کس از آنها را بکشتند و از شهر بیرونشان کردند. اسحاق بن عمران و سپاهیان که با وی بودند برون شدند و با قرمطیان به نبرد ایستادند. اسحاق به مردم کوفه دستور داد که شبانگاه به کشیک باشند که قرمطیان غفلتی نیابند و وارد شهر بشوند. پیکار در میانشان تا پسینگاه روز قربان پیوسته بود. پس از آن قرمطیان به سوی قادسیه هزیمت شدند. مردم کوفه دیوار و خندق خویش را اصلاح کردند

۱- قال [:] موعدکم يوم الزينة وان يحشر الناس ضحی. سورة طه (۲۰) آیه ۵۹.

و با یاران سلطان به شب و روز به کشیک شهر خویش ایستادند. اسحاق بن عمران به سلطان نوشت و کمک خواست که جمعی از سرداران خویش را برای حرکت سوی وی دعوت کرد، از جمله طاهر بن علی و وصیف پسر سوار تکین و فضل بن - موسی بغایی و بشر خدام افشینی و جنی صفوانی و رایق خرزوی و جمعی از غلامان شرابی و دیگران را بدان پیوست. نخستین گروهشان به روز سه شنبه نیمه - ذی حجه روان شدند، هیچکس را سالار نکرد و هر کس سالار یاران خویش بود. قاسم بن سیما و دیگر سران بدویان را دستور داد که بدویان را از صحراها و دیار ربیعہ و راه فرات و دقوقاء و خانيجار و نواحی دیگر فراهم آرند که به مقابله این قرمطیان روند، به سبب آنکه یاران سلطان در نواحی مصر و شام پراکنده بودند، پیامها در این باب سوی آنها رفت که حضور یافتند آنگاه خبر آمد که کسانی که به کمک اسحاق بن عمران رفته بودند با مردان خویش سوی زکریه رفتند و اسحاق بن عمران را با مردان وی در کوفه نهاده اند که آنرا مضبوط دارد و سوی محلی رفته اند که از آنجا تا قادسیه چهار میل راه است به نام صوار که در صحرا یکشنبه، ده روز است، در ناحیه عرض. در آنجا زکریه با آنها مقابل شده و به روز دوشنبه، نه روز مانده از ذی حجه، با وی به نبرد ایستاده اند. به قولی نبرد روز یکشنبه، ده روز مانده از ذی حجه، بود. یاران سلطان بنه داران را يك ميل از خویشان فاصله دادند و هیچکس از جنگاوران را به نزد آنها ندادند. پیکار در میان به بالا گرفت که آغاز روز به ضرر قرمطی و یاران وی بود چندان که نزدیک بود بر آنها ظفر یابند. زکریه کمینی پشت سرشان نهاده بود، وقتی نیمروز شد کمین به طرف بنه گاه رفت و به غارت آن پرداخت. یاران سلطان شمشیر را پشت سر خویش دیدند و به زشتترین وضعی هزیمت شدند. قرمطی و یارانش شمشیر در یاران سلطان نهادند و آنها را چنانکه خواستند کشتند. گروهی از غلامان شرابی از خزر و غیره که نزدیک یکصد غلام بودند ثبات کردند و پیکار کردند و از آن پس که قرمطیان را سخت آسیب زدند همگی کشته شدند. قرمطیان بنه گاه یاران سلطان را تصرف کردند. از یاران سلطان جز کسی که اسبش خوب بود نجات

نیافت یا کسی که زخم‌دار شده بود و خویشتن را میان کشتگان افکند و پس از ختم پیکار خویشتن را کشانید و وارد کوفه شد. در این بنه گاه از چیزها که سلطان بامردان خویش فرستاده بود سیصد جمازه گرفته شد که سلاح و افزار بر آن بار بود با پانصد استر.

گویند: تعداد کسانی از یاران سلطان که در این نبرد کشته شدند بجز غلامان و حمالان و آنها که در بنه گاه بودند یک هزار و پانصد کس بودند.

قرمطی و یارانش از آنچه در این نبرد گرفتند نیرو گرفتند. قرمطی سوی خرمنهایی رفت که در مجاور وی بود و از آنجا خوردنی و جو بر گرفت و بر استران سلطان بار کرد و به اردو گاه خویش برد. آنگاه از محل نبرد حرکت کرد و پنج میل در ناحیه عرض برفت تا نزدیک محلی بنام نهر مثنیه آنرا برو که بوی کشتگان آزارشان می کرد.

از محمد بن داود آورده‌اند که بدویانی که زکویه به آنها پیام داده بود وقتی به در کوفه رسیدند که مسلمانان با اسحاق بن عمران از نماز گاه خویش باز گشته بودند که از دو سوی پراکنده شدند و وارد خانه‌های کوفه شدند. برای قاسم بن احمد دعوتگر زکویه قبه‌ای زده بودند. گفتند: «این پسر پیمبر خداست.» و بانگ «ای خونیه‌ای حسین» زدند. مقصودشان حسین بن زکویه بود که بر در پل مدینه السلام آویخته شده بود. شعارشان یا احمد بود و یا محمود که مقصودشان دو پسر مقتول زکویه بود. علمهای سفید نمودند و می‌خواستند بدین وسیله عوام کوفه را بفریبند اسحاق بن عمران و همراهش به مقابله و پس راندن آنها شتاب کردند و کسانی از قرمطیان که در مقابل وی ثبات آوردند کشته شدند، جمعی از خاندان ابوطالب حضور یافتند و همراه اسحاق بن عمران نبرد کردند. جمعی از مردم نیز حضور یافتند و نبرد کردند که قرمطیان با زبونی پس رفتند و همان روز به دهکده‌ی عشیره رسیدند که انتهای بخش سالحین و نهر یوسف است در مجاورت صحرا، و کس به نزد دشمن

خدا، زکرویه پسر مهرویه، فرستادند که او را از حفره‌ای در زمین که سالیان دراز در آن نهان مانده بود، در دهکده دریه، برون آورد. مردم دهکده صورتی را بدست خویش بوی خوش میزدند، و او را ولی الله می‌نامیدند، وقتی او را بدیدند بر او سجده بردند. جمعی از دعوتگران و خواص وی به نزدش حضور یافتند، به آنها خبر داد که قاسم بن احمد بیشتر از همه مردم بر آنها منت دارد که وی از آن پس که از دین برون رفته بودند آنها را به دین باز پس آورده و اگر دستور وی را کاربندند وعده‌هاشان را محقق می‌کند و آنها را به آرزوهایشان می‌رساند، برای آنها رمزها گفت و ضمن آن آیه‌هایی از قرآن آورد که آنها را مورد نزول بگردانید.

همه کسانی که علاقه به کفر در دلاشان رسوخ داشت از عرب و وابسته و نبطی و دیگران معترف شدند که زکرویه سرور و والا و مرجع و پناهگاه آنهاست و از نصرت و وصول به آرزوها یقین پیدا کردند. زکرویه به راهشان انداخت، وی را سرور می‌نامیدند و به کسانی که در اردوگاه بودند، نمودار نمی‌کردند. کارها به دست قاسم بود که آنها به رای خویش انجام می‌داد. زکرویه با آنها تا آخرین آب‌خور فرات از ولایت کوفه رفت و به آنها گفت که همه مردم سواد بنزدوی می‌آیند. بیست و چند روز آنجا بماند که فرستادگان میان سوادیان می‌فرستاد و می‌خواست که به وی ملحق شوند، اما از سوادیان کسی به آنها نپیوست مگر آنها که قرین تیره‌روزی بودند که نزدیک پانصد مرد بودند بازنان و فرزندان‌شان. سلطان، سپاهیان سوی وی فرستاد، به همه کسانی که برای مضبوط داشتن انبار و هیت فرستاده بودند نوشت که سوی کوفه روند. مبادا قرمطیان مقیم دو آب به آنجا باز گردند. جمعی از سرداران با شتاب سوی کوفه رفتند که بشرافشینی و جنی صفوانی و نحریر عمری و رائق، غلام امیر مؤمنان، از آن جمله بودند با غلامان دیگر معروف به سرایی. نزدیک دهکده صواریان دشمنان خدا نبرد کردند و پیادگان‌شان را با گروهی از سواران‌شان کشتند، قرمطیان خانه‌های خویش را به یاران سلطان وا گذاشتند که

وارد آن شده و بدان پرداختند. آنگاه قرمطیان سوی آنها باز گشتند و هزیمتشان کردند. از یکی که گویند به وقتی که گروهی از قرمطیان و از جمله خویشاوند زکریه را وارد مجلس محمد بن داود کرده بودند آنجا بوده آورده اند که این قرمطی گفته بود: «زکریه در خانه من نهان بود، در سردابی^۱ که در آهین داشت. ماتنوری داشتیم که آنرا جا به جا می کردیم. وقتی کسی به جستجو می آمد تنور را بر سرداب^۲ می نهادیم و زنی می ایستاد و آتش در آن می افروخت. چهار سال بدین گونه نبود و این به روزگار معتضد بود.» می گفت: «تا وقتی که معتضد جزو زندگان است قیام نمی کنم، پس از آن از منزل من به خانه ای رفت که در آنجا اطاقی پشت در خانه ساخته بودند، وقتی در خانه گشوده می شد روی در اطاق را می گرفت و کسی که وارد می شد در اطاقی را که وی در آن بود نمی دید. حال وی بدین گونه بود تا معتضد در گذشت که در آن وقت دعوتگران فرستاد و برای قیام کوشید.»

وقتی خبر نبردی که در صوار میان قرمطی و یاران سلطان رخ داده بود به سلطان و مردم رسید آنرا بزرگ شمردند. سرداران که یادشان کردم برای حرکت دعوت شدند و سالاری، از آن محمد بن اسحاق کنداجیقی شد. گروهی از بدویان بنی شیبان و نمر، در حدود دو هزار کس، بدو پیوسته شدند و به آنها مقرری داده شد. دوازده روز مانده از جمادی الاول، گروهی در حدود ده کس از مکه به بغداد رسیدند و به در سلطان شدند و از او خواستند که سپاهی سوی شهرشان فرستد که از کسی که در یمن قیام کرده بود بيمناك بودند و می گفتند نزدیک آنها شده است.

به روز جمعه، دوازده روز رفته از رجب، نامه ای بر منبر بغداد خوانده شد که بنزد سلطان رسیده بود که مردم صنعا و دیگر شهرهای یمن بر ضد آن خارجی که بر صنعا تسلط یافته بود فراهم آمده اند و با وی نبرد کرده اند و هزیمتش کرده اند و

گروههایش را پراکنده اند که به یکی از نواحی یمن رفته. پس از آن سلطان، سه روز رفته از شوال، مظفر بن حاج را خلعت داد و ولایتدار یمن کرد. ابن حاج، پنج روز رفته از ذی قعدة، حرکت کرد و سوی کارخویش در یمن رفت و آنجا بیود تا در گذشت. هفت روز مانده از رجب این سال، خیمه‌های مکتفی را برون بردند و بر در شماسیه بپا کردند که می‌خواست سوی شام رود به سبب ابن خلیج. اما شش روز مانده از آن ماه از مصر از جانب فاتک خریطه‌ای آمد که می‌گفت وی و سرداران سوی خلیجی رفته‌اند و پیکارهای بسیار در میانشان بوده و در آخرین پیکاری که میانشان رخ داده بیشتر یاران وی کشته شده‌اند و بقیه هزیمت شده‌اند که بر آنها ظفر یافته و اردوگاهشان را به تصرف آورده‌اند، خلیجی گریزان شده و وارد فسطاط شده و در آنجا بنزد مردی از اهل شهر نهان شده، دوستان وارد فسطاط شده‌اند و چون آنجا قرار گرفته‌اند به خلیجی و دیگر یاران نهان شده وی رهنمون شده که آنها را گرفته و به نزد خویش نداشته. مکتفی به فاتک نوشت که خلیجی و دیگر کسانی را که با وی دستگیر شده‌اند به مدینه السلام فرستد، پس از آن خیمه‌های مکتفی را که به در شماسیه برده بودند پس بردند و کس فرستاد که خزانه‌های وی را پس آرند و آنرا که از تکریت گذشته بود پس آوردند.

فاتک، خلیجی را با جمعی از آنها که با وی اسیر شده بودند از مصر همراه بشر وابسته محمد بن ابی الساج به مدینه السلام فرستاد و چون روز پنجشنبه نیمه ماه رمضان همین سال شد وی را از در شماسیه وارد مدینه السلام کردند. بیست و یک کس را پیش روی وی برشتران می‌بردند که همه کلاهها و جبهه‌های حریر داشتند که چنانکه گفته‌اند، دو پسر بینک، و ابن اشکال، که از اردوگاه عمرو صفار به امانخواهی بنزد سلطان آمده بود، و صندل مزاحمی خادم سیاه از آنجمله بودند. وقتی خلیجی به نزد مکتفی رسید و او را نگریست بگفت تا او را در خانه خلافت بدارند و نیز بگفت تا دیگران را در زندان نو بدارند که آنها را به نزد ابن عمرویه فرستادند که نگهبانی بغداد با وی بود. پس از

آن مکتفی وزیر خویش، عباس بن حسن را به سبب حسن تدبیر وی در کار این فتح خلعت‌ها داد، بشرافشینی را نیز خلعت داد.

پنج روز رفته از شوال، سرقرمطی موسوم به نصر را که هیت را غارت کرده بود، بر نیزه به بغداد آوردند.

هفت روز رفته از شوال، خبر به مدینه السلام رسید که رومیان به قورس هجوم آورده‌اند و مردم آنجا با آنها نبرد کرده‌اند که رومیان هزیمتشان کرده‌اند و بیشترشان را کشته‌اند. سران بنی تمیم را نیز کشته‌اند و وارد شهر شده‌اند و مسجد آنرا سوخته‌اند و باقیمانده مردم قورس را رانده‌اند.

در این سال فضل بن عبدالله هاشمی سالار حج بود.

پس از آن سال دو یست و نود و چهارم در آمد.

سخن از حادثات معتبری که به

سال دو یست و نود و چهارم بود

از جمله آن بود که ابن کیغلیغ به آهنگ غزا وارد طرسوس شد. در آغاز محرم رستم نیز با وی برون شد - و این غزای دوم رستم بود - و تا سلندوا رفتند که خدا فتح نصیبشان کرد و سوی آلس شدند، نزدیک پنجهزار کس به دستشان افتاد و از رومیان کشتاری بزرگ کردند و به سلامت باز آمدند.

دوازده روز رفته از محرم، خبر به مدینه السلام رسید که زکویه، پسر مهرویه قرمطی، از محل معروف به نهر مثنیه به آهنگ حج گزاران برون شده و به جایی رسیده که میان وی و واقصه چهارمیل است.

از محمد بن داود آورده‌اند که آنها در صحرا از سمت مشرق رفتند تا به نزد آب موسوم به سلمان رسیدند که میان آنها و سواد، بیابانی فاصله بود. زکویه که آهنگ حج گزاران داشت آنجا در انتظار کاروان نخستین بماند. شش یا هفت روز

مانده از محرم کاروان به واقصه رسید، مردم منزلگاه بيمشان دادند و خبرشان دادند که میان آنها و قرمطیان چهارمیل است که حرکت کردند و نماندند و نجات یافتند. حسن بن موسی ربعی و سیما ابراهیمی در این کاروان بودند. وقتی کاروان دور شد قرمطی به واقصه شد و از آنها درباره کاروان پرسش کرد. بدو گفتند که در واقصه نماند. آنها را متهم داشت که کاروانیان را از حضور قرمطیان خبردار کرده اند و جمعی از علافان آنجا را بکشت و علف را بسوخت. مردم واقصه در قلعه خویش حصارى شدند. قرمطی روزی چند آنجا بماند. سپس از واقصه سوی زباله رفت.

از محمد بن داود آورده اند که گفته بود: سپاهیان به تعقیب زکریه سوی چشمه های طف رفتند. سپس از آنجا برفتند که خبر یافته بودند که وی در سلمان است. علان بن کشمرد با گروهی از سواران نخبه سپاه از راه جاده مکه^۱ سوی زکریه رفت تا در سبال فرود آمدند. سپس از آنجا سوی واقصه رفت و از آن پس که کاروان نخستین گذشته بود آنجا فرود آمد. زکریه در راه خویش به طایفه هایی از بنی اسد گذشت و آنها را از خیمه هایشان گرفت و با خویش برد. وی آهنگ حج گزاران باز گشته از مکه داشت و از جاده، آهنگ آنها کرد.

چهارده روز مانده از محرم این سال، خبر پرنده^۲ از کوفه آمد که زکریه به روز یکشنبه، یازده روز رفته از محرم، در راه مکه در عقبه راه کاروان خراسانیان را بسته که با وی به سختی نبرد کرده اند. از آنها پرسیده که سلطان میان شما هست؟ گفته اند: «سلطانی در میان ما نیست و ما حج گزارانیم.» به آنها گفته: «بروید که من قصد شما ندارم.» اما چون کاروان روان شده از پی آنها برفته و بر آن تاخته، یارانش نیزه ها را

۱- کلمه متن: به معنی شاهراه بکار رفته و در متن، کلمه «جاده مکه» با اضافه کلمه «طریق»

به صورت عنوان خاص در آمده. در مروج الذهب مسعودی نیز کلمه «جاده» به معنی شاهراه و راهی خاص آمده. (م)

۲- کلمه متن: خبر الطیر، یعنی خبری که بر بال پرنده میفرستاده اند.

درشتران فرومی برده‌اند و شکم آن را می‌دریده‌اند که فراری می‌شده. کاروان درهم ریخته‌اند و یاران خبیث بر سر حج گزاران اند ریخته‌اند و چنانکه می‌خواسته‌اند آنها را می‌کشته‌اند، مردان و زنان را کشته و هر کس از زنان را که خواسته‌اند اسیر گرفته‌اند و هرچه را در کاروان بوده به تصرف آورده‌اند.

یکی از کسانی که از این کاروان گریخته بود به‌علان بن کשמرد رسید که خبر از وی پرسید و رخداد کاروان خراسانیان را به او گفت و گفت: «میان تو و آن قوم، جز اندکی نیست، امشب یافردا کاروان دوم می‌رسد که اگر علمی از آن سلطان را ببینند، دل‌هایشان قوت گیرد، درباره آن‌ها خدارا، خدارا.»

علان همان دم باز گشت و به همراهان خویش دستور بازگشت داد و گفت یاران سلطان را به معرض کشته شدن نمی‌برم. پس از آن ز کرویبه پیامد و کاروان دوم بدو رسید.

و چنان بود که سلطان خبر فاسق و رفتار وی را با حج گزاران، همراه گروهی از فرستادگان که از راه جاده بگشته بودند به سران کاروان دوم و سوم و کسانی از سرداران و دبیران که در آن بودند نوشته بود و دستور داده بود که از وی حذر کنند و از جاده بگردند و سوی واسط و بصره روند، یا سوی فید یا مدینه باز گردند، تا سپاهیان به ایشان برسند. این نامه‌ها بدانها رسید، اما نشنیدند و نماندند و توقف نکردند. مردم کاروان روان بودند، مبارك قمی و احمد بن نصر عقیلی و احمد بن علی همدانی نیز با کاروان بودند. وقتی به فاجران رسیدند که از واقعه حرکت کرده بودند و آب‌های آن را کور کرده بودند و بر که‌ها و چاه‌ها را با مردار شتر و اسبانی که همراه داشته بودند و شکم آن دریده بود پر کرده بودند. به روز دوشنبه، دوازده روز رفته از محرم، قرمطیان به منزلگاه عقبه رسیدند. مردم کاروان دوم با آنها نبرد کردند، ابوالعشایر با یاران خویش پیشاپیش کاروان بود. مبارك قمی با همراهان خویش در دنباله کاروان بود. میان آنها پیکاری سخت رفت، چندان که قرمطیان را عقب راندند و نزدیک برد

بر آنها ظفر یا بند، اما فاجران از دنباله دارانشان غفلتی یافتند و از آن سمت هجوم بردند و نیزه های خویش را در پهلوی و شکم شترانشان نهادند که شتران در همشان کوفتند، قرمطیان به کاروانیان دست یافتند و شمشیر در ایشان نهادند و همه را بکشتند بجز آنها که به بردگی گرفتند. پس از آن سواران را تا چند میلی عقبه فرستادند که به رستگان از شمشیر رسیدند و امانشان دادند که باز گشتند و وفاجران همکیشان را بکشتند و از زنان هر که را خواستند به اسیری گرفتند و مال و کالا را به تصرف آوردند. مبارک قمی و پسرش کشته شدند. ابوالعشایر اسیر شد. کشتگان را فراهم آوردند و روی هم نهادند که چون تپه ای بزرگ شد. پس از آن دودست ابوالعشایر و دو پای وی را بیریدند و گردنش را بزدند. از زنان هر که را مورد رغبتشان نبود آزاد کردند. گروهی از زخمیان که میان کشتگان افتاده بودند گریختند و به هنگام شب خویشان را کشیدند و گرفتند. کس بود که جان داد و کس بود که نجات یافت و اینان اندک بودند. و چنان بود که زنان قرمطیان با کودکان خویش میان کشتگان می گشتند و آب به آنها عرضه می کردند و هر که با آنها سخن می کرد هلاک می کردند.

به قولی در کاروان نزدیک بیست هزار مرد بود که همگی کشته شدند، بجز گروهی بسیار اندک که توان دیدن داشتند و بی توشه جان بردند یا زخم دار میان کشتگان افتادند و بعد گریختند، یا کسی که او را به بردگی به خدمت خویش گرفتند.

گویند: مال و اثاث گرانقدری که از این کاروان گرفتند معادل دو هزار هزار دینار بود.

از یکی از سکه زنان^۱ آورده اند که گفته بود: «نامه های سکه زنان مصری به ما رسید که در این سال تو انگر می شوی که خاندان ابن طولون و سرداران مصری که سوی مدینه السلام رفته اند و کسانی که وضعی همانند آنها داشته اند کس فرستاده اند که

مالشان را از مصر به مدینه‌السلام حمل کنند. ظروف طلا و نقره و زیور را شمش ریخته‌اند و به مکه برده‌اند که همراه حج گزاران به مدینه‌السلام بیارند که با کاروانهایی که سوی مدینه‌السلام روان میشد حمل شد و همه از دست رفت.»

گویند: در آن اثنا که قرمطیان به روز دوشنبه این کاروان را می‌کشتند و غارت می‌کردند، کاروان خراسانیان بیامد که جمعی از قرمطیان سویشان رفتند و با آنها نبرد کردند و سرانجامشان چون این کاروان شد.

وقتی زکویه از کار کاروان دوم حج گزاران فراغت یافت و اموالشان را بگرفت و حرمتهاشان را روا کرد، همان وقت از عقبه حرکت کرد. پیش از رفتن بر که‌ها و چاههای آنجا را از مردارهای انسان واسب پر کرد.

خبر بریدن کاروان دوم از کاروانهای سلطان شامگاه روز جمعه، چهارده روز مانده از محرم، به مدینه‌السلام رسید و این بر همه مردم و بر سلطان گران آمد. عباس بن-حسین وزیر، محمد بن داود دبیر را که دیوانهای خراج و املاک مشرق و دیوان سپاه را به عهده داشت دعوت کرد که سوی کوفه رود و آنجا بماند که سپاهها سوی قرمطی فرستد، و او یازده روز مانده از محرم از بغداد برون شد و مالهای بسیار برای دادن به سپاهیان همراه برد.

پس از آن زکویه سوی زباله رفت و آنجا فرود آمد و پیشتازان از پیش و پس خویش فرستاد که بیم داشت یاران سلطان که مقیم قادسیه بودند بدو برسند. وی در انتظار کاروان سوم بود که اموال بازارگانان در آن بود، پس از آن سوی ثعلبیه رفت، سپس سوی شقوق و آنجا مابین شقوق و بطن بر کنار ریگزار در محلی موسوم به طلیح در انتظار کاروان بماند که از جمله سرداران نفیس مولدی در آن بود و صالح سیاه که محمل و خزانه را همراه داشت و چنان بود که معتضد جواهری گرانقدر در محمل نهاده بود ابراهیم بن ابی‌اشعث نیز که قضای مکه و مدینه و کار راه مکه و مخارج اصلاحات آن باوی بود، در این قافله بود بامیمون بن ابراهیم دبیر که کار دیوان زمام خراج

واملاک با وی بود و احمد بن محمد معروف به ابن هزلیج و فرات بن احمد و حسن بن اسماعیل، خویشاوند عباس بن حسن، که متصدی برید حرمین بود، و علی بن عباس نهیگی.

وقتی مردم این کاروان به فید رسیدند، خبرز کرویّه خبیث و یاران وی به آنها رسید که روزی چند در فید بمانند و منتظر بودند از جانب سلطان نیرو گیرند. و چنان بود که ابن کשמرد با سپاهیانی که سلطان باوی و پیش و پس از وی فرستاده بود از راه سوی قادسیه بازگشته بود.

پس از آن ز کرویّه سوی فید رفت که عامل سلطان به نام حامد پسر فیروز آنجا بود، حامد با حدود یکصد مرد که باوی در مسجد بودند از مقابل قرمطی به یکی از دو قلعه فید پناه برد و قلعه دیگر را از مردان پر کرد. ز کرویّه برای مردم فید پیام همی - فرستاد و از آنها می خواست که عامل خویش را با سپاهیانی که آنجا بودند به وی تسلیم کنند و اگر چنین کنند امانشان می دهد، اما آنچه را می خواست نپذیرفتند و چون نپذیرفتند با آنها نبرد کرد و به چیزی از آنها دست نیافت.

راوی گوید: وقتی قرمطی دید که تاب مردم آنجا را ندارد دور شد و سوی نجاج رفت، سپس سوی حفیر ابو موسی اشعری.

در آغاز ماه ربیع الاول، مکتفی، وصیف پسر سوار تکین را روانه کرد که گروهی از سرداران نیز باوی بودند و از قادسیه از راه خفان برفتند. وصیف به روز شنبه، هشت روز مانده از ماه ربیع الاول با قرمطی مقابل شد که آن روز را پیکار کردند. سپس شب میانشان حایل شد و شب را با کشیک بسر کردند. پس از آن نبرد با قرمطیان را از سر گرفت که سپاه سلطان از آنها کشتاری بزرگ کردند و به دشمن خدا ز کرویّه رسیدند که یکی از سپاهیان به وقتی که پشت بکرده بود با شمشیر ضربتی بدوزد که به مغزش رسید و اسیر شد، با جانشینش و جمعی از خواص و خویشاوندانش از جمله پسر و دبیرش و همسرش. سپاه هرچه را در اردوگاه وی بود به تصرف آورد. ز کرویّه پنج روز بماند سپس بمرد که

شکمش را شکافتند.

ووی را به همان حال بیاوردند، وصیف با اسیران حج گزار که به دست قرمطی زنده مانده بودند باز گشت.

در همین سال، ابن کیغلیخ از طرسوس به غزار رفت و چهار هزار اسیر از دشمن گرفت با اسبان و گوسفندان بسیار و مقداری کالا. یکی از بطریقان با امان به نزد وی آمد و اسلام آورد. رفتن وی از طرسوس برای این غذا در آغاز محرم همین سال بود.

در این سال اندرونقس بطریق، به سلطان نوشت و امان خواست. وی از جانب فرمانروای روم به کاربرد مردم مرزها بود، بدو امان داده شد که برون شد و نزدیک دویست کس از مسلمانان را که در قلعه وی اسیر بوده بودند برون آورد.

وچنان بود که فرمانروای روم کس فرستاده بود که وی را بگیرد و او به مسلمانانی که در قلعه وی بودند سلاح داد و یکی از پسران خویش را با آنها بیرون فرستاد که شبانگاه بطریقی که برای گرفتن وی فرستاده شده بود هجوم بردند و مردم بسیار از همراهان وی را بکشتند و آنچه را در اردوگاهشان بود به غنیمت گرفتند.

وچنان بود که رستم در جمادی الاول، با مردم مرزها به آهنگ اندرونقس برون شده بود که می خواست او را نجات دهد. رستم از پس آن نبرد به قونیه رسید. بطریقان خبر یافتند که مسلمانان سوی آنها روانند و باز گشتند. اندرونقس پسر خویش را به نزد رستم فرستاد. رستم دبیر خویش را با جمعی از دریاییان^۱ فرستاد که شب را در قلعه بسر بردند و چون صبح شد، اندرونقس و همه کسانی از اسیران مسلمان که با وی بودند و کسانی از آنها که به نزد وی آمده بودند و نصرانیانی که بارای وی هماهنگی داشتند

با مال و اثاث خویش سوی اردو گاه مسلمانان شد. مسلمانان قونیه را ویران کردند، آنگاه با اندرون نفس و اسیران مسلمانان و نصرانیانی که با اندرون نفس بودند به طرسوس باز گشتند.

در جمادی الاخر این سال میان یاران حسین بن حمدان و گروهی از یاران زکویه، که از نبرد پیشین گریخته بودند و از راه فرات سوی شام می رفتند، نبردی شد که جمعی از آنها را بکشت و گروهی از زنان و کودکانشان را اسیر گرفت.

در این سال، فرستادگان شاه روم که یکیشان دایی پسرش الیون بود و بسیل خادم و جمعی دیگر به درشماسیه رسیدند با نامه ای از جانب وی برای مکتفی که از او می خواست اسیرانی را که از مسلمانان در دیار روم بودند، بارو میانی که در دیار اسلام بودند مبادله کند و مکتفی فرستاده ای را به دیار روم روانه کند که اسیران مسلمان را که در دیار روم بودند فراهم کند و خود او با شاه روم فراهم آید که درباره کار اتفاق کنند و بسیل خادم در طرسوس بماند تا اسیران رومی مرزها بنزد وی فراهم آیند که آنها را با فرستاده سلطان به محل مبادله برد. چند روز بر درشماسیه بی بودند. پس از آن وارد بغدادشان کردند. هدیه ای از فرمانروای روم همراه داشتند با ده کس از اسیران مسلمان که از آنها پذیرفته شد و چیزها که فرمانروای روم خواسته بود، نیز پذیرفته شد.

در این سال، یکی در شام دستگیر شد که می گفت سفیانی است، او را با جمعی همراه وی از شام به در سلطان بردند که گفته شد آشفته سراسر است.

و هم در این سال بدویان در راه مکه دو کس را گرفتند که یکیشان به نام حداد شهره بود و دیگری به نام منتقم. گفته شد که منتقم برادر زن زکویه است، آنها را در کوفه به نزار تسلیم کردند که نزار آنها را به نزد سلطان فرستاد. از بدویان نقل می کردند که این دو کس به نزد آنها رفته بودند و دعوتشان می کردند که بر ضد سلطان

قیام کنند.

در این سال، حسین بن حمدان از راه شام یکی را به نام کیال با شصت کس از یارانش به نزد سلطان فرستاد. اینان از یاران زکویه بوده بودند و از او امان خواسته بودند.

در این سال اندرون قس بطریق، به بغداد رسید.

در این سال، میان حسین بن حمدان و بدویان کلب و نمر واسد که در ماه رمضان همین سال بر ضد وی فراهم آمده بودند نبردی بود که او را هزیمت کردند و تادر حلب رسانیدند:

و هم در این سال، بدویان طی، و صیف پسر سوار تکین را از رفید محاصره کردند. و صیف به امارت موسم حج فرستاده شده بود، سه روز در محاصره بسود. پس از آن به مقابله بدویان برون شد و با آنها نبرد کرد و کسانی از ایشان را بکشت که بدویان هزیمت شدند و و صیف با حج گزارانی که همراه وی بودند حرکت کرد.

در این سال فضل بن عبدالملک هاشمی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و نود و پنجم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال

دویست و نود و پنجم بود

از جمله آن بود که عبدالله بن ابراهیم مسمعی به مخالفت سلطان از شهر اصبهان به یکی از دهکده های آن رفت که در چند فرسنگی اصبهان بود و چنانکه گفته اند نزدیک به ده هزار کس از کردان و دیگران بدو پیوستند. بدرحمای دستور یافت به مقابله وی رود، جمعی از سرداران و نزدیک پنجهزار از سپاهیان بدو پیوسته شدند.

در همین سال حسین بن موسی به غافلگیری به بدویان طی تاخت، که با و صیف

پسر سوار تکین نبرد کرده بودند، و چنانکه گفته‌اند هفتاد کس از مردان آنها را بکشت و گروهی از سوارانشان را اسیر گرفت.

در این سال، در ماه صفر، چهارده روز رفته از آن ماه، ابوالبراهیم، ابراهیم بن-احمد، عامل خراسان و ماوراءالنهر در گذشت و پسرش احمد بن اسماعیل جانشین پدر شد و کارهای وی را عهده کرد. گویند که چهارده روز رفته از ماه ربیع الآخر مکتفی بنشست و به دست خویش پرچمی بست و آنرا به طاهر بن علی سپرد و او را خلعت داد و دستور داد که پرچم را بنزد احمد بن اسماعیل برد.

در این سال، منصور بن عبدالله دیر، سوی عبدالله بن ابراهیم مسمعی فرستاده شد و مکتفی بدو نوشت و از عاقبت اختلاف بیمش داد. منصور سوی عبدالله رفت و چون به نزد وی شد با وی گفتگو کرد که به اطاعت سلطان باز گشت و بسا گروهی از غلامان خویش حرکت کرد. منصور بن عبدالله نیز با وی بود و نایب خویش را در اصبهان بر کار خویش جانشین کرد. تا به در سلطان رسید که مکتفی از وی خشنود شد و جایزه اش داد و به او و پسرش خلعت داد.

در این سال حسین بن موسی با يك کرد که بر نواحی موصل غلبه یافته بود نبرد کرد و بر یاران وی ظفر یافت و اردو گاه و اموال وی را به غارت داد، کرد گریخت و به کوهها پناه برد که او را نیافتند.

در این سال مظفر بن حاج، قسمتی از آنچه را که یکی از خارجیان در یمن بر آن تسلط یافته بود بگشود و یکی از سران خوارج را بنام حکیمی بگرفت.

در این سال، سیزده روز مانده از ماه رمضان، فرستاده ابو مضر، زیاده الله بن اغلب، وارد بغداد شد، فتح اعجمی نیز با وی بود، هدیه‌هایی نیز همراه داشت که ابن اغلب برای مکتفی فرستاده بود.

در این سال، در ذی قعدة، مبادله اسیران میان مسلمانان و رومیان انجام گرفت، شمار مبادله شدگان از مردوزن سه هزار کس بود.

در ماه ذی قعدة، دوازده روز رفته از آن ماه، المکتفی بالله در گذشت. خلافت وی شش سال و شش ماه و نوزده روز بود. روزی که در گذشت سی و دو ساله بود که به سال دویست و شصت و چهارم تولد یافته بود. کنیه ابو محمد داشت. مادرش يك كنيز ترك بود به نام جيجك. مکتفی میانه بالا بود و کمرنگ و نکوموی باموی سروریش انبوه.

خلافت المقتدر بالله

پس از آن با جعفر، پسر المعتض بالله، بیعت کردند. وقتی با جعفر بن معتضد بیعت شد، لقب المقتدر بالله گرفت. در آنوقت سیزده سال و یک ماه و بیست و یک روز داشت. تولد وی به شب جمعه بود، هشت روز مانده از ماه رمضان سال دویست و هشتاد و دوم. کنیه ابو الفضل داشت. مادرش کنیزی بود به نام شغب. گویند: به روز بیعت وی پانزده هزار هزار دینار در بیت المال بود. وقتی با مقتدر بیعت شد، مکتفی را غسل دادند و براو نماز کردند و در جایی از خانه محمد بن- عبدالله طاهری به گور شد.

در این سال، به روز دوم از ایام اقامت منی، میان عجب بن حاج و سپاهیان نبردی بود که در آن گروهی کشته و زخم دار شدند. سبب آن بود که سپاهیان جایزه بیعت- المقتدر را می خواستند، کسانی که در منی بودند به بستان ابن عامر گریختند و سپاهیان در منی خیمه ابو عدنان ربیعه بن محمد را که یکی از سران کاروانها بود غارت کردند. کسانی که از مکه بازمی گشتند، در اثنای بازگشت در راه از راهزنی و تشنگی بنیه ای بزرگ دیدند و چنانکه گفته اند گروهی از آنها از تشنگی جان دادند. یکی را شنیدم که می گفت که شخص در کف خویش زهراب می کرد. سپس آنرا می نوشید. در این سال فضل بن عبدالله هاشمی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و نود و ششم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و نود و ششم بود

از جمله آن بود که جمعی از سرداران و دبیران و قاضیان برخلع مقتدر اتفاق کردند و در باره کسی که به جای وی نشیند گفتگو کردند که رای آنها بر عبدالله بن - معتز متفق شد و در این باب با وی گفتگو کردند که از آنها پذیرفت به شرط آنکه سه در این کار خونریزی و پیکار نباشد. بدو گفتند که کار بی مقاومت بدو تسلیم می شود و همه کسانی که پشت سر آنها هستند از سپاهیان و سرداران و دبیران بدو رضایت داده اند که بدین ترتیب با آنها بیعت کرد. سر این کار محمد بن داود جراح و ابوالمثنی، احمد بن - یعقوب قاضی بودند. محمد بن داود با گروهی از سرداران توافق کرده بودند که مقتدر را به غافلگیری بکشند و با عبدالله بن معتز بیعت کنند. رای عباس بن حسن نیز همانند آنها بود. وقتی عباس دید که کار وی با وجود مقتدر استوار است رای وی در باره تصمیمی که گرفته بود تغییر یافت. در این وقت دیگران بر او جستند و او را کشتند. کسی که کشتن وی را عهده کرد، بدر عجمی بود با حسین بن حمدان و وصیف پسر سوار تکین و این به روز شنبه بود، یازده روز مانده از ماه ربیع الاول. فردای آن روز که روز یکشنبه بود سرداران و دبیران و قاضیان بغداد مقتدر را خلع کردند و با عبدالله بن معتز بیعت کردند و او را الراضی بالله لقب دادند، کسی که از سرداران برای وی بیعت گرفت و قسم دادن و خواندن نامهایشان را عهده کرد، محمد بن سعید ازرق، دبیر سپاه بود.

در این روز میان حسین بن حمدان و غلامان خانه خلافت نبردی سخت در گرفت، از صبحگاه تا نیمروز.

و هم در این روز گروههایی که محمد بن داود برای بیعت ابن معتز فراهم آورده

بود از اطراف وی پراکنده شدند، زیر اخادمی که مونس نام داشت، گروهی از غلامان خانه خلافت را بر کشتیها نشانید و کشتیها را که غلامان در آن بودند بر دجله ببرد. وقتی مقابل خانه ای رسیدند که ابن معتر و محمد بن داود در آن بودند به آنها بانگ زدند و تیر-باران شان کردند که پراکنده شدند و کسانی از سپاهیان و سرداران و دیران که در خانه بودند گریختند، ابن معتر نیز گریخت. بعضی از آنها که با ابن معتر بیعت کرده بودند به مقتدر پیوستند و عذر آوردند که از رفتن بنزد وی باز شان داشته بودند. بعضی دیگر نهان شدند که آنها را گرفتند و کشتند. مردم، خانه های ابن داود و عباس بن حسن را غارت کردند و ابن معتر نیز جزو کسان دیگر گرفته شد.

به روز شنبه، چهار روز مانده از ماه ربیع الاول، در بغداد از صبحگاه تا وقت نماز پسین برف افتاد، چندانکه در خانه ها و بر بامها نزدیک چهار انگشت برف بود. گویند که هرگز به بغداد مانند این دیده نشده بود.

به روز دوشنبه، دو روز مانده از ماه ربیع الاول همین سال، محمد بن یوسف - قاضی و محمد بن عمرویه و ابوالمثنی و ابن جصاص و ازرق، دبیر سپاه، را با جمعی دیگر به مونس خازن تسلیم کردند که ابوالمثنی را در خانه سلطان و گذاشت و دیگران را به خانه خویش برد که بعضیشان جان خویش را از وی خریدند، بعضیشان را کشت و درباره بعضی دیگر شفاعت شد که آزاد شدند.

در این سال، میان طاهر بن محمد صفاری و سبکری غلام عمرو بن لیث نبردی بود که سبکری طاهر را اسیر کرد و او را با برادرش، یعقوب بن محمد سوی سلطان فرستاد.

در این سال قاسم بن سیما، با گروهی از سرداران و سپاهیان به تعقیب حسین بن - حمدان فرستاده شد. قاسم برای این کار برفت تا به قرقسیا و رجه و دالیه رسید و به برادر حسین، عبدالله حمدان، نوشت که برادرش را تعقیب کند که او و برادرش در محلی به نام اعمی مابین تکریت و سودقاینه بر سمت غربی دجله تلاقی کردند.

عبدالله هزیمت شد و حسین کس فرستاد و امان خواست که بدو داده شد. هفت روز مانده، از جمادی الاخر این سال، حسین بن حمدان به بغداد رسید و بنزد باب حرب فرود آمد و فردای آن روز به در سلطان رفت که خلعت گرفت و ولایتدار قم و کاشان شد.

شش روز مانده، از جمادی الاخر، ابن دلیل نصرانی، دبیر یوسف بن ابی الساج و فرستاده وی، خلعت گرفت و ابن ابی الساج و ولایتدار مراغه و آذربایجان شد، برای وی خلعت فرستاده شد و دستور یافت سوی کار خویش رود.

نیمه شعبان این سال، مونس خادم خلعت گرفت و دستور یافت برای غزای تابستانی سوی طرسوس رود که برای این کار روان شد و با سپاهی انبوه و جمعی از سرداران و غلامان اطاکی برفت.

در این سال فضل بن عبدالله هاشمی سالار حج بود.

آنگاه سال دویست و نود و هفتم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال

دویست و نود و هفتم بود

از جمله آن بود که مونس خادم با سپاهی انبوه از مرز ملطیه به غزای تابستانی به سرزمین روم رفت، ابو الاغر سلمی نیز با وی بود. مونس بر رومیان ظفر یافت و چند کافر را اسیر گرفت و شش روز رفته از محرم خبر آن به سلطان رسید.

در همین سال، لیث بن علی صفاری با سپاهی سوی فارس رفت و بر آن تسلط یافت و سبکری را از آنجا براند. از آن پیش سلطان سبکری را، که طاهر بن محمد را به اسیری نزد سلطان فرستاده بود، ولایتدار فارس کرده بود. پس مقتدر به مونس خادم دستور داد که برای نبرد لیث بن علی سوی فارس رود که در ماه رمضان همین سال سوی آنجا رفت.

وهم در این سال در ماه شوال مقتدر، قاسم بن سیما را با گروهی انبوه از سپاهیان برای غزای تابستانی به دیار روم فرستاد.

وهم در این سال، میان مونس خادم و لیث بن علی صفاری نبردی بود که لیث در آن هزیمت شد، سپس اسیر شد و گروهی بسیار از یارانش کشته شدند و گروه فراوانی از آنها از مونس امان خواستند و یاران سلطان به نوبندجان که لیث بر آن تسلط یافته بود درآمدند.

در این سال فضل الله عبدالله هاشمی سالار حج شد.
آنگاه سال دویست و نود و هشتم درآمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و نود و هشتم بود

از جمله آن بود که قاسم بن سیما به غزای تابستانی به سرزمین روم رفت.
در این سال مقتدر، وصیف کامه دیلمی را با سپاهی و جمعی از سرداران برای نبرد سبکری، غلام عمرو بن لیث فرستاد.

وهم در این سال، میان سبکری و وصیف کامه نبردی بود که وصیف در آن سبکری را هزیمت کرد و از قلمرو فارس برون راند و جمعی بسیار از یاران وی از وصیف امان خواستند، سالار سپاه وی به نام قتال اسیر شد و سبکری با مالها و ذخیره‌ای که همراه داشت به فرار سوی احمد بن اسماعیل رفت که احمد بن اسماعیل آنچه را همراه داشت بگرفت و او را دستگیر کرد و بداشت.

در همین سال، میان احمد بن اسماعیل و محمد بن علی بن لیث نبردی بود، در ناحیه بست و رنج، که در آن احمد بن اسماعیل، ابن لیث را اسیر کرد.
در این سال فضل بن عبدالملک سالار حج شد.
آنگاه سال دویست و نود و نهم درآمد.

سخن از حادثاتی که به سال
دویست و نود و نهم بود

از جمله آن بود که رستم پسر بردوا که از جانب بنی (بن^۱) نفیس ولایتدار مرزها
بود از ناحیه طرسوس به غزای تابستانی رفت، دمیانه نیز باوی بود. قلعه ملیح
ارمنی را به محاصره گرفت، سپس از مقابل آن برفت و حومه ذی الکلاع را
بسوخت.

و هم در این سال، فرستاده احمد بن اسماعیل پیامد با نامه‌ای از وی برای سلطان
که خبر می‌داد که سیستان را گشوده و یاران وی وارد آن شده‌اند و کسانی از یاران
صفار را که آنجا بوده‌اند برون رانده‌اند و معدل پسر علی بن لیث با همه یارانش که
باوی بوده‌اند به امانخواهی بنزد وی رفته‌اند. در آنوقت معدل مقیم زرننگ بوده و
بنزد احمد بن اسماعیل رفته که مقیم بست و رنج بوده و پسر اسماعیل، او و عیالش و
همراهانش را سوی هرات فرستاده. فاصله سیستان تا بست و رنج شصت فرسخ
است. خریطه در این باب به روز دوشنبه ده روز رفته از صفر به سلطان رسید.

در این سال عطیر، یار زکریه به امانخواهی به بغداد رسید. ابوالاغر که او نیز
یکی از سرداران زکریه بوده بود باوی بود.

در ذی حجه این سال، چهار روز رفته از آن ماه، علی بن محمد بن فرات مورد
خشم شد و بداشته شد. به خانه‌های وی و خانه‌های کسانی که گماشتند و هر چه از آن
وی و از آنها یافت شد گرفته شد. خانه‌های وی و خانه‌های برادرزادگانش و کسانی که
غارت شد و محمد بن عبیدالله خاقانی به وزارت گرفته شد.

در این سال فضل بن عبدالملک سالار حج شد.

آنگاه سال سیصد و در آمد.

۱- در چاپ اروپا و چاپ فاهره «بنی نفیس» آمده ولی با احتمال نزدیک به یقین، «بنی نفیس»

سخن از حادثاتی که به سال سیصد و یکم بود

از جمله آن بود که فرستاده‌ای از عامل برقه به بغداد آمد - برقه از ولایت مصر است، تا چهار فرسخ ماورای آن، و مابعد آن از ولایت مغرب است - با خبر يك خارجي که بر ضد وی قیام کرده بود و اینکه بر اردوگاه وی دست یافته و جمعی از یاران وی را کشته و گوشها و بینی‌هایی از کشتگان همراه داشت که به‌نخ‌ها بود با صد علم از علمهای خارجی.

در همین سال در بغداد امراض و آفات میان مردم بسیار شد. گویند که در این سال سگان و گرگان بادیه هارشد و مردم و اسبان و چهار پایان را می‌جست و چون کسی را می‌گزید او را هلاک می‌کرد.

در این سال فضل بن عبدالملک هاشمی سالار حج شد.

آنگاه سال سیصد و یکم درآمد.

سخن از حادثاتی که به سال سیصد و یکم بود

از جمله آن بود که مقتدر، محمد بن عبیدالله را از وزارت معزول کرد و او را با دوپسرش عبدالله و عبدالواحد بداشت و علی بن عیسی را وزیر خویش کرد. و هم در این سال و با در بغداد شایع شد. در آنجا يك قسم و با بود که آنرا حنین نام دادند و يك نوع بود که آنرا ماسرا نام دادند. حنین بی خطر بود ولی ماسرا طاعونی کشنده بود.

در این سال مرد شعبده بازی را که می‌گفتند حلاج نام دارد و کنیه‌اش ابو محمد است به خانه علی بن عیسی وزیر حاضر کردند، یکی از یارانش نیز با وی

بود. از گروهی از مردم شنیدم که می گفتند وی دعوی ربوبیت می کرده بود. حلاج و یارش را سه روز بیاویختند، هر روز تا نیمروز سپس فرودشان می آوردند و به زندانشان می بردند. مدتی دراز بداشته بود و گروهی از جمله نصرقشوری و دیگران مفتون وی شدند چندان که مردم فغان کردند و عیب گویان وی را نفرین کردند و کارش بالا گرفت که از زندان برونش آوردند و دو دستش را بریدند با دو پایش، سپس گردنش را زدند. پس از آن وی را به آتش بسوختند.

وهم در این سال، حسین بن حمدان غزای تابستانی کرد و نامه‌ای از طرسوس رسید که در آن یاد شده بود که وی قلعه‌های بسیار گشوده و خلقی بسیار از رومیان را بکشته.

وهم در این سال، احمد بن اسماعیل بن احمد فرمانروای خراسان و ماوراءالنهر کشته شد. یکی از غلامان ترك وی که نزدیکترین غلامانش بود، سرش را برید، با دو غلام دیگر که در قبه‌اش به نزد وی رفتند، سپس گریختند و یافت نشدند.

وهم در این سال، میان نصر بن احمد و عموی پدرش اسحاق بن احمد اختلاف شد. غلامان احمد، پدر نصر، و دبیران و جمعی از سرداران او با مال و مرکب و سلاح با نصر بودند. وی از پس کشته شدن پدر خویش به بخارا رفت. در آنوقت اسحاق ابن احمد در سمرقند بود و بیماری نقرس داشت. نصر مردم سمرقند را دعوت کرد که با وی بیعت ریاست کنند، اما هر کدامشان نامه‌هایی به سلطان فرستادند و کار اسماعیل بن احمد را برای خویشتن می خواستند. اسحاق چنانکه گفته‌اند نامه‌های خویش را به نزد عمران مرزبانی فرستاد که به سلطان برساند و او چنان کرد. نصر بن احمد نامه‌های خویش را بنزد حماد بن احمد فرستاد که به سلطان برساند و او نیز چنان کرد.

در این سال، چهارده روز مانده از شعبان، نصر بن احمد و یاران وی از مردم بخارا با اسحاق بن احمد، عموی پدرش، و یاران وی از مردم سمرقند نبردی

داشت که در آن نصر و یارانش، اسحاق و مردم سمرقند را با دیگر مردم آن نواحی که بدو پیوسته بودند هزیمت کردند که از اسحاق پراکنده شدند و گریختند. این نبرد به در بخارا میانشان رخ داد.

وهم در این سال، مردم بخارا از آن پس که اسحاق بن احمد و یارانش را هزیمت کردند، سوی مردم سمرقند رفتند و نبردی دیگر میانشان رفت که در آن نیز مردم بخارا بر مردم سمرقند ظفر یافتند و هزیمتشان کردند و از آنها کشتاری بزرگ کردند و به زور وارد سمرقند شدند و اسحاق بن احمد را اسیر گرفتند و کاری را که بدست وی بود به پسری از آن عمرو بن نصر بن احمد سپردند.

وهم در این سال، یاران ابن بصری، که مردم مغرب بودند، وارد برقه شدند و عامل سلطان از آنجا رانده شد.

وهم در این سال ابوبکر، محمد بن علی ماذرایی بر ولایتهای مصر و خراج آن گماشته شد.

وهم در این سال، ابوسعید جنابی که در ناحیه بحرین و هجر قیام کرده بود کشته شد. چنانکه گفته اند خادمی از آن وی، او را کشت.

وهم در این سال، امراض و آفات در بغداد شایع شد و مرگ میان مردم آن افتاد و چنانکه گفتند بیشتر میان حریبان و مردم بیرون شهر بود.

وهم در این سال، یکی از سرداران ابن بصری با بربران و مغریبان وارد اسکندریه شد.

وهم در این سال، نامه تکین عامل سلطان از مصر رسید که از او کمک خواسته بود.

در این سال فضل بن عبدالملک سالار حج بود.

آنگاه سال سیصد و دوم در آمد.

سخن از حادثاتی که به سال سیصد و دوم بود

از جمله آن بود که علی بن عیسی وزیر ۱۰۰۰ پسر عبدالباقی را با دو هزار-
سوار برای غزای تابستانی فرستاد به کمک بشر، خادم ابن ابی الساج، که از جانب
سلطان ولایتدار طرسوس بود، اما غزای تابستانی میسرشان نشد و غزای زمستانی
کردند، در سرمای سخت و برف.

در این سال حسن بن علی علوی، اطروش، از آن پس که بر طبرستان
تسلط یافت از آمل برون شد و به شالوس رفت و آنجا بماند، صعلوک فرمانروای
ری سپاهی به مقابله وی فرستاد که سپاه وی در آمل ثباتی نکرد و حسن بن علی به
آنجا بازگشت. مردم به عدالت و حسن رفتار و پیا داشتن حق، کسی را همانند
اطروش ندیدند.

در این سال، حباسه یار ابن بصری وارد اسکندریه شد و بر آن تسلط یافت.
گویند با دویست کس، از دریا وارد آنجا شد.

و هم در این سال حباسه، یار ابن بصری، به محلی رسید در یک منزلی فسطاط
مصر به نام سفت. سپس از آنجا دور شد و در جایی مابین فسطاط و اسکندریه فرود
آمد.

در این سال، مونس برای نبرد حباسه سوی مصر رفت و وی را به مرد و
سلاح و مال، نیرو دادند.

و هم در این سال، هفت روز مانده از جمادی الاول، حسین بن عبدالله
معروف به ابن جصاص و دو پسرش را گرفتند و هر چه از آن وی بود مصادره شد،
سپس بداشته شد و بند بر او نهادند.

و هم در این سال، شش روز مانده از جمادی الاول، در مصر میان یاران سلطان و حباسه و یاران وی نبرد شد که جمعی از دو گروه کشته شدند، جمعی نیز زخمی شدند. یکروز پس از آن نبردی دیگر بود همانند این یکی. سپس در جمادی الآخر همین سال نبرد سوم بود. چهارروز مانده از جمادی الآخر همین سال نامه‌ای رسید در باره نبردی که میانشان رخ داده بود که در آن، یاران سلطان مغربیان را هزیمت کرده بودند.

در این سال، نامه‌ای از بشر، عامل سلطان برطرسوس، به سلطان رسید که در آن از غزای سرزمین روم و قلعه‌ها که در آنجا گشوده بود و غنیمتها و اسیرها که گرفته بود یاد کرده بود و اینکه یکصد و پنجاه کس از بطریقان را اسیر گرفته بود و مقدار اسیران نزدیک دو هزار کس بود.

یازده روز مانده از رجب، از مصر خبر آمد که یاران سلطان با حباسه و مغربیان تلاقی کرده‌اند و با آنها نبرد کرده‌اند که مغربیان هزیمت شده‌اند و هفت هزار کس از آنها را کشته‌اند و اسیر کرده‌اند و بقیه شکست خورده، گریخته‌اند و نبرد به روز پنجشنبه، سلخ جمادی الآخر بوده است.

و هم در این سال، حباسه و مغربیان که همراه وی بودند از اسکندریه برفتند و سوی مغرب باز گشتند. چنانکه گفته‌اند پیش از آن حباسه با عامل سلطان در مصر گفتگو کرده بود که با امان بنزد وی رود و در این باب نامه‌ها در میانه رفته بود. رفتن حباسه چنانکه گفته‌اند به سبب اختلافی بود که میان یاران وی در محلی که از آنجا حرکت کرد، رخ داده بود.

در این سال، یانس خادم در ناحیه وادی الذئاب و نزدیک آن به بدویان آنجا تاخت و از آنها کشتاری بزرگ کرد که گفتند هفت هزار کس از آنها را کشت و خیمه‌هایشان را غارت کرد و در خیمه‌هایشان از اموال و کالای بازرگانان که به را هزنی گرفته بودند، چندان بدست آوردند که از بسیاری به شمار نبود.

شش روز رفته از ذی حجه، بدعه کنیز مأمون، در گذشت.
 در این سال فضل بن عبد الملك سالار حج بود.
 به روز بیست و دوم ذی حجه همین سال، بدویانی از حاجر در سه فرسخی
 صحرا به بازگشتگان مکه تاختند و راه آنها را بیریدند و آنچه نقد همراهشان بود
 بگرفتند و از شترهاشان هر چه خواستند براندند و چنانکه گفته اند دویست و هشتاد
 زن آزاد گرفتند، بجز آنچه از ممالیک و کنیزان گرفتند.
 به حمد و یاری خدای کتاب بسر رسید و این آخر تاریخ ابن جریر طبری است
 که خدایش قرین رحمت کند.
 ابو جعفر گوید: در این کتاب از اول تا آخر به جایی که در روز حاضر
 رسیدیم، بابها آوردیم و آنچه را از این پس هست اگر خدای اجل را به تأخیر
 اندازد به روایت سماع یاد می کنیم.

ده دقیقه به نیم شب، به شب شنبه، شانزدهم اسفند یک هزار و سیصد و پنجاه و -
 سه، ترجمه متن طبری بسر رسید، از پس سه سال و نیم تلاش شبانه روز که
 بیشتر شبها را تا نیمه شب به کار بودم و از چهار، و گاهی پنج بامداد، تا پیش از
 نیمروز و پس از نیمروز نیز، تا آنجا که توان بود. در این مدت همانند معتکفان،
 گوشه گیر بودم و مردم گریز. همه وقتم به ترجمه متن و خواندن اوراق ماشین -
 شده و اصلاح نمونه های چاپ بسر می شد و خدا را سپاس از این توفیق که داد و
 از پس ترجمه قرآن عظیم و بهم بستن مایه های نهج الفصاحه و ترجمانی آن که
 به حرمت و قدر، تالی کلام خداست، و دیگر متون بنام چون زندگانی محمد (ص)
 و مروج الذهب و التنبیه و تاریخ عرب و تاریخ سیاسی اسلام و متون دیگر، بیشتر
 از پانزده مجلد که کمتر از ده هزار صفحه نیست، به توفیق او این متن گرانسنگ
 بسیار مفصل را نیز، که بصف متون تاریخ از جمله کتابهای مادر است، بر کتابخانه

فارسی که تا غنای نسبی راهی دراز دارد افزودم. و باز او را سپاس که زبان گشوده‌ام، از سپاس شایسته او قاصر است.

باید بگویم که در این راه دراز علاقه گرم اولیای بنیاد فرهنگ ایران، که طومار توفیقشان از آنچه هست درازتر باد، و مراقبت بی دریغ و پیوسته همکاران بنیاد، که خدایشان پاداش نیک دهد، انگیزه شوق و دلگرمی بود و اگر نبود نمی‌شد اطمینان داشت که این سیر توانگاه خاصه چاپ کتاب که در مدتی نسبتاً کوتاه انجام شد، بی وقفه‌های کم و بیش دراز بسر رود و سالهای دیگر را پر نکند. امید هست که اهل دیار آشنایی حاصل کار را به دیده عنایت بنگرند و کتاب گران مقدار طبری را بی کم و کاست، بجز راویان مکرر و چیزی از اشعار مفصل بیرون از قالب و بافت تاریخ، در جامه پارسی ببینند با حفظ سیاق و حالت متن که به التزام آن، کار خویش را از آنچه بوده دشوارتر کرده‌ام. باز هم خدا را سپاس که نیکو یاور است و نیکو تکیه‌گاه و جهان پر کهکشان، سایه کمرنگی از ذات والای اوست.

پایان